

T.C.
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

MERKEZ SAĞ VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Erdem AYÇİÇEK

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Fatih YAŞLI

BOLU-2013

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE,

Erdem AYÇİÇEK'e ait “**Merkez Sağ ve Türk Dış Politikası**” adlı çalışma, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir. 24.06.2013

Akademik Unvan, Ad ve Soyad

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Yrd. Doç. Dr. Fatih YAŞLI

Üye : Yrd. Doç. Dr. Ekin OYAN ALTUNTAŞ

Üye : Yrd. Doç. Dr. Mehmet ARI

Sosyal Bilimler Enstitüsünün Onayı

Prof. Dr. Yahya Mustafa KESKİN

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK İLKELERE UYULDUĞUNA İLİŞKİN METİN

Yüksek lisans/doktora tezi olarak sunduğum, “**Merkez Sağ ve Türk Dış Politikası**” başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim. 24.06.2013

Erdem AYÇİÇEK

ABSTRACT

THE CENTER RIGHT AND TURKISH FOREIGN POLICY

Erdem AYÇİÇEK

MA Thesis, Department of International Relations

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Fatih Yaşı

June 2013, xii + 284 Pages

This study is focused on specific periods of Turkish foreign policy which has gone through many phases since the foundation of the republic and the analysis of foreign policies which were carried out in those periods. Specific periods of Turkish foreign policy are intended to be the years of which Democratic Party, Justice Party and Motherland Party which are defined as center right parties within the context of depending on neoconserve and liberalist ideological perspective have been in power. The ultimate goal of this study is to offer a panoramic definition of the perceptive manner and attitude with view of the foreign policy of the parties which are referred as in right wing characterization in a country like Turkey whose political topography is full of fragile faults. In this regard political thoughts are generally described as left and right wing, the parties supporting right centered ideological, political spectrum and defined as center in terms of including a certain alignment establishes the starting point of this study with their discourse, attitude and policy. Accordingly, this study aims to reveal similarity and invariability lines in the center right parties' foreign political attitudes.

The study is going to point out the centre right parties in Turkey in terms of both thoughts and actions. In this regard, while the first part of the study has a perspective concerning thoughts, the second part is about actions as well. The first part of my study includes actions can be amplified as the origins of centre right thought is separated into two sub-headings. First, government centrist approach which concentrates on the

history of Turkish modernization (also realism in this context) and the approaches which are based on the ground of classification. Secondly, epistemological and ontological bases of the right parties in Turkey will be explained. Concordantly, it will be revealed that right parties in Turkey came out in order to defend bourgeoisie's interests in a period in which ontologically there were interclass irreconcilableness and that epistemologically they are a movement which is based on a culturalist criticism in the sense of Kemalism ideology.

In the second part of the study, actions of right parties in Turkey will be presented. Within this context, firstly Democrat Party considering Cyprus problem as an example, secondly Justice Party on that so-called autonomy condition of the period is taken into consideration and finally Motherland Party through Gulf War will be indicated. The main underlying inducements of these attitudes beyond belief for the USA is a representative of modernization and a conviction that we are nothing without the USA. Likewise, centre right parties are the parties which strive to be articulated in word capitalist system, leave capitalist modernization to the mercy of bourgeoisie and seek after getting a lower-imperialist part by being overcome with cyclical imperialist waves.

Keywords: Modernization, Marxism, Liberalism, Democratic Party, Justice Party, Motherland Party

ÖZET

MERKEZ SAĞ VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Erdem AYÇİÇEK

Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Fatih YAŞLI

Haziran 2013, xii + 284 Sayfa

Bu çalışma, Cumhuriyetin kuruluşundan beri çok farklı aşamalardan geçmiş olan Türk dış politikasının belirli dönemlerine ve bu dönemlerde izlenen dış politikaların analizine odaklanmaktadır. Türk dış politikasının belirli dönemlerinden kastedilen, muhafazakâr ve liberal ideolojik perspektife dayanmaları bağlamında merkez sağ partiler olarak tanımlanan Demokrat Parti, Adalet Partisi ve Anavatan Partisi'nin iktidarda/muhalefette oldukları yıllardır. Çalışmanın nihai hedefi ise, Türkiye gibi siyasi topografyası fay kırıklarıyla dolu olan bir ülkede sağ nitelmesi içerisinde anılan partilerin dış politika konusundaki algılayış ve tutumlarının panoramik bir ifadesini sunmaktır. Bu bağlamda genelde sağ ve sol gibi iki kutba sahip bir şekilde tasvir edilen siyasal fikirlerden, sağ ideolojik yelpaze içerisinde bulunan ve belirli bir hizalanmayı içermesi anlamında merkez olarak telaffuz edilen partiler söylem, tavır ve politikalarıyla çalışmamızın çıkış noktasını oluşturacaktır. Dolayısıyla çalışma, merkez sağ partilerin dış politik tutumlarındaki benzerlik ve süreklilik hatlarını gözler önüne sermeyi amaçlamaktadır.

Çalışma, Türkiye'de merkez sağ partileri gerek fikriyat gerekse de fiiliyat çerçeveleri içerisinde ele alacaktır. Bu bağlamda çalışmanın birinci bölümü, fikriyata dair bir perspektife sahipken, ikinci bölümü, fiiliyata dairdir. Merkez sağın düşünce kökenleri şeklinde açabileceğimiz "fikriyat" bölümü ise iki alt başlığı ayrılmaktadır. İlk olarak, Türk modernleşme tarihine yoğunlaşan devlet-merkezci yaklaşım (ve bu

kontekste realizm) ile sınıf-temelli yaklaşımları sunulacaktır. İkinci olarak, Türkiye’de merkez sağ partilerin gerek ontolojik gerekse de epistemolojik temelleri gösterilmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda Türkiye’deki merkez sağ partilerin, ontolojik olarak sınıflar arası çıkarların uzlaşmazlığı söz konusu olduğu bir dönemde burjuvazi sınıfının çıkarlarını savunmak üzere ortaya çıkan, epistemolojik olarak ise Kemalizm ideolojisine yönelik kültüralist bir eleştiri üzerine temellenen bir hareketi olduğu gözler önüne serilmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise Türkiye’de merkez sağ partilerin fiiliyatı sergilenecektir. Bu çerçevede ilk olarak Kıbrıs sorunu örneklemeden hareketle Demokrat Parti’nin, ikinci olarak dönemin “görece özerkliği” dikkate alınmak kaydıyla Adalet Partisi’nin ve son olarak da Körfez Savaşı örneğinden hareketle Anavatan Partisi’nin dış politik tutumları sunulacaktır. Bu tutumların ardında yatan temel saikler ise muasır medeniyetin ABD tarafından temsil edildiğine yönelik duyulan derin bir inanç ve ABD’siz bir hiçiz türünden bir kanıdır. Zira merkez sağ partiler, dünya kapitalist sistemine eklemlenme çabasında olan, kapitalist modernleşmeyi tam anlamıyla burjuvazinin insafına bırakan ve konjonktürel emperyalist dalgalara kapılarak alt-emperyalist roller kapma peşinde olan partilerdir.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, Marksizm, Liberalizm, Demokrat Parti, Adalet Partisi, Anavatan Partisi

TEŞEKKÜR

Tezin yazılması esnasında öncelikle, ellerinden geldiğinden daha fazla emek sarf ederek bana destek olan aileme teşekkürü bir borç bilirim. Zira ailem, dystopia türü anlatılardan pek de farklı bir yere düşmeyen dünya gerçekliğinin içerisinde ütopyalara ulaşabilmek için gösterilecek mücadelenin en erdemli mücadele olduğu bilinciyle bana yol gösterici olmuştur. Ailemle birlikte, sıradanlık âleminden idealar âlemine ayak basmamı sağlayan sevgili hocam Fatih YAŞLI'ya, gerek tez yapım aşamasında gerekse de öncesinde üzerimdeki tüm emekleri için teşekkür ederim. Fatih YAŞLI, egemen ideolojinin, sonu esaretle neticelenen dehşetengiz belirsizlikte gizlediği hakikati cesaretle arama mücadelesinin cisimleşmiş halidir. Söyledikleri her zaman ezilenlerin feryadı, yazdıkları her zaman ruhu kurtaran o kapı aralığı... Düşünmenin zirve noktası, eylemin başlangıç aşaması... İşte bu yüzden Fatih YAŞLI, çıkmaz sokakların aşılmasını sağlayan o uzun uzadıya atlamadır. Ayrıca sohbetleriyle ufuk açan değerli dostlarım Akif Avcı ve Ömer Çağrı Tecer'e de teşekkür ederim. Bununla birlikte tezi okudukları, değerli eleştirilerde ve katkılarda bulundukları için Uluslararası İlişkiler Bölümü akademisyenlerinden Yrd. Doç. Dr. Ekin Oyan Altuntaş'a ve Kamu Yönetimi Bölümü akademisyenlerinden Yrd. Doç. Dr. Mehmet Arı'ya teşekkür ederim. Haliyle Yasemin'e de...

Erdem AYÇİÇEK

İÇİNDEKİLER

ABSTRACT	vi
ÖZET	vi
TEŞEKKÜR	viii
İÇİNDEKİLER DİZİNİ	ix
KISALTMALAR	xi

GİRİŞ	1
--------------------	---

BÖLÜM I

1. DEVLET: TEORİK TANIMSAL ÇERÇEVE	9
1.1. Devlet Merkezci Yaklaşım: İçkinliğe Karşı Aşkınlık.....	13
1.1.1. Realizm.....	18
1.2. Türk Sağının Devlet Fetişizmi: Özgünlükte Boğulmak.....	24
1.3. Devlet Merkezci Yaklaşımın Eleştirisi: Aşkınlığa Karşı İçkinlik.....	35
1.4. Türk Sağının Devlet Fetişizminin Eleştirisi: ‘Özgünlüğünü’ Bağlamına Oturtmak.....	48

BÖLÜM II

2. MERKEZ SAĞ: TEORİK TANIMSAL ÇERÇEVE	58
2.1. Sağ ve Sol Ayrımı.....	58
2.2. Türkiye Özelinde Sağ ve Sol Ayrımı.....	65
2.3. Merkez Sağın Düşünce Kökenleri.....	67
2.3.1. Devrimin radikalizmi ve maksimalizmi.....	80
2.3.2. Cumhuriyet rejiminin sekülerizmi.....	85
2.3.3. Bahis konusu edilmeyen bir sebep: sınıfsal rasyonalite.....	91
2.4. Türk Sağını İmleyen Kavramsal Dörtgen: Milli İrade, Tarih, Demokrasi ve Devlet	92
2.5. Uluslar-arası İlişkiler mi?.....	99

BÖLÜM III

3. MERKEZ SAĞ: PRATİK TANIMSAL ÇERÇEVE.....	105
3.1. Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası.....	106
3.1.1. Uluslararası sistem: sıcak savaşlardan soğuk savaşa.....	106
3.1.2. Türkiye'nin demokrasi tarihi: kısa bir girizgâh.....	114
<i>Türkiye'nin demokrasiye geçiş süreci.....</i>	<i>117</i>
3.1.3. Demokrat Parti'nin Parti Programı.....	139
3.1.4. Türkiye'nin NATO üyeliği: “heves bekletilmek istemez”.....	145
3.1.5. Kıbrıs meselesinde Demokrat Parti'nin dış politika vizyonu.....	154
<i>Kıbrıs meselesinin ada halkları için uluslararasılaşması oranında</i>	<i>Demokrat Parti için Türkleşmesi.....</i>
<i>6/7 Eylül Olayları: Devletin hukuk dışına çıkışı, milliyetçilik içine</i>	<i>girişi.....</i>
<i>Kıbrıs meselesinde milliyetçi parantez.....</i>	<i>175</i>
3.2. Adalet Partisi Dönemi Türk Dış Politikası.....	184
3.2.1. Uluslararası sistem: soğuk savaşta yumuşama.....	185
3.2.2. Adalet Partisi'nin Parti Programı.....	188
3.2.3. ABD gerilerken, SSCB ve Bağlantısızlar güçlenirken Türkiye	192
3.2.4. Bir ‘Uzun’ Dönem: Türkiye Siyaseti’nde 60-80 Arası.....	196
3.2.5. Afyon Sorunu.....	210
3.3. Anavatan Partisi Dönemi Türk Dış Politikası.....	212
3.3.1. Anavatan Partisi'nin Parti Programı.....	213
3.3.2. Uluslararası sistem: soğuk savaştan sonra	217
3.3.3. Körfez Savaşı.....	224
<i>Uluslararası konjonktür.....</i>	<i>227</i>
<i>Turgut Özal'ın Körfez Savaşı politikası.....</i>	<i>231</i>
4. SONUÇ.....	237
5. KAYNAKÇA.....	242

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKEL	: Emekçi/Çalışan Halkın İlerici Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
CENTO	: Merkezi Antlaşma Örgütü
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Halkçı Millet Partisi
ÇTK	: Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu
DP	: Demokrat Parti
EAM	: Ulusal Kurtuluş Cephesi
EDES	: Ulusal Cumhuriyetçi Yunan Cephesi
EKKA	: Ulusal ve Toplumsal Kurtuluş Hareketi
EOKA	: Kıbrıs Savaşçıları Ulusal Örgütü
IAEA	: Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı
KATAK	: Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu
KKE	: Yunanistan Komünist Partisi
KMTHP	: Kıbrıs Millî Türk Halk Partisi
KTKF	: Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu
KTP	: Kıbrıs Türktür Partisi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OSİA	: Ortak Savunma İşbirliği Anlaşması
SBKP	: Sovyetler Birliği Komünist Partisi
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
SOFA	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü Kuvvetler Statüsü Anlaşması
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TİP	: Türkiye İşçi Partisi

TKP	: Türkiye Komünist Partisi
TMT	: Türk Mukavemet Teşkilatı
TpCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
UNSCOM	: Birleşmiş Milletler Özel Komisyonu

GİRİŞ

Tarih, sürekli değişip yenilenme dalgası olduğu kadar aynı kalıp yinelenebilen süreçler silsilesini de ifade etmektedir. İnsanlık tarihi bir yandan farklılaşan sınıflar arasındaki çatışmalar tarihi iken, diğer yandan da sınıflar tarihi olarak aynı kalan bir tarihtir. Sınıflı toplumların tarihi ise üretim araçlarına sahip sınıfın salt bununla kalmayıp, aynı zamanda entelektüel üretim araçlarına da sahip olduğu bir tarihtir. Bilginin kapitalizmin dehlizlerinde üretildiği ve rafineleştirilerek sürüme çıkarıldığı bir çağda yapılması gereken ilk şey, burjuvaziyi “günahlarından” arındıran bir büyük mizansen şeklinde sunulan tarihi bağlamına oturtmaktan geçiyor. O bağlam ise burjuvazinin sürekli “ulusların şanlı tarihi” olarak gösterme çabasında olduğu tarihi, sınıf savaşımının şanlı değil ama kanlı tarihi olduğunu ortaya koymaktır.

Türk dış politikasının belirli olaylar ve olgular temelinde ve siyasi iktidarlar özelinde analizinin yapılmaya kalkışılması, bir yandan uluslararası ilişkileri ‘ulus eşittir devlet’ korelasyonu ile açıklamaya çalışan *pure* ilişkiler yumağı olmaktan, diğer yandan ise Türkiye’de ana akım dış politika yazım anlayışından çıkarma çabasından kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede çalışma, klişe değerlendirmelerin dışında çıkmayı amaçlamaktadır. Bilim, madde ve olguların bütünselliğini tutarlı bir şekilde keşfetme arayışı ise, olguları görmek için elzem olan teori sorununa değinmek gerekmektedir. Olguları görmek için mutlaka teori gerekmeyle birlikte, teorinin doğrulayıcısı da kendisi değil, eylem ve olgular dünyası olarak karşımıza çıkmaktadır. “Görüleni görmemeye, duyulanı duymamaya yaramakla birlikte, görülmeyeni görmeye ve duyulamayanı duymayı sağlayan” bilim, her ne kadar “indirgeme” kavramına her zaman negatif bir etiket yapıştırılsa da, belirli bir soyutlama çabasını gerektirir (Küçük, 2008: 97; Çulhaoğlu, 2002). Dolayısıyla “indirgemecilik” (reductionism) konusunda asıl sorun indirgemek değil, Metin Çulhaoğlu’nun ifade ettiği üzere “indirgeme ile ulaşılan özsellikle yetinmek, bu soyut özelliği somut görünümleri ve ilişkileriyle yeniden ele

almamaktır” (Çulhaoğlu, <http://haber.sol.org.tr>, 12 Aralık 2012’de erişildi). Söz konusu çıkarsama sorunu ise olay ve olguları çözümlerken ‘sabit değişkenler’ ile ‘bağımlı değişkenleri’ doğru tahlil ederek aşılabılır. Bu çerçevede Türkiye’nin dış politikasına yönelen bu çalışma, üstyapısal (superstructure) değil, altyapısal (infrastructure) faktörlerle açıklamalarda bulunarak söylenenleri aşma çabasının ürünü olmayı hedeflemektedir.

Türkiye’de dış politik değerlendirmeler genellikle güvenlik paradigması çerçevesinde yapılmaktadır. İlginç olan, iki dünya savaşı arasındaki dönemde, pratiğin tam anlamıyla teoriyi şekillendirdiği bir konjonktürün ürünü olan, uluslararası ortamda yaşanan derin umutsuzluk ve sinizm üzerine varlığını dayandıran realizm, Türkiye’de hala moda söylem (the triendist craze) olarak varlığını sürdürmektedir. Türkiye’nin jeostratejik konumu (tarihsel ve güncel göç yolları üzerinde bulunması), sınırı paylaştığı komşu sayısının fazlalığı, güç kullanım politikalarının fazla olduğu bölgesel istikrarsızlık çemberi içerisinde bulunması, dünyayı ‘biz ve ötekiler’ olarak keskin bir biçimde algılayan milliyetçiliğin yükselişi gibi faktörler güvenlik paradigmasının literatürdeki hâkimiyetini yeniden üretmektedir (Uzgel, 2004).

Bununla birlikte, realizmin askeri gücü ‘yüksek politika’ (high politics) olarak üstün tutan perspektifi ile Türkiye’deki kurtarıcı-öncü elitin (asker-sivil bürokrasi) ve Türk sağının siyasal zihniyet motifleri belirli oranlarda birbirleriyle örtüşmektedir. Mustafa Kemal’in bünyesinde varlığını görebileceğimiz Durkheimci yaklaşımın, özellikle ussallığın savunucusu olarak (aşkın) devleti öngörmesi bakımından, realizmin yeknesak bir ulus-devlet tahayyülü ve dış politikayı partiler üstü olduğu varsayılan “ulusal çıkar” kavramına endeksleyen yaklaşımı dolaylı bir bütünlük arz etmektedir. Kurucu kadronun Türkiye’de devlet olgusunun *raison d’etre*’ini (varlık sebebini), “genel çıkarın göz ardı edilmemesi iddiası” ile realizmin her türlü farklılığa rağmen sonsuz aynılık atfettiği ulus-devlet kavramsallaştırması da bu örtüşme noktalarından bir diğerini oluşturmaktadır (Heper, 2010: 114). Gene Türkiye’de sağ/muhafazakâr siyasetin (sadece Türkiye’de değil) genel olarak devlete mitsel bir ruhu ve fiziki bir gücü kasteden kutsiyet atfedişi de aynı kısır analizlere yol açmaktadır (Bora, 1999). Nitekim modern ulus-devletin devlet olma niteliğini, farklı birey ve grupların

birbirleriyle çatışan *özel*, dolayısıyla *kısmi* ilgi, istem ve çıkarlarının üzerinde ve bütünün *ortak* gönencini temsil ederek belirlendiğini iddia eden ulus-devlet kavramsallaştırması bu özdeşliği destekler niteliktedir. Fakat gerek realist çıkarımların, gerek Türkiye’deki kurtarıcı-öncü elit iddialarının, gerekse de Türk sağının devlet fetişizmi, sınıf analizini dışlamaları oranında gerçeklikten uzaklaşmaktadır. Çünkü sınıf analizleri dışlandığı ölçüde, devlet analizleri temel analiz birimi olarak öne çıkmaktadır (Turan, 2012). Böylelikle Türkiye’deki dış politik değerlendirmeler, devletin kendisinin toplumdaki çeşitli çıkar gruplarından bağımsız-özerk-aşkın olduğu iddiasının sağladığı meşruiyetle, gerek iç politikayı gerekse dış politikayı değişmez güvenlik alanı olarak algılamakta, bu da akademik yazında organik bakış açılarına yol açmaktadır. Akademik yazındaki ‘organik’ karakteri belirleyen temel unsur ise verili bir toplumun örgütlenmesinde zamanın en güçlü toplumsal grubu lehine rol oynamasıdır (Ives, 2011). Bu bakış açısı, belirli bir sınıfın ideolojik yayılımının baş aktörü olabileceği gibi, her devrin iktidarına oynayan konformist bir işleve de sahip olabilir. Entelektüel gerçeğin çarpıtılmış suretiyle mücadele ederken, gerçeğin çarpıtılmış (ideolojik) versiyonunu topluma kabul ettirmeye çalışan devlete bu çabasında destek olarak kurulu düzeni yeniden üretenler, “organik aydınlar” olmaktadır (Başkaya, 2010: 19). Güvenlik paradigmasının/realist teorinin devleti “saf”, “nötr”, “özerk”, “gayri şahsi”, “som” ya da “saf” bir akıl olarak addedmesine karşıt sosyal bir pratik olarak devlet, ne toplum dışıdır ne de tarih dışıdır. Dolayısıyla bu çalışma, Wood’un ifadesiyle “politikayı sınıf karakterinden soyma girişimlerine meydan okuyan” bir yöne sahiptir (2011: 17).

Realizmin Türkiye’de bu denli destek görmesinin dış politika ve uluslararası ilişkiler yazın alanına da etkisi söz konusudur. Bu bağlamda Türk modernleşme tarihine ve devlete dair liberal yorumsama realizmi yeniden üretmektedir. Liberal paradigma Türk modernleşme tarihini “Türkiye’de devlet nasıl kurtarılır?” sorusu üzerine yeni bir devlet tasarımı olarak görmektedir. Bu bakış açısı beraberinde devleti toplum üstü bir statüye taşımakta, böylelikle Türk siyasal kültürünü de devlet merkezli kılmaktadır (Barkan, 1975). Öte yandan bu türden bir bakış açısı, realizmin Türk dış politikasını hayatta kalma mücadelesi ve güvenlik sorunsalına dayandırması şeklindeki “devletlû” çıkarsamalarına pay vermektedir. Böylelikle liberal tarih okuması ve bu okuma içerisinde kendisine yer edinen realizm, devleti “kendi ilgileri (ulusal çıkarı) için kendi

bilgisini kullanabilen akılsal bir varlık” olarak en tepeye çıkarırken, dış politikayı da kendinden menkul/müteşekkil bir alan olarak depolitize etmektedir (Toker, 2010: 109). Nitekim bu durum, bir yandan resmi tarihle pekiştirilen, geçmişin komplekslerini ‘devlet geleneği’ kavramı altında yeniden üretirken, diğer yandan dış politikayı matematiksel figürler ve çıkar hesaplamalarına eşitleyen tekdüze jeopolitik analizlere hapsetmektedir.

Türkiye’nin dış politikasına yönelik yazılanlar, sadece realizmin egemenliğini pekiştirdikçe daralan bakış açısının ürünü değil, aynı zamanda siyasi iktidarların dış politikalarını sorumluluk alanından bağımsız tutan ana akım dış politik yazımın ürünüdürler. Türkiye’deki ana akım dış politik yazımlara baktığımızda, bunların özellikle liberal ve muhafazakâr tezler ışığında Türkiye modernleşme tarihi okumaları olduğu görülmektedir. Türk sağ Türkiye’nin tarihini “nevi şahsına münhasır” bir ülke olarak görmektedir. Buna iddiaya göre çeşitli engelleyici ve köstekleyici nitelikler barındıran Osmanlı devletinin üretim ilişkileri, tam da bu yüzden kapitalizme geçememiş, üretim güçleri yeterli düzeyde gelişememiş, yarı-sömürge statüsünün yarattığı derin bağımlılık ilişkiler ilkel birikim döneminin yaşanmasına engel olmuş, bu bağlamda Batılı anlamda sınıflar hiç var olmamakla beraber, kapitalizme yönelik adımlar da cılız kalmaktan öteye geçememiştir (Boratav, 2010; Küçükömer, 2007). Şahsına münhasırlığı temel alan bu tarih okuması toplumsal düzeni “devlet-halk” ikiliğine dayandırarak açıklama ve anlamlandırma peşindedir (Köymen, 2007: 65). Rejimin özgünlüğüne vurgu sadece liberal ve muhafazakâr tezler tarafından da ileri sürülmemiştir. Örneğin 5.2.1937 tarihinde CHP programını devlet vasfı yapan anayasa değişikliği sürecinde Recep Peker de Türkiye’nin kendine mahsus bir cumhuriyet olduğunu iddia etmiştir. Buna göre, Fransa Cumhuriyeti nasıl liberal bir Cumhuriyet, Sovyet Rusya Cumhuriyeti nasıl “sınıf hâkimiyetine dayanan başka şekil” bir cumhuriyetse, Türkiye de bu kanunla diğer cumhuriyetlerden ayrı “kendine mahsus bir cumhuriyet” olacaktır (Yılmaz, 2005: 201). Gerek asker-sivil bürokratların iddiası gerekse de liberal ve muhafazakâr tezlerin tarih okuması en nihayetinde sınıfsız, harmonik toplum tasavvuru ve aşkın devlet anlayışıyla sonuçlanmaktadır. Bir diğer ifade ile liberal-muhafazakâr tezlerin Türk toplumuna atfettiği kolektivist veya

patrimonyal¹ nitelik, beraberindeki ‘devlet’ ya da ‘devletlû’ algısını doğrudan etkilemiştir. Buna göre Türkiye’de ‘devletin’, “tahayyül evreninde toplumun üzerinde duran/durması gereken, toplumun iradesi ile sınırlanmayan bir tasarım” olarak resmedilmesi söz konusudur (Laçiner, 1997). Lüzumu ve rutini bilen devlet, vazife bilen ve yükleyen olarak haklı bir mutlak güçtür (Öztan, 2012). Söz konusu tezler, sadece iç politik değerlendirmelerde değil, aynı zamanda uluslararası bağlamda da benzer bir yaklaşım sergilemektedir. Bu perspektifle, siyasi iktidar olarak devlet ile ekonomik iktidar olarak burjuva sınıfı arasında hiçbir bağ kabul edilmemekle birlikte, gerek devletin gerekse de burjuvazinin çeşitli dönemlerde kalkıştıkları eklemlenme stratejilerinin ve uluslararası işbölümüne dâhil olma süreçlerinin hiçbir önemi yoktur. Söz konusu olan bir şey varsa, o da Türkiye’de daha en başından beri hiç değişmeyen ve hep muktedir kalmayı başaran devlet aklıdır (Yaşlı, 2012).

Siyasi iktidarın dış politika üzerinde belirleyici değil de, devlet aklı tarafından şekillendirilen dış politikanın siyasi iktidar üzerinde ‘belirleyici’ olduğu iddiasına dayanan bu tezler “tarih dışı, idealist ve ideolojik mahiyettedir” (Yaşlı, 2012: 117). Oysa görülen odur ki, uygulanan dış politikalardan asıl sorumlu olanlar/sorumlulukta payı olanlar ile devleti (veya ‘aklını’) oluşturanlar ya da devlet katında “sözlerini geçirenler” aynıdır/benzerdir (Dowd, 2008: 42). Bu yüzden Türkiye’deki ana akım dış politik söylem ve tezler, Türkiye’yi her türlü tarihsel perspektiften arındırarak anlatmasından dolayı tarih dışı, meselelere Türkiye kapitalizmi ve emperyalizm açısından bakmamasından ötürü idealist, mevcut iktidar ilişkilerini yeniden ürettiklerinden dolayı da ideolojiktir (Yaşlı, 2012). Gerçekliğin liberal iddiaların ötesine taşması geleneksel sağın ideolojik ithamlarla pekiştirmeye çalıştığı tezleri de geçersiz kılmıştır.

¹Weber’in tanımına göre Patrimonyalizm, geleneksel toplumlarda görülen yönetici sınıf ile halk arasında iktidar-itaat ilişkisine dayalı yönetim biçimidir. Patrimonyal otoritenin en belirgin özelliği karşı gelinmez normlarla sisteminin kutsal kabul edilmesidir. Max Weber, Sosyoloji Yazıları, çev. Taha Parla, İletişim Yayınları, 1996, s.376. Ayrıntılı bilgi için bir diğer kaynak: Ensar Nişancı (2002), Neo – Patrimonyalizm ve Türk Siyasal Modernleşmesi, Doğu Üniversitesi Dergisi, Sayı: 5, Doğu Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s.123-139

Oysa Marksist teori ışığında yapılan değerlendirmelerde, manzaranın bambaşka olduğunu görmekteyiz. Marksist okuma, dünya sistemini anlamak için onun tarihi gelişimine bakılması gerektiğinin altını çizerek (Arı, 2008). Nitekim ‘sonrası’ dediğimiz şey, aslında ‘geçmişi’ tarafından zapt edilmeye ve biçimlendirilmeye devam eden bir ‘şimdi’den başka bir şey değildir. Dolayısıyla tarihsel analizler, bütüncül bir anlatı sunması açısından Marksizmin önem verdiği bir husustur. Bir başka ifade ile Marksist teori, “Türkiye’yi dünya ile dünyayı da Türkiye ile tarif etme” yetisine sahip bir teoridir (Küçük, 2006: 50).

Marksist felsefe ise diyalektik materyalizmdir. Materyalizm dünyaya doğrudan bakmak; diyalektik materyalizm ise dünyaya doğal gelişimi çerçevesinde bakmak demektir (diyalektik, toplumun gelişmesini açıklayan yasaları analiz eder). Bir diğer ifade ile materyalizm, “dünyayı algılayamayan başka bir dünyanın (idea) gölgesi veya yansıması ya da bir Tin’in ürünü olarak değil, kendi gelişimi üzerinden açıklamak demektir” (Marx ve Engels, 1983, aktaran: Brosius, 2008: 19). Felsefenin temel soru(n)u, idealizm/düşünce ile materyalizm/varlık arasında düğümlenmektedir. İdealizm, basitçe Tanrı’ya sığınarak düğümü sıkılaştırırken Materyalizm, maddi nesneler ile maddi nesnelerin büktüğü maddi alan üzerinden hareket ederek düğümü çözme peşindedir. Felsefi idealizm, bütün insanlığı, kendisinden ayrı tuttuğu mutlak bir tin’in gücüne ve akıbetini önceden çizme kudretine teslim etmektedir. Materyalizm ise bütün insanlığı, kendisini şekillendirdiği gibi, kendisinin de şekillendirebileceği maddi nesneler âlemine yerli yerine oturtmaktadır. Bu yüzden materyalist bir metoda sahip olan Marksizm, bu türden idealist sapma ve yanılsamayı baştan reddetmektedir.

Tarihte karmaşa ve rastlantıdan düzenlilik yasaları çıkartarak yapıları görünür kılan diyalektik ise bir yandan şeylerin hareketinin ilkesi, diğer yandan da hareket eden şeyi anlama ve tanımlama yöntemidir” (Brosius, 2008: 42). Bir diğer ifadeyle diyalektik düşünce, “ ‘gerçek somuttan’ yola çıkarak soyutlama yapmak, sonra bu soyutlamadan ‘düşünülen somuta’ doğru ilerlemek” demektir (Marx, 2012, aktaran: Öngen, 2009: 18). Daha açık ifadeyle, diyalektik salt doğanın değil, aynı zamanda gerek düşünme ediminin gerekse de bütün varlığın gelişim biçimidir. Gerek düşünme faaliyeti gerekse de varlıkların gelişmesi tez ve antitez şeklinde ifade edilen karşıtlıkların içerisinden

geçmektedir. Düşünmenin ve varlığın karşıtların içerisinde geçme süreci, aynı zamanda karşıtları uzlaştırarak kendilerini geliştirme sürecidir. Nitekim bu süreç sonucunda antiteze ulaşılır. Ancak varılan bu uzlaşma noktası (antitez), bir diğer açıdan yeniden çözümlenmesi gereken yeni bir karşıtlık demektir. Dolayısıyla diyalektik hareket, “düşüncenin, varlığı bir bütün olarak kavramasına kadar ilerler” (Gökberk, 1974: 449; aktaran: Arı, 2008: 57). Bu kavrama hareketi mutlak olandaki göreliyi, görelilik olandaki mutlaklığı, gitmekte olandaki geleni ve gelmekte olandaki gideni kapsamaktadır. Yani çeşitlendirilmiş bir içeriğe sahip olmakla yükümlüdür. Aynı zamanda bu kavrama hareketi yansız, biçimsiz ve ilgisiz bir varlığa dışarıdan suni ya da ulvi her türlü eklemlemeyi reddetmektedir. Nitekim diyalektik metod, her türlü etiketlemeyi reddettiği oranda nesnellığe erişmektedir. O yüzden diyalektik materyalizm, en uygun metodolojidir. Zira yöntem olarak diyalektik materyalizmi benimseyen Marksizm de, yarının dünyasını dogmatik bir düşünce ile değil, eskinin eleştirisi sonunda bulmaktadır (Marx, 2009).

Marksist teori dışında yapılan hemen her değerlendirme, şu ya da bu ölçüde saptamalarının bütün bileşenlerini birbirinden tecrit etmekle ve bunun sonucunda çarpık bakış açısı geliştirmeye maluldür. Oysa ilişkiseliliklerin kavrayışı için zaman ve sebep-sonuç türünden bağlamlar ile görüngüler arasındaki içsel ve zorunlu bağlar belirleyicidir. Belirleyicilikten kastedilen ise, gerek olguların kendi aralarında gerekse de olgular (parça) ile bütün arasındaki karşılıklı belirlenim ilişkisidir. Bu bağlamda çoğu zaman birbirinden bağımsız alanlar olarak telakki edilen altyapı (ekonomi) ve üstyapı (siyasal alan) arasında da karşılıklı belirlenim söz konusudur. O halde bu alanlar birbirinden ne tamamen bağımsızdır ne de salt birbirinin türevi/yansıması durumundadır (Öngen, 2009). Üstyapı, “altyapının son kertede belirleyiciliği ile belirlenmiştir”. Altyapı ise üstyapının kendisinden “görece özerk” olmasıyla veya kendisini “karşılık olarak” etkiler (Althusser, 2003: 161). Bu çerçevede üst yapısal iktidar ile alt yapısal iktidar arasındaki ilişki örneklemeden hareketle, tarihsel materyalizm bize devletin hem sınıfsal niteliğini, uluslararası işbölümü içerisindeki rolünü, sistem içerisindeki yerini hem de Türk sağı ile olan ilişkisini anlamak açısından benzersiz bir bakış açısı sağlar (Yaşlı, 2012).

Bu çalışma, daha çok duyguların hâkim ve reflekslerin belirleyici olduğu bir atmosferde incelenmiş olan Merkez Sağın Türk dış politikası üzerine eleştirel ve alternatif bir okuma yapmaktadır. Kant'ın 18. yüzyıl için söylediği “Bu yüzyıl, eleştirinin yüzyılıdır” ifadesi, değinilmesi gereken şeyleri değiştirirsek bu çağ için de geçerliliğini taşımaktadır (Kant, 1781; aktaran: Marx, 1999: 10). “Dil, hegemonyanın önemli bir kurucu unsurudur” (Ives, 2011: 134). Burjuvaziye ait fikirleri ve zevkleri bünyesinde taşıyan bu dile karşı ezberler bozacak söylemler geliştirmek, burjuvaziye caneviden vurmanın ilk koşulu olarak belirlemektedir. Marx'ın ifadesiyle “eleştiri, zincirlerden, her yanını örten imgesel çiçeklerden, insan süssüz ve umut kırıcı zincirler taşısın diye değil, ama onları atsın ve canlı çiçeği devşirsin diye arındırılmıştır” (Marx, 2007: 17). O halde egemen ideolojilerin gerek kurtuluş teolojisine, gerekse de dil hapisanelerine karşı, bir diğer ifadeyle insanın özyabancılaşmasının kutsal ve seküler biçimlerine karşı bir itirazda bulunmak zorundayız. Zira ancak bu türden bir itiraz sayesinde, gerçeğin öteki dünyası yitip gitmekte, böylece de bu dünyanın gerçeği ortaya çıkabilmektedir (Marx, 2007: 17-18). Bu yüzden bu çalışmada realist teori ve liberal paradigmanın anakronik bir biçimde kendi dünya tasarımlarını yeniden üretmelerine karşı eleştirel perspektif esas alınacaktır.

BÖLÜM I

1. DEVLET: TEORİK TANIMSAL ÇERÇEVE

Siyaset bilimi tarihi bazen yumuşak bazen de sert bir kutuplaşma tarihidir. Bu kutuplaşmalardan birisi olarak devlet-merkezci yaklaşım ile sınıf temelli yaklaşım epistemolojik ve ontolojik olarak birbiriyle tam bir tezatlık içerisindedir. Tezatlık, dış gerçekliğin veya “hakikatin” temelinde hangisinin yattığı sorunsalındadır. Birisinin asıl olması halinde diğerinin ikincil/türev olması söz konusudur. Konu devlet olduğu sürece literatürdeki bu ikircikli tutum yoğunlaşmaktadır. Çünkü devlet kavramı, duyguların belirlenimi altında gerçek mahiyetinden koparılmaya çalışılan bir şekilde yeniden anlamlandırılmaktadır. Bugün başına “ulus” öneki yerleştirilerek sürümde olan devlet kavramı, bir yandan simgelerle örülü diğer yandan da idealist yorumsamanın egemen olduğu sahenin perde arkasında durmaktadır. Devlet üzerine pek çok yaklaşım söz konusudur. Özellikle “sınıf mücadelesinin bittiği”, “tarihin sonuna varıldığı”, -olmadı- “tarihin gelişim ekseninin uygarlıklar arasına kaydığı” iddia edilen bir dönemde, devlete dair çıkarsamalar da sınıftan kaçan genel eğilimi yansıtmaktadır (Friedman, 2005). Ancak söz konusu teorik seyir gerçeğe pek de örtüşmemektedir.

Elbette teoriler, somut gerçeklere dair içerdikleri soyut anlam kipleriyle belli bir açı farkına sahiptirler. Çok boyutlu bir olgunun iki boyutlu bir sayfa düzlemine aktarılması sırasında yaşanan açı farkı, benzer bir şekilde teoriler alanında da söz konusudur. Devlet konusundaki yaklaşımlar, somuttaki gerçek (*real in concrete*) ile zihindeki somut (*concrete in thought*) arasında belirli bir mesafe içermektedir (Bourdieu, 1977). Ancak önemli olan, iki boyutlu düzlemde çok boyutlu gerçekliğe ilişkin en yakın imgeyi oluşturabilmektir. Bu çerçevede devlet üzerine yapılan tartışmada devlet-merkezci yaklaşım, modern devletin daha çok ‘ne olmadığı’na ilişkindir. Bir diğer ifadeyle devlet-merkezci yaklaşım devletin ‘olmadığı’ boyutlarıyla

var olduğunu savlamaktadır. Küçük verilerle sonsuzu duyumsaması buna örnektir. Buna karşın Marksist yaklaşım, devleti yeryüzü üzerindeki yerine, kapsadığı hacme paralel bir şekilde oturtmaktadır. O halde devletin ‘ne olduğu’ Marksist yaklaşımla kavranabilir.

Burjuva ideolojileri yeryüzünü birbirinden yalıtık iki aktöre bölmüştür. Bu perspektiften politik toplum (devlet) ve sivil toplum (piyasa düzeni) birbirleriyle dışsal bir ilişki tarzı bulunan aynı gezegenin birbirinden izole iki farklı yüzünü oluşturmaktadır. Ancak meseleyi devlet-toplum dikotomisi içerisinde ele almak, her konuyu devletleşme veya sivilleşme eğilimi olarak değerlendirmeyi kaçınılmaz kılmaktadır. Burjuva ideolojilerin bu tutumu, sosyal bilimlerin gelişme mantığına uygundur. Çünkü sosyal bilimlerin disiplinlere ayrılması da gerçekliğin ekonomi ve politika olarak iki ayrı alanda analiz edilmesi şeklindedir. Fuat Ercan’ın “şizofrenik ayırım” olarak ifade ettiği disiplinler arasındaki bu işbölümü, disiplinlerin birbirleri arasında epistemolojik bir işbirliğinden ziyade, her birinin kendi başına ontolojik referanslar üretmesine yol açmıştır. Bundan böyle politik toplum ile sivil toplum arasındaki her türlü ilişki göz ardı edilerek, disiplinler ‘şeyleşecektir’ (Ercan, 2007). Oysa gerçeklik, liberalizmin savladığının aksine, göndermeleri (*referent*) bambaşka alanlara denk düşen devlet ve sivil toplum kavramları şeklinde kategorize edilemez (Özdemir, 2011).

Kapitalist üretim süreci, “...içinde içsel bağlantı ağının büyük oranda yitirildiği, üretim ilişkilerinin birbirinden bağımsızlaştırıldığı ve birbiriyle bağlantılı değerlerin bağımsız birimler içinde kemikleştirildiği biçimlenmelere (*formation*) yol açmaktadır” (Marx, 1972: 828; aktaran: Holloway, 2003: 418). “Ayrılaşmaya ve bağımsızlaşmaya olanak veren toplumsal işbölümünden doğan bilimler, bilmeden bu işbölümünün damgasını taşımaktadır” (Marx, 1999: 17). Bu bağlamda disiplinlerin kapitalist bir işbölümü mantığıyla taksimatı da gerçekliği kendi bağlamından arındıran değerlendirmelere yol açmaktadır. Oysa gerçeklik, kendi bağlamı içerisinde anlam taşımakta, aksi takdirde ‘şeyleşmektedir’. Yani gerçekliğin gerçek olma niteliklerini ortadan kalkmakta, gerçekliğin kendisine büsbütün yabancı, kendisi dışındaki unsurlara

ise fetişist bir ilgi uyandıran analizler ortaya çıkmaktadır.² Dolayısıyla sermayenin, varlığımızın bütünselliğini zamansız ve tarih dışı parçalara bölerek baltalamasına karşıt, insana, toplumsal düzene ve toplumsal düzenin tarihsel gelişimine dair bütünsel bir açıklama gerçekleştirmek gerekir. Çünkü Marx ve Engels’in de ifade ettiği gibi “gerçek tarihten koparılmış bu kendinde soyutlamaların hiçbir şekilde bir değeri yoktur. Bunlar sadece tarihsel malzemenin düzenlenmesini kolaylaştırmaya yardım edebilir” (Marx ve Engels, 1976: 37; aktaran: Holloway, 2003: 419). Makro düzeyde toplumsal gerçekliğe ait açıklamalar ve öngörüler getiren Marksizm bu türden bir *grand theory*’dir. Bu teorinin ürettiği kategoriler ise siyasi ve iktisadi olanın birlikte geliştiği tarihsel süreci anlamaya yarayan, yine siyasi ve iktisadi olanın iç içeliğine dayalı kategorilerdir. Bu bir anlamda devlete dair önsel bilgi, ussal bir ilke ve a priori bakışa sahip olan devlet-merkezci yaklaşıma karşı, yine devlete dair fakat bu sefer sonsal bilgi, deneyimsel bir ilke ve a posteriori bakışa sahip olan Marksist yaklaşımın gözler önüne serilmesidir.

Hegelci felsefe ile Marksist felsefe arasındaki “kavga” gerçeklik ile görüngünün nerede kesiştiği ya da kesişmesinin mümkün olup olmadığı hususundadır. Bu kavgada Hegel, gerçekliği görüntüsüne denk tutarak, “görece soyut olanı gittikçe somut olana bağlayan kavramlar sisteminin “Mutlak İdea”ya doğru hareketinin sonucu” olarak görmektedir (Fine ve Saad-Filho, 2006: 20). Buna karşın Marx, gerçeklik ile görüntü arasında uzun bir parantez açmaktadır. Marx gerçekliği salt görüntüsüne denk tutmanın yanlışlığını ortaya koymak için parantezin içerisini “şeyler, her zaman doğrudan doğruya, oldukları gibi görünmez” ifadesiyle doldurmaktadır (Fine ve Saad-Filho, 2006: 22). Marx açısından gerçeklik (öz) ile görüntüsü (biçim) arasındaki fark gözden kaçırılmaması gereken temel bir husustur, zira görüntüler gerçekliğin (sömürünün parmak izlerinin) üzerini örten peçe işlevi oynamaktadır. O yüzden Marksist teorinin temel gayesi, şeylerin ne oldukları ile nasıl göründükleri arasındaki ilişkiyi açığa çıkartmaktadır (Fine ve Saad-Filho, 2006). Nitekim öyle de olmaktadır, Marksizm en hakiki görüneni görelileştirirken, gerçekliğin gizli kısmını görünür kılmaktadır.

² Fetiş kavramı bir sosyal olgunun doğallaştırılması, ve doğallaştırıldığı ölçüde tarihsel içeriğinden koparılması anlamında kullanılmıştır.

Hegelci felsefeye göre insan bilinci, yaşam ve varoluşa egemen olan yegâne faktördür. Oysa Marx'a göre insan bilinci, yaşam ve varoluşa egemen olmak şöyle dursun, kendisi ihtiyaçlar tarafından bizzat belirlenen bir faktördür. İnsan bilincinin belirlenimi ise ancak tarihsel, toplumsal ve maddi koşullarla kurduğu ilişki ile açığa kavuşturulabilir. İşte, Marx'a göre (Hegelci) idealizmin yanılgısının başladığı nokta, idealizmin kendisinin salt kavramsal muhakemenin sınırlılığına kapıldığı noktadır. İdealizmin temel sorunu, kendisini sadece zaten sınırlı olan kavramsal muhakemeyle sınırlı tutmasıdır. O halde her yerde ve her zamanda geçerli olduğu sanılan tarih ötesi idealist genellemeler “ya boş ya geçersiz ya da hem boş hem geçersiz” olmaya mahkûmdur (Fine ve Saad-Filho, 2006: 23).

Dünya kapitalizmini ezelden beridir var olan ve aynı zamanda ebediyete kadar gidecek olan verili bir sistem olarak ele almak ne kadar görüntünün ardına bakmamak ise, kapitalist devletin toplum üstü bir kurum olarak konumlandırılması da o kadar gerçeklikten uzaklaşmak demektir. Çünkü birisi kapitalizmin iç işleyiş tarzını (sömürüyü) gizlerken, diğeri ulus-devletin pazarı ulus muhitlerine kadar geren işlevini göz ardı edecektir. Bir diğere ifadeyle birisi kapitalizmin emekçiler üzerindeki sömürüsünün parmak izlerini, diğeri ise burjuvazinin devlet tahvilleri ya da kanun tasarılarındaki imzasını gizlemektedir. Uluslararası ilişkiler disiplini de sıkça rastlanılan idealist değerlendirmeler, meseleye görüntüden başlamakta, görüngülerle sonuçlandırmaktadır. Meseleler bu şekilde kavranınca, uluslararası ilişkilere ve ulus-devlet formasyonuna dair değerlendirmeler de meselelerin varoluşsal temelini sorgusual dışı bıraktıklarından ötürü güdük kalmaktadır. Oysa Marksist teorinin materyalist felsefesi ve diyalektik yöntemi, uluslararası ilişkiler söylemiyle anılan ilişkiler ağının temelini, mahiyetini ve tarihini gözler önüne sermektedir. Meselelerin materyalizmin geniş ufkuyla algılanışı ise beraberinde ön alıcı değerlendirmeler doğurabilmektedir. İzleyen alt bölümde de devletin ‘ne olmadığını’ açıklayan devlet-merkezci/Hegelci yaklaşım ile ‘ne olduğu’ konusunda üzerinde geniş bir uzlaşa sağlanan Marksist literatür sunulurken, devletin portresi çizilecektir.

1.1. Devlet-Merkezci Yaklaşım: İçkinliğe Karşı Aşkınlık

Post-modern dalgayla birlikte ortaya çıkan yeni bir eğilim söz konusudur. Aslında bunun, yeni olmamakla birlikte görünür olmaya başlayan bir eğilim olduğunu söylemek daha doğrudur. O da işçi sınıfına, kimi zaman varlığına bile “elveda” demeye cüret edecek kadar ileri giden pejoratif bir bakış açısıdır. Üretim ilişkileri temelinde belirlenen sınıf konumlarının politikaya tercüme edilemeyeceği yönündeki bir kabule dayanan bu görüş, özellikle SSCB’nin yıkılmasıyla ortaya çıkan girdabın ürünüdür (Acar-Savran, 2011: 32). Nitekim SSCB’nin dağılmasıyla birlikte insana dair hemen her meselenin, sınıfsal özü dikkatlerden uzak tutularak ele alınmaya başlanması bunun en açık örneğidir (Dworkin, 2012: 83). Etienne Balibar da 19. yüzyıl sonunun sanayi toplumlarının gerçekliğine, o da “yaklaşık” olarak tekabül etmiş bulduğu Marksizmin sınıfsal uzlaşmazlık şemasının, artık “bugünün” gerçekliklerini ifade etmediği görüşündedir. İddiası ise bugünün gerçekliklerinin “kaybolan proletarya” ile “eriyen burjuvazi” şeklindeki kavramsallaştırmalara tekabül ettiği, dolayısıyla sınıf ve sınıf mücadelesi kavramlarının artık siyasal bir mite dönüştüğü şeklindedir. Marksizmin ve rasyonel kavramsallaştırmalarının mite dönüştüğü iddiası, bu türden figürlerin marjinalleştiği iddiasını da içermektedir. Hal böyle iken Etienne Balibar, “sınıftan kaçış” eğiliminin bir ürünü olmaktan öteye gidememektedir (Balibar, 2007: 192-93).

Bununla birlikte meselelerin işçi sınıfına endeksli yorumsamalarının “sınıf-indirgemeci” bir tahlil olduğu şeklinde eleştirilmesi de bu bakış açısının meselelerin “öz”lerinin reddinden sınıf politikasının reddine uzanan uzun bir hattı oluşturduğunu da gözler önüne sermektedir (Acar-Savran, 2006: 232). Meselelerin özünün ve sınıf politikasının eşgüdümlü reddine dayanan bu bakış açısı, esasen var olan somut gerçeklikten daha yukarıda kendi varlığını ve otoritesini kuran, dolayısıyla da gerçekliğin “nasıl olduğuna” değil de, “nasıl görünmesi gerektiğine” hüküm getirerek onu yapıbozumuna uğratan ideolojik bir işleve sahiptir (Süalp, 2011: 13). Devlet-merkezli yaklaşım olarak ifade edebileceğimiz bu bakış açısı, gerçekliğin görünür veçheleriyle yetinmenin doğurduğu eksikliklerle maluldür.

Sosyal bilimler içerisinde hatırı sayılır bir etkisinden bahsedebileceğimiz eğilimlerden birisi de devlet-merkezli yaklaşımdır. Gerçekten de sosyal bilimler, genel bir eğilim olarak *devlet merkezli bir epistemoloji* üzerinden gerçekleştirilmektedir. Devlete referans yapan kavramlar üzerinden bilme edimi gerçekleştirildiği derecede de sınıfsal gerçeklik reddedilmektedir. Nitekim devlet-merkezci yaklaşım, sınıfsal gerçeklikten kaçışı simgeleyen tipik bir yaklaşımdır. Çünkü metafiziksel geleneksel cevapları ileri sürerek, olmayanı oldurmaya, olanı ise yok saymaya kalkışmaktadır. Devlet-merkezci yaklaşım, 1960'lı yıllarda sınıf temelinde olmayan toplumsal hareketler furçasına paralel olarak, kapitalizmin merkez ülkelerinde geliştirilen sivil toplumcu yaklaşımla hemen hemen aynı konjonktürde, bu sefer kapitalist kalkınma hamlesini gerçekleştirememiş Üçüncü Dünya Ülkeleri nezdinde burjuvazi yerine devletin ekonomik kalkınma hamlelerinde başat rol oynaması üzerine geliştirilmiş bir yaklaşımdır (Wood, <http://socialistregister.com.tr>, 04 Ekim 2012'de erişildi). Bir diğer anlamda devlet-merkezci yaklaşım, yapısalcılık-işlevselcilik, liberalizm-plüralizm ve Marksizme yönelik bir eleştiri olarak ortaya çıkmıştır. Devlet-merkezci yaklaşım, bu yöntemlerin devleti toplumsal ya da ekonomik faktörlere (çıkar grupları, ekonomik birikim süreçleri ve elitler) indirgemesine karşıt, devletin özerk ve bağımsız bir değişken olduğu savına dayanır (Skocpol, 1985). Devlet-merkezci yaklaşıma varan tarihsel arka planda özellikle yoksulluğun belirleyici olduğu toplumlar için ilkin 'sınıfların' henüz gelişmediği vurgusu öne çıkmış, daha sonra bu vurguyu, gelişimini tamamlama(ya)mayan sınıfların yerini dolduran güçlü devlet vurgusu takip etmiştir (Ercan, 2007). Böylelikle devlet, pirüpak bir analiz birimi olarak ortaya çıkmıştır (Ozan, 2012: 27).

Devlet merkezci yaklaşımda egemen temalar, devlet, devletlilik ve devlet geleneği şeklindedir (Özman ve Coşar, 2011). J. P. Nettl devleti salt verili (organik ve çatışksız) menfaatini kollayan, toplumdan özerk ve ayrıksı bir entite (varlık) olarak tanımlayanlardandır. Devlet, Nettl'a göre "bir dizi işlevi ve yapılanması olan, toplumdan bağımsız bir varlığa sahip kolektivitedir" (Nettl, 1969; aktaran: Dinler, 2003: 31). Yine Nettl'a göre özerklik ve egemenlik kriterleri devletin doğasına içkinken, devlet aşkın bir aktör veya ayrı bir sektördür (Skocpol, 1979). Dolayısıyla devlet-merkezci yaklaşımın temel iddiası, istisnasız her devletin, hemen her alanda (tabii ki dış

politikada da) temel ve belki de tek belirleyici olduğudur (Ozan, Doğangün, 2009). Bu çerçevede devlet-merkezci yaklaşım, siyasallığı (sadece) devlet ve devlet kurumlarını içeren dar bir düzeyde ele almaktadır (Tosun, <http://www.edam.com.tr>, 05 Ekim 2012’de erişildi). Bu açıdan devlet, (sınıf mücadelesi dâhil) hiçbir şey tarafından kontrol edilemeyen, ama her şeyi kontrol ve tayin eden mutlak belirleyendir. Öyle ki her şey, devlet tarafından ve devlet yasalarının belirleyiciliği içerisindedir. Devlet, hiçbir şey ile kaim değilken, kendisi başlı başına kadimdir. O halde devletin mutlak belirleyen olarak resmedilmesi, sınıfsal ilişkilerden başka egemenlik tarzlarının, sınıfsal eşitsizliklerden başka sınıflandırma ilkelerinin ve sınıf mücadelesinden başka toplumsal mücadelenin var olduğu varsayımı ve kapitalizmin bütünleyici bir sistem olmadığı kanaatine dayanmaktadır (Wood, <http://socialistregister.com.tr>, 04 Ekim 2012’de erişildi). Çünkü devlet, sınıf çatışmalarının yaşandığı pasif bir alan’dan çıkartılarak, toplumsal sınıflara karşı yeniden keşfedilmektedir (Skocpol, 1979:29, aktaran: Ozan, Doğangün, 2009: 58). Yani “kendinden menkul bir aktör olarak devlet, bürokratları aracılığıyla kendi adına siyasa üreten ve kurumsal yapısı aracılığıyla da sosyo-ekonomik yapıyı belirleyen, egemen ve özerk idari, siyasi ve askeri örgütsel bir bütün” olarak resmedilmektedir (Özman, Coşar, 2001: 86).

Devlet-merkezci yaklaşım, aşkinci bir öze sahiptir. Aşkinci bakış açısı ile kastedilen ise kısaca göndermeli açıklamalardır. Göndermeli açıklamalar öncelikle referans gösterilecek özneye gereksinim duymaktadır. Bu çerçevede aşkinci bakış açısı, tek üstbelirleyen olarak öznenin yaratılması/varsayılmasıyla başlamaktadır. Üstbelirleyenle kastedilen, diğer nedenlerin sınırlılığı karşısında, sınırsız belirleyici olandır. Bu bağlamda aşkinci perspektif, premodern ve modern kaynaklara yapılan göndermelere dayalı açıklamalar öngörmektedir (Akal, 2006). Göndermeler muğlaklaştıkça, devletin bütünsel bir birim olarak açıklayıcılığı da o ölçüde artmaktadır. Devlet-merkezci yaklaşımın aşkinci boyutu ise “her şeyi devletten beklemesinden” kaynaklanmaktadır. Devlet, uzun bir tarihsel süreci içeren doğal seleksiyon sonucunda kendisini farklı kombinasyonlarda üretse de, biricik ve birincil otorite olarak görülmektedir. Böylece bahse konu edilecek tüm “gerçekliklerin”, devleti ve milletiyle kaynaşmış yekpare bir kütlenin ürünü olduğu iddia edilmektedir.

Aşkınsalci yaklaşım, Hegel'in devlete kattığı anlam ve işlevlerde bariz bir şekilde görülebilmektedir. Aşkınsal bir kendilik ve/ya salt bir biyolojik organizma olarak devlet tasvirine, Hegelci devlette tanık olmaktadır. Bu anlamlarıyla "Hegelci mantık, Batı metafiziğinde devletin kazandığı en yüksek anlamı ifade etmektedir" (Kahraman, 2006:48). Nitekim Hegelci devlet, varoluşçu olarak kabul edilen devlettir. Hegelci mantığa göre "hakiki politik devlet, bireylerin gündelik yaşamının üstünde boy gösteren, onların birliği ve temeli olan devlettir" (Hyppolite, 2010: 151, 152). Bir diğer ifadeyle Hegelci yorumuyla devlet, "kendi ilgileri (ulusal çıkarı) için kendi bilgisini kullanabilen akılsal bir varlık" olarak özne-leşmektedir (Toker, 2010: 104). Yani devlet, tüm tikel arzuların üstünde olan ve genel çıkarı cisimleştiren öznedir (Hyppolite, 2010).

Devletin *özne* ve *üstbelirleyen* olarak yeniden keşfi Hegel ile söz konusu olmuştur. Bu keşif ise, tarihin "sivil toplumdan, aşkın devlete" doğru bir seyir izlediği varsayımına dayanır. "Hegel'e göre devlet, tarihin ruhunun (Geist) kendisini metafiziksel ve aşkın bir biçimde gerçekleştirmesi anlamına gelir" (Çaha, 2007: 23). "Gerçek olan ussal, ussal olan gerçektir" önermesi Hegel için devletin mutlaklaşmasına vesile olmaktadır. Öyle ki, "Hegel için devlet bireyin çok ötesinde, salt ussallıkla biçimlenen bir olgudur" (Kahraman, 2006: 50). Hegel bunu "devlet sadece ussaldır çünkü özünde ve özü için bir varoluşa sahiptir" şeklinde ifade etmektedir (Hegel, 1996; aktaran: Kahraman, 2006: 50). Ussal irade bireysel, öznel ve değişken değil, yanılmaz, nesnel ve kuşatıcıdır. Dolayısıyla Hegelci mantıkta devlet, ussallığın son kertesini olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletin kazanması gereken ideal form, mutlak devlet şeklinde idealize edilir. Öyle ki, ussallığın son kertesini olan devlet, aynı zamanda "bir sonuç olmaktan çok bir başlangıç" olarak görülmektedir (Hegel, 1991: 58; aktaran: Akbal, 2011: 53). Yani devletin varlığı verili kabul edilir. Verilidir, vardır ve tekdir. Sartre'nin ifadesiyle "Var olmak, tanımlar âlemindeki hiyerarşinin en üst basamağındaki bir kavram" ise, devlet de zaman zaman gökyüzünün yeryüzündeki temsilcisi, zaman zaman da gökyüzü iktidarıyla galebe çalabilecek bir iktidar olarak hiyerarşinin en tepesinde konumlanmaktadır. Bu açıdan devletin varlığı, kendisi bir tanım olduğundan, tanımlanamaz bir niteliktedir.

Aşkıncı bakış açısı devlet ile toplumu tarih-dışı, homojen ve statik birer fenomen olarak görmektedir. Yani devlet ile toplum arasında tarih-dışı bir koridor çizilmekte, bütün gerçeklik bu koridora sığdırılmaya çalışılmaktadır. Aynı zamanda bu türden bir dikotomik bakış açısı devletin, yapısı gereği mutlak özerkliğe sahip olduğu, bunun karşısında sivil toplumun siyasa oluşturma sürecinin başat aktörü ol(a)mayacağı iddiası taşımaktadır. Öyle ki, devlete ‘zilullah-i fi’l-ard’ (Allah’ın yeryüzündeki gölgesi), ‘güçlü’, ‘kadim’, ‘baskıcı’, ‘despot’, ‘ceberrut’; topluma ise ‘özgürlükler alanı’ türünden değişmez ve tarihsel olmayan sıfatlar yüklenmektedir. Bu çerçevede devlet, devletlülük, devlet geleneği, devlet terbiyesi ve aşkın devlet türünden kavramlar bünyesinde devlet-merkezci epistemeye sahiptirler (Ozan ve Doğangün, 2009). Bu türden kavramları kullanmaktan yana olan Türk sağı da, devlete “mutlak” bir belirleyen olarak bakmaktadır. Türk sağı açısından devlet, toplumsal düzlemden aşkın ve özerkliği mutlak olan bir organizmadır. Nihad Sâmî Banarlı’nın ifadesiyle “devlet, bütün kurumlarını kapsayan, fakat onları aşan bir üst-varlıktır. Paylaşılamayan, bölünemeyen, taksim ve rekabet kabul etmeyen bir varlık” (2007: 10-11)... Öyle ki Türk sağının merkezden radikalizmine uzanan bütün versiyonları devleti “milletten önce *var-olan* bir varlık” olarak kabul edebilmektedir (Banarlı, 2007). Yani “devlet, tüm toplumsal ilişkilerin dışında ontolojik olarak *kendi içinde bir gerçeklik* olarak analiz edilmektedir” (Ercan, 2003: 273).

Devletler ve piyasaların birer aktör konumuna yükseltilmesi ve temel çelişkinin fetişleştirilmiş bu iki aktör arasında aranması sınıftan kaçış hallerinin tipik göstergesi olmaktadır (Burnham, 2000). Böylelikle “siyasal bağlamda etkinliği, yöntemsel bağlamda da açıklayıcılığı olmadığı iddiasıyla toplumsal sınıflar devre dışı bırakılmaktadır” (Yalman, 2002: 8). Nitzan ve Bicher’in vurguladığı gibi, “piyasa mekanizmasının *gizli el* gizemiyle kendi varlığını sürdürdüğü” iddiası nasıl “üretim ve zenginlik yaratımının depolitizasyonuna” yol açmaktaysa, “devletin varlığının tarih öncesinden bugüne ulaşan tek gerçek olarak kabulü” de “devlet ve politikayı sınıflar arası değil, üstü bir yere konumlandırmaktadır” (Nitzan ve Bichler, 2000: 67). Böylece Türkiye’de siyaset devletin gereksinmelerine göre işlemeye zorlanan pirüpak bir alan olarak resmedilmektedir.

Görülebileceği üzere, Hegelci devlet ve devlet merkezci yaklaşım iddiayı realiteden, görüntüyü de hakikatten üstün tutmaktadır. İdeayı önceleyen en belirgin özelliği ise, devleti “kolektif çıkarı simgeleyen soyut bir özlük” olarak tarif etmesidir. Nitekim bu, altyapısal gerekliliklerin üzerinden atlayan kısır bir değerlendirmedir. Zira Marx da Hegelci idealizmi “mistifikasyona özenen gizem” olarak ifade etmektedir (Hyppolite, 2010). İzleyen bölümde, siyaset bilimindeki devlet-merkezci yaklaşımın uluslararası ilişkiler disiplinindeki epistemolojik uzantısı olan realizm konu edilecektir.

1.1.1. Realizm

Uluslararası ilişkiler disiplinine dair klasik dönem tartışmalarının bilindik bir tarafı realizmdir. Bir disiplin olarak uluslararası ilişkilerin diğer disiplinlerden ayrışması ve kendi bağlamını bulması konusunda Realizm-Liberalizm tartışması önem taşımaktadır. Peki, Realizm, uluslararası ilişkiler teorisi olarak neyi ifade etmekte, hangi (dönemin) gerçekliği(in)e denk gelmektedir? Öncelikle realizm, klasik dönem tartışmasının bir tarafı olarak, uluslararası ilişkilerin, “ulusların birbirleri ile arasındaki ilişkiler” olduğu dönemden çıkarımlara başlamaktadır. Realizm, yine gelenekçiler içerisinde “değerler üzerine kurulu dış politikaya” karşı “çıkarlar üzerine kurulu dış politikayı” benimsemektedir (Nye, 2003: 171). Siyasi bir dünya görüşü olarak realizm geleneksel olarak idealizm karşıtlığını ifade etmektedir. Uluslararası ilişkiler ve dış politika paradigması olarak ise realizm, genellikle günümüz liberalizmi/plüralizmi, konstrüktivizmi ve globalizmine karşıtlık içerisinde (Walt, 1998).

Realist teori, uluslararası ideolojik savaşımın yoğunlaştığı uygun bir dönemde, ABD akademik çevresi tarafından sürüme sokulmuştur (Smith, 2002). Realizmin, “uluslararası ilişkiler disiplininde egemen teorik çerçeve olması ile ABD’nin, 1945 sonrası düzende süper güç konumuna yükselmesi”, aynı döneme denk gelir (Bostanoğlu, 1998: 70). Ancak bu denklik, rastlantısal bir denklikten ziyade, dünya çapında mücadele veren belirli bir ideolojik savaşımın tarafgir bir denkliğini simgelemektedir. Gerçekten de realizm, ABD’nin dış politikası için “ideolojik bir rehber” vazifesi üstlenmiştir. “Gücü merkeze alması” ve güçlü olanı haklı ön kabulünde

bulunması (might is right) uluslararası sistemde güçlüden yana doğal bir konumlanmada bulunmasıyla sonuçlanmıştır (Uzgel, 2004: 19-33).

Realizm İngiliz Filozof Thomas Hobbes'dan türeyen bir varsayıma dayanır. Buna göre, politikanın (t)özü “güç mücadelesi”dir. Dolayısıyla uluslararası politika bu mücadeleden kaynaklanan çatışmalar bağlamında düşünülür. Realizm, “devletler arası ilişkilerde işbirliği ve yüksek moral değerlerinden çok güç politikasının (yani ulusal çıkar ve güç peşinde koşmanın) hâkim olduğunu söyleyen” Thucydides, devlet adamlarına güç maksimizasyonu için reel politik tavsiyelerde bulunan Machiavelli, ve toplumsal sözleşme öncesi insanların birbirleriyle çatışma içerisinde yaşadıkları (homo homini lupus) doğa hali (state of nature) kavramını çizen Hobbes'un düşüncelerini kurucu temel alarak şekillenmiştir (Clinton, 2007; Aydın, 2004). Bu bağlamda Realist psikolojinin temel özelliğinin derin karamsarlık (its profound pessimism) olduğunu söyleyebiliriz. Karamsarlığın yoğunluğu da beraberinde “güvenlikleştirme” (securitization) olgusuna yol açmaktadır. Böylelikle realizm, askeri zihniyeti (military mind) yaygınlaştırarak dış politikada olağan kılmaktadır (Uzgel, 2009: 315). Ancak güvenlikleştirme ile kastedilen, “sadece meselelerin askerileştirilmesi değil, aynı zamanda teknokratik ve otoriter bir söylemle siyasetleştirilmesidir” (Kaliber, 2005: 33). Dış politikanın güvenlikleştirilmesi ve bürokratikleştirilmesi ise “ulusal savunma ve güvenlik, ulusal birlik ve bütünlük, jeostratejik önem ve yaşamsal tehdit” gibi kavram kalıplarını yeniden üretmekte, dizayn edici bir mertebeye çıkarmaktadır. Bir diğer ifadeyle güvenlikleştirme, “...normal siyasetin bertaraf edilerek meselenin, siyaset üstü bir konuma taşınması” anlamına gelir” (Waner, 1998: 47). Ancak özü itibarıyla siyasal olan konuların bürokratikleştirilmesi, beraberinde alternatif düşüncelere pay bırakmayarak kendi hükmünü geçerli kılar. Çünkü bu türden bir güvenlikleştirme, dış politikayı her türlü eleştiriden muaf tutulması gereken milli bir mesele olarak kodlar. Bu türden bir kodlama, meselenin özel bir önem taşıdığı, dolayısıyla gereken tüm önlemlerin alınacağını imler. Oysa, dış politika, bariz siyasi seçim ve tasarruflar kümesi olduğu gibi, en az diğer meseleler kadar önemli ya da önemsizdir.

Realist teorisyenler arasında, Benfamin Frankel'in ifade ettiği türden ortak bir felsefi ağırlık merkezi bulunmaktadır. John Vasquez ise söz konusu ortak felsefi

paydaları, realizmin insana, devlete ve uluslararası politikaya dair temel varsayımları imlediğini iddia eder (Vasquez, 1997). Varsayımlar, teori oluşumunun temel bir parçası olarak dayana noktasını teşkil eden ve doğru olduğu sanılan kanıtsız önermelerdir. Varsayımlar teorilerin açıklamak ya da hesabını vermek zorunda olmadıkları ön kabullerdir (Forde, 1995). Realist paradigmayı belirleyen varsayımlar ise devletlerin davranışları üzerinde belirleyici olan insan doğasına özgü bir görünüm içerir. Realizm insan doğasıyla ilgili temelde “özcü (essentialist) bir bakışa” dayanmaktadır (Dağı, 2010: 73). Bu çerçevede bencil insan doğası, güç, çıkar, güvenlik, rasyonel aktör ve anarşi realizmin temel amentüsünü teşkil eder. Realizm insanın, güce (Darwinian anlamda güçlü olan yaşar felsefesini özümsemişlerdir) ve çıkara karşı konulmaz bir zaafı ve buna paralel doğası itibariyle ilk günden beri “kötü ruhlu ve antagonistik” olduğuna inanır (Çalış ve Özlük, 2007: 232). Bireyler kendi dar çıkarları peşinde koşan egoistler olarak görülmektedir. İnsanı imleyen temel kavram “güç istenci” (will to power)dır (Jackson ve Sorensen, 2010). Yirminci Yüzyılın önde gelen realist teorisyenlerinden Hans Morgenthau’ya göre, “politika, insanlar üzerinde bir güç mücadelesidir” (1965: 195). O halde, siyasi faaliyetin temelini güç elde etme, tasarruf etme ve kullanma oluşturmaktadır. (Jackson ve Sorensen, 2010)

Realizmin dayanak noktasını oluşturan motivasyonel varsayım ise insan davranışlarını belirleyen temel unsur olarak motive/güdüyü görür. Motivasyon/dürtü, genellikle insan organizması ya da insan doğasının bir parçası olarak ele alınır. Realizmin motivasyonel yaklaşımı tarafından şekillenen insan tahayyülüne bakacak olursak, insan doğasının realist yorumu nonevolutionary/evrimsiz/değişmez ve statiktir. Realizme göre en temel güdü korku (fear) ve kişisel çıkar/bencillik-tutkusu (self-interest/the passion of self-interest)tir. Korku güdüsü hayatta kalma mücadelesiyle bağlantılıdır. Korku ve ona eşlik eden güvensizlik güdüsü insanları güvenlik arayışına (the quest of power) yöneltirken, güvenlik arayışı da güç elde etmeye yöneltir. Sırf hayatta kalmak amacıyla peşinde koşulan en önemli güç türü ise fiziksel güçtür (physical power). Dolayısıyla realist teori fiziksel gücün lisanını kullanmaktadır. Güvenlik peşinde koşan insan etrafındakilere de o algıyı ister istemez dayatmakta ve sonuçta “güvenlik yarışı” (security competition) şeklinde bir olgu ortaya çıkmaktadır. Güvenlik yarışı da “tırmanma”ya elverişli bir ortam sunduğundan şiddetli bir çatışma

riski taşımaktadır (the risk of violent conflict) (Freyberg-Inan, 2004). Dolayısıyla realizm, motivasyonel varsayım ve özcü insan doğası çerçevesi içerisinde insanın kendi iradi tercihlerinin ötesinde göndermelerde bulunarak kişinin “doğası gereği” savaş haline yol açtığını iddia etmektedir.

Realizm, analiz birimi olarak (the unit of analysis) ulus-devletleri, analiz düzeyi (the level of analysis) olarak ise devletler arası ilişkileri görmektedir (Aydın, 2004). Hans Morgenthau tarafından geliştirilen versiyonuyla realizm, dış politikanın irade sahipleri olan devletleri birbirine benzeyen egemen ve yekpare birimler olarak değerlendirmektedir (Morgenthau, 1970). Egemenlikle, Jean Bodin’in ifadesiyle “bir devletin mutlak ve sürekli iktidarı” kastedilmektedir. Yekparelikle ise, “belli bir ülkesel sınırlar içerisinde yaşayan insan topluluğunun üzerinde yasa koyma ve zor kullanma tekeli olarak *iç egemenlik*” ve insan topluluğuyla türdeş bir organizma olarak onu kendisinde temsile soyunan *dış egemenlik* ifade edilmektedir (Mısır, 2012: 56). Realizm, devleti ayrılmaz bir bütün ve içsel etkenlerden bağımsız bir aktör olarak görmektedir (Uzgel, 2004). Bu çerçevede realizm, gerek klasik jeopolitik algılar gerekse de reel politik çıktılar üretmektedir (Megoran, 2004). Realist uluslararası ilişkiler teorisi, ulus-devlete insan doğasını tanımlarken kullandığı ölçütler atfetmesi bağlamında analogik bir mantığa dayanmaktadır. Anarşik bir doğaya sahip uluslararası ilişkilerde devlet güvenlik ve güçle tanımlanan ulusal çıkarları (national interest defined in terms of power) peşinde koşmaktadır. Tıpkı insanın doğasını betimleyen dürtülerde olduğu gibi, devlet de ilk önce varlığını korumak, ardından daha geliştirmek için fiziksel/askeri güç peşinde olmaktadır. Bu onu diğer devletler karşısında gücünü maksimize etmeye yöneltmektedir. Farklı dönemlerdeki ulus-devletlerin öznel çıkarlarını örneklemekten kaçınmak için, realist teoriler temelde basitleştirilmiş bir varsayımda bulunmaktadır: “her devletlerin daimi temel amacı gücünü maksimize etme çabasıdır.” “Yekpare birimlere ulusal çıkarlarını güçleri çerçevesinde tanımlama şeklinde rasyonalite atfeden” realistlere göre “güç” devletlerin, mümkün/muhtemel amaçlara ulaşabilmek için gerek duydukları bir araçtır (Dağı, 2010: 79). Buna ek olarak bir ulusun ilgili diğer uluslar üzerindeki gücü bu amaçlara erişebilmek için hayati olarak düşünülmektedir. “Temel hedef ulus-devletin bağımsız bir varlık olarak hayatta kalmasıdır (at a minimum, seek their own preservation)” (Freyberg-Inan, 2004: 2). Dolayısıyla ulus-devletçi milliyetçi

diskur, realizmin dil sürçmesini değil, esas gramerini oluşturmaktadır. Bu gramer, dış politikayı bir beka sorunu olarak tek bir açıdan değerlendirmekte, bütün ilişkileri varoluşsal sorunlara hapsetmektedir (Uzgel, 2004).

İki büyük dünya savaşı arasındaki dönemin sinizmini bünyesinde taşıyan Realist teori, bu doğrultuda insanlık tarihinde savaşı kural, barışı ise ayrıksı bir realite olarak görmektedir (Waltz, 2001). Dünya savaşları arasındaki dönemin realiteleri realizme nüfuz etmiştir (Oprisko, 2010). Realizme göre uluslararası ilişkiler denilen ilişkiler ağı, her devletin kendi kısa vadeli ve vazgeçemeyeceği “milli çıkarların” kesişim kümesidir. Bu türden bir kesişim kümesi/çıkar çatışması altında dünya coğrafyası, çıkar sahaları olarak alt bölümlere ayrılmaktadır. Her devlet, kendi çıkarını gerçekleştirmeye, bunu yaparken de diğer devletleri paralel tavır izlemeye yöneltme veya aksine tavır sergilememesini temin etme amacındadır. Bu türden bir algılayış, politikayı işlevine göre ayırma tabi tutma mantığına beraberinde getirmektedir. Realist teori açısından savaş ve güvenlik bağlamındaki konular “yüksek politika” (high politics) olarak öncelenirken, ekonomik, sosyal ve kültürel etkileşimlere “alçak politika” (low politics) olarak ikincil bir önem atfedilmektedir. Realizme göre, devletlerin birbirlerine karşı kendi çıkarlarını öncelemelerine önleyecek ve birbirleriyle uyumlu uzun vadeli politikalar yumağı inşa edecek uluslararası otoritenin olmaması, bütün çıkarımların temelini oluşturmaktadır. Her bir egemen devletin kendi güven ve istikrarını kollama çabası, uluslararası sistemin güvensiz, ikilemli ve istikrarsız doğaya meyletmesine yol açmaktadır.

Realist teori uluslararası ilişkilerin belirli bir döngü üzerinde seyrettiğini iddia etmektedir. Bu döngünün adı, “güvenlik ikilemi”dir. Her bir egemen devletin, kendi gücünü kollamak ve kendisini güvenlik kaygısından kotarmak için gücünü en fazlalaştırma çabası içerisine girmesi, beraberinde diğer devletlerin kendi güvenlikleri tehdit altında hissetmesine ve kaygıyı gidermek pahasına gücünü, reaksiyoner olarak maksimum kılmaya çabalamasına yol açmaktadır. Bu döngünün çıkmazı ise nihayetinde her bir devletin kendisini daha güvensiz hissetmesi ve güvenlik kaygılarının yoğunlaşmasıdır. “Dışarıdaki dünyayı” ve bu dünyanın “tarihini” bir bütün olarak tek bir noktaya (güç mücadelesine) bağlaması, değişim gerçekliğine karşı gerçekliği

dondurma niteliği taşımaktadır. Böylelikle tarih, “döngüsel, analogik ve zaman-yaygın bir tek-boyuta indirgenmektedir” (Prigogine ve Stengers, 1984: 68). Bu durum, realizmin, gerçekliği ve nesnelliği sual konusu edilemeyecek derecede zaman ve mekân üstü ebedi yasalara bel bağlamasına yol açmaktadır (Birnbaum, 1988).

Realizm askeri konulara duydukları aşırı saplantı (anxiety) ruh haliyle devletler arası sistemin hiyerarşik olmayan/anarşik olan yapısından dolayı liberallerin insancıl olarak dillendirdiği “olması gereken”lerin hiçbir zaman olamayacağını, aksine liberalizmin uluslararası sistemi incelemekten ziyade şekillendirmeyi amaçlayan preskriptif yapının peşinden gidildikçe güç ve ulusal çıkar kavramlarının zedeleneceğini vurgulamaktadır.

Realizm, Türkiye’nin Batı angajmanına dâhil olmasıyla Türkiye’de en yaygın yaklaşım olmaya başlamıştır. Realizmin güce boyun eğmek ya da isyan etmek dışında herhangi bir politika varsaymaması, Türkiye açısından dış politikanın varoluşsal bir konu olarak algılanmasına ve iki seçenekli bir matris içerisinde oluşturulmasa yol açmıştır (Bostanoğlu, 1999). Bu matriste Türkiye için en makulü, “bölgesinde ABD destekli bir eksenin parçası olmak” şeklinde çizilmiştir (Uzgel, 2009: 320). İşin ilginç yanı, bu türden değerlendirmelerin, Türkiye’deki tarihi “altın çağ” anlatılarının yarattığı büyük beklentilerden birisi (ve en önemlisi) olan “küresel bir aktör olma” hevesini, ABD’ye karşı değil, ABD’yle daha derin bağımlılık ilişkilerinin kurulmasıyla planlamasıdır. “Adriyatik’ten Çin Seddi’ne Türk Dünyası” idealinden, Osmanlı bakiyesi topraklara hükmeden şanlı bir devlet tasavvuruna kadar pek çok heves, sağ menşeli partiler tarafından iştahla ifade edilmektedir. Ancak sorun, bu türden sürreal ideallerin realizmin sunduğu alternatif seçeneklerde yer edinememesidir. Ayrıca Türkiye, Amerika’dan devşirilen “partiler üstü” kavramını, realizm dolayımıyla temin etmiştir. Söz konusu dış politika olduğunda, “milli dava” ve “devlet politikası” türünden ideolojik yüklü kavramların sürüme çıkarılması bunun en açık göstergesidir. Temelinde siyasal tercihler yatmasına rağmen bu tür kavramsal kodlamalar, dış politikayı siyaset dışı ve üstü bir mertebede tutma istencini temsil etmektedir (Uzgel, 2009). Bu istenç, dış politikayı militarize ederken, güvenliğin bölünmezliğinden hareketle iç politikada da güvenlikleştirilmiş bir siyasete yol açmaktadır.

Realizmin devlet merkezli yaklaşımı, modern toplumun devlet/parti ya da sınıf bağlamında geliştirilmiş, evrensel siyasalara dayalı toplum-merkezci siyasal söylemlere (başta Marksizm olmak üzere, Liberalizm ve Muhafazakârlık gibi) eleştirel bir şüphecilikle yaklaşan devlet-toplum dikotomik yaklaşımında da kendisini göstermektedir (Keyman, 2000). Devlet ile (sivil) toplum arasındaki ilişkinin formülasyonuna dayalı dikotomik perspektif, bu sefer siyaset bilimi literatüründe egemen eğilim olarak karşımıza çıkmaktadır (Ozan ve Doğangün, 2009). Gerek devlet-merkezci yaklaşım gerekse sivil toplumcu yaklaşım, toplum merkezci politikaların reddi ve bu çerçevede politika ile politik ilişkilerin incelenmesinde sınıf paradigmasının yerini alma iddiasıyla doğmuştur. Bu bağlamda tartışmaların birinci izleği devlet-merkezci yaklaşım ile Marksist yaklaşım arasında iken, ikinci izleği, Türkiye’de sağ ve liberal sol çevreleri tarafından iddia edilen ‘eşsiz/kadim ülke Türkiye’ tezi ile eleştirel perspektif arasında olmaktadır.

1.2. Türk Sağının Devlet Fetişizmi: Özgünlükte Boğulmak

Türk sağının temel tarih okuması devlet-merkezci bir yaklaşıma sahiptir. Türk sağının devlet-merkezci yaklaşımı ise kendisine Türkiye’nin özgünlüğü, hatta biricikliği vurgusunda yer edinmektedir. Özellikle modernleşme tarihine sağdan yapılacak her okuma, Türk modernleşme tarihine nev-i şahsına münhasırlık konumunu atfetmektedir. Bu tarz bir tarih okuması, Metin Heper’den Şerif Mardin’e, Tanıl Bora’dan, Ziya Öniş’e, Ahmet İnsel’den Çağlar Keyder ve Ömer Laçiner’e kadar geniş yelpazedeki yazarların temel bakış açısını oluşturmaktadır. Bu yazarlar “güçlü devlet geleneği” kavramını, Türkiye tarihini Batı’nın tarihinden ayırt etmek ve kendine haslığını göstermek açısından analitik bir kavram olarak kullanmaktadır (Dinler, 2003). Ancak milliyetçi-muhafazakâr tezler kudret sahibi devlet ve onun kudretine şayan halk olarak güçlü devlet iddiasını olumlamaktayken, liberal-sol tezler zalim devlet ve onun karşısında sinik halk olarak taşıdığı bu iddiayı olumsuzlamaktadır.

Kendine özgünlüğü konu edinen bu yaklaşıma göre, Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyetine kadar hemen bütün gelişmelerin temelinde kadir-i mutlak devlet

yatmaktadır. Bu bağlamda üzerinden yüzyıllar geçmesine karşın, liberal ve muhafazakâr tezler, “ceberut” Osmanlı devlet geleneğine sonsuz aynılık atfetmekte, Cumhuriyeti de altı yüzyıllık bir tarihin son halkası olarak resmetmektedir. Öyle ki, Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı’daki “Devlet-i ebed-müddet” mefhumu ve eski Türklerdeki “bengü il” (ebedi devlet) hayalinin son parçası olarak görülmektedir. Dolayısıyla söz konusu yazarlar Türk modernleşme tarihini Osmanlı/Cumhuriyet sürekliliği temelinde değerlendirmektedir. Bu süreklilik ise devleti sınırlayan ahlaki/dini bir üstün yasa olduğu fikrine dayanan siyasi gelenek tasavvuruyla temellendirilmektedir (İnalcık, 1993). Bu gelenek devletin varlığını, yönettiği insanlara değil de, aşkın bir kaideye borçlu olduğu fikrine dayanmaktadır. Tanrı’nın gölgesi (zillullah) ve koruyucusu sıfatlarını benimseyen padişah ve doğrusuyla yanlışıyla padişahın Tanrı nezdinde hesaba çekileceği inancına sahip olan tebaa, bu geleneğin vazgeçilmez iki unsuru olarak tasarlanmaktadır (Karateke, 2004). Analoji yapmak gerekirse, Türk sağı “teoloji için Tanrı neyse, siyaset bilimi için de devlet odur” diyerek devleti parantez içine almaktadır (Lourau, 2001: 26). Devlet tartışmasına sağdan yapılan bu tür bir girizgâh ise “devlet hakkındaki her söylem ancak devlet söylemi olabilir” türünden bir yargıyla neticelendirilmektedir.

Şahsına münhasırlığı temel alan bu türden bir tarih okuması, toplumsal düzeni “devlet-halk”, “merkez-çevre” veya devlet seçkinleri-siyasal seçkinler ikiliğine dayandırarak açıklamaktadır (Köymen, 2007; Heper, 1998). Devlet-toplum/halk dikotomisine dayalı bu tarih okumasına göre, “Türkiye’de ekonomi ve toplum ilişkiler örüntüsünü Osmanlı İmparatorluğu’ndan beri sürekliliğini koruyan ve bürokratik bir gelenek haline dönüşmüş olan ‘güçlü devlet’ belirlemektedir” (Ozan ve Doğangün, 2009: 65). Türk sağına göre güçlü devlet geleneği, “mazi-hâlden istikbale uzanmaktadır” (Köker, 2002: 67). Türk sağının bu türden bir yargıya varması ise kendisinin maziden âtiye taşıyacağı kimi değerler bulma çabasıyla mümkün olmaktadır. Türk sağının devlet-merkezci yaklaşımı kendisinin bizzat “geçmişin tohumlarında neşv ü nema bulup, varlığa erecek kutlu bir gelenek” keşfine çıkmasıyla söz konusu olmaktadır (Gülen, 2013: 77). Türk sağının bu kâşifliği ise daha sonraları “Söğüt’ün bağrına yerleşen küçük bir grubun, hiçbir beklentiye girmeden i’lâ kelimetullah davasına sahip çıkarak İslam’ın vaat ettiği cihan sulhünü temin için kıtalara ve asırlara

uzanan başarı hikâyesi” şeklinde öyküleştirilmektedir (Gülen, 2013: 64).

Türk sağ devlet geleneği kavramını “değerler üstü bir değer” şeklinde altınlaştırmaktadır. Böylece ilkin “mantık ve muhakeme ötesi olan bir devlet” portresi çizilmekte, ardından o devletin sahip olduğu kudretinin kat’iyen idrak edilemez olduğu iddia edilmektedir. Bu perspektife göre Türkiye’deki değişimlerin seyrini çizen temel iki ana akım (devlet/halk) vardır: Kemal Karpas’ın dinci muhafazakâr grup ile yenilikçi laik grup, İdris Küçükömer’in tarihsel İslamcı-doğucu grup ile batıcı-laik bürokratlar, Şerif Mardin’in ise merkez ve çevre şeklindeki kavram setleri, Türk siyasi hayatındaki özneleri ete kemiğe büründüren kavramsal çerçeve olarak sunulmaktadır (Karpas, 2012; Küçükömer, 2007; Mardin, 1973). Her blokta zamanımıza kadar taşınan tarihsel bir misyon bulabileceğimizi iddia eden İdris Küçükömer, iki grubu ters yüz ederek şu şekilde sunmaktadır: Sol yan, yeniçeri-esnaf-ulema birliğinden gelen doğucu-islamcı halk cephesine dayanan, Jön Türklerin Prens Sabahattin kanadı, ardından Hürriyet ve İtilaf Partisi, ardından Meclis’teki İkinci Grup (Birinci Büyük Millet Meclisi’nde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nde), Terakkiperver Fırka, Serbest Fırka, Demokrat Parti, Adalet Partisi şeklinde telaffuz edilirken; sağ yan Batıcı-laik bürokratik geleneği temsil eden, Jön Türklerin Terakki ve İttihat kanadı, İttihat ve Terakki (önce Cemiyet, sonra Fırka), Meclis’teki Birinci Grup (Birinci Büyük Millet Meclisi’nde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nde), Cumhuriyet Halk Fırkası, Cumhuriyet Halk Partisi ve Milli Birlik Komitesi ve 1960’ların kendisini ‘ortanın solu’ olarak hizalayan ‘yeni’ CHP şeklinde istiflenmiştir. Taraflar merkez ve çevre dikotomisine göre sıralandığında Osmanlı’dan itibaren bütün Türkiye tarihi bazen merkezin çevreye, bazen de çevrenin merkeze karşı olan üstünlüğü üzerinden okunmaktadır (Dinler, 2003). Yani merkez/çevre ya da güçlü devlet/zayıf sivil toplum ikilikleri Türkiye tarihi boyunca temel çelişki eksenini olarak kabul edilmektedir (Sunar, 1974).

Türk sağ kurumsal mirasını topluma yabancılaşmış bürokratik akıl eleştirisi üzerine kurmaktadır. Türk sağ, devlet/bürokrasi/merkez ile sivil toplum/halk/çevre arasında organik bir ayırım kurgulamakta, bu kurgu içerisinde biri popülist diğer elitist olmak üzere iki ana karakter belirlemektedir. Bir yanda seçkinci ve devletçi merkezi bir güç, diğer yanda gelenekçi ve liberal merkez-dışı güçler kurgusu, Türk siyasi hayatını

tarif eden yegâne analiz birimi olarak sunulmaktadır (Gevgilili, 1981: 279). Bu çerçevede Türk sağı, “çok iyi bir şey olarak kabul ettiği “sivil” halkın yanında, çok kötü bir şey olarak kabul ettiği elitizm karşısında popülizmi temsile soyunmaktadır” (Çulhaoğlu, 2001). Bu sayede sözü bile edilmeye değer bulunmayan toplumsal sınıflar devre dışı bırakılınca, devlet adeta ontolojik bir varlık olarak betimlenmektedir. Türk sağı, Türk modernleşme tarihinde bürokratin politik güce asılarak oynadığı tarihsel role vurguyla tarihi okumaya başlamaktadır. Bürokratik kadronun bu denli belirleyiciliğinde ise Osmanlı devlet yapısının patrimonyal niteliği öne çıkartılmaktadır. Bu çerçevede Osmanlı devletinin patrimonyal yapısı, Türk modernleşmesine ve beraberinde Türk devletine sınıfsal özgünlük ve sınıf dışılık katan temel zemin olarak sunulmaktadır. Asyatik-despotik devlet geleneğiyle pekiştirilen bu yapı, merkezi ve güçlü bir devletin egemenliğine dayanmaktadır. Osmanlı devletinin kadim devlet geleneği ve devletin ekonomideki hâkimiyeti insanüstü, kudret sahibi, her şeyden önce var ve her şeye kadir mistik bir karakter olan Asyatik-despotik devlet geleneğine örnek olarak sunulmaktadır (Heper, 2010).

Türk sağının devlet-merkezci yaklaşımı, güçlü devlet geleneği ilkesini, Osmanlı-Türk devletinin ekonomik kaynaklar üzerindeki sınırsız kontrol yetkisine sahip olmasına dayandırmaktadır. Osmanlı devletinin ekonomideki sınırsız kontrol yetkisi, Osmanlı devleti ile Batı’daki kapitalist devlet-toplum ilişkisinin anatomisini değiştirecek temel farklılıklardan biri olarak sunulmaktadır. Çünkü Batı’daki kısmi özerklik ve kendi kendine yönetim, ileride demokratik devrimlere niteliğini katacak olan burjuvaziye doğuracak olmasına karşılık, Osmanlı devletinin patrimonyal yapısı çok geç tarihlere kadar mevcut iktidara karşı galebe çalacak her hangi bir sınıf ya da zümrenin belir(e)memesine yol açacaktır. Yani Batı’daki sivil toplumun aksine Osmanlı’nın devlete tabi toplumu, anlatının farklılaşmasının gerekçesi olarak sunulmaktadır (Çaha ve Karaman, 2006). Bu çerçevede Türkiye tarihinde devlet ile toplum ilişkileri güçlü devlet (merkez) ve zayıf sivil toplum (çevre) ekseninde değerlendirilmektedir (Çaylak, 2008). Bir diğer ifadeyle yönetilenlerin yönetene tabi olduğu, yönetenlerin yönetenler üzerinde asimetric bir inisiyatife sahip olduğu bir yaklaşım sergilenmektedir (Mardin, 1992). Batı’daki güçlü sivil toplum (çevre), zayıf devlete (merkez) karşın, iki model arasındaki ilerleme süreçlerinin yarattığı çelişkileri

gözler önüne seren unsur olarak burjuvazi sınıfının mevcudiyeti ve gücü gösterilmektedir. Çünkü ilkin ekonomik aktör olarak ortaya çıkan, daha sonra siyasal bir odak haline gelen burjuva aktivizmi, “üretim koşulları” (ya da “üretim ilişkileri”) ve “onlarla birlikte tüm toplumsal koşul ve ilişkileri” dönüştüren başat unsurdur (Berman, 2006). Bir diğer ifadeyle burjuva sınıfı, çevreyi ‘güçlendiren’ ve merkezi ‘alt eden’ sınıftır. Daha soyut bir ifadeyle burjuva sınıfı, moderniteyi kuran ve onun olumlu ve olumsuz özelliklerini hazırlayan sınıftır (Ka (Kahraman, 2006).

Burjuva sınıfı hangi tarihsel ve toplumsal koşullarda doğmuştur? Burjuvazi, daha sonraları modern dünyanın temellerinin atıldığı yer olan Batı’da, o zamanlar örgütlenmiş devletin bulunmadığı yerel düzeyde, bir çeşit hükümet görevini yürüten ve zamanla da “burjuvazi sınıfını doğuracak hareket serbestisi sağlayan temel toplumsal formasyon” olan feodalizmin bünyesinde ortaya çıkmıştır (Sander, 2006: 73). Çünkü Batı’da feodalizm merkezi devletin gücünü merkez-kaç/yerel odaklara yayarken, Osmanlı devletinde miri toprak düzeni siyasal gücün parçalanmaksızın merkezde kalmasına yol açmıştır (Kahraman, 2006). Çağın üretim aracı olan toprağın salt devlet mülkiyetinde olması şeklinde ifade edebileceğimiz geleneksel toprak rejimi, Osmanlı toplumunu saran, düzenin temel unsurlarını birbirine kenetleyen bir çerçeve niteliği taşımıştır (Cem, 2008). Bu bağlamda Osmanlı toprak düzeninin patrimonyal özelliği ön plana çıkmaktadır. Yani “Bütün ülke, tek bir mülk, *oikos*, idir” (Heper, 2011: 17). Mülkün varlığından bahsedebilirken, şahsi mülkiyetten bahsedemediğimiz geleneksel tımar sisteminde ve sonrasında bile, henüz türeme aşamasındaki orta sınıf mültezimler (gayrimüslimler de dâhil), devletin bir çeşit memuru, hatta küçük ortağı olmaktan öteye geçememiştir (Karpat, 2012). “Bu sistem, ihtiyaç fazlası üretim sayesinde herhangi bir toplumsal grubun devlete karşı ekonomik güç kazanmasını engellemeyi öngören ‘yönetici sınıf dışında kalanlar için sabit gelir/kaynak (constant pie) dağılımı’ ilkesi etrafında şekillenmiştir” (Mardin, 1980, aktaran: Ozan, Doğangün, 2009: 67). Dolayısıyla toplumsal grupların devlete bağımlı, yani devleti desteklemek zorunda oldukları iddia edilmektedir (Mardin, 1969; Sunar, 1974; İnalcık, 1992).

Tanıl Bora da benzer bir şekilde, Türkiye’de devletin, kapitalist sistemin rasyonalitesi yerine, kendi ilgisi için kendi bilgisini kullanan akılsal bir varlık olarak,

kendi rasyonalitesi çerçevesinde hareket ettiğini iddia etmektedir. Buna göre;

“Ekonomi-dışı etkenler ve devletin nâzım rolü, çerçeve oluşturu olmanın ötesinde, dolaysız bir etkiye sahiptir. Türkiye kapitalizminin piyasası, birikim oluşturmaya ya da tekeli yapıları korumaya dönük rekabete asla alan açmayan himayeci uygulamaları itibariyle ‘serbestlikten’ çok uzaktır; beri yandan düzenlenmemişliği, denetimsizliği açısından serbest denemeyecek kadar gevsek oluşuyla, sermayenin kapitalist anlamda sömürü olmaktan öte istismara ve vurguna dönüşen keyfiliğine açıktır.(...) Türkiye’de devletin, daha açık bir ifadeyle devlette olmak/devletlû olmak üzerinden kendilerini ve güçlerini yeniden üreten zümrelerin (daha da açık bir ifadeyle bürokrasi, ordu ve muteber siyasetçi kastının) yüksek dereceli görelî özerkliğinde, bu ‘ekonomi-dışı’ ekonomi-politik etmenin önemli bir payı vardır.(...) Bu özgül sınıfsal veya zümrevî dinamik, kapitalist devletin, tekil sermaye fraksiyonları üzerindeki ‘bütünsel kapitalist’ rasyonaliteyi temsil etme işlevini de sekteye uğratabilmektedir. Sermaye fraksiyonlarının devletle simbiyotik ilişkileri içinde ‘bütünsel sermaye’ çıkarını (çıkarlar bileşkesini) değil kendi tikel çıkarlarını talep etmeleri de, Türkiye kapitalizminin yapısal ‘yönetişim’ buhranını teşkil eder” (Bora, 2001: 15)

İşte, Osmanlı devletinde Batı ile karşılaştırılabilir bir burjuva sınıfının yokluğu, anlatının farklılaşma zeminini teşkil eder. Bu bağlamda ‘çevreden’ merkeze örgütlü bir baskı gelmediği için, merkezin bazı unsurlarının reformatör rolüne soyunması söz konusudur. Bunun sonucunda reform hareketleri de yukarıdan aşağıya doğru uygulanagelmıştır. Metin Heper’in ifadesiyle, “Osmanlı devletinde reform girişimleri ya hep merkezden gelmiş ya da Avrupa devletlerinin ısrarı sonucu uygulanmıştır” (Heper, 2011). Gülhane Hatt-ı Hümayunu (1839) ve Islahat Fermanı (1856) reformların dışarıdan bir itki sonucu olduğu savını destekleyen örneklerdir. Bundan dolayı Osmanlı devletinde siyasi değişim, kişinin doğal haklar kuramına değil, devleti bir arada tutma gerekliliğine dayandırılmıştır (İnalcık, 1992). Yine bundan dolayı kişinin doğal hakları, toplumsal olarak kazanılmamış, devlet tarafından bahşedilmiştir (İnsel,

1996). Bu bağlamda Osmanlı devletindeki reform girişimlerinin, “*içeriye doyurmaktan*” çok “*dışarıyı yatıştırma*” aracı olarak gündeme geldiği söylenmektedir (Belge, 2011: 558). İki model arasındaki bütün farklılık ve tarihsel özgünlüklerden ötürü, Avrupa yerelden merkeze doğru gerek tedricen gerekse de ani sıçramalarla gelişim içerisinde iken, Osmanlı devleti özellikle 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra merkezi yönetimden yarı feodal yönetime doğru tedrici bir dönüşüm içerisinde olmuştur (Heper, 2011).

Türk sağına göre yakın tarihten bahsedilecekse, bu tarihe damgasını vuran en önemli olay, Tanzimat ve Cumhuriyet modernleşmesiyle birlikte birbirinden ayrı bir yere düşen ‘devlet’ ve ‘toplum’ gerçekliğidir. Daha yalın bir ifadeyle söyleyecek olursak Türk sağı, siyasal hayata dair temel çıkmazları, modernleşme sürecinde birbirinden farklı yerlere tekabül eden ‘devlet’ ve ‘toplum’ dikotomisinde aramaktadır. Hal böyle olunca, çıkmazları açacak anahtar da, devlet ile toplumu örtüştürmekte yatmaktadır. Bu örtüşme ise “otantik kültüre sahip sivil toplum” ile devlet arasındaki yabancılaşmayı ortadan kaldırmaktan ve böylece düzenin sahicleşmesinden geçmektedir. Bu türden bir anlatıdan beslenen Türk sağı, kendisini “devletinden sürgün edildiğini düşünen toplumu tekrar devletine bahşetme mücadelesi” olarak sunmaktadır (Açıkel, 2012: 16).

Bürokrasinin modernleşme sürecinde oynadığı tarihsel rol, Türk sağına şu türden bir anlatıyla tasvir edilir: Türk modernleşmesi, yenilgilerin üstesinden gelinemez olduğunda, yani yenme çabalarının yoğunlaştığı bir dönemde başlamıştır. Bir diğer ifadeyle Türk modernleşmesi, vatan elden gidiyor kaygısının daimi mağlubiyetlerle öfkeye erdiği yerde yoğunlaşmıştır. Savaş cephelerinde alınan mağlubiyetler, tek geçerli motivasyon yaratmıştır: 'Vatan kurtarmak'. Gerek emperyalizme tırmanan uluslararası siyasal atmosferin gerilmesi, gerek paylaşım savaşlarının habercisi olan Avrupalı güçlerin işgalleri gerekse de azınlıkların ayrılıkçı hareketleri Türk modernleşmesinin otoriter bir zemin üzerinde seyretmesine yol açmıştır. Nuray Mert’in ifadesiyle böyle bir “tarihsel emrivaki”, Touraj Atabaki’nin ifadesiyle ‘kendi çıkarlarını devletinkilerle özdeş tutan bürokratlar ve askerlerden müteşekkil’ “*buyurgan adamlar*” aramaktan başka yol bırakmamıştır” (Atabaki, 2010: 3). Bu yüzden Türk modernleşmesinin seçkin bir potada eritilen bir proje olduğu iddia edilmektedir (Tural, 2004).

Asker-sivil bürokratların işleri ‘kendi üstüne alması’ da, ‘modern okullarda kazanılmış olan Batılı değerlerin kazandırdığı modernleştirici değerlerle’ birlikte, yapısal değişimin sağlanamaması halinde sanayileşmiş ‘merkez’ (core) ülkelerin geri kalmış ‘çevre’ (periphery) ülkeler üzerinde üstünlük kuracağı gerçeğinden kaynaklanmıştır (Köker, 2012: 54). Bir diğer ifadeyle, Osmanlı devletinin bekasını düvel-i muazzama arasındaki anlaşmazlıklara düğümlemiş “hasta adam” statüsüne düşüren tarihsel süreç, seçkinlerinde var olma-yok olma psikozu oluşturmuştur (Akçam, 2009). ‘İşlerin yolunda gitmediği’ savı, özellikle 17. yüzyıldan itibaren yöneticilerin bilinçaltında belli belirsiz yer edinmiştir (Murat Belge, s.544-547-548). Böylece bütün sınıfsal kaygılardan bağımsız olduğu ve kendi çıkarlarını devletinkiyle bir gördüğü varsayılan “öz bilinç sahibi” bürokratik kadronun, ilkin ‘devleti kurtarmak’ misyonu, daha sonra da ülkeyi kendi ideolojisi çerçevesinde yoğurma vizyonu Osmanlı/Türk tarihine damgasını vuran tek gerçek olarak sunulmaktadır. Görüldüğü üzere, Türk modernleşmesine sağdan yapılan *girizgâh*, modernleşme tarihinde bürokratların “vatani kurtarmak” misyonuyla politik hayatta oynadığı role vurgu yapmaktadır. Gerek Şerif Mardin, gerekse de Sina Akşin, bürokratların “vatani içinde bulunduğu kötü vaziyetten kurtarmak ve milleti içinde bulunduğu zulüm ve esaretten çıkarıp insanlığa layık bir biçimde yaşatmak” türünden iki idealist amaca sahip olduğunun altını çizmektedir (Mardin, 1983: 219; Akşin, 1971: 154-155). Meselenin bu boyutuna yapılan vurgu, modernleştirici öznenin sınıf-dışı bir mecrada yetiştiği, o halde sadece sınıf-dışı anlatının geçerli olabileceği vargısıdır. Anlatının seyri değişmemekte, *gelişme* bölümünde de bürokratik kadronun kalkıştığı Batılılaşma çabasının altı çizilmektedir. Çünkü Ömer Çaha’nın da vurguladığı üzere, “bürokratik kadro bu sefer de toplumsal hayatı “tek organize güç” olan devlet eliyle yoğurmuş ve kendine yontmuştur” (2001: 40).

Bürokrasinin tarihsel rolü vatani kurtarmakla bitmemiştir. Vatani kurtarana kadar kendi çıkarlarını devletin çıkarıyla birleştiren bürokratlar, vatani kurtardıktan sonra, devletin çıkarını kendi çıkarlarıyla birleştirmeye koyulmuştur. Böylelikle bürokratlar, hiçbir dolayım içermeyen, temsil gerçekleştirmeyen ve sadece kendi hesabına çalışan bir sınıf olarak devlet erkini ele geçirip, toplumu seferber etmekle suçlanmıştır. Bu anlatıya göre vatan kurtarıldıktan sonra bürokratlar için geçerli olan tek

motivasyon, kurtarılan vatanın “ideal tipleştirilmesi” gereğidir. Özel alanı tekil bir ideal (Batılılaşma) çerçevesinde harmonize eden bürokrasinin doğrudan rol oynadığı tek parti yönetimi, böylelikle sivil toplumu sindirmiştir (Çaha, 2008; Karaman, 2000). Tek parti döneminde bürokratik kadronun bir yandan biçimsel ussallığa sahip bir araç, diğer yandan da cumhuriyet mefkûresine sadık özsel ussallığa sahip bir amaç konumunda bulunduğu, yani apayrı bir sınıf olduğu iddia edilmektedir (Heper, 1983). Dolayısıyla kendi projelerinin topluma dayatan bürokratik kadronun, Osmanlı’daki merkez-çevre gerilimini yeniden ürettiği iddia edilir (Mardin, 1973). Bu kısaca, Türk modernleşmesini elitist ve merkez eksenli sıfatla bir tutmakta, bir avuç bürokratin işi olarak görmektedir (Sarıbay, 1985).

Tek parti yönetiminin birörnek (üniform) ve türdeş (homojen) bir toplum yaratma iddiası pratikte çevrenin baskılanmasına yol açmıştır (Kahraman, <http://www.sabah.com.tr>, 19 Ekim 2012’de erişildi). Bu bağlamda Ahmet İnsel de, “devletin sahiplerinin, pürüzsüz, temiz, düzen ve birlik içinde bir toplum hayaliyle “kenar”ı bütünüyle değiştirme gayreti içerisinde olduklarını” vurgular (İnsel, 2012: 20-25). Bürokrasinin “haddini bilmezliği” bununla da kalmamış, seksen seneye varan bir süre zarfında sınıflar üstü konumunu sürdürerek, ülkeyi kendi çıkarları doğrultusunda yönetmiştir. Bütün bu anlatıda “vatanı kurtarmak” kavramı, Türk modernleşme tarihi ve Türk uluslaşma sürecinin devlet eksenli geliştiğini kanıtlamak için kullanılırken, Metin Heper ve Çağlar Keyder örneklerinden görülebileceği gibi, burjuvaziden ayrışmış bir güç olduğu iddia edilen bürokratik kadronun oynadığı tarihsel rol bütün sorunların müsebbibi (ve tabi ki sivil toplumun gelişmesini engelleyen temel faktör) olarak görülmektedir (Heper, 1992; Keyder, 2011).

Türkiye’nin dünya üzerindeki konumunu, kimseye benzemeyen eşsiz bir muhitten değerlendirmek, dünya üzerinde geçerli olan her şeyin (başta sınıf mücadelesi) Türkiye için geçerli olamayacağı; ve dünya çapında geçerli olmayan hiçbir şeyin (devlet/toplum dikotomisi) Türkiye özelinde geçerli olabileceğini savlamaktadır. Çünkü Türkiye, Batı’daki gibi burjuvazi ve işçi sınıfının oluşmadığı, kapitalistleşmenin oradaki kadar gelişmediği bir ülkedir. Yani Türkiye, sınıf mücadelesinin geçerli olamayacağı bir yer olarak tasvir edilmekte, kısaca ‘dünya bir tarafa, Türkiye bir tarafa’ denilmektedir.

Bu tez çerçevesinde Türk siyasi hayatının (dış politika dâhil) her türlü uzamına karşı söylenecek olan temel husus da ‘kendine mahsus bir cumhuriyetin’ varlığı ve bu *sui generis* halinin dış politikayı kendinden menkul olarak tasvir etmesidir. Öyle ki devlet, toplumsallığın bir türevi olmaktan ziyade, onu belirleyen faktörlerden biri (ve belki de en önemlisi) olarak sunulmaktadır. İddia edilen odur ki, devlet aygıtı, bireyleri her türlü bağlamdan kopararak ulusal-kozmosa dâhil etmektedir. Bunu ise, bir yandan toplumu yukarıdan belirlemeyle siyasallaştırarak, diğer yandan da sınıflar-üstü ve ulusçu kendi siyasetini toplumsallaştırarak gerçekleştirmektedir. Türk modernleşmesinin devlet eksenli ve Türk uluslaşma sürecinin otoriter pedagojik içerikte gelişmesi, devleti yüceltilmiş bir efsane statüsüne çıkartmanın gerekçeleri olarak sunulmaktadır. Osmanlı Devleti’nin “ceberut devlet geleneğini” Türkiye Cumhuriyeti’nin, özellikle tek parti yönetiminin olduğu gibi sahiplendiği iddia edilmektedir (Mısır, 2002: 219). Ancak bu sefer kişiliğine kutsallık atfedilen Sultan’ın yerini, efsaneleştirilmiş devlet ve onun manevi şahsiyeti almaktadır (Açıkel, 2009). “Osmanlı devlet kozmonolojisinde “Devlet-i kadim”, “Din-ü-devlet”, “Devlet-i ebed-müddet” gibi sıfatlar, devlete yüklenen kutsiyetin kalıplaşmış ifade tarzları olmaktadır” (Bilecen, 2010: 143). Sonuç itibarıyla Türk sağ devleti, akılla kavranması mümkün olmayan bir mertebeye çıkartması anlamında fetişist bir tavır sergilemektedir.

Türk sağının devleti yüce bir statüye çıkarmak adına milleti seferber eden “ordulaşmış millet” fetişi de beraberinde militarizmin yoğun içerik kazandığı bir “devlet kültü” ortaya çıkarmaktadır. Ulusun hizmetinde bir ordu yerine ordunun hizmetinde bir ulus olarak tanımlanabilen “asker millet” kavramı, beraberinde her türlü politikayı askeri bir mantalite içerisine hapsedmektedir (Dündar, 2008). Her türlü politika, gerek rejimin gerekse de vatanın bölünmez bütünlüğünün koruyucusu ordu faktörüne referansla ifade bulmaktadır. Bu ise, politikayı bağlamından koparıp, tartışma dışı bırakırken; insanları askeri insan kaynağı, coğrafyayı da askeri bir mıntıka olarak algılayan güvenlikçi paradigmayı üst-belirleyen kılmaktadır. Ancak “asker millet” yaklaşımı orduya yönelik efsanevi, devlete yönelik de romantik bir algıyı temsil etmektedir. Efsanelere imza atmış bir ordu ve vatani hizmeti için hazırolda bekleyen vatandaş imgesi teolojik bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Bu çerçevede Türkiye’de devlete dair pozitif algı, gerek toplumsal bir norm gerekse de siyasi bir kültür olarak yeniden

üretilmektedir.

Liberal-muhafazakâr çevreler, bir yandan devleti mistifiye ederken, diğer yandan da “halktan yana” bir söylem kurgulamaktadır. Bu çevreler, 1950 yılını, “halkın rüştünü ispat etmesi”, “devrim”, “halk hareketi” ve “kitlelerin ayaklanması” olarak görmektedir. Öyle ki, 1950 yılı, Demokrat Parti hareketi, yıllarca kendisini reddeden, hassasiyetlerine aldırmayan ve yok sayan tek parti rejimine karşı, kendisini varsayan/varsayıdrtan bir hareket olarak tasvir edilmektedir. Demokrat Parti’den İzmir’de bağımsız milletvekili seçilen Halide Edip Adıvar’ın 29 Mayıs 1950 tarihinde TBMM’de yapmış olduğu konuşmada, 14 Mayıs’ın “milli bir bayram günü” ilan edilmesini istemesi, Demokrat Partililerin 1950 tarihli seçim zaferini ne tür bir algıyla değerlendirdiklerini gözler önüne sermektedir (Küçük, 2009). Bu algı, DP iktidarını, “Türk siyasal muhafazakârlığının 1699 Viyanası’ndan beri geri çekilen Sakarya Zaferi’ne benzetmektedir” (Şeyhanlıoğlu, 2011: 296). Paralel bir şekilde, gene Demokrat Parti çevrelerinden İhsan Yurdoğlu’na göre;

“Bütün milleti etrafına toplayan Demokrat Parti’nin davası bir parti davası değil; bütün Türk Milletinin müşterek hürriyet ve kurtuluş davasıdır. (...) Silahlı kuvvet hegemonyasına, mabutlaştırılmak istenen şöhretler propagandasına yaslanan bir zümre saltanatı yıkılıyor, yerine halk hakimiyetine dayanan yepyeni bir sistem kuruluyor. Bu yeni sistemde halk artık köle; memleket çiftlik; iktidar ekmek veren efendi değildir. (...) Bu bakımdan Demokrat Parti’nin bugünkü mücadelesi, İstiklal Harbimizin iç safhasının devamından başka bir şey değildir. Dış düşmanlarını mağlup ederek harimi ismetinde yok eden bu millet, halk ve hürriyet düşmanlarını da er geç zararsız bir hale getirerek bertaraf edecektir” (Yurdoğlu, 1948: 4, 5; aktaran: Yıldırım, 2008: 28, 29).

Türk sağının yanı sıra, Türkiye’de liberal sol çevreler de devlet-merkezci bir yaklaşıma veya devlet/halk dikotomisine endeksli analizlere sahiptir. Devlet konusunda liberal-muhafazakâr tezler ile liberal sol çevreler arasındaki jargon farkı dışındaki tek fark, liberal-muhafazakâr çevreler devlet-merkezci yaklaşımı devleti mistifiye etmek

için kullanırken, liberal sol çevrelerin devlet-merkezci yaklaşımı devleti dismistifiye etmek için kullanmasıdır. Ancak, her ikisinin de devlete merkezi bir konum atfetmesi analizlerin benzeşmesine yol açmaktadır. Söz konusu olan, birisi sağ terminolojiyle bir düşünceyi savlamaktayken, diğeri düşünceyi sol jargonlar donatmaktadır. Örneğin, Birikim Dergisi çevresinden Ömer Laçiner de devlet ile halk arasında dikotomik bir yaklaşım sergilemekte, 1950 yılını “devrim” olarak tanımlamıştır (Laçiner, 2002: 11):

“Eğer her devrim bir sınıfı veya zümreyi karşısına alarak, onun statüsünü alaşağı etmek veya indirmek gibi olmazsa olmaz bir özellik taşıyorsa; 1946–50 CHP’nin temsil ettiği “devletlû” zümresini, bu zümre’ye dayanan mütegalibe ve büyük servet, imtiyaz sahibi kesimleri gerileteceğini açıkça ilan eden kimliğiyle bu özelliğe sahip denilebilir” (Laçiner, 2002: 12; aktaran: Yıldırım, 2008: 29).

Ömer Laçiner’in bu şekilde noktaladığı mesele, Osman Can tarafından bugüne yönelik değerlendirmelere konu edilmektedir. Osman Can da Türk modernleşme tarihini bürokrasinin gölgesindeki bir tarih olarak görmekte, merkez sağ partilere bürokratik iktidarı tasfiye etme, bir diğer ifadeyle burjuva devrimini tecrübe etme misyonu ve kapasitesini yükler. Ona göre burjuva devrimine DP iktidarıyla aralanan kapı, bugün boylu boyunca açılmıştır. Dolayısıyla “yeni siyasal yapıyı tesis edecek bir Kurucu Meclis’in toplanmasının vakti gelmiştir” (Can, 2010: 267).

1.3. Devlet-Merkezci Yaklaşımın Eleştirisi: Aşkınlığa Karşı İçkinlik

Son on-yıllardır “sınıf”ın varlığına yönelik gerek ampitik gerekse de teorik düzeyde sürdürülen bir tartışma, daha doğrusu bir sorgulama vardır. Temelinde sınıf’a dair her şeyin reddi yatan bu bakış açısı, bir özne olarak sınıf’ın reddedilmesiyle doğan (büyük) boşluğu, alternatif kavram setleriyle doldurmaya çalışmaktadır. Ancak bu türden alternatif kavram kümeleri ya da öznelerin yaratımı, tarihsel süreç tarafından doğrulanan bir gerçeklik olmadığından dolayı sahiçilikten uzak kalmaktadır. Sahip olduğu aşkinci bakış açısı, bilimsel olarak gerçek-dışılığını gözler önüne sermektedir (Acar-Savran, 2011: 33). Buna karşıt olarak bir de içkinci bakış açısına sahip bir

yaklaşımdan bahsedebiliriz. İkinci bakış açısı, aşkinci yaklaşımın tersine dünyayı dünyanın bilgisiyle ele alan göndermesiz açıklamalardır. Bu bakış açısında varsayımlar, kanıtlanma gereği olmayan ön kabuller olarak yetersiz görülür. Çünkü ikinci yaklaşım, kendisini açıklama gereği duymayan varsayımların, kendisi dışındaki gerçekleri açıklayamayacağı kanaatine dayanır. Bu bağlamda ikinci yaklaşım devlet kavramına ön açıcı bir perspektiften bakmakta, sınıf kavramından kaçış eğiliminin tersine, sınıf kavramına odaklanmaktadır.

Hegelci idealizmde tanık olabileceğimiz devlet-merkezci yaklaşımın en önemli eleştirisi Marx'tan gelmiştir. Marx, Hegelci idealizme şu soruyu yönelterek, yanlışı gözler önüne sermiştir: “İnsanın doğa, sanayi ve doğa bilimiyle olan teorik ve pratik ilişkisini tarihsel devinimden ayırarak bilime biraz olsun yaklaştığını mı düşünüyor?” Marx, sorunun hemen ardından eleştirel eleştirinin eleştirisini yapmaya koyulmuştur: “O (eleştirel eleştiri), düşünceyi duygulardan, ruhu bedenden, kendi kendini dünyadan ayırdığı gibi, tarihi de doğa bilimi ve sanayiden ayırır ve onun için tarihin doğduğu yer, yeryüzünde yapılan kabaca maddi üretim değil, gökyüzünde dalgalanan sisli bulutlardır” (Marx'tan aktaran: Serebryakova, 2004: 86-87). Böylelikle Hegel'in doğa ve insan dışında varolan donmuş ruhuna karşı Marx, bu türden bir ruhun reddiyle bilimin kapısını açmaktadır. Dolayısıyla Marx'ın başarısı, birbirinden bağımsızmış gibi görünen şeylerin ilişkilerini kurmasında, değişmezmiş gibi görünen şeylerin aslında değişebilir olduğunu görmesinde yatmaktadır. Bu çerçevede multi-disipliner bir yaklaşım, bilimsel açıdan daha bir ön alıcı niteliğe sahiptir.

Devlet kavramına en büyük katkı Marksist teoriden gelmiştir (Rathore, <http://www.preservearticles.com>, 22 Ekim 2012'de erişildi). Joseph Schumpeter bunu Marksizmin özgül sentezine bağlamaktadır. Marksizm, politik olgularla ekonomik teoremleri birleştirmesinden kaynaklanan özgül bir senteze sahiptir. Joseph Schumpeter'in “ekonomi ve siyasetin görkemli birlikteliği” olarak nitelediği bu sentez, Marksizme bütünsel bir bakış açısı sunmaktadır (Schumpeter, 1974: 46). Buna paralel olarak devlet merkezci yaklaşımın en bilimsel eleştirisi de Karl Marx, Friedrich Engels ve Vladimir İlyiç Lenin'den gelmiştir.

Karl Marx, “politik konjonktürün vakanüvisliğini, ekonomik mekanizmaların basit bir yankısı değil, birçok belirleyenin hülasası olarak değerlendirmiştir” (Charb, 2010: 78). Marksizm, varlığın hakikatine dair, gerçekliğine uygun bir şekilde yargıda bulunmaktadır (Detienne, 2012). Bir diğer ifadeyle Marksizm, ontolojik doğruluğu epistemolojik doğrulukla sunmaktadır. Bu yüzden Marksizm, sürekli yer değiştirmelerin, yoğunlaşmaların, düşlerin ve yanılgıların yaşandığı bir alan olarak politik eylemi konu edinmektedir. Marksizm, devlet sorunsalını toplumsal ve tarihsel olarak değerlendirmektedir. Bir diğer ifadeyle Marksizm, devlet-toplum dikotomisinde ontolojik üstünlüğü topluma vermektedir (Machado, <http://www.pages.drexel.edu>, 22 Ekim 2012’de erişildi). Bu bağlamda Marx’ın çıkış noktasını toplumsal ilişkilerin toplam bütünü oluşturmaktadır (Lukács, 1978). Marx, Hegel’in pasif, atıl ve durgun olarak gördüğü sivil topluma dinamizm atfetmektedir. Çünkü sivil toplum, “bir hegemonya ve siyasal güç lokasyonu olarak merkezi bir öneme sahiptir” (Ives, 2011: 183). “Marksist yaklaşımdaki çözümlemeler insanların gündelik yaşamlarında sürdürdükleri toplumsal ilişkilerden başlar. Bu ilişkiler de sivil toplumdaki ayrı sınıfsal konumlanışların belirlediği ilişkilerdir” (Çulhaoğlu, 2001: 41).

Devlet, altyapıda kapitalist üretim ilişkilerinin hüküm sürdüğü bir sistemin üstyapısal uzamını ifade etmektedir. O halde devletin ‘ne olduğu’ ve yerinin ‘neresi olduğu’nun belirlenimi, ancak kapitalist üretim ilişkilerinin dolayımıyla söz konusu olur. Kapitalist üretim tarzının altyapısal (yani kendine özsəl) kategoriler üzerindeki belirleyiciliği içe doğru ve yalın (dolayımsız) iken, üstyapısal kategoriler üzerindeki belirleyiciliği dışa doğru ve dolayımıdır. Dolayımın adı ise (içerdiği tarihsel, kültürel ve örgütsel boyutlarla birlikte) sınıf mücadeleleridir. Dolayısıyla devlet ancak sınıf mücadelelerine referansla kavranabilecek teorik bir seçilime sahiptir (Çulhaoğlu, 2006). İşte bu altyapının belirleyiciliği içerisinde Marx’a göre devlet, tarihin tininin (Geist) sonu değil, tarihin ve toplumun bir uğrağının etkin bir ifadesi olmaktadır (Hyppolite, 2010). Bu etkin ifadeyi en iyi tanımlayanlardan Friedrich Engels (1894: 177-178)’e göre,

“Devlet, topluma dışarıdan dayatılmış bir güç değildir. Hegel’in ileri sürdüğü gibi, ‘ahlak düşüncesinin gerçekliği’, ‘aklın imgesi ve gerçekliği’ de değildir. Devlet, daha çok, belirli bir gelişme

aşamasındaki toplumun ürünüdür; bu toplumun, kendi kendisiyle çözülemez bir çelişki içine girdiğinin, önlemekte yetersiz kaldığı uzlaşmaz karşıtlıklara bölündüğünün itirafıdır. Fakat bu karşıtlıkların, yani karşıt ekonomik çıkarlara sahip sınıfların, kendilerini ve toplumu kısır bir mücadele içinde eritip bitirmemeleri için, görünüşte toplumun üstünde duran, çatışmaya gem vurması ve ‘düzen’ sınırları içinde tutması gereken bir güç gerekli hale gelmiştir; ve işte toplumdan doğan, fakat kendisini onun üstüne çıkaran ve ona gitgide yabancılaştıran bu güç, devlettir.”

Dolayısıyla sınıf egemenliğine dayalı bir toplumda devletin tanımı da egemen sınıfın belirleyiciliğine dayanmaktadır. Lenin, Friedrich Engels’in açıklamalarını daha açık bir şekilde sunmaktadır. Lenin (1999: 15)’e göre “Devlet, sınıf çelişkilerinin uzlaşmazlığının ürünü ve tezahürüdür. Devlet, sınıf antagonizmasının zorunlu dışavurumu olan bir kurumdur” (Aktaran: Meszaros, 1990). Devlet, sınıf çelişkilerinin objektif olarak uzlaştırlamadığı yerde, zamanda ve ölçüde ortaya çıkar. Ve tersine: devletin varlığı, sınıf çelişkilerinin uzlaşmaz olduğunu kanıtlar” (1999: 15). Cidden devlet, “insanların pratik savaşımalarının özetidir” (Marx, 1999: 24). Bütün toplumsal savaşım, gereksinim ve geçekliklerin dışavurumu olarak tanımlanan devleti, dar ve geniş anlamda da tanımlamak mümkündür. Buna göre, dar anlamda devlet, “toplumun içinden çıkmış olan, fakat kendisini onun üstüne çıkaran ve ona gitgide yabancılaştıran güçtür” (Lenin, 1999: 17). Geniş anlamda devlet ise kapitalizmin burjuvazi ile proletarya dualizmine indirgediği sınıflı toplumların dışavurumudur (Somer, 1996). Dolayısıyla sınıfsal ayrışmalara dayanan toplumsal örgütlenme biçimleri, en ilkelinden en gelişkinine kadar devlet başlığı altında incelebilir (Özalp, 2005: 3). Bu çerçevede Marksizm, devlet kuramı söz konusu olduğunda da tarihi sınıf mücadelelerinin tarihi olarak gören bütünlüklü bakış açısına sahiptir. Çünkü tarih, diplerine derin kökler salmış antagonizmalarla dolu ise, devlet de toplumdaki nesnel antagonizmaların bir ifadesi olmaktadır. Mücadele ise, sınıflardan birisinin monoloğundan ibaret değil, sistemin tüm öğelerinin katılımıyla sahnelenen bir şeydir” (Okuyan, 2008: 14). Yani Marx, sorunun kaynağını, “burjuva toplumun bir iç çelişkisi içine, üretim güçlerinin gelişmesine dayanan sınıf mücadelesine yerleştirir” (Hyppolite, 2010: 153). O halde

toplumsal üretim ilişkileri neticesinde doğan devletler, bu ilişkiler üzerinden gelişen sınıflararası mücadelelerin bir alanı olmaktadır (Jessop, 1985). Fuat Ercan'ın ifade ettiği gibi;

“... devlet ve piyasa, kapitalist toplumda sermaye birikim süreci ve bu sürece içkin olan nesnel sınıfsal konumlarca belirlenir. Bu anlamda orada/uzakta bir devlet yoktur, devlet sınıfların çatışma/yüzleşme alanı olduğu ölçüde vardır, bu çatışma ve uzlaşma sürecinde biçimlenir” (2003: 273).

Friedrich Engels “kan ilişkileri üzerine kurulmuş eski toplumun, yeni yeni gelişmiş toplumsal sınıfların çatışması sonucunda değiştiğini” ifade etmektedir (1967: 15). Söz konusu toplumsal ve tarihsel değişim ise kan ilişkilerine dayalı toplumdan, mülkiyet rejimine dayalı sınıflı topluma geçiş şeklinde gerçekleşmiştir. “Tarihin daha eski dönemlerinde hemen her yerde toplumun çeşitli zümreler halinde tamamıyla eklemlenişi, toplumsal konumların çok yönlü olarak derecelenişi görülmüştür” (Marx, 2010: 22). Toplum, birbiriyle mutlak ya da nispi çıkar çatışması içerisinde olan pek çok kategoriye bölünmüştür: Özgür yurttaş ile köle, patrisien ile pleb, baron ile serf, lonca ustası ile kalfa, sözün kısıyası ezen ile ezilen, sürekli birbirlerine karşı mücadele eden katmanlı toplumların değişmez sınıf mefhumları olmuştur. Dolayısıyla “bugüne kadarki bütün toplumların tarihi sınıf mücadeleleri tarihidir” (Marx, 2010: 22). O zaman özellikle modern devletin gelişimi de kapitalist üretim tarzının gelişiminin bütünsel bir parçası içerisinde değerlendirilmelidir. Zira modern devlet, “feodalizmin küllerinden doğuşundan itibaren bir model ve bir gerçeklik olarak dünya çapında sınıf ve siyaset ilişkilerinin merkezinde yer alır” (Yurtsever, 2006: 107). Dolayısıyla devlet, ancak sınıf ilişkilerinin ve güç ilişkilerinin dolayımında tanımlanabilir (Dinler, 2003).

Devlet, biçimsel olarak “sermayenin yeniden üretimi temel ekseninde biraraya gelmiş ve işleyişi de bu çelişkilerden muaf olmayan yapıların, kurumların ve örgütlerin toplamıdır” (Özdemir, 2011: 286). Bir diğer ifadeyle devlet, “burjuvazinin hem iç, hem de dış amaçları için, mülkiyetinin ve çıkarlarının güvencesi için benimsemek zorunda olduğu biricik örgüttür” (Yurtsever, 2006: 107). Yani devlet, işlevsel olarak sermayenin ve karlılığının yeniden üretimini sağlama ve sermaye lehine emek gücünün yeniden

üretimini garanti altına alma işlevleriyle donatılmış kurumsal ve örgütsel düzenektir. O halde devlet, sınıflı bir toplumsal formasyon öngören kapitalizmde, mütehakim sınıf lehine her sınıfın varoluş koşullarını yeniden üreten bir örgüttür. Yani devlet, aynı zamanda temsiline soyunduğu toplumsal düzene, yani sınıfsal egemenlik ilişkilerine meşruiyet kazandıran bir güçtür (Özalp, 2005). Bu anlamda siyasal düzey, ekonomik düzeydeki çelişkilerin üstünü örten, bu çerçevede sömürü ilişkilerini yeniden üreten bir düzeydir (Oğuz, 1994). Çünkü devlet, temsil ettiği toplumu sınıf bağlamından soyutlayarak bireysel haklar şeklinde tasavvur eder.

Gerçekten de toplumun birbiriyle uzlaşmaz çıkarlara sahip iki temel sınıf şeklindeki taksimatı, beraberinde ortak iradeyi ifade eden yurttaşlık kelimesinin geçerliliğini baltalamaktadır. Çünkü sınıflı toplumda birey, ortak olduğu varsayılan ‘iyi’ ve iradeyle dolaysız özdeşleşemez. Bu özdeşliğin kurulamamasında ise, bireyin sınıfa ait olması ya da sınıfın ona sahip olması yatar (Hyppolite, 2010). Dolayısıyla devlet, ortak iradenin mutlak hükmünü veren bir üstbelirleyen değil, çelişik çıkarlara sahip iki sınıfın birbirleri arasındaki mücadeleye tanık olan, yani belirlenendir. Daha açık bir ifadeyle devlet, kendisi biçimlenmeden toplumu biçimlendiren bir özne değil, öncelikle kendisi sınıf mücadeleleri tarafından belirlenen bir momenttir (Bonefeld, 1993). Ancak bu belirlenim, sınıflar arasındaki çelişki ve çatışmaların devlet nezdindeki bileşkesi şeklinde ifade bulur. Bu bağlamda devlet politikasına tahvil edilen politikalar, aslında doğrudan ya da dolaylı olarak sınıf politikalarıdır. Kısacası, Hegel devleti, ‘sivil toplumu gölgesine alan’ olarak görürken, Marx devleti, ‘sivil toplumun gölgesinde olan’ şeklinde görmektedir.

Devlet hem üzerinde sınıflar arası ve içi mücadelelerin cereyan ettiği bir zemin hem de bizzat bu mücadeleden galip gelen kesim (egemen sınıf) lehine mevcut egemenlik ilişkilerini yeniden üreten bir araçtır. Dolayısıyla devlet aynı zamanda eşitsiz iktidar ilişkilerinin de yeniden üretildiği bir alandır. Sungur Savran’ın vurguladığı üzere “devlet-merkezci yaklaşımının devlet ile toplum arasındaki ilişkiyi basit bir karşıtlık (antinomy) ilişkisine dönüştürme çabasına karşı; ‘siyasi iktidarın’ sivil toplumdaki uzlaşmaz çelişkinin bir ifadesi olduğu” tekrar edilmelidir (Savran, 1986: 24-35). Dolayısıyla devlet olgusuna sınıfsal bir prizmadan bakılmalı, devletin sınıfsal karakteri

kavranmalıdır. Aksi takdirde devlet-merkezci yaklaşımın devleti kendi çıkarını maksimize etmeye çalışan bürokratların alanı olarak görmesinden kaynaklanan çıkmazlara girilir. Devlet-merkezci yaklaşım, verili kabul ettiği devlet iktidarına ve/ya bu iktidara sahip olan bürokratik kadroya tarihsel bir dönüşüm açısından açıklayıcı bir güç atfetmektedir (Boratav, 1990). Bu bağlamda devlet-merkezci yaklaşım, pratikte toplumsal çelişki ve çatışmaların üstünü örttüğü ölçüde burjuvazi lehine işleyen bu ilişkileri yeniden üretirken (Dinler, 2003); teori de sınıfsal bağlamı parantez dışı bırakan idealist yorumlara saplanır. Devlet-merkezci yaklaşım bir yandan kapitalizmin yapısal sınıfsal çelişkilerinin üstünü örterken, diğer yandan devlete, kapitalist gelişmenin yarattığı sorunların müsebbibi gözüyle bakar. Böylelikle toplumsal muhalefet devlete karşıtlığına kanalize edilirken, burjuvazi sınıfı ideolojik manevra alanı elde eder (Ercan, 2007). Bu yüzden devlet-toplum dikotomisine dayalı bu türden bakış açısı, *muhallif* fakat *hegemonik* bir söylem niteliğindedir. Muhalliftir, çünkü Osmanlı'dan bu yana değişmediği varsayılan, toplumdan kopuk, toplumun taleplerine duyarsız ve ona hükmeden, gücü kendinden menkul bir devlet imgesine karşı tavır almaktadır. Fakat hegemoniktir; çünkü bir yandan bu imgeyi gerçekliğin kendisiymiş gibi göstermekte, diğer yandan da piyasa ve sivil toplumu özgürlüklerin gerçekleştirildiği devletten bağımsız bir alan olarak tasvir ederek kamuoyunun oluşumunda belirleyici olmaktadır (Yalman, 2002: 7). Bu yüzden Korkut Boratav, imgeyi gerçekliğin kendisi olarak sunan devlet-toplum dualizmine karşıt, gerçekliğin imgesel anatomisine değinmektedir. Bu bağlamda;

“Nasıl ki doğum, ergenlik, yaşlılık ve ölüm; hastalık ve sağlık hallerindeki insan vücudunu incelemenin ilk koşulu, insan anatomisini kavramaktır; aynı şekilde tutarlı ve berrak bir sınıf anatomisinden hareket etmeden toplumsal sınıfların dinamiklerini ve oluşumunu incelemeye kalkışmak da verimsiz bir çaba olacaktır” (Boratav, 1990: 64).

Görüleceği üzere sınıf anatomisinden bahsi açmaksızın devleti anlamak ya da anlandırmak pek mümkün gözükmemektedir. Zira devletin anatomisi, bizzat sınıf anatomisinden geçmektedir. Kurthan Fişek'in ifadesiyle söyleyecek olursak, “devletin sınıfsal bir içeriği mevcuttur. Bu içerik ise kapitalist toplumlarda devlet makinesinin

burjuvazinin çıkarlarına uyarlanmış biçimde işlemsine yol açmaktadır” (Fişek’ten aktaran: Landau, 1979: 34-35). Bununla birlikte Gramsci de Marksist literatürün sivil toplum-devlet sayfalarına katkı yapmış bir düşündürdür. Gramsci devleti, tarihin soyut bir sonu değil, aksine kısa bir uğrağı ve aracı olarak görür. Aynı zamanda devlet, kolektif çıkarın bir temsilcisi değil; özel yani hegemonyayı elinde bulunduran bir grubun savunucusudur. Toplumdan bağımsız ve toplum üzerinde mutlak egemen bir varlık değil, aksine toplumdaki hegemonyanın sürdürülmesi sürecinde oluşturulmuş bir araçtır. Öyle ki, devletin amacı egemen sınıfın azami büyümesi için lehte koşullar yaratmak olan, belirli bir grubun organı olarak görülebilir. Bununla birlikte Gramsci, devletin aynı zamanda sınıflar arasında bir denge unsuru olduğunu da parantez içerisinde belirtir (Ives, 2011: 189-190). Poulantzas ise devletin burjuvazi lehine oynadığı rolü şu şekilde ifade eder:

“Kendisi gerçekte bir sınıf devleti olduğu halde, o, kendisini tüm toplumun devleti olarak ‘nitelemekte’ ve kendi kurumları içinde kendisini, sınıflara bölünmez, kurumsal yerleşikliği olan bir nesne gibi, toplumun “sınıf devleti” (egemen sınıfların devleti) olarak sunmaktadır; bu çerçevede devlet kendisini burjuva devleti olarak sunmakta, ancak bunu yaparken toplumun tüm mensuplarının da adı geçen sınıfın üyesi oldukları izlenimini vermektedir” (Poulantzas, 1976: 189; aktaran: Yılmaz, 2003: 60).

Görüleceği üzere Marksist teori ilkin, üst yapıyı (devlet) ekonomik alt yapının görüngüsüne indirmekte; ancak bununla yetinmeyerek, soyutlama yoluyla ulaştığı bu özelliği, somut görünümüleri ve ilişkileriyle yeniden ele almaktadır. İşte, yeniden ele alarak ulaştığı gerçeklik ise, devletin sınıf mücadelelerinin gerçekleştiği ve dolayımıldığı bir alan olduğu şeklindedir. Bu sayede Hegelci devlet anlayışının ters yüz ettiği devlet kuramını böylece ‘ayakları üzerine oturtur’. Bu ise, gerçeğin kurmaca değerlendirmelerin önüne geçmesinden başka bir şey değildir. O halde devletin başına “kapitalist” sıfatı eklemek pek tabii mümkündür. Devletin kapitalizm içerisindeki yeri ise Karl Polanyi’nin bir büyük dönüşüm şeklinde ifade ettiği kapitalizmin başlangıcında (ilkel birikim aşaması) yatmaktadır: tek bir kapitalist ile işçinin arasındaki güç ilişkisi, toplumun bütünündeki siyasi gruplaşmayı yansıtır, bir diğer ifadeyle sınıfsal güç

dengesi ve devletin, doğrudan üreticinin emeğine el konulmasına izin vermesi, kapitalistin mutlak özel mülkiyetini koruması; onun üretimi ve sömürü düzenini denetlemesine olanak sağlayan gücünü gösterir (Wood, 2008). Kısacası devlet, sermayenin kendi kendisini örgütlemesine müsaade etmenin yanı sıra bu örgütlemeyi de örgütlemesi anlamında önemli bir işleve ve bu işlev ölçüsünde de güce sahiptir.

Kapitalist üretim ilişkilerini önceleyen merkantalist ekonomik örgütlenme ve bu sayede temin edilen sermaye birikimi tüm bu süreçte devlet formasyonunu etkilemiştir. Karl Polanyi'nin ifadesiyle “hâkimiyet gemilerdeki ağır topların meşum gürültüsüyle korumuşsa” bu, o ağır toparları üretecek derecede ulusal düzeyde örgütlenmiş bir devlet sayesinde mümkün olmuştur (Polanyi, 2010: 49). Ya da Karl Marx'ın ifadesiyle “ilk günahın teolojide oynadığı rolün aşağı yukarı aynısını, ekonomi politikte ilk birikim oynamışsa”, birilerini mülk sahibi kılarken birilerini de emek sahibi kılan bu tarihsel döneme ve devletin bu süreçte oynadığı role özel bir önem atfetmek gerekir. Zira ilkel birikim aşaması, büyük insan kitlelerinin geçim kaynaklarından birdenbire ve zorla koparılıp belki özgür ama daha çok da sömürüye karşı savunmasız kalmasının tarihi ise, bu tarihi yazanlar, devlet gücünü arkasına almış sermaye sınıfıdır. Ve bu sınıf kimi zaman “işçinin kulübesine göz dikmiş beyler”, kimi zaman “halkı mülksüzleştirme kararnamelelerini çıkartan beyler”, kimi zaman da “ ücretlerin düşürülmesine yönelik yasalara ve kanlı mevzuatlara imza atan beyler” olarak karşımıza çıkmaktadır. İşte bir büyük dönüşümle gelen kapitalizmde ve öncesinde devlet (yasa koyucu), “ne zaman efendilerle işçiler arasında bir anlaşmazlıkları halletmeye kalkışsa, daima efendilere çalışmıştır” (Marx, 2011: 708). Bu genel hüküm ise, konjonktürel dalgalanmalara ve sınıf mücadelelerine paralel olarak artmakta veya azalmakta, ancak her zaman geçerliliğini korumaktadır. Kaldı ki, kapitalizmin tekelci aşamasında, yani emperyalizmde de devlet, “özel sermaye ihracını yaygın bir şekilde destekleyen, çeşitli uluslararası tekелci bağlantılara doğrudan ya da dolaylı olarak destek vermekte, büyük şirketleri vergi ve gümrük politikalarıyla geliştirmekte, “anti-kriz” politikalarının koordinasyonu için hükümetler arası işbirliğine gitmektedir” (Odman, 2000: 106-107). Bugün de söz konusu olan, “değerler toplamının paylaşımını talihin attığı zara bağlayan serbest piyasa rejiminden başka bir şey olmadığına göre”, devlet ancak kapitalist üretim ilişkileriyle tanımlanabilir (Marx, 2009: 28). Sermaye ilişkisinin bir biçimi olarak devlet

yaklaşımı olarak ifade edilebilecek bir yaklaşım da vardır ki, bu yaklaşım da devleti kavramlaştırma meselesini, sınıf mücadelesini kavramlaştırma meselesi olarak görür. Bunun için de, sınıf mücadelesinin temelindeki kapitalist yeniden üretim tarzına içkin çekişkilerin çözümlenmesini gerekli bulur. Bu yaklaşımın temsilcilerinden Clarke’a göre devlet, “bir sınıf mücadelesi olarak tanımladığı sermaye ilişkisinin bir biçimidir” (2004: 233).

Modern devletin harcı, kapitalist üretim süreçleriyle birlikte eski mutlakiyetçi yönetim gelenekleriyle karılmıştır. Dolayısıyla modern devlet de, tıpkı zeminini oluşturan kapitalizm gibi, bir yandan geleneksel etkinliklere uyum sağlamakta, diğer yandan da bu etkinliklerin arasında ve/ya içerisine sızarak yeni kavram, kurum ve ilkeler yaratmaktadır (Yurtsever, 2006: 110-12). Modern devletin “ulus-devlet” şeklinde kavramsallaştırılması da kapitalizmin oluşturduğu zemine dayanır. Kapitalizmin, tümüyle kendine özgü varoluş koşulu, artıdeğeri çekebileceği ölçüde sürekli olarak büyütmektir. İşte bu varoluş koşuluna dayanmaktadır ki, kapitalizm, pazarı ulus muhitlerine kadar gererken, beraberinde “ulus” a referans gönderen devletlerin çıkması. Dolayısıyla ulus ve ulus’a dair her şey hakkında yapılacak olan yorum, bu kavram kümelerinin, “burjuvazinin tarih sahnesine çıkışıyla başlayan, inşasıyla da pekişen” gerçeklikler olduğunu içermek zorundadır. Zira, milliyetçi bir diskurla “ulus-devlet” den bahsetmek tarihsel olarak pek mümkün gözükmemekte iken, “devlet-ulus” tan bahsetmek daha mümkündür. Zira ulus’un devletinden değil de, devletin ulusundan bahsetmek gerçeklerle daha çok örtüşmektedir (Yurtsever, 2006: 110-12).

Kapitalizmin eşitsiz gelişim yasası, beraberinde her yerde püripak ol(a)mayan bir devletler çeşitlemesiyle sonuçlanır. Mehmet Ali Kılıçbay’ın ifade ettiği üzere “Madalyonun ters tarafında, kapitalizmin dünyaya yayılma, yani dünyasallaşma sürecinin emperyalizm ve batılılaşma biçiminde cereyan etmesi yer almaktadır. Kapitalizmi üretemeyip maruz kalan Batı-dışı toplumlar, devletlerini ekonomik tabana (ulusal pazar) olarak değil de, siyaseten kurmak durumunda kalmışlardır” (1999: 244). Kapitalizmin “içerideki gelişmelerin doğal seyri” olarak değil de, “dışarıdaki gelişmelerin getirdiği bir dayatma/zaruret” olarak tatbik edildiği devletlerin ulus-devlet formasyonu, doğaçlama bir sürece dayanmamasının eksikliğini yaşamaktadır. Bu

eksiklik ise ulusal çimentoyu meydana getirecek ulusal pazarın yokluğu ya da tam manasıyla inşa edilememiş olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla modern devletin dünya üzerinde izlediği seyir, kapitalizmin dünya üzerinde izlediği seyre paraleldir. Bu yüzden de kapitalizmi üreten, dolayısıyla kapitalizmin dâhil olduğu merkez devletler ile kapitalizme türev, yani eklenti olarak dâhil olan toplumların devletleri arasında dayandıkları zemin itibariyle belirli bir farklılaşma payı söz konusudur. Ancak bu farklılaşma payını da göz önünde bulundurarak, dünya çapında esamesini estiren bütün modern devletlerin, özünde kapitalist devlet olduğu inkâr edilemez bir gerçekliktir (Yurtsever, 2006: 112).

Ulus-devletin oluşumdan başrolü oynayan burjuvazi beraberinde yeni bir sorunsala yol açar: Burjuvazinin “ulusallığı”. Kapitalizm ve ulus-devletin kuruluş süreci, burjuvazinin “ulusal” saiklere gebe olması itibariyle “ulusal bir burjuvazi”den bahsetmenin mümkün olduğu bir süreç iken, kapitalizmin güçlenip egemenliğini kurma süreci, burjuvazinin de bu “ulusallığını” yitirme sürecidir. Kapitalizmin gerek doğayı temellük etme, gerekse de insan-insan ilişkilerinde sürekli bir altüst oluş yaratma ritminin son derece hızlı olması, burjuvazinin ulusallık aşamasının es geçilebilmesine veyahut da hızla geçilmesine yol açabilmektedir (Yurtsever, 2006: 113).

Devleti, kapitalizme, kapitalizmi de kendi üretim biçimi ve neticesine (burjuvazi-proletarya kategorileri) değinmeden yalnızca kendisinden ibaret varsayarak açıklamak mümkün değildir. Devletin ne olduğu konusunda sınıfların ve sınıflar arası mücadelenin rolü küçümsendikçe, devlete dair açıklamalara o dozajda idealist düşünceler katılmaktadır. Bunun en tipik örneği devlet-merkezci yaklaşımda karşımıza çıkar. Devlet-merkezci yaklaşım, devleti toplumsal düzlemde mutlak surette bağımsız bir şekilde kavramaktadır. Devlet, maddi varoluşunun sınırlarını zorlamakta, insanüstü bir varlık olarak yaşayan ve yaşarken de kendi gerçekliği dışında her türlü kılıfa uydurulmuş bir özne olarak tasfir edilmektedir.

Buna karşın Marksist yaklaşım, devleti toplumsal düzlemdeki sınıf çatışmaların dolayısıyla kavramaktadır. Dolayısıyla, devleti toplumsal düzleme mutlak bağımlı bir şekilde kavramaktadır. Marksist açıdan devlet-merkezci yaklaşım, devleti tahrif etmenin

tarifinden başka bir şey değildir. Bunların dışında bir de Nicos Poulantzas tarafından devletin “iktidar bloğu” kavramı dolayısıyla “görelî özerkliğe” sahip olabilmesinin *rebus sic stantibus* (koşullar değiştiği takdirde) mümkün ve muhtemel olabileceğini iddia eden bir yaklaşım söz konusudur. Bu ara yaklaşım, hakim sınıf olarak burjuva sınıfının yekpare bir blok olarak kabulünün eleştirisine dayanmaktadır. Poulantzas, burjuva sınıfının çeşitli fraksiyonlara bölünmüş yapısından hareket etmekte, hakim sınıfın (burjuvazi) çoğulluğunun altını çizmektedir. Nitekim hakim sınıfın çoğul karakterini ifade eden tümce olarak “iktidar bloğu” kavramını kullanır. İktidar bloğu, burjuva sınıfının çeşitli fraksiyonlarını kendi içerisinde eriten tekil bir hakim sınıfı ifade etmez. Aksine, iktidar bloğu, hakim sınıf ve bu sınıf içerisinde yer alan, ancak birbiriyle kısmen çatışan çıkarlara sahip fraksiyonların bileşkesinden oluşan saf olmayan bir bloktur (Poulantzas, 1976: 235-237; aktaran: Yılmaz, 2003: 60). Dolayısıyla blok içerisindeki fraksiyonlar arası çıkar çatışması yine blok içerisinde devam etmektedir. Bu bağlamda temel işlevi toplumsal formasyonun bütünlüğünü sağlamak ve korumak olan devletin bunu gerçekleştirebilmesi için *sine qua non* (olmazsa olmaz)’ı “görelî özerklîktir”. Çünkü “görelî özerklîk”, “devletin bütün işlevlerini yerine getirebilmesinin, burjuvazinin uzun dönemli siyasal çıkarlarını koruyabilmek amacı ile hakimiyet altındaki sınıflara kısa dönemli ekonomik tavizlerde bulunabilmesinin ön koşuludur” (Yılmaz, 2003: 61). Bir diğer ifadeyle görelî özerklîk, nihayetinde burjuvazinin uzun erimli çıkarlarına hizmet eden devletin, toplumsal formasyonu birarada tutmak adına hakim olmayan sınıfların kısa erimli çıkarlarına göz yumabilmeyi sağlayan hareket kapasitesidir. Nicolas Poulantzas’a göre; “elbette, devletin egemen sınıf ya da fraksiyonun çıkarlarını temsil etmesine ilişkin olarak devlet gücünün bir bölünmezliği vardır ama bütün bunlar devletin çatlaksız, yekpare bir blok olduğu fikrini yaratmamalıdır” (Poulantzas, 1981: 64). Sonuç itibarıyla Poulantzas, siyasalın görelî özerk olduğunu iddia etmektedir. Bunu ise siyasal olanı, temel belirlenim alanı olan ekonomiden görelî yalıtık bir alana taşıyarak temellendirmektedir. Ancak bu görelî özerkliğinin belirlenimi statik değil, aksine dinamiktir. Sınıf mücadelelerinin etkisine açık olması, sınıflar arasındaki çelişki ve çatışmaların izlediği seyri söz konusu özerkliğinin hangi boyutta ve hangi sınıf lehine/aleyhine genişleyeceği/daralacağını belirleyen ana faktör olarak ortaya çıkarmaktadır (Çulhaoğlu, 2006). O halde her ne koşulda olursa olsun, izafiyeti istisna kabul edersek, ekonomik rasyonalitenin siyasal olanın

belirleyicisi, toplumsal olanın da taşıyıcısı olduğunu kolayca söyleyebiliriz. Nitekim Yalçın Küçük de devleti, egemen bloğun sözünün geçtiği bir iktidar mercii olarak görmekle birlikte, bunun başka önermeleri yok sayan kolaylaştırıcı boyutuna karşı uyarıda bulunur. Yalçın Küçük'e göre devlet, "bir vektörler toplamıdır". O halde her şart ve zamanda devletin aynı yöne çekeceğini söylemek akıl dışıdır (Küçük, 2006a: 456).

Bununla birlikte Poulantzas, devlet formunda yaşanan değişmelere de odaklanmıştır. Poulantzas'a göre devlet biçimlerinin birinden bir diğerine geçiş (parlamenter demokrasiden askeri diktatörlüğe veya tersine) siyasal krizlere denk düşmektedir. Yani, devlet biçiminde görülen keskin değişiklikler, egemen olmayan sınıflarla, iktidar bloğu arasındaki güçler dengesine ve iktidar bloğunun kendi içindeki sınıf fraksiyonları arasında derinden değişime uğramış güç dengeleriyle ilişkilidir. Darbe veya tersi ile sonlanabilen bu değişim, bir hegemonya krizinin ifadesi ise, teşebbüs olmaktan çıkmış darbe veya tersi de bu hegemonya krizinin bir sınıf ya da sınıf içerisindeki fraksiyon lehine aşılması anlamını taşımaktadır. Nitekim Türkiye'de de benzer gelişmelere tanık olunmuştur. 1980 Darbesi, 1970'lerin iktisadi ve siyasi krizlerine yönelik burjuvazi yönelimli bir çözüm hareketidir. 1980 Darbesinde başroldeki ordu da, Poulantzas'ın ifadesiyle "de facto burjuvazinin siyasal temsilcisi olarak hareket etmiştir" (1981: 71). O halde 12 Eylül Darbesi, Yalçın Küçük'ün ifadesiyle "çökmekte olan burjuvazinin çökertme projesidir" (Küçük, 2006: 102).

Özet olarak, devlet-merkezci yaklaşıma yönelik yapılması gereken ilk eleştiri, bünyesinde aşkırı bir nüve barındıran bu yaklaşımın "olmayan bir özü keşfetme" uğraşısı içerisinde olduğudur. Devletin kudretini ona teslim etmek için yapılan *kurucu-açıklayıcı-sınırlandırıcı* aktör tanımı a priori normatif yargılar içermektedir (Keyman, 2011: 13-14). Bu, devlet-merkezci yaklaşımın bilimselliğinden şüphe etmek için kafi dereceden çok daha fazlasının olduğunu kanıtlamaktadır. O halde Türkiye'de sınıfların olmadığını ima edenlere karşı söylenmesi gereken ilk şey, Türkiye'de kapitalizmin Batı'dan ne geri kalan ne de ileri giden çok ciddi özgün bir yanı olmadığıdır. Çünkü "Biz bize benzeriz" genellemesinin kapitalizm söz konusu olduğunda yeri yoktur. Kapitalizmin varsa "enternasyonalizmi", dünyada estirdiği yaratıcı yıkımla hemen her

yerde siyaseti aynı kategorilere indirgemesindedir. Bir diğer ifadeyle kapitalizmin değişim yasası, her bir ulusun şahsına münhasır yanlarını törpüleyerek, siyaseti nesnel kategorilere oturtur. Bu kategoriler ise, aralarındaki uzlaşmaz zıtlıktan ötürü zaman zaman alenen zaman zaman da zımnın ama her zaman birbirleriyle mücadele içerisinde. O halde Karl Marx'ın klasik ekonomi politiğe yönelttiği eleştiriyi, özellikle Türk sağı'nda gayet destek bulan devlet-merkezci yaklaşıma yönltebiliriz: "Asla yüzeyin altındakileri göremeyecek, kapitalizmin "gerçek görünümüleri"nin altına bakamayacaktır" (Wood, 2008: 17).

1.4. Türk Sağının Devlet Fetişizminin Eleştirisi

Her şeyi olduğu gibi, Türk modernleşme tarihini de "devlete ait" sayan devlet-merkezci bakış açısı, devlet uğruna gerçeği ıskalamaktadır. Yukarıda ifade edilen bütün anlatı, Türk sağının, şahsına münhasırlık iddiası üzerine modernleşme kuramından ilham aldığı çıkarsamaların temelini oluşturmaktadır. Ancak görülen o'dur ki, "Türkiye'deki liberal "tarih yorumu", İkinci Meşrutiyet'le başlayıp Kurtuluş Savaşıyla ve Cumhuriyetle devam eden kapitalistleşme-modernleşme çabalarını, tarihsel gelişim çizgisi, nesnellik ve sınıfsallık dışı bir 'anomali' olarak göstermeye çalışan bir "tarih yorumu" dur" (Metin Çulhaoğlu, <http://haber.sol.org.tr>, 22 Ekim 2012'de erişildi). Çünkü liberal-muhafazakâr tarih yorumuna göre üst yapısal unsurların (bürokratik kadronun) modernleşme tarihinde oynadığı rol, günümüze damgasını vuran alt yapısal sorunların tek üst belirleyenisidir. Bu bakış açısı kısaca Türk modernleşmesini sınıf dışı bir kulvarda değerlendirmektedir. Oysa Türk modernleşme tarihi, esasında Türkiye'nin kapitalist dünyada konumunu tayin etme tarihidir. Bu çerçevede Türk modernleşme tarihine sınıfsallık dışı yapılacak her yorum, aynı oranda nesnellik dışı olacaktır. Kapitalizm ne şekilde sömürünün bütün izlerini nesneden siliyorsa, liberal-muhafazakâr ittifak da o şekilde ideolojiyi/burjuvaziyi burjuvazinin kurucu özne olduğu modernleşme sürecinin "günahlarından" arındırmaktadır. Bu, pratikteki mübadele ilişkisinin maskeleyen mantığının teorik düzlemdeki izdüşümüdür (David, 2006).

Kapitalizm dünyada görülen en bütünselleştirici sistem ise, onunla ancak bilgiyi

bütünselleştirerek yüzleşebiliriz. Bilgiyi bütünleştirdiğimizde ise karşımıza her yeri kuşatan bir iktidar ve bu iktidarın sistemsel kökenleri, bütünsel mantığı ve tanımlanabilir toplumsal kökenleri çıkmaktadır (Wood, 2008). Bu bağlamda, Türkiye’de modernleşme meselesini teorik düzlemde en ciddi bir şekilde işleyenlerin başında Behice Boran gelmektedir. Behice Boran’a göre modernleşme kavramıyla “söz konusu olan temel olay, belli bir toplum yapısından bir başka toplum yapısına doğru değişmedir” (Boran, 1970: 23). Dolayısıyla sözü edilmesi gereken, modernleşme meselesini toplumsal yapı ve bu yapının değişimi doğrultusunda bağlamına oturtmaktır. Behice Boran’a göre “meseleleri toplum yapısı açısından görmek demek, onlara, üretim güçleri, ilişkileri ve bu ilişkilerin meydana getirdiği sosyal sınıflar açısından bakmak demektir” (Boran, 2010: 1251). O halde, “Osmanlı’nın son yüzyılından bu yana yaşanan gelişmeler, ancak feodalizmden kapitalizme geçiş bağlamında anlaşılabilir ve kavramsallaştırılabilir” (Alpan, 2012: 38). Behice Boran’a göre, toplumsal yapılarda cereyan eden gelişmeleri modernleşme ya da batılılaşma şeklinde ifade etmeye çalışmak, bilimsel zeminden sapmak anlamına gelir. Zira,

“Bu kelimeler bilimsel kavramları ifade etmez. Garplılaşma-batılılaşma dünyanın coğrafi bir bölgesine izafetle bir şey anlatmak istemektedir; batıdaki toplumlar gibi olma, onlara benzeme. Muasırlaşma-çağdaşlaşma ise birinciye, yani garplılaşma-batılılaşmaya ilişkindir; çünkü açıkça veya zımnen kabul edilen varsayım, batıda- ki toplumların çağdaş toplumlar olduğu, çağdaş uygarlığı temsil ettiğidir. Böylece, çağdaşlaşma da batılılaşma ile aynı kapıya çıkmaktadır. Birisi coğrafi bir bölgeye, öbürü bir zaman bölümüne- yaşadığımız zamana –izafetle oluşturulmuş deyişlerdir. Bu kelimeler “kavram” değildir, hiç değilse toplum bilimsel kavramlar olarak kabul edilecek nitelikte değildir; çünkü bunların içeriği ve kapsamı açık seçik tespit edilmiş, tanımlanmış değildir, insan toplumlarının tarihte ve bugün gösterdiği çeşitli toplumsal sistemler incelenir, itelendirilir, kıyaslanır, tipleştirilirken, böyle coğrafi, zamansal terimler değil, yapısal ve kurumsal kavramlar ve terimler

kullanılır” (Boran, 2010: 1252).³

Behice Boran’ın ifade ettiği üzere, modernleşme diye tarif edilen gelişmeler, aslında tamamen yeni bir toplumsal formasyona geçişin birer ifadeleridir. Bu yeni toplumsal formasyon ise, geleneksel ilişkilerin tasfiyesi/buharlaşması üzerine kurulan/katılaşan yeni ilişki ağlarının bütünüdür. Bu, kapitalizm-öncesi toplumsal formasyonlar ve modern öncesi epistemeden, kapitalist toplumsal formasyon ve modern epistemeye geçişi (transition) ifade etmektedir.

Modernleşme siyaseti, iktidarın diliyle söylersek, yıkmak ve kurmak şeklinde iki fonksiyona sahiptir. “Yıkma eylemi, bir reddiyedir ve karşı çıkılan yapıdan ve ideolojiden radikal bir kopuşu ifade eder” (İrketi, 2010: 35). Bu kopuşun radikalliği ise devrimci teori ve pratiğın derinliğini ifade eder. Kurma eylemi ise ancien regime’in yokluğunda gerçekleşen bir aksiyondur. O halde her ikisini bir arada barındıran modernleşme süreci, Goethe’nin “Faust” karakterindeki gibi, “hep yadsıyan bir ruhtur”. Çünkü oluşan her şey, yok olmayı hak eder...” Yaratıcı istem ve eylem kozmik olarak ne denli yıkıcı ise, şeytani bir yıkım şehveti de aslında o denli yaratıcıdır (Berman, 2006: 75). Yani, modernleşme diye addedilen süreç, altyapıda, üretici güçlerin devindikleri ve yeniden üretildikleri kapitalist üretim ilişkileri ile, bu ilişkilerin her türlü çeşitlenmesinin (hukuki, siyasi, ahlaki, kültürel, ideolojik vs.) oluşturduğu bir bütündür. Bir diğerk ifadeyle modernleşme diye tarif edilen süreç, tam anlamıyla kapitalizmin gösterenlerini takip etmektir.

İnsanlık tarihi, “genel eğilimi düzenli tekrar ve geri dönüşlere rağmen” çizgisel bir hat üzerinde mesafe kat eder (Northbourne, 1989: 92). Ancak lineer hattın kesintisiz ve tek koldan bir gelişme takip ettiğini iddia etmek pek mümkün değildir. Bu çerçevede modernleşmenin eşitsiz ve bileşik gelişiminden söz edilebilir (Boyer, Uemura ve Isogai, 2011). Bir bütünlük olarak kapitalizm, parçaları olan her ülkeye eşitsiz biçimde yansır. Ancak bu yansıma, en nihayetinde bütünlüğün bağrında olmasından ötürü, bütünlükten

³ Konuya ilişkin modernleşme, çağdaşlaşma, ilerleme, kalkınma türünden kavram enflasyonunun tipik örneği için bkz. Fikret Başkaya, Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü, İmge Kitabevi Yayınları, 1997, Ankara; ve Ahmet İnsel, İktisat İdeolojisinin Eleştirisi, Birikim Yayınları, 2000, İstanbul

bağışık olamaz. O halde, kapitalist üretim ilişkileri bağlamında modernleşmenin coğrafi açıdan eşit olmayan dağılımı, beraberinde Metin Çulhaoğlu'nun "ilk dönem burjuva devrimleri-gecikmiş burjuva devrimleri" şeklinde, Eric Hobsbawm'ın ise "liberal burjuva devrimleri-post-liberal burjuva devrimleri" şeklinde isimlendirdiği kimi farklılaşmalara yol açmaktadır (Porter ve Teich, 1980: 30; Çulhaoğlu; 2012: 17). Öyle ki, her toplumun tarihsel anlatısı farklı öznelliklere sahiptir. Ancak söz konusu öznellikler, en nihayetinde her daim kapitalist üretim biçiminin nesnel koşullarının belirleyiciliği içerisindedir. Bu farklılaşmalara paralel olarak, Aydınlanmanın farklı mekânlardaki yayılımı, kimi aktör ve rol farklılıkları getir(ebil)miştir. Kendi bünyesinde doğal koşullarıyla devrimlere önayak olabilecek bir burjuva sınıfının gelişmediği toplumlarda söz konusu olan geç ya da gecikmiş modernleşme, başka aktörlerin (belli öncü bir kadro) üstlendiği misyon çerçevesinde öncelenebilir (Jusdanis, 1991). Dolayısıyla kapitalistleşme yönünde geç kalmış ülkelerde cılız kalan tarihsel aktörlerin misyonunu, sonraki bütünleşme girişimlerinde, başka aktörlerin üstlenmesi mümkün olabilmektedir. Ancak bu durum, söz konusu aktörlerin sınıfsal bir nitelik taşımadığı anlamına gelmez. Modernleşme/kapitalistleşme sürecinde "herhangi bir sınıfsal karaktere sahip olmadığı" iddia edilen aktörlerin (asker-sivil bürokratik kadro) benimsedikleri amaç, belirledikleri yörünge ve uyguladıkları politikalar ise söz konusu kesimlerin sınıfsal kimliklerini ortaya koymaktadır. Kaldı ki, "...burjuva devriminin tanımı kapitalist mülkiyet ilişkilerinin hukuksal ve siyasal çerçevenin başarıyla kurulmasıyla sınırlanırsa, bir 'burjuva devriminin' doğrudan burjuvazinin kendi işi olması gibi bir gereklilikten (de) söz edilemez" (Callinicos, 1995: 229). Kapitalizmin eşit olmayan mekana yayılımı, beraberinde farklı burjuva devrimleri getirmiştir.

1970'li yıllarda yapılan Marksist çalışmaların gözler önüne serdiği üzere, Batı ile Asyatik-despotik modele mensup ülkelerin tarihsel ilerleme süreçleri farklılaşmaktadır. Sadece Batı ile Asyatik-despotik modele mensup ülkeler arasında değil, aynı zamanda gerek Batı gerekse de Asyatik-despotik modele mensup ülkeler içerisinde de kapitalistleşme süreçleri farklılaşmaktadır. Dünyanın her yerinde kapitalizmle eklemlenme süreci ciddi toplumsal dönüşümler gerektirir. Bu, tarihsel ilerlemenin vazgeçilmez bir uğrağıdır. Ancak, dünyanın hiçbir yerinde toplumsal dönüşümler aynı minvalde ve biçimde söz konusu olmamıştır. Dolayısıyla bütünlüklü

bir Doğu ve bir Batı üzerinden yapılan karşılaştırmalar geçerliliğe sahip değildir (Dinler, 2003). Geçerliliğe sahip olan ise, kapitalizmin bütünlüklü bir sistem olmasının dolayı, eşitsiz ancak bileşik bir tarihinin varlığıdır. İlhan Tekeli'nin ifade ettiği üzere;

“Dünya bütünlüğü ve aydınlanmanın mekânda yayılma süreci açısından bakıldığında, Batı Avrupa’da gerçekleşen Aydınlanmayı özgün ve doğal bir sürecin sonucu kabul etmek, buna karşılık bu sürecin kaçınılmaz sonucu olan mekânda yayılmasını doğal kabul etmemek, taklit olmak eleştirisiyle dışlamaya çalışmak tutarsızdır” (1995: 401).

Liberal ve muhafazakâr tezler, ideal olanı veri alıp, tarihsel analizlerini buna göre belirleyerek bu tutarsızlığa kapılmaktadır. Bir diğer ifadeyle Batı modelini ideal bir burjuva devrimi olarak kendilerine referans almaları, Türkiye’deki burjuva devrimini yok saymalarına, tepeden inmecilik-elitizm-yapaycılık türünden sıfatlarla etiketlemelerine yol açmaktadır. Çünkü bu tür bir bakış açısının en nihayetinde vardığı nokta, Batı Avrupa “ideal tipi” üzerinden Osmanlı’nın bir “yoklar listesi” aracılığıyla çözümlenmesi olmaktadır. Oysa bu yaklaşım modernist teorilerin doğrusal tarih anlayışını sergiler. Batı, düz çizgisel bir seyre sahip kurucu iktidar, Batı-dışındaki bütün toplumlar ise, kurulu iktidara eklemlenme çabası içerisindeki toplumlar olarak resmedilmektedir. Bu resim içerisinde Batı-dışı toplumlar içerisinde olup, Batı’ya eklemlenme çabası içerisindeki tüm kadro, yapaycılık olarak ötelenmektedir. Oysa ülkelerin modernleşmekte tez veya geç davranmış olmaları, onların kapitalizmin büyük altüst oluşuyla karşılaşmamaları anlamına gelmemekle birlikte, modernleşme çabaları da maddi temelden kopuk yapay bir uğraşı olarak görülemez. Aksine kapitalizm, ister kendisinin menşei olan ülkelerde, isterse de kendisine sonradan dâhil olmuş, ya da kendisinin sonradan çeperine dâhil ettiği ülkelerde temel hükmünü geçerli kılmıştır. O halde Osmanlı/Türk modernleşmesini de sınıfsal bağlamından soyutlamak söz konusu olamaz. Çünkü modernleşme/kapitalistleşmenin vektörü, sınıf dışı olduğu iddia edilen – ama öyle olmayan- asker-sivil bürokratların, kapitalist dünya sisteminde yer edinme çabası doğrultusunda olmuştur. Nitekim devletin bekasını kapitalist devletler sistemi içerisinde kapitalist üretim ilişkilerini tercüme ederek mi, yoksa kapitalist devletler sistemini ve üretim ilişkilerini reddederek mi gözeticekleri sorunsalı, Cumhuriyet

devriminin sınıfsal karakterini gözler önüne sermektedir. Tek motivasyon kaynağı devleti kurtarmak olduğu söylenen asker-sivil bürokratların bu soruya verdikleri cevap, kapitalistleşmeye “evet”, boyunduruk ilişkilerine “hayır” şeklinde olmuştur. Zaten sınıf menşei ve mensubiyeti açısından küçük burjuva niteliği taşıyan Kemalist devrimin önderleri, seçtikleri yol ile yüzlerini burjuvaziye, kapitalist yoldan kalkınmaya dönmüşlerdi. İşte, Türk sağının, kadim devlet geleneği vurgusuyla görmezden geldiği Türk modernleşmesinin sınıfsal bağlamını deşifre eden, yukarıdaki soruya verilen bu türden bir cevap olmuştur: Batı’ya rağmen ve cevaben “Batı’yla uzlaşma yönünde”, “Batı’nın hamisi olduğu düzende Batı gibi ‘hami’ olmak” şeklinde ifade edebileceğimiz bir medeniyetçilik (Timur, 2008; Durgun, 2011). Mustafa Kemal’in dilinden söyleyecek olursak, “Türk milletini, medeni cihanda, layık olduğu mevkie is’adet etmek ve Türkiye Cumhuriyeti’ni her gün, daha ziyade takviye etmek.” (Atatürk, 2013). Dolayısıyla Osmanlı modernleşmesinin bütün ayrıksı yönlerine rağmen, Cumhuriyet devriminin sınıfsal karakteri kapitalizmin klasik anlatısındaki kurucu öznenin (burjuva sınıfı) kendisidir. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Maliye Nazırı Cavid Bey’in 1912 yılında yaptığı konuşma, modernleşmenin vektörü hakkında bize bilgi vermektedir:

“Ve siz kapitalistler, çıkarlarınızı savunmak için aranızda sendikalar kurar ve işçilere onlardan daha güçlü olduğunuzu gösterirseniz, hükümetin eyleminden daha iyi sonuç alırsınız. Çünkü bu bir doğa yasasıdır, işçiler sizin, onlardan daha güçlü olduğunuzu ve size boyun eğdiremeyeceklerini anladıklarında, kendileri boyun eğecekler ve söz dinler hale geleceklerdir” (Haupt ve Dumont, 1977: 238).

Kapitalistlere öğüt veren İttihatçı Cavid Bey, bununla da yetinmiyor, sendikaların ve sosyalistlerin “kulaklarından yakalanıp ülkeden kapı dışarı edilmesi gerektiğini” söylüyor (Başaran, 2012: 44). Nitekim döneme damgasını vuran iradeler olarak ilkin İttihatçılar, ardından da Kemalistler, “Avrupa’da iki muhtelif zıd fikrin tesadüm ettiğini (çarpıştığını)” bilmektedirler. Bu iki zıd fikir ise, serbesti taraftarlarının fikirleri ile sosyalistlerin efkarıdır. Seçilen ise, “memleketin ahval-i umumiyyesi nokta-i nazarı olarak racih ve muvafık (önemli ve uygun) görülen, sahih ve salim olan serbesti politikasından kavaid-i iktisadiye (iktisat kuralları) olarak inhiraf etmemek (sapmamak)” olmuştur (Toprak, 1982: 20). Böylelikle modernleşme sürecinin

kapitalistleşme sürecinden bağımsız bir yere düşmediği gerçeği görülmektedir. Aynı zamanda modernleşme sürecindeki irade olan bürokratların, kendi çıkarlarına sahip burjuva sınıfının karşısında ayrıyeten bir sınıf olmadığı, aksine Avrupa'dan elde ettikleri düşünömsellikle, burjuvazinin bir adım ilerisinde burjuvazi paralelinde bir irade olduğu görölebilmektedir. Nitekim kapitalist olarak addedilebilecek olan bu irade, Marx'ın tanımladığı üzere, “sermayenin, yani kendini sürekli büyüten bir değeri ve daha fazla servet üretmek için kullanılan servet olarak sermayenin gerektirdiği şeyleri ete kemiğe büröyen ve bunları yerine getiren kişilerdir” (Ollman, 2011: 75). Ancak Türkiye’de aksi değeriendirmeler ön planda tutulmaktadır. Oysa Korkut Boratav'ın belirttiği üzere bürokrasiyi ayrı bir sınıf olarak mevzileyen değeriendirmeler, özellikle “güçlü ve otoriter bir devlet geleneğinden gelen ölkelerin düşünörleri arasında yaygındır” (2010: 189). Türkiye’de de bu türden değeriendirmelerin yaygın olması, bu doğrultuda şaşırtıcı değildir. Ancak gene Korkut Boratav'ın ifade ettiğeri üzere “bu tür yorumlar, ilkin devlet memurlarını ve bürokrasiyi bir toplumsal sınıf olarak anladığı için, ayrıca Osmanlı tarihi ve Cumhuriyet dönemi arasında herhangi bir ayrım yapmadığı için yanıltıcıdır” (2010: 189). Yanıltıcılığı ise temelde sınıfın kapsamını daraltmasından kaynaklanmaktadır. Devlet memurları ve bürokrasiyi ayrı bir (orta) sınıf olarak ele alsak dahi, çıkarımlar kapitalizmin klasik gidişatına varmaktadır. Çünkü orta sınıf, “imalat sanayisi sayesinde ortadan kalkarak, ya zengin kapitaliste ya da yoksul işçiye dönüşür” (Mert, <http://www.haberveriyorum.net>, 05 Ocak 2013’de erişildi). Kaldı ki, bir ölkedeki sınıf olgusu, başka ölkelerdeki sınıf olgusuyla karşılaştırılmaz. Karşılaştırılamayacağı gibi, siyasi sonuçlara da varılamaz. Behice Boran'ın ifadesiyle “her ölkenin sınıfları ancak kendi ölkesindeki karşılaştırmalarla kıyaslanabilir” (Bayındır, 2009: 27). Çünkü her ölkenin sınıf gücü, kendi ölkesine göredir. Türkiye özelinde ise kapitalistleşme yoluna “geç kalmış olmanın verdiği aciliyette” olan bu ölkeler, bütünüyle kapitalizmin temel çelişkilerini ve çıkmazlarını barındırmaktadır. Yani sanıldığının aksine, ‘dünya bir tarafa, Türkiye bir tarafa’ değil, ‘dünya nereyeyse Türkiye de oraya’dır. O halde, Türkiye bağlamında siyasetin yoğunlaştığı temel de sınıflar arasındaki uzlaşmaz çıkarlar bağlamı olmaktadır. Yine Behice Boran'ın ifadesiyle söyleyecek olursak “sistemin üzerinde yükseldiği temel; hâkim sınıfların tali sınıflar üzerinde kurduğu ideolojik hegemonyadır” (Boran’dan aktaran: Bayındır, 2009: 29).

Türk modernleşmesi, ne yapay, ne bir avuç bürokratin merakının ürünü ne de bir rastlantı eseridir. Aksine, Osmanlı devletinin coğrafi açıdan kapitalizmin merkez(ülkeler)ine yakınlığı, Aydınlanmanın yayılım rotasında bu ülkenin ilk uğraklardan birisi olmasını beraberinde getirmiştir. Türk modernleşmesi, Metin Çulhaoğlu'nun ifadesiyle “bütünün bir parçası olarak ve onun belirleyiciliği içerisinde” başlamış ve gelişmiştir (2012: 10). Gecikmiş ulusların modernleşmesi ise kültürel karşı karşıya gelişler ve kültürel dönüşümlerle başlar (Mardin, 1989: 9). Türk modernleşme tarihinde cumhuriyet devrimi de topyekûn bir “medeniyet dönüşümü” olması itibarıyla ayrı bir radikalizmi içermektedir. Mustafa Kemal'in Fransız Gazeteci Maurice Pernot'a verdiği demeçteki “biz daima şarktan garba yürüdük” ifadesi (Atatürk', 1997), cumhuriyet devriminin “bütün bir ulusu bir medeniyetten bir başka medeniyete taşımak için girişilen bilinçli ve kapsamlı çaba” olduğu savını desteklemektedir. Üst yapısal bağlamda topyekûn bir medeniyet dönüşümü anlamına gelen devrim, alt yapısal bağlamda pre-kapitalist/yarı-feodal üretim ilişkilerinin tasfiyesi ve kapitalist üretim ilişkilerinin tercümesi anlamına gelmektedir. Bu çerçevede cumhuriyet devrimi, burjuva demokratik devrimi niteliğindedir. Türk Modernleşmesinin 1908-1922 yılları, Korkut Boratav'ın ifadesiyle “eksik kalmış bir burjuva demokratik devrimi” veya “ulusal bir kapitalizm doğrultusunda ilk ve çekingen adımlar” olarak tanımlanabilirken, 1923 yılı burjuva demokratik devriminin ifadesidir (Boratav, 2010). İlk dönemin ulusal kapitalizme yönelik eksik kalmış/çekingen adımlar olmasında, uluslararası sermaye ve büyük devletlerin Osmanlı devleti üzerinde güvence altına aldıkları denetim, müdahale ve baskı mekanizmaları, ekonominin yarı-sömürge hallinin yarattığı derin bağımlılık ilişkileri ve Türk burjuvazisinin cılızlığı türünden nesnel nedenler etkili olurken, 1923 devrimi, bu doğrultuda atılmış en sert tümel adımdır/adımların başlangıcıdır.

Taner Timur'un ifadesiyle devrimleri belirleyen unsur, iktidarın sınıfsal niteliği olmaktadır. Bir diğer ifadeyle devrim denilen gerçeklik, siyasi iktidarın bir sınıftan başka bir başka sınıfa geçişinden başka bir şey değildir (2008: 63). Bu bağlamda Cumhuriyet devrimine burjuva-devrimci karakterini kazandıran unsur, Cumhuriyet rejimini önceleyen olarak İttihatçılar ve ardından Kemalist kadrolardır (Boratav, 2010). İttihat ve Terakki Cemiyeti, Feroz Ahmad'ın nitelemesiyle “doğmakta olan bir burjuvazinin öncü kolu”dur (Ahmad, 1985). “Devrimci Ankara hükümeti ise küçük

burjuva kökenli asker-sivil aydın ve Anadolu eşrafı (büyük toprak sahipleri ve küçük ticaret burjuvazisi) ittifakına dayanır” (Timur, 2008: 65). Esasen çok vurgulanan burjuvazinin güçsüzlüğü hali, asker ve sivil kadrolarda burjuvalaşma ve emperyalizmle uzlaşma eğilimleri doğurmuştur. Bu bağlamda devlet müdahaleciliği, devlet işletmeciliği ve millileştirmelerle yarı sömürgeciliğin izleri temizlenmiş, devlet kapitalizminin tabanı genişlemiştir (Timur, Türk Devrimi ve Sonrası, 2008). Özellikle 17 Temmuz 1923 tarihinde toplanan İzmir İktisat Kongresi, bütün sınıfların (“Anadolu küçük burjuvazisi, büyük toprak sahipleri, asker-sivil devrimci aydınlar ve Kurtuluş Savaşına destek vermemiş, ancak milli mücadelenin başarısına kani olduktan sonra varlığını ‘eksik etmemiş’ İstanbul ticaret burjuvazisinin”), iç çelişkilerine rağmen, bir burjuva devrimi programında birleştiğinin ifadesidir (Timur, 2008: 66-70). Gerek Cumhuriyet Devrimini önceleyen devrin iktidarı (İttihatçılar), gerekse de Cumhuriyet Devriminin iktidarı (Kemalist kadrolar) gerekse de ülkedeki Aydınlanma, devrimin ve devletin kapitalist niteliğini belirlemektedirler. Nitekim Behice Boran’ın ifadesiyle “feodalizmin bir diğer variant’ını, merkezî bir feodalite” örneğini oluşturan Osmanlı devletinin kapitalistleşmesi de esas itibarıyla tamamlanacaktır (Atılgan, 2007: 448-449). Bu perspektifle bakıldığında, liberal-sağ tarih okumasının “tarihsel bir çarpıtma ve retrospektif bir icat” olduğu kanıtlanmaktadır. (Çulhaoğlu, <http://haber.sol.org.tr/>, 09 Ekim 2012’de erişildi).

Devleti, öğretici, hizaya getirici, mutlak doğruyu öğütleyici hakikat söyleminin sahibi konumuna getirmek akılsal bir varlık olarak devleti kutsamak, farklı sınıfların devlet nezdinde verdikleri politik mücadeleleri görmezden gelmek anlamına gelir. Bu, tam anlamıyla tarihi, sınıfsal ve maddi dinamiklerden soyutlayarak, bireysel ve idealist yoruma hapsedmek demektir. Türk modernleşme tarihini devlet/halk dikotomisine indirgemek ve buradan devlete kadir-i mutlak bir statü atfetmek, bugünü ulus-devletin tebaaları/yurttaşları ya da tebaaların/yurttaşların ulus-devleti şeklinde dikey ilişki biçiminde görmek demektir.⁴ Oysa, gerek devletin yurttaşlarının gerekse de yurttaşların devletin sınıfsallıktan bağımsız olduğunu düşünmek büyük bir yanılgıdır. Kaldı ki, devlet türünden üst-yapısal bir unsura mutlak belirleyicilik atfetmek, tarihin materyalist

⁴ Dikey ve yatay eğitim süreçleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Paulo Freire, Ezilenlerin Pedagojisi, Çev. Dilek Hattatoğlu ve Erol Özbek, Ayrıntı Yayınları, 2010, İstanbul, s. 57

yorumunu ters yüz ederek idealist bir icada yol açar.

Sonuç olarak, “kimseye benzemezlik ve biriciklik vurgulu şarkiyatçı (orientalist) paradigmanın içkinliğe karşı aşkınıcılık yaklaşımı, gerçeği ıskalamaktadır (Çulhaoğlu, 2001: 21). Onun yerine bir yandan verili bütünlüğü, diğer yandan bu bütünlüğü oluşturan parçaların kendi özel süreçlerini göz önüne alan Marksist yaklaşım, aşkınlığa karşı içkinliği ifade ederek hakikati *olduğu gibi* sunmaktadır. Bu çerçevede verili bütünlük olarak karşımıza çıkan kapitalizm, bir üretim tarzı ve bu üretim tarzının temel kategorileri olması itibarıyla evrensellik taşımaktadır. Bu durumdan Türkiye de nasibini almıştır. “Türkiye de belirli bir üretim tarzının egemenliği ve bu üretim tarzına özgü modern toplumsal sınıfların oluşması anlamında tereddütsüz “batılı” sayılmalıdır. Çünkü kapitalizmin çeperindeki bütün ülkelerin yazgısı –da- aynı olmaktadır” (Çulhaoğlu, 2001: 22-23-27). Kapitalist üretim ilişkilerinin İngiltere’den Uzak Asya’ya dalga dalga yayıldığını düşünecek olursak, bu dalgaların vurduğu kıyılardan birisi olan Türkiye de gayet kapitalizmin hükmü altına girmiştir. Anlatının farklılaştığı tek yer, bu bütünlüğü oluşturan parçaların kendi özel süreçleridir. Bu çerçevede farklılaşma, toplumların kapitalistleşmesinin hangi süreçlerle ve nasıl gerçekleştiği konusundadır. Metin Çulhaoğlu’nun ifade ettiği gibi “Kapitalistleşme kimi ülkelerde yüzyıllara yayılan otantik süreçlerle gerçekleşirken, kimi ülkelerde de geç modernizasyon denilen, dış belirlenimin, devlet müdahaleciliğinin ve “toplum mühendisliğinin” çok daha ağır bastığı dinamiklerle tercüme edilmiştir” (2001: 24). Dolayısıyla, her toplumun kendine özgü kapitalistleşme süreçleri, netice itibarıyla bu toplumların kapitalistleşmiş toplumlar olduğu gerçeğini değiştirmez. O halde Türk siyaseti de, sınıflardan “terk” bizim çocuklar şeklinde değil, sınıfa dâhil farklı çocuklar tarafından şekillenmektedir. Siyaset, çeşitli kültürel kodlamalar (laik yönetenler/muhafazakâr yönetilenler) ya da mesleki uzmanlık (bürokrasi)larıyla nitelenen aktörler arasında değil, bizzat sınıfsal kategoriler arasında üretilmektedir.

İzleyen bölümde devlet-merkezciliğin sağ ile olan ilişkisini anlamak için öncelikle merkez sağ kavramına yoğunlaşacağız. Bu çerçevede ilkin sağ ve sol şeklindeki kavramsallaştırmanın kökenine değinecek, daha sonra merkez sağın kavramsal analizini yapacak, ardından da Türkiye’de merkez sağın anlam dünyasına odaklanacağız.

BÖLÜM II

2. MERKEZ SAĞ: TEORİK TANIMSAL ÇERÇEVE

Siyasi pozisyonlar üç temel unsurdan oluşur: Kendine özgü zihin dünyası, rakip/resmi/zıt ideolojilerin karşısında konumlanma ve aynı spektrumda fakat farklı mevzilenme (Turan, 2012). Bu bağlamda sağ cenahın düşünsel kökenleri, sağ spektrumda olmanın ana odağını oluşturmaktadır. Bu, ideolojinin ‘ne olduğu’dur. Sağ ideolojilerin “ötekileri” ise ‘ne olmadığı’nın birer ifadesidir.

2.1. Sağ ve Sol Ayrımı

Kavramlar her ne kadar gerçeğin soyut işaretleri olsa da, gerçeğin somut izdüşümlerini takip etmektedirler. Bir başka ifadeyle dilsel kurgu, gerçek yaşam içerisinde doğal olanın peşinden gider (Çoban, 2002). Bu bağlamda kavramların değişen koşul ve zamana göre yeni anlamlar kazanması söz konusu olabilir. Siyaset bilimi literatüründe kullanımı yaygın olan sağ-sol kavramı da, sahip olduğu görecelilikle birlikte geniş kullanıma sahip bu türden bir kavram setidir. Modern politikada sağ-sol ayrımı, Fransız Devriminin Kurucu Meclisindeki oturma düzenine dayanmaktadır. Radikal devrimcilerin sol tarafta, *ancien regime* savunucularının ise sağ tarafta oturduğu bu dizilim, günümüze dek uzanan siyasi motiflere ön ayak olmuştur. Kurucu Meclisteki oturma şeklini belirten birer yer-yön zarfı niteliğindeki sağ ve sol kavramları, Norberto Bobbio’nun ifadesiyle “artık içinden çıkmış oldukları doğal ortama kıyasla özerk bir yaşama sahiptirler” (1994: 30). Çünkü sağ ve sol kavramları, bir belirtecin çok daha ötesinde bir içeriğe sahip olarak politikanın evrensel kategorileri haline gelmişlerdir.

Politik dünya esas olarak bölünmüş bir kompozisyona sahiptir. Bu yüzden ikiye bölünme mantığı, karşıt taraflar arasındaki amansız rekabetten oluşan politik evrenin doğal, yalın ve yaygın bir ifadesidir. Politik evrenin sağ-sol şeklindeki ikili ayrımı, sadece prensip düzeyinde soyut değil, aynı zamanda pratik düzeyinde somut saflaşmaların söz konusu olduğu tarihsel döneme dayanır. Bir diğer ifadeyle, sağ-sol ayrımı, politik tavrın “ya... ya...” şeklinde birbirine karşıt iki eksen üzerinde şekillendiği döneme aittir. Ancak politik evreni iki zıt kutba bölen eksenlerin zamanla belirsizleşmesi, sağ-sol ayrımını da sorgulanır kılmıştır. Politik tavrın “ya...ya...”dan “hem...hem...” veya “ne...ne...” şekillerine kayması, siyasi yer tutuşları iki net tavra indirgeyen bu ayrımın eleştiriye açılmasına yol açmıştır. Bu çerçevede özellikle SSCB’nin dağılmasıyla birlikte olayları, sağ-sol ikilisinin yok oluşu lehine yorumlayanlar olmuştur. Bu türden yorumlar daha çok, alternatiflerini ‘alt edip’ kendi hükmü altında tarihi sonlandıranlar tarafından yapılmıştır. Bir diğer ifadeyle sağ ve sol şeklinde bir ayrımın bundan böyle geçerli olmadığına yönelik görüşler esasen sağda konumlanmıştır (Hobsbawm, 2011). Buna göre sağ ve sol kavramları, alternatifsiz tek bir merkezden güdülenen dünya için vadesi dolmuş kavramlardır. Dolayısıyla liberaller sağ ve sol ikiliğini gerçek-dışı, yararsız, eksik ve demode bulmaktadır (Bobbio, 1994).

Hakkındaki pek çok eleştiriye rağmen sağ-sol ayrımı tanımlayıcı bir etkiye sahiptir. Sağ ve sol kavramları bir anlamda sıfır toplamı doğaya sahip olmakla birlikte gerçeğin, kendisini tanımlama iddiası taşıyan bu kavramların kapsamı dışına taşabilecek oranda çeşitlenmesi, bu mutlak karşıtlık ilişkisini zedelemiştir. Böylelikle günümüzde sağ ve sol kavramları geçişken bir içeriğe sahip olmuştur. Bir başka ifadeyle merkezi nitelik taşıyan bu kavramlar, gerçek çeşitlendikçe merkezden uzaklaşmışlardır. Ancak yine de sağ-sol ayrımı, mevcut üretim ilişkilerine karşı olumlayıcı ve olumsuzlayıcı tarafları ifade eden biricik kavramlardır. Çünkü olumlayan ve değilleyen, bütün tartışmaların değişmez tarafları olduğu sürece, sağ ve sol kavramları da bu tarafların vazgeçilmez tarifleri olacaktır. Daha basit bir ifadeyle söylersek, yönetim ve muhalefet şeklindeki ayrım temsili demokrasilere içkin bir ayrım olduğundan, “kendisini sağ ve sol arasındaki çizgi boyunca ifade eden siyasal bölünme” de en az temsili demokrasinin tarihi boyunca devam edecektir (Hobsbawm, 2011: 110). İstikrar/düzen yanlısı bir parti ile değişim/ilerleme yanlısı bir parti siyasal bölünmenin temeli ise, bu temeli

tanımlayanlar da sağ ve sol kavramlarıdır.

Sağ ve sol ayrımı, ‘zamana ve şartlara rağmen’ statik nitelikte değil, aksine ‘zaman ve şartlar ile beraber’ değişkenlik ve dinamizm niteliği taşıyan bir ayrımdır. Kısacası, sağ-sol ayrımı da tarihin değişim yasasına tabidir. Bununla birlikte sağ ve sol kavramları, ontolojik değil, belirli bir politik topolojiyi ifade eden kavramlardır. Bu doğrultuda kavramlar, mutlak ve sabit bir değerden çok, görece ve içeriği belirsiz bir nitelik taşımaktadır (Bobbio, 1994). Nitekim gerek uluslararası konjonktürün gerekse de ulus-devletlerin ‘kendi’ siyasi hayatlarının, negatif/pozitif bir ivmeyle tek tipleşen/çeşitlenen bir boyut kazanması, bu tür kavramlara yönelik yeni algılama tarzları geliştirir. Ancak söz konusu sol olunca, tarihin değişim yasasının dahi değiştiremediği bir öze sahip olduğunu iddia edebiliriz. Eric Hobsbawm tarafından da dillendirilen bu iddia, “solun ilk çıktığından bu yana her daim devrimci olmaya teşne bir nitelik sergilemesine dayanmaktadır” (2011: 111).

Bununla birlikte sağ-sol ayrımı, her biri kendi içerisinde ayrıca bölümlere ayrılmaktadır: Merkez ve radikal kavramları, politik spektrumun ‘büyük ayrımı’ (sağ-sol ayrımı) içerisinde bir diğer ayrımdır. Büyük ayrım tartışmadaki tarafları belirtirken, küçük ayrım, tarafların program farklılıkları ya da konum farklılıklarından kaynaklanır. Ilımlılıktan aşırılığa, merkezden radikalizme, yakından uzağa, yüksekte alçağa uzanan ayrışmanın ölçütü ise çeşitlilik arz etmektedir (Bobbio, 1994). Kendi belirleyiciliği içerisinde kalınmak şartıyla hiçbir şeye karşı olmayan kapitalist dünya sisteminde bu şartı kabul eden partiler, politik saflaşmanın merkezinde (merkez-sol içerisindeki siyasi partiler ve merkez-sağ içerisindeki siyasal partiler) sıfat edinebilmektedir. Bu partiler esasen kapitalist realist bir hipoteze sahiptir. Burada “kapitalist realist hipotez” kavramsallaştırmasıyla kastedilen ise, kapitalist üretim ilişkilerini veri olarak ele alarak, bu bünye içerisinde kendilerince daha arzulanır olanı gerçekleştirmeye çalışma mantığıdır (Yıldızoğlu, 2011). Bu mantık temelde sosyal demokratlar ile liberal demokratlar tarafından paylaşılır.

Sosyal demokratlar, II. Enternasyonal zamanındaki Marksist ana damardan gelirler. Sosyal demokratlar, her ne kadar ilk dönem Avrupa işçi sınıfının kapitalizme

karşı politik mücadelesinin bir ifadesi olsa da, başta İkinci Enternasyonal'in lider partisi olan Alman sosyal demokrat partisi olmak üzere, hemen hemen Avrupa'daki tüm sosyal demokrat partilerin burjuva hükümetlerin savaş politikalarına destek vermesi, aynı zamanda bu partilerin işçi sınıfı perspektifini kaybettiklerinin ilk kanıtı, ve işçi sınıfının daimi çıkarlarını köstekledikleri ilk politikası olmuştur. Bu andan itibaren sosyal demokrasi, Avrupa solunun reformist kolu olmuştur. Reformist olmakla kastedilen, işçi sınıfının iktidar perspektifini kaybeden ve sınıf uzlaşmacı bir tavra sendeleyeni parti profilidir. Avrupa'daki sosyal demokrat partilerin bir anlamda kapitalizme yedeklenmesini ifade eden bu tutumu ise Lenin tarafından "oportünizm ve şovenizm" şeklinde eleştirilmiştir. Aynı zamanda İkinci Enternasyonal'in bittiğin ilan edip, yeni bir Enternasyonal için çağrı yapan da gene Lenin olacaktır. Lenin öncülüğünde dile getirilen "burjuva yurtseverliğinin çığırtkanlığını yaptığı "savaşa karşı sınıf savaşı" perspektifi 1919 yılında toplanan III. Enternasyonal'in oturması gerektiği zemini ifade eder. Marksist ana damardaki devrimci kanadın "komünist" adını alması ile "komünistlerin" durması gerektiği hudut işte bizzat Lenin'in tezleriyle söz konusu olmuştur (Dize, 2007: 38-39).

Safların netleşmesiyle birlikte sosyal demokrasi, sistem içi reformcu sol muhalefet anlamına gelmiştir (Zileli, 2013). Aynı zamanda sosyal demokrasi, SSCB'nin dağılmasından sonra devrimci hareketi pastörize etme furyasından en fazla faydalanan kanatlardan birisidir. İdeal bilgi ve gerçek bilgi şeklinde iki tür bilgiden bahsedebilirsek, sosyal demokrasiye yöneltilen formel sorularda karşımıza iki tür cevap çıkar. Bunlardan ilki, sosyal demokrasiyi "hayatı iyileştirmeyi savunurken, sosyalizme giden yolu da kolaylaştıran" ideoloji olarak gören ideal bir bilgi iken, ikincisi sosyal demokrasiyi kapitalizmin uysallaştırılmasını sağlayan ideoloji olarak gören gerçek bir bilgidir (Uğur, 2013).

Liberal demokratlar ise esasen liberal ideolojiye mensuptur. Kapitalizmin mahir sözcüleri olmakla birlikte üzerlerine aldıkları "demokratlık" vasfı ise sermayenin toplumun gıyabında toplumu idare etme yöntemlerinin üzerini örten bir peçe işlevi görmektedir. Demokrasi söylemi her ne kadar siyasetin halkla buluşma katsayısını artırmaya yönelik bir çağrışım içerse de, liberal demokratların demokratlığı bu

katsayının azalmasına yol açmaktadır.

Ayrıca siyasi yelpazenin merkez partilerine dair idealist kimi bakış açıları da söz konusudur. Bu türden bir bakış açısı olan liberal ve muhafazakâr ideolojiler, siyasal merkezi toplumsal merkez ile özdeşleştirmekte, toplumsal merkezi ise toplumun yaygın karakterini belirten ve toplumun çoğunluğu tarafından kabul edilen davranış, değer ve algılama alanı olarak görmektedirler (Bilgin, 1999:7; aktaran: Topçuoğlu, 2006: 18). Ancak liberal ve muhafazakâr tezlerin, toplumu bir organizma olarak görmesi ve bu organizmanın yekpare, tekdüze ve ‘makul’ davranış kalıpları olduğunu varsayımları, Hegelci idealizmin de ötesine taşan bir idealizm örneği sergilemektedir. Bu idealizmin pratikte oynadığı rol ise, ‘makul’ vatandaşın ‘makul’ reyiyile iktidar olan merkez partileri kutsaması noktasındadır. Bu türden bir kutsama ise “hâkim olanın hâkim olunana çaresizlik öğreterek” düzenin yeniden üretimini sağlayan söylemle eylemin buluştuğu yerdir (Uras, 2004: 58).

Siyaset bilimi terminolojisinde Hristiyan demokrat diye geçen ve bugünlerde muhafazakâr demokrat olarak Türkçeye çevrilmeye çalışılan kanat ise, muhafazakâr sağ akımı ifade etmektedir. Bu akımın amentüsünü ise mevcut düzeni veri almak, otoriteye sadakat, geleneklere riayettir (Zileli, 2013). İşin aslında pek de ilginç olmayan yanı, Hristiyan demokrat kanadın “demokratlığı”nın da liberal demokratların “demokratlığına” benzemesidir. Hatta denilebilir ki, Hristiyan demokratların demokrasi retoriği, liberal demokratların demokrasi söyleminden daha fazla içeriksizdir.

Dino Confrancesco’ya göre geleneği referans alıp almamak, sağ-sol ayrımının sabit belirleyenisidir. Bu çerçevede Confrancesco sağın ruhunu şu şekilde özetlemektedir: “gelenek dışı ve gelenek karşısında hiçbir şey, gelenek içerisinde ve gelenek için her şey” (Confrancesco, 1990; aktaran: Bobbio, 1994: 89). Confrancesco’ya göre “sağcı her şeyden önce geleneği korumakla yükümlü olan, solcu ise diğer her şeyin ötesinde, ‘kendi gibi olanları’ onlara dayatılmış olan ırk, sınıf, statü vb. ayrıcalığının zincirlerinden ‘kurtarmakla’ yükümlü olan kişidir” (Bobbio, 1994: 90). Confrancesco’nun yaklaşımında giydirilmiş insan kimlikleri olarak geleneğin yanında veya karşısında bulunmak, sonul veya temel amaçlar olarak görülmektedir. Buna karşın,

Elisabetta Galeotti'ye göre sağ-sol ikilisinden ilki için “hiyerarşik”, ikincisi için “eşitlik” sıfatları belirleyicidir.

Bir diğer ifadeyle sağ, tarihi, kendi belirleyiciliği içerisinde yaşamak gerektiğine yönelik bir istenç içerir. Buna karşıt sol, tarihi ele geçirme ve biçimlendirme istencinin ifadesidir. Sağ'a göre, Tanrı'nın bahsi ve bahsettikleri sorgulanamaz. Vardır, tekdir, birdir ve kim onun katında imtiyaz sahibiyse, hürmet edilmelidir. Sol'a göre ise “Tanrı tarafından bahşedilmiş sanılan üstünlükler ve azınlık aristokrasisinin zenginliği çoğunluğun yararına geliştirilebilir” (Giddens, 2009: 9). Sağ, verili dünyanın olabildiğince derinlerine dalarak, gerçek dünyaya fantastik öğeler katar. Oysa sol, verili dünyaya fantastik öğeler katmak yerine, verili dünyayı ütopya izinde değiştirme ve dönüştürme çabasındadır. Sağ açısından gerçeklik, ancak üzerine fantastik öğeler yüklediği bir dünyada mütalaa edilebilirken; sol açısından gerçeklik, başka bir dünyanın mümkün olabileceği inancının başlangıç basamağını, yani aşılması gereken dünyanın ta kendisini oluşturur. Solun temel derdi, verili olan bu dünya, ve bu dünyanın gidişatıyla alakalıdır. Sol, bugüne ve bugünü rasyonalize eden ideolojik tekerlemelere karşı amansız bir başkaldırıdır. Sağ, tarihi ve bugünü kutsayan gerçekleri mutlaklaştırırken; sol, mutlaklaştırılan gerçekleri teşhir eder. Kısacası sağ, gerçeği ‘gerçek-dışı veya ötesi’ bir şekilde kabul ederken; sol, gerçeği değiştirmek için kabul eder.

Yukarıdaki bakış açısı, sağ ve sol kavramlarını daha çok “demokrasiyi, gittikçe genişleyen bir öz yönetim kapasitesi” olarak ele alan, demokrasiyi ideal demos'un kratia'sı olarak konumlandıran bakış açısının ürünüdür. Ancak demokrasinin bir de, “gelişen özyönetim kapasitesine sınır koyan bir devlet biçimi” boyutu vardır (Yıldızoğlu, 2011). Demokrasinin ikinci türden tanımı, sağ ve sol kavramlarına yönelik anlamlandırmaları farklılaştırmaktadır. Demokrasinin bir devlet biçimi olarak ele alınması, demokrasi içi kavram kümecikleri olarak sağ ve sol kavramlarını siyasi dinamikleri açıklamada yetersiz kılmaktadır. Bu bağlamda sağ ve sol kavramlarının her ikisinin ufku, mevcut yapı içerisinde kalmakta iken, komünizm, sınıf tezatlıklarının çözümü ve bu tezatlıkların izdüşümü olarak kapitalist devletin sönmelenmesini içeren bir ideoloji olarak, egemen görüşün dışına çıkmaktadır. Bir diğer ifadeyle komünizm, bu kategorilerin geçerli olmadığı bir dünya tasavvurunu ifade ederken, aynı zamanda

sağ-sol kavramlarının ötesine geçmektedir. Dolayısıyla siyaset, gerçekliği verili kabul eden partiler ile, verili kabul edilen gerçekliği reddeden/aşan partiler arasındaki verilen mücadelenin adı olarak yeniden kodlanır. Bu kodlama, sağ ve solun nispeten aynı potada, komünizmin ise solun çok daha ötesinde kendi potasında yer aldığı bir sistemin ifadesidir.

Demokrasinin ikinci bir şekilde, yani bir devlet biçimi olarak algılanması beraberinde sol kavramının politik zeminde dejenere olmasına ve müphem bir karatere kaymasına yol açar. Hal böyle olunca tek bir “sol” kavramı, modern sınıflı toplumda siyasi tarafların sınıfsal vasfını tanımlamakta yetersiz kalır. Bu yetersizlik ise, ancak ek diğer kavramlarla doldurulabilir. Burjuva, küçük burjuva, ulusal, devletçi, liberal, sosyalist ve komünist türünden kavram setleri, sol kavramının tek başına açıklayıcılık kazandıramadığı kanumlanışa, sol kavramını müphemlikten kurtararak açıklık kazandırmaktadır. Dolayısıyla sadece sağ ve sol şeklinde bir kümelenmesinin yetersiz kaldığı yer ve zamanda, alt-kümelenmeler gerekmektedir.

Sol içerisindeki alt-kümelenmeyi, bir yanda ezilenlerden-sömürülenlerden yana sosyalist sol partiler, diğer yanda ise burjuva sınıftan yana sol partiler şeklinde karakterize edebiliriz. Bu iki uç arasındaki farklılığa rengini veren ise Babür Pınar’ın ifadesiyle söz konusu partilerin “milliyetçilik ile olan bağıdır” (2007: 54-55). Enternasyonalizm şiarını yükselten sosyalist bir parti, burjuvazinin politik temalarından birisi olan milliyetçilik ve yurtseverliğe yaklaştığı oranda, burjuvaziye yedeklenmekte, burjuva sol zemine kaymaktadır. Çünkü ulusal alan, Zafer Dize’nin ifadesiyle “neresinden bakılırsa bakılsın, uluslararası karaktere sahip sermayenin hem en güçlü ve güvende olduğu, hem de karşıtı olan ve olabilecek olan güçleri içine hapsedip uyuşturan bir tuzaktır” (2007: 45). Dolayısıyla sosyalist sol bir parti için bu tuzağa kapılmak, aynı zamanda burjuva sola kaymak anlamına gelmektedir. Çünkü işçi sınıfı perspektifinin kaybedildiği an, milliyetçilik temasına başvurulmakta, milliyetçilik temasına başvurulduğu anda, burjuvazinin egemen siyaset zeminine basılmaktadır.

2.2. Türkiye Özelinde Sağ ve Sol Ayrımı

Türkiye’de ise sağ-sol şeklindeki kavramsal çerçeve, her ne kadar tek parti rejiminin “imtiyazsız sınıfsız kaynaşmış bir kitle” mottosu ile men edilmiş olsa da, siyasi billurlaşmanın yaşandığı 1960’lı yıllarda kabul görmüştür. Kapitalizme içkin sınıfsal çatışmaları önleme iddiasında olan tek parti yönetimi, buna paralel olarak her türlü politik ihtilafı men etmiştir. Öyle ki tek parti rejimi, toplumda sınıf farklılıklarının bulunduğu bir yana, bulunabileceği düşüncesini bile reddeden soyut bir anlam kipi kullanmıştır. Şevket Süreyya’nın ifadesiyle “sınıf mücadelesini ve sınıfı parçalayarak yerine tek, tezatsız ve müstakil ileri bir millet nizamının ikamesi” ile korporatist bir toplum modeli kabul edilmiştir (1933). Buna paralel olarak, tek parti rejimi lisanından, pazar ekonomisinde vuku bulan sınıf çatışmalarını reddeden “kamu yararı nosyonunu” eksik etmemiştir (Sunar, 2004: 47).

Türkiye’de burjuva devriminin sınıfların reddi üzerinden ulusal tümlük iddiası içermesi, genel olarak Avrupa’daki burjuva devrimleriyle, diğer coğrafyalardaki burjuva devrimlerinin çeşitli açı farklarıyla çeşitlenmesinin ürünüdür. Avrupa’da gerçekleşen ve bir anlamda “doğaçlamanın zenginliğinden” beslenen liberal burjuva devrimleri “özgürlük, eşitlik ve mülkiyet” şiarıyla, toplumdaki sınıf farklılıklarının kabulüne dayanmaktadır (Çulhaoğlu, 2012: 12). Bunun sonucunda Avrupa’daki burjuva devrimleri sınıfların varlığının kabulü üzerinden uzlaşımsal bir noktayı ifade eder. Bu nokta ise burjuvazinin öncülüğünü ettiği ve yine burjuvazinin bayrağı dalgalandırdığı ülke içerisinde birlikte yer almak şeklindedir. Ancak yarı-sömürge veya sömürge ülkelerinde belirli bir miktar gecikme ile gerçekleşen post-liberal burjuva devrimleri ise “özgürlük ve eşitlik”ten ziyade “bağımsızlık” şiarıyla, toplumdaki sınıfların reddine dayanmaktadır. Sınıfların açıktan açığa reddini burjuva devrimlerin Türkiye ayağını oluşturan Kemalizmde görebilmekteyiz. Sınıfların reddi ise ulusal tümlük iddiasıyla tamamlanmaktadır (Pınar, 2007: 63). Fakat zamanla tek, tezatsız ve müstakil ileri bir millet iddiası gerçekleşmediği gibi, iddianın kendisini meşru kılan savları da geçerliliğini kaybetmiştir. Dolayısıyla “bize göre olmadığı” düşünülen bu tavır, yerini “bize göre olduğu” şekline bırakmıştır. “Yukarıdan aşağıya” oluşturulmak istenen tarih kurgusu yerini “aşağıdan yukarıya” şekillenen tarihe bırakmak zorunda kalmıştır.

Böylece “sağcı-solcu tasnifi formel politik söyleme, gazete-televizyon diline, gündelik politika sohbetlerine yerleşmiştir” (Bora, 2012: 13). Türkiye’nin politik ortamında yaşanan normalleşmenin temelinde ise, uluslararası arenada yaşanan evrensel ayrışma yatmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya güç merkezinde yaşanan özne değişimi, bununla beraber ideolojilerin politik formasyonları şekillendiren temel unsurlar olarak ortaya çıkması, yeni bir konjonktürün habercisi olmuştur (Özlük, <http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/>, 22 Eylül 2012’de erişildi). Nitekim literatürde Soğuk Savaş olarak adlandırılacak konjonktürün politik ortamına bağlı olarak derinleşen sınıfsal ve toplumsal kutuplaşmalar, dünyanın her yerinde olduğu gibi, Türkiye’de de politik ortama damgasını vuran temel gelişmeler olmuştur.

Sağ ve sol kavramlarının yanı sıra bir de “merkez” kavramı söz konusudur. Merkez kavramı, belirli bir siyasal hizalanmayı ifade eder. Türkiye özelinde merkez sağ, teorik olarak merkeziliğini kendisini koyu milliyetçilik ve dindar muhafazakârlığa/İslamcılığa mesafe koyma gayretinden kaynaklanır. Ancak Türkiye’deki merkez sağ, klasik siyaset bilimi jargonu ile açıklamak söz konusu olamaz. Çünkü merkez sağ partiler, teoride olması gereken mesafeyi pratikte kaybetmektedir. Türkiye’deki merkez sağ tanımlamak açısından liberal-demokrat çizgi eksik kalmakta, milliyetçilik ile muhafazakârlıktan beslenmeyen bir merkez sağ portresi çizilememektedir. Bir diğer ifadeyle, Türkiye özelinde merkez sağ partiler ile merkez dışındaki sağ partiler arasında, teoride olması gereken ayrışma değil, pratikte olan örtüşme söz konusudur. Bunun en önemli nedeni, genel olarak sağın, özel olarak da merkez sağın Türk siyasi hayatında sahneye çıkmaya başladığı konjonktürün dolaysız etkisidir. Soğuk Savaş döneminin komünizme karşı mücadelesi, sağ tek bir çatı (Demokrat Parti) altında birleştirmiştir. Soğuk Savaş’ın derinleştirdiği iç politik atmosfer, merkez sağ ile sağın ilişkisinde farklılaşmalara yol açmıştır. Bu bağlamda 1970’li yıllar, sağın merkez dışına taşıdığı yıllar olarak tanımlanmıştır (Mert, 2007: 48). İkinci neden, merkez sağın, “gerek kadrolar gerek toplumsal taban gerekse de zihniyet açısından merkez dışı sağla iç içe olmasıdır” (Mert, 2007: 37). Bir diğer ifadeyle sağın genel olarak ortaklaşma paydalarının fazlalığından bahsedilebilir. Gerçekten de merkez ile merkez dışı sağ partiler arasında sadece bir “dozaj farkı” söz konusudur (Belge, 2006: 148). Bu bağlamda Türkiye açısından gerek liberal-demokrasi gerekse de

milliyetçilik-dini muhafazakârlık hem birbirinin rakibi olarak terkip ederken hem de birbirinin doğal müttefiki olmak zorundadır. Çünkü tabandan destekçileri ile tavandan tarih okumaları aynı minvaldedir (Mert, 2007).

Hemen hemen her siyasi parti bahsi kendisinden açtığında muhakkak seçmece uslamamalar başlamakta, olmayan oldurulmaktadır. Türkiye’de merkez sağ partiler de bu genelleyici yargı içerisine konulabilir. Türkiye’deki merkez sağ partilerin siyasal merkezi toplumsal merkezle eşitleme çabası bunun en açık gösterenidir (İnsel, 2012). DP-AP-ANAP hattı, kendilerini “toplumsal merkezin partisi” olarak görmekte, “Türk halk tabakasının iktisadi ve kültürel gerçeklerini yansıttığını” iddia etmektedir (Divitçioğlu, 1991: 66-67). Ancak siyasal merkez bir yana bırakılırsa, toplumsal merkez şeklinde bir soyutlamanın geçerliliğinden bahsetmek pek mümkün değildir. Çünkü toplumun omurgasının sağ partilerin omurgasını oluşturduğu yönünde bir iddiayı ima eden bu söylem idealist bir değerlendirmedir. Bir diğer ifadeyle toplumsal merkez şeklinde bir kategori, şeylerin özüne ilişkin herhangi bir beyanatta bulunmayan irrasyonel bir soyutlama ürünüdür. Dolayısıyla böyle bir iddia geçerliliğini yitirmektedir. Bu tür bir kavramsallaştırma olsa olsa ülkedeki güçlü milliyetçi ve muhafazakâr damardan istifade etme metodu olabilir. Ya da bu tür bir kavramsallaştırma, seküler ya da otantik burjuvazinin temsilcisi niteliğinde olan sağ partilerin aldıkları halk desteğini, asli bir fenomen olarak gösterme çabası olarak değerlendirilebilir. Çünkü böyle bir kavramsallaştırma, siyasetin ana yatağını oluşturan asli ve tali sınıf ilişkilerinin üstünü örtmektedir.

2.3. Merkez Sağın Düşünce Kökenleri

Her siyasi akım temelde toplum nezdinde karşılık görmeyi bekler. Bu yüzden politik yer tutuşlar, kendi anlam dünyalarını oluşturdukları ölçüde kitleselleşebilirler. İmge ve semboller hem bu dünyayı üreten özne hem de bu dünyanın ürünü olan nesneler olması itibariyle önem taşımaktadır. Bu bağlamda her siyasal öğreti, dayandığı toplumsal grup/sınıf(lar)ın geçmişi anlamlandırmaları sonucunda belirli bir hafızaya sahiptir. O halde her siyasal duruş, “kendine özgü bir tahayyül ve kolektif belleği”

haizdir (Öztan, 2012). Bu bölümde merkez sağ gelenek kendi anlam dünyası ve ana temalarıyla sunulmaya çalışılacaktır.

Türk sağ, Türkiye’de siyasi mücadelenin “bürokrasi ile burjuvazi arasında” yaşandığı ön kabulüne dayanır (Okuyan, 2009: 73). Bu çerçevede Türk sağ, bürokrasinin yol gösterici rolü oynadığını iddia ettiği Türk modernleşme tarihine (ya da özellikle belli bir kesitine) sözü ve iddiası olan bir itiraz içerir. Bir diğer ifadeyle Türk sağ, geçen yüzyılın başlarında moda olan modernist ideolojilere karşı, geçen yüzyılın son yarısında gelişen liberal ve muhafazakâr atağı ifade etmektedir. Genel olarak modernist ideolojilere, özel olarak da Kemalizm ideolojisine yönelik liberal-muhafazakâr eleştiri, bütün kötülüklerin kaynağını aydınlanma ve modernizmde aramıştır (Alpan, 2012). Öyle ki, merkez sağın Kemalizm eleştirisi, 18. yüzyıl Alman Romantizminin Fransız Devrimi eleştirisine benzemektedir: “yoz ve kibirli, suni ve hissiz, köksüz ve tanrısız” (Boer, 2004: 1541-42). Cumhuriyet devriminden kaynaklanan baskın temalara ve metodlara yapılan bu türden bir karşı çıkış, dolayısıyla karşı-Aydınlanmacı bir nitelik taşımaktadır. Sağın rasyonalizm ve zekânın matematiksel kullanımı yerine pragmatizme ve sezgisel dogmatizme taraf olması bunun en bariz göstergeleridir. Kaldı ki, Türk sağ da bir zaman sonra reddettiği moderniteden türeyen söylemler kullanmaya başlamıştır. Bu ise “karşı çıktıklarının üstünlüğünü kitlelere kabul ettirmekten” başka bir şey değildir. Türk sağ da kapitalist bir kalkınma ve Amerikan rüyasını içeren bir gelişme benimseyerek karşı-Aydınlanmacılığını moderniteden mülhem söylemler eşliğinde sürdürmüştür. Türk sağ, “kapitalizmin teknolojik veçhesiyle uyuşurken, modernizme dönük eleştirisini kültüre münhasır kılmıştır” (Bora, 1999: 69). O halde ve aynı zamanda Türk sağ için “modernitenin karanlık yüzü’nün taşıyıcı öznesidir” diyebiliriz (Yaşlı, 2009).

Türk sağının siyasal muharebe hattını, kültür politikaları üzerinden şekillenen tartışmalar belirlemektedir. Türk sağının kökensel itirazını, Tanzimat’la başlayan yol arayışının Kemalizm sapağına varmasıyla tercih edilmeyen diğer yolların oluşturması bunun en açık göstergesidir. Bütün eleştiriler Kemalizme yönelik olmakta, bütün öfke Kemalizme karşı kültüralist bir çizgide seyretmektedir. Kemalizme yönelik yüksek profilde beslenen kültüralist öfke ise Türk sağının siyasi lügatini belirlemiştir. Türk

sağının siyasi lügati, zaman zaman birbirinin önüne geçse ya da arkasında kalsa da, hiçbir zaman ortadan kalkmamış olan dinsel terminolojisi yoğun bir dil ile milli vurgulu ya da taşra epiğiyle dolu bir dilden oluşur (Ünüvar, 2012: 36-37).

Liberal-muhafazakâr eleştirinin Türk modernleşmesine yönelik eleştirisi, bürokrasinin politik gücüne ve ihtiraslarına yönelik olmaktadır. Türk sağ, modernleşmenin Türkçeye çevrimi olan Kemalizmi "Batılılaşma hastalığıyla malul" olarak addederken, kendisinin her daim doğru yaşam tarzını tebliğ ettiğini iddia eder. Ancak kapsayıcı Türk modernleşme tarihinin her bir boyutunu sadece kültürel şekli ve karşıtlığı üzerinden değerlendirmek, basit-kestirme-özcü bir yaklaşım sergilemektir. Bu yüzden Türk sağ tarafından ifade edilen bu türden liberal-muhafazakâr yorumlar, Habermas'ın yeni-muhafazakârlığa yönelik tespitini doğrulamaktadır: “(yeni-muhafazakârlık) ekonominin iyi-kötü başarılı kapitalist modernleşmenin sorunlu ya da rahatsız edici yönlerini kültürel modernizmin sırtına yüklemektedir” (Habermas, 1997, aktaran: Alpan, 2012: 7). Üstelik liberal-muhafazakâr tezler, Türkiye ölçeğinde kültürel modernizme yönelik eleştirilerini, “modernitenin ortodoksluk ve heterodoksluk, evrenselcilik ve kısmiciliğini temsil eden güçler arasındaki küresel paradoksuna” bağlamaktadır (Yavuz, 2008: 15).

Türk sağ, Osmanlı/Türk Batılılaşma tarihini sadece kültürel boyutuyla ele almaktadır. Bu çerçevede Tanzimat Fermanı'ndan bu yana Türkiye'nin Batılılaşma tarihi, parçanın bütün yerine geçmesine sığdırıldığı iddiasıyla eleştirilmektedir. Yani Türk Sağ, bütün batılılaşma faaliyetlerinin Avrupa'nın şekli özelliklerinden birini ya da bir kısmını, bütünüyle Avrupalılık yerine koyduğu iddiasında bulunmaktadır. Hilmi Yavuz, bu iddianın sahiplerinden birisidir. Hilmi Yavuz, Kemalizmin, medeniyetin temellük ediliş biçimini sahteciliğe ve yapmacıklığa indirgediğini imler (Yavuz, <http://www.zaman.com.tr>, 28 Kasım 2012'de erişildi). Ancak özel olarak Hilmi Yavuz'un, genel olarak Türk sağının bu tutumu, Kemalizme yönelik yaptıkları “her şeyi şekle indirgemesi, medenileşmeyi de içeriksiz bir şekilcilikle tercüme etmesi” eleştirisine karşı, kendilerinin de benzer bir eleştiriyi hak ettiğini doğrulamaktadır. Nasıl? Türk Sağ, Cumhuriyet Devrimini ve Devrimin Kemalist niteliğini sadece kültürel bağlamda ele alarak, politik doğrucu bir rol oynamaktadır. Çünkü Türk sağ

ancak kültürel modernizme yönelik eleştirilerle siyasi olarak kendi gerçekliğini üreten ve meşrulaştıran bir söylemi –*kısa yoldan*- mümkün kılabilmektedir. Oysa bizzat Türk Sağı ve onun muhafazakâr tezleri, bir bütüne tek bir parçasıyla göndermede ve yargılamada bulunmaktadır. Bir diğer ifadeyle Türk sağı, Türkiye’nin modernleşme/kapitalistleşme sürecini altyapısal bağlamlarından soyutlamakta, onun yerine başta kültür olmak üzere üstyapısal bağlamlarına dayandırmaktadır. Bu tam anlamıyla metonimidir. Yani, bütünü bir parçaya hapsedip, parçayı bütünün tek geçer hali kılmaktır. Ancak Türk sağının metonimik tutumu, Türk modernleşmesi/kapitalistleşmesi türünden bir ‘bütünü’, sadece yol açtığı kültürel altüst oluşu ifade eden bir ‘parça’ dolayımıyla değerlendirme yanılığına düşmektedir. Yanılgıdır; çünkü nesnelliği tartışma götüren bir tutum olan metonimik tutum, beraberinde bugünün altyapısal sorunlarının tümünü Kemalizmin yarattığı ‘kültürel tahribata’ dayandırmaktadır. Böylelikle, altyapı-üstyapı ilişkisinde altyapının önceliği ortadan kaldırılmakta, yapılan her yorum kof bir değerlendirmenin ötesine geçememektedir.

Merkez sağ geleneğin gerek varlık sebebi gerekse de düşünce kökenleri, Osmanlı modernleşmesi ile başlayan ve Türk modernleşmesi ile yoğunlaşan süreçte yatmaktadır. Yani merkez sağın temeli *bütünüyle* modernleşmenin yarattığı paradoksa dayanmaktadır. Bütünüyledir; çünkü bir siyasi akımın varlığını modernleşmenin sadece kültürel boyutuna bağlayan bir anlatı, Türk sağının klasik söylemlerinin *içerisini* ifade ederken, bütünüyle modernleşme/kapitalistleşme süreci, bu söylemlerin *dışarısını* ifade eder. Klasik anlatıları aşabilmek adına bu iç-dış ayrımında dışarıda durmak gerekmektedir. Bu çerçevede gerek Türk modernleşme sürecine ivme veren iradenin, gerekse de konjonktürel gelişmelerin etkisi önem taşımaktadır. Bir diğer ifadeyle Türk modernleşmesindeki asker-sivil bürokrasinin *kurucu-öncü* rolü, siyaset sahnesindeki ilk akımı ortaya koyarken, siyasetin temel çıkmazını da doğurmuştur. Türk siyasetinin iki ana damarı, henüz 1902 yılında yapılan Jön Türk Konferansı’nda belirlemiştir. Merkezi yönetimi savunan Ahmet Rıza ile adem-i merkeziyet yanlısı Prens Sabahattin Türk siyasi hayatında bu iki hat üzerinde hareket edecek partilerin düşünsel arka planını oluşturmuştur. Prens Sabahattin’in ifadesiyle “vatanın hürriyet ve istibdâd arasında açılan kati bir harbe tanık olduğu” bir dönemde toplanan Jön Türk Kongresi, esasen

Türk siyasi hayatının panoramik ifadesini teşkil etmektedir (Sabahaddin, 2007: 23). Bu çerçevede Türk siyasi hayatına damgasını vuracak olan taraflardan ilki, Ahmet Rıza paralelinde olan asker-sivil bürokrat ve TBMM'deki Birinci Grup/CHF belirmiştir. Bu süreç kendi karşıtını da içerisinde barındırmıştır. Dolayısıyla eş zamanlı olarak Türk siyasi hayatına damgasını vuracak olan ikinci akım, kimi zaman açık kimi zamanda örtülü muhalefetiyle ortaya çıkmıştır. Türk sağ, muhalif kimliğini tek-parti döneminin monolitik yapısında sessizce geliştirirken, çok partili hayata geçişle birlikte siyaset sahnesinin değişmez aktörlerinden birisi olmuştur. Böylece Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti Türk siyasi hayatındaki iki temel siyasi akım olarak ortaya çıkmıştır (Çavuşoğlu, 2009).

Prens Sabahattin, “Şark ve Garb arasındaki fark güneş gibi ortada” derken, Batı’nın kendi kâr ve kesbiyle gerçek manada mesut olurken, Doğu’nun bir hükümetin vereceği hürriyetten medet umduğunu kastetmektedir. Prens Sabahattin’e göre yapılması gereken, Batı’nın yaptığı gibi, araziye istimlâk ve bu araziler üzerinde teşebbüs-ü şahsiler kurarak serveti tesis etmektir. Kendi ifadesiyle söyleyecek olursak “teşebbüsat-i şansinin ilerlediği her yerde menfaat-i şahsiye ekseriyetle menfaat-i umumiyenin bir cüz’üdür. Teşebbüsat-i şahsiyenin mefkut olduğu cemiyetlerde ise, menfaat-i şahsiye ekseriyetle menfaati-i umumiyenin aksidir” (Sabahaddin, 2007: 190-191). İstiklal-i milliyi istiklal-i şahsiye raptiyeleyen Prens Sabahattin, müstakil/girişimci insanlar yetiştirmeyi birincil maksat olarak ortaya koymaktadır. İlkın aileler müstakil insanlar yetiştirmeli, ardından yetişen bu insanlara mani olmayacak bir idare tarzı, yani adem-i merkeziyet kurulmalıdır. Görüldüğü üzere, Prens Sabahattin ve onun minvalinde konumlanan merkez sağ partiler (de) “Avrupa-merkezci modern paradigmanın standartlaştırdığı bir paradigma hüviyeti” taşımaktadır. Tüm dünyaya yayılan bir düşünce olarak “Avrupa gibi olmak”, ister periferisine düşün ister merkezine, Türkiye’deki temel kurtuluş reçetelerinin temasını oluşturmaktadır (Can, 2000: 8). Bu reçeteler, Batının epistemesi ve onun yöntemlerini kullandıkları ölçüde benzeşmekte, bu episteme ile yöntemleri İslami ya da ulusal malzeme ile harmanladığı ölçüde ayrışmaktadır.

Türkiye’de siyasetin sembolik ve duygusal içeriğinin yoğunluğu, dönemin özel

şartlarıyla birlikte, merkez sağ parti ve liderlerinin kendilerini misyoner-vari bir şekilde görmelerine yol açmaktadır. Gerçekten de Türkiye’de merkez sağ partiler için, bir partiden ziyade belli bir misyonla (burjuvazinin sadık temsilcisi) özdeşleşen bir liderin ve bu lider etrafında istiflenmenin söz konusu olduğunu söyleyebiliriz. Bu yüzden siyasi partiler kanununa uydurulmuş şekliyle 'parti' adını taşıyan merkez sağ geleneğinin temsilcileri, “atipik bir hareket” oldukları yönünde bir sanı yaratmıştır (Kahraman, 2009: 7). Çünkü daha Demokrat Parti’den, Adalet Partisi’ne, oradan Anavatan Partisi’ne kadar karşımıza çıkan, çoğu zaman yüksek (şişirilmiş) ego ile paralel giden kendine duyulan güvenin aşırılığının, parti liderini tek adamlığa iterken, temsilcilerini ona yanaşma peşinde koşan vekiller niteliğine indirgemesidir. Bununla birlikte her ne kadar zıt çıkarılara sahip kesimlerin desteğini elde etmiş olsa da, merkez sağ burjuvazinin – özellikle başlangıçta taşra burjuvazisinin- hareketidir.

Türk sağının amentüsü, öncelikle sağın Türk siyasi hayatında ön saflara çıkmaya başladığı 1950’li yılların konjonktüründen dolaysız etkilenmiştir. Bu bağlamda Türk sağının temel yapı taşlarını *konjonktürel etki* oluşturmaktadır. Merkez sağın doğması ve güçlenmesi, Soğuk Savaş döneminin ideolojik ortamıyla dolaysız bağlantılıdır. Soğuk Savaş’ta kapitalist blokta yer edinen her ülkenin politik hayatında “anti-komünizm mücadelesi” belirleyici olmuştur (Mert, 2007). O halde Türk sağcılığının, esasen “sol karşıtlığı temelinde reaksiyoner bir söylem” olarak ortaya çıktığını söyleyebiliriz (Bora, 2012: 14). Komünizme karşı mücadele mottosu ise milliyetçilik ve muhafazakârlığı kapitalizm tarafgirliğine iterken, Türk sağını da bir savunı ideolojisi olarak güçlendirmiştir. Çünkü anti-komünizm, merkez sağ ile hakkındaki tarafsızlık iddialarına rağmen, tarafgirliğini kendisi ifade eden devlet arasındaki işbirliğinin temelini teşkil etmiştir (Mert, 2007). Dinsel motifler kullanmak ve bu motiflerle bir kurtuluş dili yaratmak, karşısındakini büyüleme ihtiyacından kaynaklanır. Kurtuluşu mümkün kılacak olan cemaat örgütlenmesi ise, cemaat örgütlenmesini mümkün kılacak olan da dinsel olanla ifade etmede yatmaktadır (Yücel, 2010: 339). Gerçekten de Türk sağı dinsellikle yoğrulmuş bir dayanışmayı da temsil eder. Zira bu dayanışma, anti-komünizme endekslidir. Adalet Partisi’nin “devletin demokratik otoritesinin güçlendirilmesi” retoriği ise komünizmle mücadelede asker-sivil işbirliğini ve bu kapsamdaki baskıcı önlemleri öngörmüş ve meşrulaştırmıştır (Sakallıoğlu, 1993)

Bununla birlikte “Türkiye’de sağ siyasal söylemin düşünsel arka planını oluşturan, modern bir siyasal bakış açısı olarak *muhafazakârlık*, *milliyetçilik* ve ekonomik *liberalizmdir*” (Mert, 2007: 135). Liberal bir ekonomik paradigma ile muhafazakâr bir siyasal öğreti, Türk sağının ‘herşeyi’ sentezleyebilme kabiliyetinin ürünüdür. Nitekim birbirine ‘soğuk’ perspektiflere sahip olduğu düşünülen bu iki öğreti, aslında birbirini beslemektedir. Söz konusu ideolojiler, birbirinden ayrı gibi görünseler de, genellikle birbirleriyle öyle iç içedir ki, temel izleklerini birbirinden ayırt etmek zorlaşır. Liberalizm, yapmak istediklerini muhafazakârlık dolayısıyla kolayca yapabilmekte iken, muhafazakârlık da liberalizmin hüküm sürdüğü bir dünyada kendisini kolayca yeniden üretebilmektedir. Muhafazakârlık, kapitalist toplumun koşulladığı geniş kitlelerde şu veya bu ölçülerde ama mutlaka mevcuttur. Çünkü liberalizmin “bırakınız geçsinler, bırakınız yapsınlar” türünden piyasacılığa ancak muhafazakâr motiflerle kitleler nezdinde meşruiyet kazanabilmekte, ve ancak muhafazakârlığın “kayıp cennet asr-ı saadet” türünden teolojik içeriğiyle yeniden üretilmektedir. Dolayısıyla “nüveleri ve kendisi tarihsel ve evrensel olarak da saptanabilecek bu sentez”, Türkiye/Türk saği özelinde bir kural olmuştur (Çulhaoğlu, <http://www.birgun.net>, 24 Kasım 2012’de erişildi). Mesela muhafazakârlık gerek “ayakların baş olamayacağı” yargısıyla gerekse de “bugünü olabileceklerin en iyisi” olarak görmesiyle mevcut üretim ilişkileri ve sınıflı toplumu savunmaktadır. Bununla birlikte liberalizm de “görünmez el”in gizemi ile muhafazakârlığın efsanevi söylemlerini semirtmektedir. Her ikisi de farklı oranlarda insan aklına pay bırakmakta, fakat daha fazla oranlarda efsane(leştirme)lere gitmektedir. Muhafazakârlık, soyuta karşı süregelen-süregiden somuta, akıla karşı duyuş-seziş kuvvetine itimat etmektedir. Muhafazakârlık “zaten var olan”a bir büyük makuliyet, makuliyete de meşruiyet yüklemektedir. O halde muhafazakâr tahayyülde yarına akmak, geçmişe doğru bir gidişatı, dolayısıyla geriye yönelimi ifade etmektedir (Löwy, 1999: 19). Bununla birlikte muhafazakârlık, bir ideolojiden ziyade bir düşünce üslubu ya da düşünüş stili olarak görülürse, bu düşünce daha çok yitmekte olan zümresel-sınıfsal gerçekliğin, bir aydın zümresi tarafından formelleştirilmesine dayanır. Bu yüzden muhafazakârlık, yitirilen mitos ya da değeri politika yoluyla yeniden inşa etme çabasıdır. Muhafazakâr düşünce üslubunun bu tepkisel özelliği, insan aklının ve aydınlanmanın ürünü olan kurumlardan ziyade, “aslanan”ın bakiyesini cisimleştiren din-devlet-otorite

türünden kurumlara önem vermesinde görülebilmektedir (Bora, 1999: 57-66).

Ayrıca her iki öğretden muhafazakârlığın, katran karası bir dünyayı “olabileceklerin en mükemmeli”, liberalizmin ise dünyanın bütün kötülüklerini kendi “doğasına” atfetmesi, statükonun korunması ve yeniden üretiminin sağlanması konusunda birbirleri arasında bozulmaz bir ittifaka yol açmaktadır. Bu bağlamda muhafazakârlık tam boy bir liberal gözü karalık, liberalizmin de tam boy bir muhafazakâr romantizm içermektedir. Aslında 1789 Fransız İhtilâli’nin birer ürünü olan üç siyasal öğreti (liberalizm, muhafazakârlık ve sosyalizm) arasında birbirine karşıtlık esas iken, zamanla ikisinin (liberalizm ve muhafazakârlık) teki (sosyalizm) karşısında ortaklaşması söz konusudur. Nuray Mert’in ifadesiyle bugün liberalizm ve muhafazakârlık için “karşı konumlanmadan bahsetmek daha zor” iken, bu ikisinin sosyalizm karşısında müşterek paydalarını pekiştirdiğini ifade etmek daha makuldür (Mert, 2002: 44). Dolayısıyla ilginç olan, muhafazakârlığın özel mülkiyet ve serbest piyasa ilkelerine destek vermesi değil; özel mülkiyetin korunmasını “kişisizleşme ve kimiksizleşmeyi önlemek adına” vaaz ediyor olmasıdır (Aughey, 1992: 57). Mülkiyet, aile molekülünden toplumsal organizmaya kadar tarihî geleneklerin en ince dokuda bile muhafızı olarak görülmektedir (Bottomore ve Nisbet, 1990: 117).

Günümüz muhafazakârlarından Micheal Oakashett’a göre muhafazakârlık, “elde olanın olmayana, bilinenin bilinmeyene, denenmiş olanın denenmemişe, olguların gizemli olana, gerçeklerin olası olana, sınırlı olanın sınırsız olana, yakındakinin uzaktakine, yeterli olanın aşırı olana, uygun olanın mükemmel olana, küçük ve sınırlı buluşlar ve yeniliklerin büyük ve belirsiz olanlara tercih edilmesidir” (Güler, 2008: 148). Bu anlamıyla muhafazakâr siyasal ideoloji, insanda olanaklı olanın peşinde koşan sosyalizme tam bir karşıtlığı ifade etmektedir. Nitekim Edmund Burke, “tarihin zincirini kırma iradesi” olarak tanımladığı devrim(ler)i, “zamandan kopmak, ülkesini düz beyaz bir kâğıt olarak görme olağanüstü kibirliliği, kendi toplumlarına fethedilmiş bir ülke gibi davranmak ve siyaseti çıplak akılla inşa etmek cüreti” şeklinde eleştirmiştir (Benetton, 1991: 16). Dolayısıyla başta 1789 Fransız İhtilâli olmak üzere devrim olgusunu, tarihsel sürekliliğe sekte vuran “kötü bir parantez” olarak gören muhafazakârlık, “yapılması gereken tarihsel sürekliliği sağlamak adına, parantezin

kapatılmasıdır” diye ekler (Bilgin, 1994: 19). Çünkü kendisi bizzat “tarihin ve geleneklerin ürünü” olan insan, nasıl olurda masa başı karalamalarla kendisini var edeni yok etmeye cüret eder? (Bottomore ve Nisbet, 1990: 118) Bundan sonra şunu söyler: çözüm, geleneklerin pratik çözümlemelerinde yatar. Çünkü gelenekler, yasaların yasası olarak “sınırsız bilgi kaynakları” olarak görülür (Erdoğan, 2004: 27). Oysa gerçek olan şudur ki, gelenek kavramı, muhafazakâr ideolojinin, yeri geldiğinde her şeyi açıklayan, her şeyin başı ve sonu olarak ‘olması gereken’ bir boş gösterendir (Scruton, 1981). Gelenek, muhafazakârlar tarafından aşırı ihtimam gösterilen, arzu edilen herşeyin kendisine atfedilebildiği, dolayısıyla herhangi bir sabite dayanmayan bir ögedir. Kaldı ki gelenek, ancak “büyük harfli, üniform” olduğunda hoş görülen ve hürmet edilen, kendisi bile bizzat insan aklının makas darbelerine uğrayan bir kavramdır (Öğün, 1997: 120).

Ekonomik liberalizm olarak kastedilen şey, kapitalist üretim biçimini ülkeye doğrudan tercüme etme ve dünya kapitalizmiyle vakit kaybetmeden bütünleşme arzusudur. Nitekim ekonomik liberalizm, kendisini Adnan Menderes’in Türkiye’yi “Küçük Amerika” yapma idealinden Turgut Özal’ın benzeri söylemine kadar görünür kılmıştır. Bu çerçevede mevcut sağ siyasal hareketlerin Amerika’yla stratejik ortaklık konsepti Türk sağının vazgeçilmezini oluşturmaktadır. Çünkü merkez sağ için muasır medeniyetin görünür motifi ABD, maddi-somut veçheleri ise kapitalizmdir (Bora, 2002). Öyle ki, gerek ekonomik gerekse de siyasi olarak Amerika, Türk sağının daimi emsalini ve ‘dostunu’ ifade etmektedir. Ekonomik olarak kapitalizmsiz muasır medeniyet olmayacağı iddiası ve siyasi olarak ABD’deki başkanlık sisteminde yer alan Cumhuriyetçi Parti ile Demokrat Parti, Türkiye’de merkez sağ için emsal teşkil etmiştir. Bu bağlamda da Türk sağı, Amerika’nın önderliğini ettiği ekonomik model(ler)in, liberal ve neoliberal ekonomi politikalarının yerli acenteleri olmaktadır. O halde Türk sağının Türkiye ekonomisine armağanı kapitalizme doğrudan eklemlenerek geri kalmışlığı yeniden üretmekten başka bir şey değildir.

Merkez sağ ile milliyetçilik zaman zaman sahne gerisine saklanan, zaman zaman da sahnede boy gösteren gelgitlerle dolu ama kopmaz bir ilişkiye sahiptir. Nuray Mert’in ifadesiyle sağ milliyetçilik, “muhafazakâr tepkiler ile liberal ekonomik

politikaların birleşme noktasında tutkal rolü oynamaktadır” (2007: 117). Siyaset sahnesinde merkez sağ partilerin irtifa kaybetmesi durumunda milliyetçilik, kitleleri mobilize edici politik bir söylem olarak sahne önüne sunulmaktadır. Sahne önüne serilen bu milliyetçilik de Müslümanlığı reddeden bir Türklük şeklinde kurgulanmaz. Aksine Müslümanlığı dışarıda bırakan bir Türklük ile Türklüğü dışarıda bırakan bir Müslümanlık, yerine her ikisini de birbiriyle bağdaştıran bir yaklaşım sergilemektedir (Belge, 2006). Ancak bu çerçevede milliyetçi muhafazakar “bizden biri” algısı, her zaman pazarlanmaya hazır bir araç olarak sürüme sokulabilir ve sokulacaktır. Bu katmanları dikkate almak kaydıyla Türk sağ, devlet-merkezciliği ve milliyetçiliği siyasalarının modus operandi’si (temel kaidesi) haline getirmiştir.

Siyaset arenasında boy gösteren, birbirine rakip olduklarını ilan eden veya böyle lanse edilen bütün siyasal öğretiler aslında aynı temelden neşet etmişlerdir. Türk siyasetini biçimlendiren genetik kodlar ve siyasi öğretiler temelde aynı tarihsel sürece dayanmaktadır. Nitekim siyasal öğretilerin çeşitlenerek farklılaştığı nokta, bu aynı/benzer tarihsel süreçlere karşı bakış açılarındaki farklılaşmalardır. Bu çerçevede Türkiye’de (pek çok siyasi öğreti için olduğu gibi) muhafazakârlığın da, merkez ya da merkez dışındaki tüm varyantlarıyla beraber, pozisyonunu belirlediği tarihsel an Cumhuriyet Devrimidir. Bir kere sadece devrim kavramı bile, ‘kaçınılması gereken kötülük’ olarak muhafazakârlık için merkezi bir temadır.

Devrim, Nietzsche’nin “en üst değerlerin değersizleştiği”, Karl Marx’ın “katı olan her şeyin buharlaştığı” ve Tocqueville’nin “kurulu iktidarların ufalandığı ve bütün eski bariyerlerin sendelediği” şeklinde nitelediği modernleşme süreçlerinin en üst noktasını ifade etmektedir (Nisbet, 1996: 107; aktaran: Güngörmez, 2011: 28). Theda Skocpol’un toplumsal devrim teorisine göre sosyal devrimler “bir ülkenin devleti, sınıf yapıları ve hâkim ideolojisinin hızlı bir şekilde temelden değişimidir” (Skocpol, 1994: 240; aktaran: Gürbüz, 2003: 109). Devrimlerin ilericilik arzusu verili aklın sınırlarını aşan bir akla sahip olmasından gelir. Bu ‘aşma’ ise eskiyi yıkma ve geleceği akılla yapma demektir. İşte devrimler eski ve geleneksel olana karşı reddedici bir tavırda bulunduğu zaman muhafazakârlık da eleştiri oklarını yöneltmeye başlar. Muhafazakârlığın reaksiyoner ve eleştirel tavrı ise devrim sürecinin kaotik ve kargaşa

dolu doğasına karşı otoritenin mevcudiyet ve ehemmiyetini savunmasıdır (Güngörmez, 2011). Bu bağlamda devrim ve toplumsal mühendislik olgusuna karşıtlık, tarihe ve geleneklere bağlılık muhafazakârlığın temel segmentleridir (Şeyhanlıoğlu, 2009). Dolayısıyla muhafazakârlık, toplumsal hiyerarşik ilişkiler ve değerler sisteminin değişmezliğine and içmiştir (Mert, 2007). Çünkü tabiatın içindeki her şeyde manalı ve şuurlu bir değişim olduğu varsayımında bulunmaktadır. Bunun tersten bir ifadesi ise insan aklına hücum ve animizm olmaktadır. İnsanda olanaklı olanın reddini içeren muhafazakârlık ise “akıldan kaçışın temel tezi” olmaktadır (Küçük, 2010: 66).

Muhafazakârlık, *a priori* olarak değişim olgusuna değil, ancak değişimin çehresine ve ritmine karşıtlık ifade etmektedir. Muhafazakârlık, değişime bir yandan tarihsel bir direnç diğer yandan da şartlı müsaade anlamına gelir (Türküne, www.zaman.com.tr/, 04 Kasım 2012’de erişildi). Muhafazakârlığın değişime ‘dur’ ve ‘geç’ komutunda ise gelenek belirleyicidir. Muhafazakârlığın, insanda olanaklı olanı reddeden ve insani varoluştaki zaafı duyumsayan bir ideoloji olduğu düşünülürse, radikal ilerici hamlelere pek de ‘geç’ demeyeceği daha iyi anlaşılabilir. Muhafazakârlık, tek tek insanlardan önce var olmuş olan ve sonra da var olacağına inanılan geleneksel bağları kutsar. Varlığına kutsallık atfedilen geleneksel değerler ise değişim olgusunun makul olup-olmadığının temel ölçütünü oluşturur. Bununla birlikte muhafazakâr mantık, gayrı mükemmel bulduğu insanların ‘değerleri olmayan bu dünyayı’ ‘bir dünyası olmayan değerler’ uğruna değiştirmeye kalkmasını ise küstahça niteler (Özipek, 2009; Diken, 2009: 21). Nitekim devrim, bu türden ciddi kalkışmaların adıdır.

Cumhuriyet Devrimi de sadece bir siyasal rejim değişikliğini değil, aynı zamanda “Osmanlı’dan toplumsal, siyasal, kültürel ve ideolojik radikal bir kopuş istemini” öngördüğü ölçüde, muhafazakârlığın itirazlarıyla karşılaşmıştır (Çiğdem, 2009: 16). Bu anlamda Türk muhafazakârlığı varlık nedenini Cumhuriyet Devrimine borçludur diyebiliriz. Çünkü Türkiye’de muhafazakârlık, “devrimci dönemin kargaşasına ve aşırılıklarına karşı bir reaksiyon” olarak ortaya çıkmıştır (Zürcher, 2009: 41). Türkiye’de Cumhuriyet Devrimi’yle modernlik ile mazi arasındaki kopuşa tanık olan muhafazakâr entelektüeller, bu türden radikal bir kopuşun anlamını aramaya başlamışlardır. Vardıkları sonuç ise “hakikat boşluğu” olmuştur (İrem, 2006). Hakikat

boşluğu ile kastettikleri ise modernitenin bireysel hayatlara dahi uzanan yabancılaşma ve yalnızlaşma türünden yıkıcı etkilerinin yol açtığı “geleneksel hakikat referanslarının silinmesi” olgusudur (Yavuz, 2003). Bir diğer ifadeyle, geleneksel yaşam biçimleri eğer bir tür hakikat şematığı çizmişse, modernleşme bu şematik birikimi boşa çıkarmış, anlamsız kılmış, böylelikle hakikat krizi doğurmuştur.

Türkiye’de muhafazakarlıktan beslenen sağ siyasal söylem de ‘halkına yabancılaşmış’ bürokrasinin tek parti dönemindeki politik gücünü mistifiye ederek, “tek parti dönemi ve mirasına karşı muhafazakar yaşam ve siyaset yapma tarzına alan açma gayretini” misyon edinmiştir (Turan, 2012: 459). Bu bağlamda muhafazakârlık, 1923 Devrimi ile kesilmiş ve “dibe vurmuş olan” tarihi aziz milletin ve mukaddes değerlerinin öncülüğünde bu uğursuzluktan kurtarma istencini ifade eder. Ancak yine de milliyetçilik ve muhafazakârlık, Türkiye’deki merkez sağ için rakibe göre pozisyon almanın ötesine geçememiştir.

Türk modernleşmesi tarihine yönelik analizler, Kemalizmin ‘mitleri’yle merkez sağın ‘karşı mitleri’ arasında sıkışıp kalmıştır. Merkez sağ gelenek bir yandan devletin karşısına sivil toplumu kucaklayan, diğer yandan merkez-çevre analizleri çerçevesinde “bastırılan” çevrenin sesi olma iddiası taşıyan alternatif bir tarih okuması geliştirmiştir. Bu türden gayrı resmi tarih okuması Türk siyasi hayatına dair hemen her şeyi, bürokrasinin toplum üzerinde hâkimiyet kurma eğilimiyle açıklamaktadır. Bürokratik kadronun, liberallere göre, liberalizmi ve bireyciliği, muhafazakârlara göre ise norm ve anlam vücuda sokan Osmanlı-İslam ağlarını reddettiği noktasında her iki paradigma ortak bir yaklaşım sergilemektedir. Sungur Savran’ın ifadesiyle liberal-muhafazakâr paradigmlar “temel sınıflardan bütünüyle bağımsız bir “seçkin” aydın zümresinin, ülkeyi kendi ideolojisi doğrultusunda yoğurma çabası ve bu çabanın doğurduğu sürtüşme ve çelişkileri”ni Türk siyasi tarihinin tek geçerli anlatısı olarak sunmaktadır (2010: 32). Bu tez Cumhuriyet rejimini, halkına yabancılaşmış elitlerin halka rağmen kurdukları ve bunu da İttihat ve Terakki Cemiyeti’nden itibaren süregelen askeri vesayet sayesinde gerçekleştirdikleri bir tasarım olarak görmektedir. Tasarım olarak kastedilen, Nilüfer Göle’nin “modernist kamusal alan”, Ömer Çaha’nın ise “ideolojik kamusal alan” olarak adlandırdığı Kemalist dönemi ve Kemalizmin “tek hakiki bilgiye”

odaklanan pozitivistizmidir (Göle, 2000: 24; Çaha, 1998-1999: 73). Bir diğer ifadeyle, toplumdaki çoğulculuğu reddeden, tek bir kamusal norma dayalı bir tasarım söz konusu edilmektedir (Kadıoğlu, 1999). Liberal-muhafazakâr tezler, bu tasarımın mimarları olarak Kemalist kadroları sivil topluma güç aktarmak istemeyenler olarak mimlemektedir. Dahası, Türk siyasetinin ana damarını “din karşıtı devlet eliti ile toplumun çoğunluğu arasında süregelen mücadele” olarak görmektedirler (Yavuz, 2008: 51). Bu bağlamda merkez sağın alternatif tarih okuması, siyasi analizlerde merkez/devlete hakim elit sınıfı jakoben olarak öteleyen ve kendisi çevre/sivil toplum taraftarı kesilen yerde durmaktadır (Başaran, 2012). Bu çerçevede Türk siyasi tarihi olarak ifade edilenin, aslında devlet merkezli “tepeden inmecilikten”, toplum temelli “aşağıdan yukarı” bir özgürleşme dalgasına geçişin tarihi olduğunu iddia etmektedirler (Yavuz, 2008: 21). Böylelikle merkez sağ, yıllarca “reddedilen” ve hassasiyetleri “görmezden gelinen”, dini duygularını bastırmak zorunda kalmış ve geleneklerinden kopartılmak zorunda bırakılmış kompakt ve yekpare çevrenin/halkın/sivil toplumun yanında, bu “günahları işlemiş” elitlerin karşısında kendisini konumlandırmaktadır. Yani merkez sağ, bürokrasinin halkı yok saymasına karşı kendisini halkı varsayan bir yaklaşım olarak nitelemektedir. Bu yaklaşımın taşıyıcılarından Taha Akyol, sağ partileri, “merkezi elitlerin dışında kalan geniş halk yığınlarının temsil edildiği ‘kenar’ partisi” olarak tanımlamaktadır (2009: 13). Bu anlatıya göre 1950 yılı, büyük bir “halk hareketinin” (DP) ülke gündemine damgasını vurduğu yıldır. Bir diğer ifadeyle halkın, kendisine yabancılaşmış bürokrasiye karşı “ayağa kalkışı” ve “rüştünü ispat etmesi”dir. Sonuç olarak bu anlatı DP iktidarını, varlığı görmezden, istekleri duymazdan gelinen “halkın” kendisini kanıtlaması olarak görmektedir. Nitekim demokrasiye öyle ya da böyle geçişten sonra Türk sağının liberal-muhafazakâr grupça “gözle görülür başarılarla” imza atması da, Kemalizmin azalan fayda yasasına maruz kalması olarak yorumlanmaktadır (Yavuz, 2008).

Oysa bu anlatı gerçekleri pek yansıtmamaktadır. Çünkü gündeme damgasını vuran, büyük bir halk hareketinin uyanışı değil, devlet nezdinde sözü geçen burjuva sınıfının farklılaşan siyasal aktörleri arasındaki “nöbet değişimi”dir (Savran, 2010: 162). Yani DP, varlığı görmezden, istekleri duymazdan gelinen bir halk söz konusu olsa dahi, halkın varlığını görmezden, isteklerini de duymazdan gelen bir burjuva partisi niteliği

taşımaktadır. Çünkü bu partiler burjuvazinin bağrında var olan partilerdir. Özellikle Türkiye’de işçi ile köylü kitleleri arasında ittifak kurulmasını sağlayacak sosyalist partilerin yasaklandığı yıllarda, “güdümlü demokrasinin” Demokrat Partisi, en fazla geleneksel burjuva siyasetinin maksimum sınırlarında siyaset yapabilen bir partidir. Nitekim öyle de olmuştur. Demokrat Parti ancak “köylülüğün, burjuvazinin hegemonyası altına girişinin dolayımı” olabilmıştır (Savran, 2010: 161). Bunu, Demokrat Parti’nin sınıfsal karakterinde ve uyguladığı ekonomi politikalarında rahatlıkla görebilmekteyiz. Demokrat Parti, devlet bürokrasisinin ağırlık taşıdığı Kemalist yönetime karşı, burjuvazi sınıfının doğrudan iktidar olduğu bir partidir. Bir diğer ifadeyle Demokrat Parti, bürokrasinin toprak reformu öngören kanun tasarısından rahatsızlık duyan büyük toprak sahipleri ile, devlet denetimini reddeden ticaret burjuvazisi arasındaki ittifakın ürünü olan bir iktidardır (Gerger, 2012).

Merkez sağın cumhuriyet devrimine ve yeni rejime mesafesi ise iki yönden söz konusu olmuştur. Bunlardan ilki, devrimin (doğası gereği) radikal ve maksimalist yapısına, ikincisi ise yeni kurulan rejimin laik cereyanlarına yöneliktir. Bu çerçevede Türk sağ kendisini, kendi ördüğü anlam dünyasında, çok hızlı koşmakla kalmayıp, aynı zamanda halkına kulak asmayan devrimin, arkasında bıraktıklarının sesi olma iddiası üzerine konumlandırır. Bu iddiayı ise “milletin binlerce yıllık şanlı tarihinden süzülerek gelen bir cihanşümul anlayış” şeklinde ambalajlamaktadır (<http://www.radikal.com.tr>, 03 Kasım 2012’de erişildi).

2.3.1. Devrimin radikalizmi ve maksimalizmi

Türk modernleşme tarihine ivme veren irade çekingen kalabildiği gibi atak da olabilmıştır. Türk modernleşme tarihinin önemli dönemeçlerinden birisini oluşturan Tanzimat Fermanı’ndan ivme kazanan Osmanlı modernleşmesi, “aciliyetin geç kalmışlığı” sendromu üzerine şekillenmiştir. Bu surette Osmanlı modernleşmesi “süreklilik içinde kopuşu” simgelemektedir. Daha açık bir ifadeyle söyleyecek olursak, Türk modernleşme tarihi, Osmanlı modernleşmesinin birikimini arkasına alan bir ileri safha olması itibarıyla “sürekliliğin ifadesi” olduğu kadar, ana temposu ve epistemolojik temelleri itibarıyla de ondan birer kopuşu da simgeler. Bununla birlikte Cumhuriyetin

ilanıyla başlayan süreç, “geç kalmışlığın aciliyeti” sendromu üzerine temellenmiştir. Esasen birbirleri arasında pek bir ayrıma kalkışılmayacak olan bu süreçlerden Cumhuriyet modernleşmesi ise “kopuş içerisinde sürekliliği” simgelemektedir (Çetin, 2003-2004: 24-25; Dönmez, 2011; Kahraman, 2008).⁵ Bu bağlamda, 19. yüzyıl Osmanlı reformizmi nispeten tedrici ve yüzeysel bir alımlama sayılabilirken, Cumhuriyet modernleşmesi ivediliğin gerektirdiği keskinlikte ve asabiyette olmuştur (Doğan, 2002). Öyle ki, Cumhuriyet devrimi bir yandan radikal, diğer yandan da gittikçe radikalleşen bir devrimdir. Zaman zaman beliren sert mizaç, keskin üslup, hararet ve emrivakilik de işte bu ‘geç kalmanın yarattığı aciliyet halleridir.’ Bununla birlikte, söz konusu ‘aciliyet hallerinin’ arkasında yatan bir diğer sebep ise devrimin kendisini ispat ve izhar etme mecburiyetinde hissetmesidir. Bu hissiyatın arkaplanında ise kendisini ‘muasır medeniyet’ nezdinde kabul ettirme kaygısı yer almaktadır. Nitekim bütün Cumhuriyet reformları medeniyet yolunda basamak atlamayı ifade etmektedir (Mumcu, 1998).

Genel olarak kapitalist modernleşme, özel olarak da Kemalist modernleşme için söyleyebileceğimiz temel vargı, her bir modernleşme dalgasının, filizlenmekte olan çeşitliliği budayarak sürdürüğüdür (Küçükaydın, 2013: 57). Bu kapsamda Cumhuriyet modernleşmesinin radikalizmiyle ifade edilen şey, tam anlamıyla Kemalizmin asabi ve radikal dikey müdahale tarzıdır. Kemalizmin gelenekle uzlaşma ve kitleleri ikna etme yerine zora başvurmaya tercih etmesi, bir yandan radikalizminin kendisini diğer yandan da kendisine yöneltilen eleştirilerin temelini oluşturur (Tunçay, 2011). Nitekim bu müdahale tarzının altında yatan temel faktör, asker-sivil bürokrasinin Osmanlı devletinin dağılışına cephe meydanlarında tanık olarak, ‘bir zamanların eski istila ordularının, eski fatihlerin bakiyeleri’ olan kudreti şimdi kaybetmenin ızdırap verici ezikliğini hissetmeleridir (Aydemir: 1965: 19). Bir anlamda “emperyal takıntı” olarak addedebileceğimiz bu ruh hali, geçmişle yüceltilen şey ile gelecekte özlenen şey arasındaki sıfır noktasına özgü bir durumdur (Belge, 2011: 551). Başkalarına saldırarak var olmuş bir imparatorluğun, şimdi kendisini savunarak var kalma mücadelesinde bulunması Türk modernleşmesinin “savunmacı bir karakterde”, hızla ve asabiyetle gelişmesine yol açmıştır. Bu çerçevede gerek Jön Türk hareketinin gerekse Kemalist

⁵ Kemalist çağdaşlaşma ile Osmanlı modernleşme tarihi arasında her ne kadar süreklilik iddiasında bulunulsa bile, Kemalist çağdaşlaşma epistemolojik, normatif ve pratik bir kopuşu simgelemektedir.

kadroların temel amacı, siyasi ve seküler prensipler üzerinden toplumu homojenleştirmek ve bu homojen yapıya dayanan modern bir devlet kurmak” olmuştur. (Kechriotis, 2010: 77). Bir diğer ifadeyle süratli ve otoriter modernleşme atmosferini tetikleyen temel motivasyon, modern ve homojen bir toplum ve onu yönetmeye muktedir devlet yaratmaktır. İşte Türk modernleşme serüveninin bu uğrağı milli bir karakterde gerçekleşmiştir.

Topyekûn bir aydınlanma projesi olarak Kemalizm, hedeflerini ancak olguları (mevcut olan durumları) normlarla (uyulması gereken değerler) değiştirerek/dönüştürerek gerçekleştirebilirdi (Kışlalı, 2007). Nitekim öyle de olmuştur. Mevcudiyetin namevcutla değiş-tokuşu en baştan radikalizm gerektirmektedir. Var olmayı vücuda sokmak, buna karşın var olanı vücutundan sıyırmak olan devrim, bir anlamda kendinin yeniden keşfidir. Kendini yeniden keşfeden olarak Kemalist doktrin de, geleneksel olanla belirli oranlarda çatışma öngörmüştür. Ernest Gelner’in ifade ettiği gibi, “yukarıdan aşağıya gelişen modernleşme sonucu modernite, inanç ve folklorik gelenek arasında sıkışan hastalıklı bir çatışma ve kopukluğa yol açar” (2012: 115-117). Bizi “Biz” olarak kimleyen bütün geleneksel bağların reddi ve bütün bunların yerine modern olanın kabulü, aradaki uçurumu artıran temel ancak kaçınılmaz faktördür. Bir diğer ifadeyle modernleşme sürecinde “muasır medeniyete erişmek” ile “kendisi gibi kalmak” arasındaki klasik gerilim hatları yaşanmıştır (Durgun, 2011).

Varlığına Türk modernleşme tarihinde de rastlayabileceğimiz zorun tarihsel materyalist bir analizini yapmak gerekirse, tarihte zorun (cebiri) önemi her toplumsal harekette olduğu gibi, eski toplum biçiminin bağrından yeni bir toplumsal düzenin doğuşuna ebelik yapacak asıl unsur olmasından kaynaklanır. Egemen zümreler ve sınıflar hiç bir zaman tarihsel salınım içerisinde kendi saf çıkarlarından gönüllü olarak vazgeçmemişlerdir. Bu, tarihselciliğe başvurulmak şartıyla tanıtlanması mümkün olan bir gerçekliktir. İlkel komünal toplumdan köleci topluma, köleci toplumdan feodaliteye, oradan da kapitalizme doğru bir seyre sahip üretim biçimleri tarihine göz ucuyla yapılacak bir değerlendirmede bile zor unsuru, söz konusu toplum türünden bir sonraki toplum türüne sıçrayıştaki en önemli etmeni oluşturmaktadır. Eğer Karl Marx’ın “sınıflar arası ilişkiler tarihin lokomotifidir” sözünün doğruluk payı var ise, (ki, vardır),

zor bu lokomotifin hareketini sağlayan temel faktördür. Daha açık bir ifadeyle zor, tarihin motorudur.

Tarihin kendisi bile faili, mağduru ya da sadece tanığı her ne olursa olsun hemen herkesin zorla bir ilişki içerisinde olduğunu gözler önüne sermektedir (Temizyürek, <http://www.bianet.org>, 14 Haziran 2013'de erişildi). Yani sadece birbirinden farklı üretim ilişkileri arasındaki sıçrama esnasında değil, aynı zamanda insanın insanı sömürmesi üzerine kurulu olan tüm üretim biçimleri de bünyesinde tarihsel bir zor eylemi barındırmaktadır. O halde ekonomik ve siyasal iktidarın gerek ayakta kalma gerekse de yıkılma eşikleri, birbirinden farklı tonlarda zor unsurunu içermektedir (Engels, 2011: 33). Bu yüzden zorun dizginsiz bir şekilde kullanımı, tarihte hiç yabancı olunmayan bir meseledir. Burada ifade edilmesi gereken iki husus söz konusudur. Birincisi, siyasal egemenliğin temelinde toplumsal bir işlevin bulunduğudır. İkincisi ise tarihte sergilenen zorun, genel olarak kabul edilmiş bulunduğu ölçüde zorunlu da olduğu bir durumu önkoşul olarak koşturduğudur. Daha açık bir ifadeyle kölelik olmasaydı her nasıl Yunan devleti, Yunan sanat ve bilimi ve Roma İmparatorluğu olmayacaksa, yine o şekilde *hellenisme* ve modern Avrupa da olamazdır. Dolayısıyla tarihin tanıklık ettiği zor, üzerine iyi-kötü türünden herhangi bir değer yargılamasında bulunulmayacak şekilde mevcudiyetiyle namevcut olanlara mevcudiyet kazandırmasıyla önem taşımaktadır (Engels, 1995: 268-69). Friedrich Engels zorun tarihte oynadığı rolü şu şekilde açıklamaktadır:

“İlkin, her siyasal zor, önce toplumsal nitelikte ekonomik bir göreve dayanır ve ilkel toplulukların dağılmasının toplum üyelerini özel üreticiler durumuna dönüştürdüğü, yani onları ortak toplumsal görevlerin yöneticilerine daha da yabancı kıldığı ölçüde artar. İkinci olarak, toplumdan bağımsız kılındıktan, hizmetkâr durumundan efendi durumuna geldikten sonra siyasal zor, iki yönde etkili olabilir. Ya normal ekonomik evrim yönünde; bu durumda ikisi arasında bir çatışma yoktur, (hatta) ekonomik evrim hızlanır. Ya da zor, ekonomik evrime karşı çıkar ve bu durumda, birkaç ayrıklama dışında, ekonomik evrim karşısında her zaman yenik düşer. (1995: 271)”

Hal böyle olunca, Osmanlı/Türk toplumu nezdinde karşımıza çıkan bir büyük sıçrayışta da, yani Cumhuriyet Devrimi'nde de zor unsuruna rastlamak pek tabi mümkündür. Zira burada rastlanılan zor, yukarıda ifade edildiği gibi, öncelikle toplumsal nitelikte ekonomik bir işleve sahip olan zordur. Bu işlev ise, pre-kapital üretim ilişkilerinden kapitalist üretim ilişkilerine doğru bir (post-liberal) burjuva devrimi olmasında gizlidir.

Cumhuriyet devrimi, keskin bir kopuş ve asabi bir müdahale tarzı öngörürken, siyasal bir felsefe olarak muhafazakârlık, geçmişle kurulan süreklilik ilişkisine ve yerleşmiş usullere değer vermektedir (Cecil, 1912). Bir diğer ifadeyle muhafazakârlık, devrimci ve radikal değişim yerine alelade bir hali ve tedriciliği öne çıkartmakta, tarihte varlığına rastlayabileceğimiz olaylara iyi-kötü şeklinde değer atfetmektedir (Özipek, 2009). Türkiye açısından ise muhafazakârlık, Cumhuriyetin hor gördüğü pek çok unsura 'hürmet edilmesinden' yanadır (Tezel, 2009). Nitekim merkez sağın tarih okuması, devlet merkezli pozitivist elitizme karşı çıkarak, en nihayetinde kendisini kitleler karşısında meşru gösterecek popülist değerlendirmelerde bulunmaktadır. Genelde sağ, özelde de liberal sol, Türkiye'de Kemalizmi, Güney Afrika'daki Apartheid rejimine benzeştirmeye kadar işi vardır. Bu teşbihe göre Türk siyasi tarihine uzun bir süre ayrıcalıklı konumda bulunan Kemalist elitler damgasını vurmuştur. Bu tarih yazımında "Afrika'daki 'beyaz adam'ın zenciler karşısında hissettiği sorgulanamaz üstünlük duygusu" Kemalist elitlere atfedilmiştir (Cengiz, <http://www.radikal.com.tr>, 24 Kasım 2012'de erişildi). Egemenliği kayıtsız ve şartsız kendi üstün konumlarından alan bir grup Kemalist elit portresi çizilmiş, bu portrede ana figür olan Kemalist elitler, (dindar Müslümanlar, Kürtler ve Aleviler başta olmak üzere) Türkiye'nin 'zencilerine' karşı güttüğü politikalarla da tam anlamıyla sabık kılınmıştır. Böylelikle Kemalist elitler tam anlamıyla *doğası gereği* halkın karşısına konumlandırılmaktadır. Çünkü siyasal hayata sağdan yapılan okuma, bürokrasinin reddettiğini iddia ettiği halkı savunma şiarıyla kendisini temellendirmektedir. Böylelikle bürokrasinin reddinin reddi olarak kendisini 'halkçı' bir dille ambalajlamaktadır. Nitekim merkez sağ yakın tarih okuması, Demokrat Partinin iktidar partisi olduğu periyodu "milletin kendi değerlerine hasret ve hararetle geri dönmesi" olarak algılamaktadır.

2.3.2. Cumhuriyet rejiminin sekülerizmi

Yeni rejimin laik cereyanlarıyla kastedilen, ‘geleneğin kurumsal kalelerinin yıkılması’dır. Niyazi Berkes’in ifadesiyle Cumhuriyet laikliği, “kutsallaşmış geleneğin boyunduruğundan kurtulma” olarak tanımladığı çağdaşlaşmanın, geleneğin en son sığınağını ekarte etmesidir (Berkes, 2012). Sadece resmi ve siyasi değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel anlamda sekülerizm modernleşmenin vazgeçilmez bir bileşenidir (Berkes, 1964: 479; aktaran: Aydın, 2004: 33). Sekülerleşmenin ilk tatbiki 3 Mart 1924 tarihinde Halifelik kurumunun kaldırılmasında karşımıza çıkar.⁶ Aslında onun öncesinde 2 Ocak 1924 tarihinde Müslümanların namaz günü olan Cuma namazının haftalık tatil günü olmaktan çıkarılması sekülerleşme yönünde atılacak adımların habercisi niteliğinde olmuştur. Daha sonra 3 Mart 1924 tarihli yasayla Şer’iye ve Evkaf Vekâleti, ardından da medreseler kapatılmıştır. Medreselerin kapatılması dini eğitim veren yüksek okulların Milli Eğitim Bakanlığına tabi kılınması anlamına gelmektedir. Bununla birlikte 30 Kasım 1925 tarihinde de tekke ve zaviyeler kapatılması söz konusudur (Çağaptay, 2009).⁷ Nitekim yeni rejimin laik diskur ve uygulamaları, sağın tepkisel bir mesafe içerisine girdiği düğüm noktalarından bir diğerini teşkil etmektedir. Bu konumlanmanın altında yatan ise, ilkelerin tayini ve reformların tatbikinde halkın ve inanışlarının pek de umursanmadığı kanaatidir. Bir diğer ifadeyle, devrime önyak olan bürokrasinin, “ne kadar çok Batılı olabilirim” kaygısıyla ‘halkına yabancılaşarak’ milletin ruhuna ters eylemlerde bulunması, yani devrimin halka mal ol(a)mamasına yol açmıştır (Öztan, 2013).

Liberal çevrelerden destek gören bu değerlendirmeye göre 1923 Cumhuriyet devrimi, özel alanı tek bir ideoloji perspektifinde seferber ederken, kamusal alanı da toplumsal realiteden soyutlamıştır. Böylece bireylerin toplumsal kişilikleri, son derece koşullandırılmış dar bir alana hapsedilmiştir. Bu alan ise bireyi tek kalıp içerisine sokan, “devlete göre şekillendiren bir ‘vatandaşlık’ halidir” (Mahcupyan, <http://www.zaman.com.tr>, 04 Kasım 2012’de erişildi). Bu yüzden Kemalist rejim, dışlayıcı bir içeriğe

⁶ Meclisteki tartışmalar ve kanunun metni için bkz. Türk Parlamento Tarihi: TBMM-IIÇ Dönem, (der.) Kâzım Öztürk, c.1, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, s. 278-352

⁷ Meclisteki tartışmalar ve kanunun metni için bkz. Türk Parlamento Tarihi: TBMM-IIÇ Dönem, (der.) Kâzım Öztürk, c.2, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, s. 27-102

sahip olmuştur. Kısacası, “kamusal adına “toplumsal” olanın arka plana itilmesi ve görünmez kılınması” söz konusu olmuştur (Çaha, 2008: 16). Cumhuriyet devriminin kendi diliyle söylersek, “uçurum kenarında yıkık bir ülke” olan, “türlü düşmanlarca kanlı boğuşmalar” geçiren ve “yıllarca süren savaştan sonra”, “içeride ve dışarıda saygıyla tanınan yeni vatan, yeni sosyete ve yeni devlet” şeklindeki deyimün özellikle “yeni sosyete ve yeni devlet” tümcesi, “umumun” taleplerini göz ardı etmekle kalmayıp, göz önünden kaldırmasından dolayı da eleştirilmektedir (Mustafa Kemal Atatürk, <http://atam.gov.tr/>, 14 Ekim 2012’de erişildi). Çünkü merkez sağın anlam dünyasına göre, “halkına yabancılaşmış” bürokratlar öncülüğünde yapılan devrim halka mal olamamıştır. Bu çerçevede özellikle Birinci Meclis’ten sonra, “milli iradenin” kamusal alanda tecellisi engellenmiştir. Bir anlamda halkın iradesinin ürünü olmayan tek parti dönemi, egemen irade olarak kendi halkını “homojen ve soyut” bir birey kurgusuyla yaratmaya kalkışmıştır.

Tek parti döneminin “imtiyazsız sınıfsız kaynaşmış bir kitle” ya da “vatanı, milleti ve devletiyle tek bir yürek” şeklindeki sloganları, reel umumu Kemalist ütopyya dönüştürme ya da Kemalist ütopyyayı reel umuma tasarımlama çabasının ifadeleridir. Öyle ki, 1930’lu yıllarda Kemalizm, “toplumun ihya edilmesi ve modernleştirilmesi” için reçete sunan kapsamlı bir ıslah ve inşa programı halini almıştır. “Başta Şarklılar olmak üzere bütün sınıfların garplılaşması, fakat memleketin garp memleketlerindeki sınıfların hastalıklarından uzak durması”, Kemalizmin temel iddiası olmuştur (Özkan, 2008). “Muasır medeniyet seviyesi” olarak işaret edilen Batı’ya yaklaşmak, bu amaçla “toplumun yaşam tarzını, dış görünümünü, dilini, alfabesini, dinlediği müziği değiştirmeye yönelik dikey müdahalede bulunmak ve ilaveten dini bütünüyle devlet denetimine alarak dini kurumlarının özerkliğine son verip, adı konulmamış bir “milli din” yaratma ideali” buna örnek olarak sunulur (İnsel, 2011: 22).

Kemalizm, mevcut olduğu ve muhtemel olabileceği kadarıyla sınıf mücadelesine hep rezervli ve ürküntüyle bakmıştır. Sınıf mücadelelerinden ürkmek ise öznel faktör olarak söz konusu kadroların Sosyal Darvinizmine, nesnel faktör olarak da geç kalınmış bir burjuva devrimi olma durumuna bağlanabilir. “Güçlü olan hayatta kalır” mantalitesine dayanan Sosyal Darvinizm, aydınları sınıflar arası mücadele uğrağına

sapmaksızın kurtuluşa (kimisi için bağımsızlığa, kimisi için sosyalist devrime) odaklanmaya yol açmıştır (Çulhaoğlu, 2002: 13-14). Yalçın Küçük, Sosyal Darvinizmin aydınlar üzerindeki bu türden etkisini ise aşırı teori yoksunluğunda bulmaktadır. Küçük’e göre “Teorik birikimin aşırı yoksulluğunda pratik-teori ikilemi, pratiğin teoriyi yaratması yerine, pratiğin teorinin yerini alması sonucunu doğurmaktadır.” Hal böyle olunca, reelpolitik ve saf pratik tutumlar tek geçerli metod olarak sunulmaktadır (Küçük, 2010: 29-30). Kemalist devrimin, burjuva devrimleri içerisinde “geç kalınmış” ya da “post-liberal” bir burjuva devrimi niteliğinde oluşu ise, Kemalist kadroların, içerisinde olduğu bu alt kümenin gerektirdiği kimi tavırlara sahip olmasıyla neticelenmiştir. Geç kalınmış burjuva devrimlerinin eşitlik ve özgürlükten çok, bağımsızlıkçı muhayyilesi, bu devrimlerin baş aktörlerinde sınıf kavramından belli bir süreliğine irite olma haline yol açmıştır.

Mesut Yeğen, Kemalizmin kurucu öğelerini, İslam ve onunla yoğrulmuş geleneğe karşı radikal bir sekülerizm, etnik heterojenliğe karşı, etnik olmasa da kültürel homojenliği öngören özümsemeci bir milliyetçilik ve her şeyi içine alıp, hiçbir şeyi dışarıda bırakmak istemeyen bir devlet-bürokrasi fikri” olarak sıralamaktadır (Yeğen, 2008: 58). Bu çerçevede geçmiş uzun yılların başat unsuru olan İslamın pozitivist yorumlanması, “feodal bir temele dayanan saltanat ve hilafetin tasfiyesi”, “toplumun kendisini tanıma yollarından birisi olan kültürün bizzat tarif ve tayini”, ulusu çeşitli Müslüman unsurların bileşkesi olarak görmek yerine dinin ulusu belirleyiciliğinin saf dışı bırakılması söz konusu olmuştur (Kahraman, 2007: 39; Çelik, 2008: 84; Timur, 2008: 235). Ancak Kemalizmin temelinde, her şeye rağmen sistemli bir felsefe anlayışı olmayışı, zamanla mekanik bir anlayışa, pozitivistin tek tarafcılığına ve rejimin konjonktürel olarak sertleşen tonlamalarına yol açmıştır (Timur, 2008). Özellikle 1930’lu yıllarda yarı totaliter-otoriter hiyerarşik bir yapı içerisinde Kemalist devrim, “kendi gerçeğini topluma kabul ettirebilmek için geçmişle olan tüm bağı kesmeye çalışmıştır.” Bu, “öteki” olarak dışlanan bir “geçmiş” hatırlatan ve geleneği yaşatan bağ ve yapıları “terk ve inkâr” politikasıdır (Meşe, 2011). İnkâr edilenlerin yerini ise daha steril olan yenileri dolduracaktır. Bu bağlamda yönetici elit, din ile devlet işlerini birbirinden ayırmakla kalmamış, dini devletin kontrolü altına almıştır. Dinin geleneksel bütün kurumları yasaklanırken, devlet din konusunda tekeliyete sahip olmuştur (Arat,

<http://www.pols.boun.edu.tr>, 09 Kasım 2012’de erişildi). Soner Çağaptay’ın ifadesiyle “nominal İslam, Türklüğün alâmetifarıkası” olarak yeniden sürüme sokulmuştur. Buna karşın “Türkiye’deki muhafazakâr muhaliflerin Cumhuriyet’e karşı yönelttikleri temel itiraz, Kemalizmin Türk halkının hem İslami geçmiş, hem de imparatorluk geçmişiyle arasındaki bağları, hem de uzun süredir önderi oldukları İslam Dünyası ile olan bağlarını tehlikeye atacağı şeklinde olmuştur” (Lewis, 2011: 353). Gerçekte ise Cumhuriyet rejiminin dil ile yasaklayıcı-özgürleştirici ilişkisi görece bir nitelik arz etmektedir. Zira Cumhuriyet rejiminde ne din tam olarak yasaklanmıştır, ne de tam olarak piyasa serbestiyeti içerisine bırakılmıştır.

İşte, gelenekselden moderne geçişin öznesi olan Kemalizmin, geçişi tamamlayabilmek için geleneğe ve kurumlarına karşı başvurduğu zor/bastırma politikaları, toplum nezdinde kimi hoşnutsuzluklara ve tepkilere yol açmıştır. Nitekim toplumdaki hoşnutsuzluklar, daha sonra siyasal hayata çıkacak olan merkez sağın popülist siyasetinin temelini oluşturacaktır. Kemalizmin, kendisini önceleyen Osmanlı tarihine sırt çevirmesi, daha sonra kendisine *-sırt çevirmese bile-* burun kıvrıran sağ çıkışmayı öncelemiştir. Bir diğer ifadeyle, Kemalizmin reddi mirasçı tavrı, bir zaman sonra Kemalizme yönelik merkez sağın sektör tavrıyla sonuçlanmıştır. Cumhuriyet devriminin geçmişe göre farklılaşan hitap şekli, başvurduğu Batılı referans noktaları, devşirdiği çağdaş ilkeleri ve kurumları şarka dayatılan garp suretinin birer ifadesidir. Şarklı simgelerin hüküm sürdüğü devlet katında, artık garplı simgelerin hüküm sürmesi bunun en tabii örneğidir (İnsel, 2011). Şarka ‘dayatılan’ garp ifadesinin ‘oluru’, cumhuriyet rejimi konusundaki genel kabulü sağlamışken, ‘olmazları’, merkez sağ alternatif söylemiyle dillendirilmiştir. Kemalist devrime damgasını vuran, olmayan bir halk desteğidir. Kemalist devrimin belli bir halk tabanının olmaması, devrimin kendi tabanını zenginleştirerek yaratmasıyla sonuçlanmıştır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun Yaban ve Bekir Eliçin’in “Onlar Savaşırken” isimli romanları Anadolu halkının devrimle olmayan irtibatından dem vurur (Karaosmanoğlu, 2012; Eliçin, 1978).

Merkez sağın, Nuray Mert’in ifadesiyle “zihinsel arka planı ve duygu haritasını”, tek parti dönemine tepki olarak dışa vuran itiraz oluşturur. Bu bağlamda

merkez sağ, tek parti döneminde kolektif kimliğin daha örtük ya da çekinik kalmış damar(lar)ını görünür kılmak ve genişletmek amacını gütmüştür. Tek partili dönemde kolektif kimliğin çekinik kalan damarı olarak ifade edilen, başta İslami motiflere dayalı sembollerdir (Kahraman, <http://www.sabah.com.tr>, 19 Ekim 2012’de erişildi.). Bu çerçevede Türkiye’de merkez sağ, Kemalizmin kendisinden önceki dönem (Osmanlı tarihi) ile mücadeleye kalktığı tarih yazımına/resmi tarihe karşı gayri resmi tarih yazımı, tek partinin halkçılığına karşı dinsel ve kırsal değerleri görünür olan yeni ve popülist bir halkçılık, Cumhuriyet’in seküler ulusal kimliğine karşı dinsel ve tarihsel motiflerle süslü bir milliyetçilik, gene Cumhuriyet modernleşmesinin radikalizmine karşı ‘kadim’ değerleri incitmeyen alternatif bir modernleşme tarzı geliştirmiştir (Mert, 2007; Çelik, 2008; Alpan, 2012). ‘Mille ve milletin değerlerine saygı duyan bir anlayışla siyaset’ söylemi, merkez sağın duygu haritasını dışa vurmaktadır. Oysa Kemalizmin Osmanlı’yı reddiyesi izafidir. Öyle ki, tarihin o anki salınımları açısından alınması gereken alınmıştır, alınmaması gereken de alınmamıştır. Tam anlamıyla heterojen bir karışımdan homojen bir bütün yaratmak için maksimalizm yerine minimalizm, ümmetçilik yerine de Türkçülük tercih edilmiştir. Bir diğer ifadeyle Kemalizm, bir yandan istekleri olanaklarla sınırlı tutmuştur, diğer yandan modern bir ulus olmanın önkoşulu olarak ümmetçiliği aşağı çekip, milliyetçiliği yükseltmiştir. Fakat Kemalizmin bu türden farklılaşmaları Osmanlı’yı varıyla yoğunlaştırmakla reddettiği anlamına gelmemektedir. Çünkü bizzat Kemalizmi, Osmanlı reformizminin ileri bir aşaması olarak yorumlamak mümkündür. Böylelikle Kemalizm, “öteden beri süre gelen bir tercihin taçlanması” olarak karşımıza çıkmaktadır (Aysever ve Gökdemir, 2011: 24-25). Kaldı ki, Kemalizmin İslam’ı reddiyesi de izafidir. İlginç bir şekilde Kemalizm, toplum ile İslam arasında bir yandan mesafesizlik yaratırken, diğer yandan mesafelilik inşa etmiştir. Mesafesizlik yaratmıştır; zira Kemalizm’in bir İslam Protestanizmi yaratma çabasına girişmesi bunun en açık örneğidir. Böylece Kemalizmin toplum ile İslam arasındaki geleneksel aracı kurumları ortadan kaldırmayı, böylece Martin Luther King tarzı bir reformizmi öngördüğünü söyleyebiliriz. Bu mesafesizliğe ikinci bir örnek olarak, Türk milliyetçiliğinin bünyesinde dini bir seçilimin bulunduğu gösterilebilir. Kendisini Lozan Barış Antlaşması’nda, Nüfus Mübadeleleri’nde, Varlık Vergisi ve 6/7 Eylül Olayları’nda gösteren bu türden bir dini seçim, aslında Türk milliyetçiliğine içkin olan ve pek de kesik olmayan bir damarı ifade etmektedir. Ancak Kemalizm,

toplum ile din arasında yarattığı mesafesizliği, yine bu iki unsur arasında belirli mesafeler öngörerek dengelemek istemiştir. Mesafe inşa etmiştir; zira kaldırılan geleneksel aracı kurumların yeri, Cumhuriyet'in kendi kurumu (Diyanet İşleri Başkanlığı) ile doldurmak istemiştir. Bu mesafeliliğe ikinci bir örnek olarak, dinin kamusal alanda sergilenişinin sınırlandırılması gösterilebilir. Görülebileceği üzere Kemalizm, toplum ile İslam arasında eş zamanlı olarak mesafe ve mesafesizlik yaratmıştır (Kahraman, 2009: 22). Geleneksel'den modern'e geçişte yaşanan bu gelgitler ve bu gelgitlerden kaynaklanan gerilimler ise daha sonra Türk sağı olarak siyaset sahnesine çıkacak olan partiler tarafından manipüle edilecektir.

Cumhuriyet rejimi, örnek yurttaş olarak Immanuel Kant'ın Aydınlanmacı karakterini esas almıştır. Bu bağlamda Cumhuriyet rejimi, Kant'ın “insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu ergen olmama durumunu” aşmayı hedeflemiştir. Bir diğer ifadeyle Kant, “aklını bir başkasının kılavuzluğu veya yardımı olmadan kullanma kararlılığı ve yürekliliğini gösteremeyen insanlara karşı “Sapare Aude!” (kendi aklını kullanmaya cesaret et!) diyerek herkesi aydınlanmaya davet etmektedir (Kant, 2000: 87-98). Böylelikle gerek Kant'da gerekse ondan ilham alan Kemalizm'de karşımıza “üzerindeki her türlü vesayetten arınmış, kendi kendisine yeten ve bu yeterliliği melekeleri aracılığıyla sağlayan akılcı birey”, bir başka ifadeyle “fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür nesiller” çıkmaktadır (Kahraman, 2009: 23). Karşımızda Fransa'da devrimi gerçekleştiren “yeni insan” söz konusu olmadığından, Kemalizm olmayan “yeni insanı” kendi elleriyle (ki bu eller, eserleri yeni nesil olacak öğretmenlerdir) yapmaya koyulmuştur. Kemalizmin yeni insanı yaratma işine koyulması ise Ahmet Taner Kışlalı'nın ifadesiyle “Kültür Devrimi”ni ifade eder (2010: 44). İşte pozitivizmle döşeli ve “Kültür Devrimi” diye isimlendirilen bu uzun yolda Kemalizm, her nasıl reformist dönemde Martin Luther King İncil'i Almancaya çevirerek halk kitlelerinin kutsal kitaplarını aracısız okuyabilmelerine olanak sağlamışsa, İslam'ı Türkçeleştirerek benzer bir farkındalık sağlamaya çalışmıştır (Kışlalı, 2010; Kahraman, 2009). Ancak Batı'da ruhban sınıfının ortadan kaldırılmasını beraberinde getiren bu reformizm, Türkiye'de sonuçları itibariyle pek de gerçekleşmemiştir. Şerif Mardin'in ifadesiyle söyleyecek olursak, “esasen Tanzimat'la başlayan, Cumhuriyet'in kurulmasıyla birincisi lehine seyretmeye başlayan öğretmen ile imam arasındaki savaşı ikincisi kazanmıştır”

(aktaran: Kahraman, 2008).

2.3.3. Bahis konusu edilmeyen bir sebep: sınıfsal rasyonalite

Türk sağıının Cumhuriyet devrimine yönelik eleştirilerini, yukarıda ifade edilen iki nedene bağlamak, sağıın kendisini, modernleşme sürecinin yürütücüsü “merkez”e karşı bu süreçte dışlandığını iddia ettiği “çevre/kenar”la özdeşlik kurmasına yaramaktadır. Oysa mesele, merkezle çevre arasında değil, burjuvazi ile işçi sınıfı arasında yaşanmaktadır. Merkez sağıın tek parti dönemine yönelik eleştirisi her ne kadar dönemin “otoriter” karakteristiğine değinse bile, asıl eleştirileri, CHF’nin halkına “yabancılaşmış” olmasınadır. Merkez sağ partiler, seçim sürecinde otoriterlik karşıtlığı ve demokrasi yanlısı olarak siyaset sahnesinde boy göstermesine karşın, bu karşıtlık ve yanlılık ilkesel bir tutum olmaktan uzaktır. Aksine merkez sağ partiler nezdinde tüm diskurlar, pragmatizm altında “ezilmektedir”. Demokrasi kavramı da, merkez sağıın pragmatizmi altında kullanımında enflasyon gözlenebilen, kullanımı arttıkça da içeriksizleştirilen bir kavramdır.

Ümit Kurt’un ifadesiyle “Türk sağıının ortak paydası, anti-komünist ve milliyetçi bir damardan beslenen Türklük ve Müslümanlık öğeleridir” (2009: 5). Merkez sağ, tek parti rejimini, topluma uzaklığı ölçüsünde elitist, güvenmediği ölçüsünde de jakoben olarak görmektedir. Bu bağlamda merkez sağ, tek parti rejiminin Batıcı ve seküler ulus ve düzen tahayyülüne karşı da geleneksel değerlere ve milliliğe vurguyu içeren popülist bir tepkimeyi ifade etmektedir. Bu tepkime, ilginç bir üçlemenin eşgüdümlü bir ürünüdür. Siyasal birer öğreti olarak milliyetçilik, muhafazakârlık ile ekonomik bir öğreti olarak liberalizm, bu üçlemenin yapıtaşlarıdır (Mert, 2007).

Merkez sağıın Cumhuriyet radikalizmi/maksimalizmi ve laisizmine karşı tepkisi, bu politikaların tatbik edildiği süreçle doğrudan bağlantılıdır. Nasıl? Büyük bir “kültür” devrimi niteliğinde olan Cumhuriyet devrimi, beraberinde topyekûn Batılılaşma ve sekülerleşmeyi öngörmüştür. Batılılaşma eğilimi ise temelde şehirli orta ve üst sınıflar nezdinde yükselmiştir. Bir diğer ifadeyle ulusal pazarın pek de “dört bir tarafı demir ağlarla” örememesi, modernleşme dalgasının da şehirli orta ve üst sınıflarla sınırlı

kalmasına yol açmıştır. Bunun bir diğer anlamı, toplumun geniş bir kesiminin bu eğilimin dışarısında kalmasıdır. İşte, Türk siyasi hayatındaki pratik ikiliğin düğümlendiği tarihsel an burasıdır. Yani merkez sağın toplumsal tabanını, Cumhuriyetin kültür devrimine uzak kaldıkları için devrime soğuk bakan toplumsal kesimler oluşturur. Ancak merkez sağ, kendi politik söylemini bu gerçekliği yapı bozumuna uğratarak ifade eder. Merkez sağın temel tezine göre toplumsal kitleler, Cumhuriyetin kültür devrimine, “soğuk baktıkları için uzak kalmışlardır” (Mert, 2007: 19). Ancak bu subjektif bir tarih okumasıdır. Zira toplumsal kitlelerin Cumhuriyet’in kültür devrimine “soğuk bakmaları” uzak kaldıkları için söz konusu olmuştur. Peki, sınıfsal olarak bu kitleler nerededirler? Tarihsel açıdan bakıldığında, başta Demokrat Parti’nin omurgasını oluşturan temel unsurlar, varlıkları İkinci Dünya Savaşı’nın vurgun ekonomisinde pekişen ticaret burjuvazisi ile piyasaya yönelik büyük toprak unsurlarıdır (Boratav, 2010: 95). Söz konusu unsurların taşıdıkları sınıfsal rasyonalite, onlara ekonomik gücünü doğrudan politik güce asılarak pekiştirme yolunu gösterdiğinde karşımıza merkez sağ geleneğin ilk ilmeğini oluşturan Demokrat Parti çıkacaktır.

Sonuç itibariyle, Türkiye’de merkez sağın epistemolojik temeli, gelenekselden moderne geçiş sürecine içkin olan gerilim ve fay hatlarında yatmakta iken, ontolojik temeli ulusal pazarın yeteri düzeyde gelişmemiş olmasından ötürü Cumhuriyet modernleşmesinin tesirinden uzak kalmalarında bulunur.

2.4. Merkez Sağı İmleyen Kavramsal Dörtgen: Milli İrade, Tarih, Demokrasi ve Devlet

Her siyasal ideoloji kendi dilinin çevrimi içerisinde sürekli ve birlikte kullandığı kimi kavramlara sahiptir. Kullanım oranının sıklığı ve kullanılırkenki cümle kurgusu, söz konusu siyasal ideolojilerin ağırlık noktalarını veya duygusal arka planını ifade etmektedir. Bu kavramların önemi, sağ partilerin güzelleştirilmiş biçimini (dış yüzeyini) sunması açısından olmakla birlikte, esasen düşünsel özü açıklamaları itibariyle de söz konusudur. Düşünsel öz ise, kavramların kendilerinden ziyade, hangi bağlama

oturtulduklarıyla alakalıdır. Bu nedenle “genel olarak parçalardan çok, kurulan teorik sistemin bütününe bakmakta” fayda vardır (Okuyan, 2008: 17).

Sağın dil haznesi, kendilerini her şartta ve ortamda meşru kılabilcek bir elastikiyete sahiptir. Türk sağının **tarih/ecdat** mefhumu da kullanım alanına göre eciş bücüş edilmiş bir kavramdır. Türk sağı için geçerli olan tarih, ayıklama süzgecinden geçirilerek bugünlere var(dır)ılan ‘tarih’tir. Dolayısıyla nesnelliğinden koparılması ve öznelliğe hapsedilmesi kaçınılmaz olmaktadır. Çünkü tarih, 1923 öncesini “altın çağ”, 1923 sonrası ise haşmet ve azametini yitirilmesi olarak seçici bir hafıza ve nostaljik duygularla kategorize edilmektedir. Bu surette merkez sağ tarihe, özellikle de Osmanlı tarihine her zaman övgü kaynağı olarak bakmakta, hiçbir zaman yergi konusu etmemektedir. Bir anlamda merkez sağ gelenek, Osmanlı İmparatorluğu'na dair zafer efsanelerinin ve padişah güzellemelerinin son bulmasının yarattığı hayal kırıklığı ve kızgınlığa sahiptir. Zira merkez sağ matbuatta Kemalizme ve onun temsil ettiği "medeniyet"e öfke kusan yazıların çıkması ancak bu şekilde bir mana kazanabilmektedir. Fakat bu kızgınlık, kimi zaman Osmanlı'nın sesini daha gür duyurma şekline bürünerek Cumhuriyet rejiminden bir nevi intikam almaya da dönüşebilmektedir.

Türk sağı, kendisini gözü pek bir irade olarak sunarken konuyu 1950’li yıllardan açmakta, tarihi 1950’li yıllardan başlatmaktadır. Gelin görün ki aynı Türk sağı, seneler öncesinden bugünlere yığılarak gelen sorunsallar söz konusu olduğunda, konuyu 1923’lü yıllardan açmakta, deyim yerindeyse 1950’leri atlatmak uğruna o senede tarihi kapatmaktadır. Çünkü Türk sağı teorik referans kaynaklarını fazlasıyla siyasal kaypaklığa teslim etmiştir. Bir diğer ifadeyle, geçici olandaki kalıcıyı arayan teorik perspektif, kalıcılık yerine geçici manevralardan yana olan siyasal perspektifle doldurulmuştur. Nitekim bu, teorik birikimsizliği de beraberinde getirmiştir. Çünkü Türk sağının kullandığı kavramlar, kullanım yeri ve zamanına göre birbiriyle bütünsellik arz etmeyen yeni içeriklerle donatılmıştır. Dolayısıyla Türk sağı, herhangi bir manifestoya sahip olmayan, ‘başarısını’ da ‘halk-tipi’ bir üslupla bu noksanlığın üzerini örterek sağlayan bir ideolojidir. Burada ‘halk-tipi’ bir üslup olarak kastedilen, milliyetçi gramer, muhafazakâr dil, dinden beslenen kültürel algı ve bütün bu kalıpların ürettiği

öteki mizacıdır. Bir diğer ifadeyle ‘halk-tipi’ bir üslup, ortalama insana hitap eden popülizmdir (Albayrak, 2004).

Genel olarak merkez sağ, özel olarak da Demokrat Parti açısından **demokrasi**, vazgeçilmez bir retoriktir. Ancak Türk sağ hiçbir zaman “reel demokratik bir bilinç” taşımamıştır (Kahraman, 2009: 10). Bir diğer ifadeyle Türk sağının demokrasi konusundaki tavrı, ilkesel olmaktan ziyade, pragmatiktir. Bu pragmatizmin gözler önüne seren en belirgin örnekler, merkez sağ partilerin muhalifken demokrasiyi öncelemelerinde, iktidarken de ötelemelerinde yaşanır. Gerek Demokrat Parti, gerekse de kendi varisleri olan Adalet Partisi ve Anavatan Partisi, seçim öncesi demokratik, seçim sonrası ise anti-demokratik temayüller sergilemekten geri durmamışlardır (Tekin, 2009). Bu, egemen konuma her türlü ilkeyi suistimal etmeye layık gören bir anlayıştır. Zaten Türk sağ, Hasan Bülent Kahraman’ın ifadesiyle “devletçiliğe karşı gibi görünüp, liberal gibi isimlerle kendisini adlandırırsa dahi, her zaman devlete sahip çıkma ve milliyetçilik açısından, etnik kimliğin muhafazası, ötekinin bastırılması, dışlanması, ezilmesi açılarından ve bütün bunların aynı zamanda İslami ve dini bir kimlikle doğrulması açısından taviz vermez bir yapı içindedir” (2009: 10).

Gerek DP, gerek AP, gerekse de ANAP, demokrasiye ilkesel değil de kategorik ve pragmatist yaklaşımın örneklerini oluştururlar. Nitekim daha 1951 Komünist Tevkifatı’nda Demokrat Parti’nin “demokratlığı” ortadan kalkmışken, yalan ve kışkırtmalara dayalı 6-7 Eylül (1950) olayları ve beraberinde gelen sıkıyönetim ilanı ile bu “demokrat ol(a)mama” durumu daha da pekişmiştir. CHP devrinden kalan tüm hukuk-dışı miras, DP döneminde muhafaza edilmiştir (Ortaylı, 2011). Çoğunlukçu seçim sistemi, bu mirasın mirasçılar tarafından yeniden üretildiği bir anti-demokratlıktır. Bu perspektiften Türk sağının siyasete bakış tarzının, Machiavelli’nin başarıyı ölçüt kabul eden siyaset tanımına benzediğini iddia edebiliriz. Machiavelli’ye göre, “‘zaman ve zeminin bir arada vazettiği koşulların’ (fortuna) ve bu koşulları kendine özgü hedefleri doğrultusunda dizginleyebilen ‘bireysel irade’nin (virtü) birlikte ayin ettikleri faaliyet alanıdır” (Oktay, 1998). Süleyman Demirel’in “dün dündür, bugün bugün...” şeklindeki vecizesi, kalıcı ve ebedi olmayan siyasi durumun altını çizen bir içeriğe ve pragmatizme sahiptir. Nitekim zamanın değişmesi, kendi talihlerinin

(fortune) de değişmesini meşru kılmak için sunulmaktadır. Böylelikle tutarsızlık ve ilkesizlik de dahil hiçbir kuvvet, zamanın gerektirdiğı gibi davranmanın (pragmatizm) önünde engel olamamaktadır.

Milli irade söylemi, Türkiye’deki merkez sağ gelenek için süreklilik arz eden anahtar bir diskuru oluşturmaktadır. Öyle ki bu söylem, genel olarak Türkiye’de merkez sağın, özel olarak ise onun düşünsel arka planını oluşturan milliyetçilik ve muhafazakârlığın ruh halini gözler önüne sermektedir. Bir kere “milli irade” söylemi, nihayetinde aritmetik hesaplamalara dayanan bir (asıl) millet hattı çizmektedir. Milliyetçi ve muhafazakârlığın ananevi ifadeleriyle söylemek gerekirse milli irade söylemi, bir yandan kucaklanması gereken bir “esas kütle” varsaymakta, diğerk yandan ötekileştirilmesinde herhangi bir beis görmeyen bir “zımmı kütle” yaratmaktadır. Bunun bir diğerk anlamı, halkın bir kısmının “dâhili”, diğerk bir kısmının ise “harici” sayılmasıdır (Bora, 1999: 53-57). Zira toplum bu şekilde kategorize edildikten sonra, milli irade söylemi iktidara karşı olan veya olduğu varsayılan mevcut ya da muhtemel muhalefeti etkisizleştirmek üzere kullanıma sokulmaktadır. Ancak kavramın bu şekilde taşıdığı araçsallık, onun reel dünyada somut bir karşılığının olmadığı bizzat kanıtı olmaktadır. Zaten kavram ötekinin iktidarcı tanımlanmasıyla, yani tam anlamıyla öznellikle ilişkilidir.

Demokrasi retoriğı merkez sağın standart gündemini oluşturmaya rağmen, demokrasi daha çok çoğunlukçu boyutuyla algılanmakta (algılanmak istenmekte) ve “milletin gerçek temsili” olarak tanımlanmaktadır. Böylelikle merkez sağ partiler, “olumsuzlama” ve “değersizleştirme”yi, demokrasi retoriğı altındaki temel stratejiler olarak görmektedir. O halde bu türden bir demokrasi kurgusunda bulunan merkez sağ gelenek için otoriter ve ikameci bir temsiliyet anlayışına sahip olduğunu söyleyebiliriz. Zira bahsi sivil toplumdan açmasına ve kendisinin toplumsal olana dayandığı iddiasında bulunmasına rağmen merkez sağ gelenek, sivil topluma dair basit bir rol biçmektedir: seçim dönemlerinde sandığa gitmek. Hal böyle olunca, merkez sağ partiler de sivil toplumdan yükselen doğrudan katılımcı her türlü tepkiselliğe tahammül edememektedir. Çünkü seçim döneminde oylar kullanılmış, milletin iradesi -eğer kendileri iktidara gelmişse sağlıklı bir şekilde tecelli etmiştir- vuku bulmuş, bir dahaki seçimlere kadar

“söz, kendilerinin” olmalıdır. Dolayısıyla “milli irade”yle kastedilen, bir seçimden bir diğer seçime kadar iradenin teslimiyetinden veya yetki devrinden başka bir şey olamamaktadır. Bu ise otoriterliğe kolayca mahal verebilen ikameci bir temsiliyet anlayışının ta kendisini oluşturmaktadır (Bora, 1999). Keza mayası ekonomik liberalizm, milliyetçilik ve muhafazakârlıktan oluşan merkez sağ partiler, iktidarda oldukları süreç içerisinde gerçekleşen her türlü sınıfsal veya kimliksel itirazlara karşı kapitalist aklın ve milliyetçi muhafazakâr körü körüne inanışların bozulan asabı gereği tahammülsüz ve sert davranmaktadır (Bora, <http://www.birikimdergisi.com>, 12 Haziran 2013’de erişilmiştir).

Milli irade mefhumu demokrasinin merkez sağ partilerce yapılan tanımının vazgeçilmez bir parçasını oluşturmaktadır. Sağın çoğunlukçu demokrasi algısı, demokrasiyi, çoğunluğa odaklı bir yönetim anlayışına hapsetmektedir. Bir diğer ifadeyle sağ söylem, demokrasiyi salt çoğunluğun iktidarına indirgemektedir. Milli irade kavramı ilk olarak Fransız Devrimi döneminde halkın iradesinin kralın iradesinden üstün olduğu iddiasıyla kullanılmıştır. Milli iradenin o dönemki kullanımı, daha çok Jean Jacques Rousseau’nun genel irade kavramsallaştırmasıyla paraleldir. Bu anlamıyla çoğunluğun kararı olarak tanımlanan milli irade kavramı, tek bir kişinin kararı olarak kralın iradesinden üstün olmayı ifade etmiştir. Türkiye siyasi hayatında milli irade söyleminin taşıyıcısı ise genellikle merkez sağ partiler olmuştur. Ancak söylemin bugünkü kullanım şekli ve içeriği, ortaya çıktığı dönemki şekil ve içeriğinden tamamen farklıdır. Çünkü milli irade kavramının içeriği, Münci Kapanı’nın de vurguladığı üzere, Türkiye’deki merkez sağ partileri seçimde çoğunluğu elde eden partinin “her şeyi yapabilme hakkını” da doğrudan elde ettiği şeklinde doldurulmuştur. Hal böyle olunca, meclis çoğunluğuna tekabül eden bir milli irade ve milli iradenin tecellisine indirgenen bir demokrasi Türkiye’de merkez sağın anlam dünyasını oluşturmaktadır. Bu ise, demokrasinin çoğunlukçu yorumundan başka bir şey ifade etmemektedir (Kapani, 2010).

Türk sağının demokrasi anlayışı, milli irade kavramının bağrında türemiştir. Öyle ki, merkez sağ partiler açısından millet kavramı, iyi olan her şeyi bünyesinde toplayan bir kavram olarak ele alınmaktadır. Hatta denebilir ki, Türkiye’de merkez sağ

partilerin tarihi, bu kavrama dizilen methiyelerle güzellemelerin tarihidir. Bu surette Türk sağ demokrasiyi, milletin ve sadece milletin tecellisine indirgemektedir. Bu türden bir yaklaşım, demokrasi kavramının hüküm sürmekte olduğu, ancak hükmetmediği bir yaklaşımın açık bir ifadesidir. Hal böyle olunca, Türk merkez sağının demokrasi algısı da “seçim matematiği, alınan oy yüzdesi ve koalisyon aritmetiğine dayanmaktan” öte bir anlam ifade etmemektedir (Cizre, 1996: 152). Ancak sorun daha ilk önermede ortaya çıkmaktadır. Çünkü milli irade/milletin tecellisi kavramları sorunsallarla dolu bir içeriğe sahiptir. Bir kere, demokrasinin “milletin gerçek temsili” şeklindeki tefsiri, “demokrasinin türdeş biçimde verili tanımlanmış bir toplumun otantik temsili” olarak görülmesini gerektirmektedir. Bu gereklilik ise beraberinde serbest seçimler neticesinde bu türden gerçek bir temsilin gerçekleşmesi hallerinde, “bireyin devlete koşulsuz sadakatini” de içermektedir. Kaldı ki bu yaklaşım, herkesi tatmin etmesi gereken siyaseti de “milletin kendi öz ereklere peşinden teklemekten koşan insan etkinliğine” endekslemektedir (Mert, 2007: 53). Böyle olunca, milli iradeyi ifade etmek adına herkese nizam ve intizam vermek merkez sağ partilerin klasik politikaları olarak belirmektedir. Öyle ki millet ile iradesi (temsilcileri) arasında ilişki, seçim dönemleri dışında herhangi bir geri besleme (feedback) içermeyen, tersine monolog bir ilişkisellik ortaya çıkmaktadır. Kısacası Türk sağ, demokrasiyi milletin hakiki temsilcileri şeklinde algılamakta, sivil/hakiki temsilcileri de kendilerinden birinin iktidar olması olarak oturtur. Bununla birlikte Türk sağının demokrasi retoriği karşısındaki samimiyeti, devlet fetişizmiyle eleştiri oklarını üzerine çekmektedir. Özgürlük ile otorite arasındaki uzlaşmaz zıtlıktan hareketle, Türk sağının liberal demokratlığı arzuladığı “omnipotent”, yani her şeyi kontrolü altında tutmaya kadir bir devletle sınırlılık arz etmektedir (Roskin, 2009: 142). Dolayısıyla Türk sağının demokrasi retoriği sahiciliği olmayan bir iddiadır. Toplu yararın hikmetine ancak ve katıyen halkın seçtiği şefin vakıf olabileceği düşüncesi bunun en açık göstergesidir. Bir diğer ifadeyle her defasında ardında iktidar yoğunlaşması yaşıtan bir demokrasi tecrübesi, demokrat olmayan bir demokrasidir. O halde Türk sağının tezahürü, sığ demokrasi anlayışlarının tekerrürünü beraberinde getirmiştir.

Gerçekten merkez sağın demokrasi söylemi, merkez sağın kendi eylemleriyle bir tezatlık taşımıştır. Eric Jan Zürcher’in ifadesiyle “seçim öncesi verilen sözler, seçim

sonrasında unutulmuştur” (Zürcher, 2008). Demokrat Parti özelinde değerlendirmede bulunacak olursak, ikinci dönem (1954’ten sonra) yaşanan ekonomik başarısızlıklara paralel olarak iktidar partisi ana muhalefet partisi olan CHP’yi kapatmaya doğru ilerleyerek siyaseti DP’ye, DP’yi de “Menderes’in partisi”ne dönüştürmüştür (Ahmad, 2011: 239-240). Adalet Partisi özelinde değerlendirmede bulunacak olursak, AP, rol modeli DP’den, Süleyman Demirel de rol modeli Adnan Menderes’ten ne daha ileri ne de daha geri bir pozisyona sahip olmuştur. Çoğunlukçu demokrasi anlayışıyla kitlelere pazarlanamayan bir demokrasi yaklaşımı, milli irade söylemiyle mümkün olmuştur. Nitekim AP, 1961 Anayasası ile elde edilen çoğulcu demokrasi normunu ve Türk siyasi hayatındaki en adil seçim sistemi olma özelliği taşıyan milli bakiye sistemini, paradoksal bir biçimde “milli iradeyi zayıflattığı” iddiasıyla eleştirmiştir (Arat, 2008: 117). AP’nin eleştirisi, Türk siyasi hayatındaki en çoğulcu anayasa olan 1961 Anayasası’na, kendilerine “demokratik yetki” vermedikleri üzerinedir (Cizre, 2005). Demokratik yetki ile kastedilen ise “seçimleri kazanmışsam, elbette hüküm edeceğim” şeklindeki çoğunlukçu bir demokrasi anlayışıdır. Anavatan Partisi özelinde değerlendirdiğimizde ise bizzat askeri ara rejim gözetiminde uygulanan 1983 seçimleriyle birlikte iktidar olmasına karşın, dönemin “en sivil” partisi/şahsı (Turgut Özal) olduğunu iddia etmesindedir. Siyasal çoğulculuğu “siyasal istikrarsızlık” olarak gören bir burjuvazi (özellikle de sanayi sermayesi) ilkin 1970, ardından 1980 darbeleriyle siyasal çoğunlukçuluğu egemen kılmaya çalışmıştır. Nitekim burjuvazinin bağrında doğan bir parti olarak ANAP’ın, 1982 Anayasası ile getirilen çoğunlukçu demokrasi norumu ve Türki siyasi hayatındaki en adaletsiz seçim sistemini -bırakın eleştirmeyi- desteklemesi, Turgut Özal şahsında ANAP ve Türkiye’deki merkez sağın ne kadar “demokrat” olduğunu gözler önüne sermektedir (Arı, 2012).

Türkiye’de demokrasi her nasıl Adnan Menderes ve beraberindekilerin kişisel çabalarıyla mümkün olmamışsa, Türkiye’deki otoriterleşme de sadece onların ürünü olarak kavranamaz. Ancak Türkiye’de demokrasinin, daha en başından itibaren sola kapalı bir demokrasi olduğu düşünülürse, Türkiye’deki merkez sağ partiler “çoğunlukçu demokrasi” yaklaşımıyla bu “kapıyı” sonuna dek kapatmıştır. Eğer demokrasi, temelde meta üretim ilişkilerinin üzerinde yükselen bir toplumsal şekillenmenin iki zıt kutbunun (burjuvazi ve proletarya) imzasını taşıyorsa Türkiye’de demokrasi proletaryanın

temsiline kapalı bir şekilde burjuvazinin imzasını taşımıştır. Zira burjuvazinin bağrında yetişen partiler olarak merkez sağ partiler de çoğunlukçu demokrasi yönelimleriyle bu durumu pekiştirmiştir (Kürkçüoğlu, 1978).

Merkez sağ açısından **devlet** kavramı da bir orada bir burada yer edinmektedir. Demokrasiyi “milli iradenin tecellisi”, milli iradenin tecellisini de “bizden birilerinin iktidara gelmesi” şeklinde algılayan merkez sağ, devleti hem en güçlü ve kutsal, hem de azametli düşmanlardan ve milli irade ürünü olmayan iktidarlardan korunması gereken, dolayısıyla korunmaya muhtaç olarak görmektedir. Merkez sağın devlet dostu yönelimi hak, hürriyet ve demokrasi söylemini sınırlandırmakta, “ilkesel bir liberalizmle uyuşmamaktadır” (Cizre, 2005: 37). Bu yüzden merkez sağ siyaset, ilkesel açıdan tutarsız, ideolojik açıdan muğlak bir yalpalama içerisindedir. Artık gelenekselleşmiş ikili söylemler, bunun en bariz örneğidir. Pragmatizm, bu paradoksun üzerini örten icat edilmiş bir “ilke”dir. Merkez sağ, devleti, toplum nezdinde pek de karşılık bulmayan liberal söylemler yerine, toplum nezdinde yer edinen milliyetçi-muhafazakâr söylemlerle eleştirmiştir. Bu bağlamda devlet, milletiyle bütünleşmiş bir kütle olmamasıyla eleştiri konusu edilmiştir. Laiklik ve Batıcılıkla harmanlanmış milletin değerlerinden kopukluk söylemi, devlet eleştirisinde en önemli parçayı oluşturmaktadır. Buna karşı kendisini milletin değerleriyle harmanlanmış gerçek temsilci statüsüne çıkarmaktadır. Dolayısıyla merkez sağ açısından gerek devlet gerekse de demokrasi tartışması, milletin değerlerine yabancılaşmış bir kesim ile milletin değerleriyle harmanlanmış kendileri arasındaki mücadeleye sokulmuştur (Mert, 2007).

2.5. Uluslar-arası İlişkiler mi?

Kavramlar genellikle nereden ve nasıl geldikleri bilinmeden kullanılır. Bir kelimenin kullanımı yaygınlaştıkça, o kelimenin mutlak surette kullanılması gerektiğine dair yanıltıcı bir inanç oluşmaktadır. Yanıltıcıdır, çünkü kavramların kullanımındaki enflasyon, onların taşıdığı ideolojik misyonu perdeleyici bir işlev görmektedir (İnsel, 2005). Türk dış politikası tamlamasındaki “Türk” ve “dış” sıfatları veya Türkiye Cumhuriyeti’nin uluslararası ilişkileri terimindeki “ulus” kavramı da benzer nitelikteki

kavramlardandır. Klasik anlamda dış politika, “bir devletin karar vericilerinin, ulusal çıkar şeklinde tanımlanan hedeflerini elde etmek için, diğer devletler veya uluslararası birimlere yönelik geliştirdiği bir strateji veya planlı hareketler yöntemi”dir (Plano, 1988: 6). Görüldüğü üzere dış politikaya ilişkin kullanılan dil, ön kabulleri dolayısıyla, ulus-devlet ve onun sadık yurttaşlarıyla potansiyel düşmanları arasında sınır hattı çizen milliyetçilik ideolojisinin dış politikaya içkin olduğunu kanıtlamaktadır. Öyle ki, göze nötr gelen bu türden kavramların doğrudan ideolojik içeriğe sahip oldukları gerçeği göz ardı edilmektedir.

Günümüz devletler sisteminin başlangıcı olarak kabul edilen 1648 Westphalia barış antlaşmasından itibaren ulus-devlet formasyonundaki siyasal birimler, kapitalist sistemin en bilindik simalarını teşkil etmektedir. “Devletin küresel sahnede egemen aktör olmasıyla da birbirleriyle etkileşimleri uluslararası politik analizlerin odak noktasını oluşturmuştur” (Lopez ve Stohl, 1989: 7). Ulus-devletin küresel sahnede egemen aktör olması ise, bir başka ihtiyacın ürünüdür: “ideal kolektif kapitaliste duyulan ihtiyaç” (Jessop, 2005: 51). Bu ihtiyaca yanıt olarak ulus-devletleşen devlet, tarihte ilk defa üretimin kapitalist tarzda gerçekleşmesinden (ilkel birikim), kapitalist üretimin yeniden örgütlenmesine, oradan da burjuvazinin dalga dalga dünyanın dört bir yanına yayılmasına varana dek işte bu ekonomik iktidarın hissettiği “ihtiyaçlara” cevap veren bir siyasal iktidardır. Bu ihtiyaçlardan en önemlisi ise burjuvazinin proletarya üzerinde tahakkümün nasıl kurulacağıdır. İşte, bu türden “ihtiyaçları” karşılamak üzere sahneye çıkan ulus-devlet, farklı birikim modellerine paralel olarak, kimi zaman ücretler aleyhine şirket karlarını güvence altına almak için piyasaya müdahil olurken, kimi zaman da gene ücretler aleyhine şirket karlarını artırmak için piyasadan çekilebilmektedir. Yine, kapitalizmin her bir büyüme/yükselme ve kırk ile altmış yıllık arayla bu büyümeyi takip eden küçülme/düşüş salınımlarında sermaye sınıfının bir yandan asgari çıkarlarını güvence altına alırken, diğer yandan kar maksimizasyonu peşinde koşacak olan da devlet olmaktadır. Nitekim devletin cevap verdiği “ihtiyaçlar”, doğası gereği yayılmacı bir karaktere sahip olan sermayenin ihtiyaçları olduğundan, burjuvazinin genişlediği alanları “yaşam alanı” (lebensraum) olarak ilan etmek de devlete düşen bir görev olmaktadır (Gowan, 2004).

Her biri ulus-devlet formasyonuna sahip devletlerin birbirleriyle ilk kez iletişim/etkileşim içerisine girmesi, ilk olmanın sağladığı bir “giz”e sahiptir. Bu giz ise “ötekiliğin ve bunun bilgisinin, ötekiliğin ve kişisel kimliğin oluşturulmasının, ötekiliğin ve ondan yabancılaşmanın, ötekiliğin ve kolektif kimliğin pekiştirilmesinin, ötekiliğin ve ona bağımlı olmanın gizi”dir (Connolly, 1995: 59). Ulus-devlet, salt siyasi değil, aynı zamanda ekonomik olarak “kapitalizmin koruyucusu/bekçisi” olması bağlamında önem taşımaktadır. 1789 Fransız Devrimi, “ulusçuluğun moral ve ideolojik zeminini güçlendirmiş” (Sönmezoğlu, 2005: 660); özellikle 19. yüzyıl, Treitschke’ye göre “bir insanın hangi ulustan olursa olsun kendisini tüm insanlığın bir üyesi olmak yerine, öncelikle bir Alman ya da Fransız veya diğer uluslardan birinin üyesi olarak tanımladığı bir dönem” olarak tarif edilmiştir (Guibernau, 1997: 13). O halde, “bu sistemin içinde yer almış, alan ya da alacak olan her devletin temelinde milliyetçiliğin olumlaması vardır” diyebiliriz (Alpkaya, 2009: 156).

Milliyetçilik dünya coğrafyasını, gerçek/algılanan soy, dil ve kültür farklılıkları temelinde “türdeş” olduğu varsayılan ve kendisini primordial bağlar olarak sunan ulus ölçeğinde “kuran” bir ideolojidir (Fenton, 2001). Bu çerçevede bir devletin diğer devlet(ler)le karşı karşıya geldiği her an, yukarıda ifade edilen gizi gün yüzüne çıkartan, böylelikle de milliyetçiliği olumlayan yüzleşmelerdir. Nitekim her devlet, bir başka devletle yüzleşmesini, tüm ulusun çıkarlarının bir bileşkesi olduğu iddia edilen “ulusal çıkar” gereği, ya da herkesin mümkün olan maksimum faydasını elde edeceği ideal politika/reel politika olarak milliyetçi bir ahlaki ethosla temellendirmektedir. Kaldı ki milliyetçilik, yekpare olduğu varsayılan içerisi ile kaosu çağrıştıran dışarısı arasındaki sınır hattını inşa eden temel ideolojidir. Bu çerçevede milliyetçilik, dışarıdaki düşman/öteki ile içerideki biz arasındaki ilişkide, bizi “biz” olarak kimleyen bir role sahiptir. Milliyetçiliği yapay bir kategori olarak üreten dünya, bu milliyetçiliğin “sahici” dünyası haline gelmiştir. Dolayısıyla milliyetçilik, sistemin aktörlerini kurgularken, sistemin aktörleri de her ritüel, yüzleşme ve ilişkisinde milliyetçiliği yeniden üretmektedir. Tersine bir ifadeyle söyleyecek olursak, milliyetçilik ideolojileri modern devletin beka aracı olarak istihdam edilmektedir. Bunu özellikle küreselleşme dalgasında yaşanan yoğunlukla birlikte ulus-devletin tavsadığı bir konjonktürde, milliyetçilik ideolojilerinin son derece ön plana çıkmasında görebilmekteyiz. Öyle ki,

milliyetçiliklerin bu dönemdeki “uyanışı”, bir anlamda modern devletin mevcudiyetlerinin son kalesi olarak ona sığınması şeklinde okunabilir. Tabi bu sığınma da, esasen dünya kapitalizminin içerisine girdiği salınlara paralel olarak şekillenmektedir. Yani, kişisel çıkarlarını güderek ulus-devleti icat eden burjuva sınıfı, onu elinden kaybetmemek üzere yeni atılımlara kalkışmaktadır. Bu süreç bir yandan burjuvazinin küresel hareketliliğini bir üst seviyeye taşıma şeklinde gelişirken, diğer yandan da işçi sınıfının küresel hareketsizliğini bir üst seviyeye çıkarma şeklinde ilerlemektedir. Bu süreçte milliyetçilik ideolojisi, ezilen sınıflara ve sömürülen halklara karşı aşınmaz duvarlar ören kapitalist devletin bir beka aracı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Milliyetçilik ideolojisi, bir yandan ulus-devletlerin varlıklarını pekiştirirken, diğer yandan da kendisini var etmektedir. Bir başka ifadeyle milliyetçilik ile ulus-devlet formasyonu arasında simbiyotik bir ilişki göze çarpmaktadır. Bu surette milliyetçilik ideolojisinin bünyesinde eril bir anlayış taşıdığı da söylenebilir. Diğer bir ifadeyle mevcudiyeti namusa endekslerken, namusa yönelik her saldırıyı tecavüz olarak algılayan eril anlayış milliyetçilikte de söz konusudur (Kowert, 2002). Uluslararası ilişkilerin cinsiyetçi sembolizm içeren kavramlarla açıklanması ise milliyetçiliğin uluslararası ilişkileri “kan davasına” eşitleyen bir anlamlandırmaya sahip olduğunu gözler önüne sermektedir. Ancak uluslararası ilişkiler eril bir anlayış ve tikel bir metinleştirmenin yeterli, dolayısıyla geçerli olamayacağı bir bütünselliğe sahiptir. Üstelik bu bütünsel yapı (sistem) içerisindeki parçalar (devletler) da milliyetçiliğin iddia ettiği gibi her biri içsel bütünlüğe sahip organizmalar değildir. Aksine milliyetçilik, mümkün olmayan bir içsel bütünlük iddiasında bulunarak, “yanıltıcı imajlar” yaratmaktadır (Kowert, 2002: 57).

Dış politika aslında iç politikanın bir türevi ya da devamıdır. Mesela kendi toplumunu dönüştürülmesi gereken bir gerçeklik olarak algılayan bir hükümet, uluslararası arenada yeni destek noktaları ararken, buna karşın kendi ülkesinin gerçekliğini veri ve sabit olgular olarak gören bir hükümet, uluslararası arenada miras olarak aldığı yeri koruma eğilimi içerisinde olur. Dolayısıyla iç ve dış politika ayrımı, hükümetlerin bütünsel politikaları çerçevesinde bir iççelik taşımaktadır. Bütünsellik

taşıdığı ölçüde de böyle bir ayırım, işaret sıfatından öte bir anlam ifade etmez. Nitekim bu ayırım, ulus-devletin ikili mantığının ürünüdür. Dünyayı ‘biz’ ve ‘onlar’ şeklinde okuyan ulus-devlet mantalitesi beraberinde ‘bizim’ mekanımız olarak ‘iç’, onların mekanı olarak da ‘dış’ çevrelere ihtiyaç duymuştur. Ancak bu ihtiyaç, siyasi iktidarların politik tutumlarındaki bütünselliği altedememiştir. Aksine, iç ve dış politikaların arz ettiği bütünlük, “ulusal çıkarların insan faaliyetini şekillendiren tek politika-ötesi (meta-politik) varlıklar olduğunu iddia eden söylemleri altetmiştir” (Camiller, 1987: 139). Böylelikle verili, sabit ve karşılıklı olarak dışlayıcı olduğu iddia edilen ulus-devletlerin şizofrenik ayırımı hükmünü yitirmiştir (Ruggle, 2000; İnat ve Balcı, 2007). Çünkü iç’in kendisini dıştan soyutlayarak, dış’ın da kendisini içden bağımsızlaştırarak bir bütün teşkil etmesi henüz gerçeklik olamadan ortadan kalkmıştır (Anderson, 2011; Gellner, 2008; Hobsbawm, 2010).

Sorun, kavramların ve tanımlarının içeriksiz (kimliksiz) ve totolojik niteliğinden kaynaklanmaktadır. Gerçeğin çerçevelenmiş haline gömülmüş metinler, görüntüsüne aldandıkları sistemin çıkarına hizmet eden “milliyetçi dil hapishanesine kapılmaktadır.” Dış politika, muhayyel bir ulus ile mevcut bir devleti zoraki evlendirmekten kaynaklanan “homojenleştirici” öbeklerden bir tanesidir (Dağı, 2002: 13). Nitekim ulusal çıkar ve milli dava türünden kavramlar da muhayyel bir ulusun var olduğu iddia edilen çıkarlarını ete kemiğe büründürme maksadı taşımaktadır. Uluslararası ilişkileri yekpare kabul edilen ulus ve onun devleti ya da devlet ve onun ulusu arasındaki ilişkiler olarak konumlandırmak, değerlendirmeleri çözümü olmayan bir yere sığdırmak anlamına gelmektedir. Çünkü uluslararası ilişkiler, ‘uluslar arasındaki ilişkiler’ sığmayacak kadar karmaşıktır.

Her ulus devlet, esasen egemen sınıfın gereksinimleri doğrultusunda yön verilen bir dış politik çizgiye sahiptir. Bu surette her ne kadar farklı iktidar dönemlerinde farklı kodlamalarda bulunulsa da, Türk dış politikası gerek geleneksel ilkeleri gerekse de güncel kaideleriyle Türkiye’deki egemen sınıfının imzasını taşımaktadır. İlk bakışta çok genel bir yargı olarak algılanabilecek olan bu iddia ise ancak sınıflar içi ve arası ilişkilerin katmanlı ve heterojen yapısı vurgulanmak kaydıyla bir anlam kazanabilir. Çünkü sadece bu surette, egemen sınıfların dış politikada yegane aktör olmadığını

söyleyebiliriz. Egemen ve emekçi sınıfların mevcudiyeti ve mücadelesi ile sınıf mevcudiyetleri içerisindeki çeşitli iç çelişki/alt bölünmeler de dış politika yapım sürecinde belirleyicidir (Okuyan, 2004).

Sonuç itibariyle uluslararası ilişkiler, aslında pek de iddia edildiği gibi olmayan bir ilişkiler yumağıdır. Öyle ki, bu ilişkiler yumağı, ulus-devlet düzeyinde kalınarak incelenemeyecek derecede amorf tur. Hal böyle olunca, olay ve olguları anlamlandırırken ve açıklarken, analiz biriminin önemi daha da artmaktadır. İşte analiz biriminin artan bu öneminin gerektirdiği ölçüde bir detaylandırmayı, sınıfsal bakış açısı bizlere sunabilmektedir. İzleyen bölümde sınıfsal paradigma çerçevesinden bakmak suretiyle bu bölümde sunulmuş teorik çerçeve pratik bir içerikle tamamlanacaktır.

BÖLÜM III

3. MERKEZ SAĞ: PRATİK TANIMSAL ÇERÇEVE

Tarihin dönemlendirilmesi, “tarih dilimlerini birbirinden ayıran niteliğin bulunmaya çalışıldığı bir soyutlama denemesidir” (Nalçacı, 2013: 7). Üstelik metodolojik olarak *diyalektik*, Bertell Ollman’ın dediği gibi “Olası bütün önemli değişim ve etkileşimleri gözümüzün önüne seren bir düşünme biçimi” ise bu düşünme biçiminin anlamlı ve işlevli olabilmesi, anlama sürecini soyutlamalarla kat etmeye bağlıdır (Ollman, 2011). Çünkü doğa bilimlerinde nesneyi koşullarından tecrit etmek mümkünken, sosyal bilimlerde ancak soyutlama söz konusu olabilir (Uras, 2004: 35). Soyutlama ise bir yandan bütünün kalın çizgilerini çizerken, diğer yandan da bütün içerisindeki parçaların/bileşenlerin daha bilinçli bir şekilde alımlanmasını sağlar. Özü soyutlamaya dayanan dönemlendirme(ler)de önemli olan ise bir sonraki dönemde salınımları görülebilecek bir örneği, bünyesinde döneminden taşıdığı kalıntıların altını çizmektir. Ancak farklı dönemlerde farklı öze sahip pek çok olay, birbirinin yansıması şeklinde bir boyuta da sahiptir. Bu çerçevede tez kapsamında ilkin Demokrat Parti döneminde Kıbrıs örneği, ikinci olarak Adalet Partisi döneminde Haşhaş krizi ve son olarak da Anavatan Partisi döneminde Körfez Savaşı örnek olayları incelenerek, merkez sağ partilerin birbirinden farklı öze sahip dönemlerdeki kemikleşmiş dış politik tutumları gözler önüne serilmeye çalışılacaktır. Bu surette Türk dış politikasına yönelik tarihi dönemlendirmelerimiz de Demokrat Parti’nin iktidarda olduğu “Sıcak Savaş’ın Soğuk Savaş’a tırmandığı” 1945-1960 dönemi, Adalet Partisi’nin iktidarda olduğu “Soğuk Savaş’ın Sıcak Savaş’a evrilme eğiliminin soğrulmaya başladığı” 1965-1970 dönemi ve Anavatan Partisi’nin iktidarda olduğu “Soğuk Savaş’ın Soğuk Barış’a evrildiği” 1980 sonrası dönem şeklinde olacaktır.

3.1. Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası

Tarihin dönemlendirilmesinde ilk aralık, Demokrat Parti'nin ilkin muhalefette, daha sonra ise iktidarda olduğu bir yandan “İkinci Dünya Savaşı’ndan Soğuk Savaş’a tırmandığı”, diğer yandan da “Soğuk Savaş’ın Sıcak Savaşa evrimle eğiliminin yoğunlaşmaya başladığı” 1945-1960 dönemidir. 4-11 Şubat 1945 tarihli Yalta Konferansı’yla sona eren Müttefikler arası işbirliği, 1962 yılındaki Küba füze kriziyle en üst noktaya tırmanacak olan yeni bir rekabet dönemine yol açmıştır. Dolayısıyla döneme ilişkin değerlendirmelerimiz, uluslararası sistemin yeni bir savaş, Soğuk Savaş mecrasına girdiği dönemin karakteristiklerini taşıyacaktır.

3.1.1. Uluslararası sistem: sıcak savaşlardan soğuk savaşa

İkinci Dünya Savaşı sonrası konjonktür pek çok açıdan “büyük dönüşümler” taşımaktadır. Büyük dönüşümlerin en önemlisi, İkinci Dünya Savaşı türünden bir sıcak savaşın neticesinin ancak Soğuk Savaş türünden gerçekten “soğuk” bir savaşla mümkün olmasıdır. Böylelikle Soğuk Savaş, “İkinci Dünya Savaşı’nın anaforunda doğan, birinin başında ABD’nin, diğerinin başında ise SSCB’nin bulunduğu iki karşıt bloğu karşı karşıya getiren bir zıtlaşma” olarak ortaya çıkmıştır (Akalin, 2003: 15). Özellikle 4-11 Şubat 1945 tarihli Yalta Konferansı’yla sona eren Müttefikler arası işbirliği ve başlayan Müttefikler arası rekabet dönemi 1962 yılındaki Küba füze kriziyle en üst noktaya tırmanacaktır. Bu tırmanmanın derecesi ve zıtlaşmanın keskinliği, birini ötekine tercih etmek yerine birinin yanında ötekini de yanında barındırmak şeklinde esnek ve çok boyutlu bir politikaya izin vermezken, blok içi ittifak olgusunu pekiştirmiştir (Karadeli, 2003). Eric Hobsbawm’a göre bu karşı karşıya gelişin iki temel özelliği vardır. Bunlardan ilki, Soğuk Savaş’ın her an sıcak savaşa/dünya savaşına yol açabilecek kaygan zemine sahip olmasıdır. İkincisi ise blok liderlerinin İkinci Dünya Savaşı’ndan hemen sonra beliren eşitsiz güç dengesine yol açan küresel güç dağılımı konusunda zımnî anlaşmaya varmalarıdır (Hobsbawm, 1996). Nitekim Yalta Konferansı’nda varılan örtülü anlaşma, Berlin’de duvarın yıkılmasıyla son bulacaktır. Anlaşma metninin yırtılması ile duvarın yıkılması ise, Soğuk Savaş’ın sonu anlamına gelecektir.

Her büyük dönüşümde olduğu gibi bu büyük dönüşümde de, kendisinden önceki dönem tarafından algılanamayacak aykırı bir nitelik taşımaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası sistem beş temel gelişme tarafından şekillenmiştir. Bir kere “Westphalia Antlaşması”ndan itibaren uluslararası sistemde yer alan aktörlerin davranış kalıplarını şekillendiren güç dengesi sistemi sona ermiştir” (Özlük, <http://dergiler.ankara.edu.tr>, 05 Kasım 2012’de erişildi). Uluslararası sistemin Soğuk Savaş’a evrilme tarihi, aynı zamanda ABD ile SSCB’nin birer büyük güç olmaktan süper güç olmaya erişme tarihidir (Bostanoğlu, 1999). Çünkü dünya politikasındaki güç merkezi değişmiş, dünya politikasında özne değişim(ler)i yaşanmıştır. Avrupa bir dünya alt-sistemine indirgenirken, ABD ve SSCB dünya sisteminin başat unsurları olarak belirmiştir (Oran, 2008). 1930’lu yıllarda SSCB, “tek ülkede sosyalizmi inşa” ve emperyalist kuşatmaya karşı mevzilenme politikası uygularken, ABD, 1929 Büyük Buhranı’nı aşma derdinde ve klasik izolasyonist politika güdümündeydi (Akalın, 2003). Ancak on yıl sonra her iki devlet de uluslararası ilişkilere damgasını vuracak üst aşamalara sıçramıştır. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra sosyalist kalkınma modeli milyonlarca insanın umudu olmuş, sosyalizm “tek ülkeye sığmayacak” bir cazibeye kavuşmuş, sosyalizmi tatbik eden SSCB de doğal olarak dünya politikasında kulvar atlamıştır. Bununla birlikte ABD de İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra dünya ekonomik üretiminin yarısını denetleyecek bir üst aşamaya sıçramıştır (Nye, 2003).

İkinci Dünya Savaşı koşulları, savaşın iki büyük müttefiki olan ABD ile SSCB arasındaki kurumsal ve ideolojik farklılıkların üzerini örtmesine karşın, savaş koşullarının sona ermesi, iki ülke arasındaki bütün farklılıkları göz önüne çıkartmıştır. Bir diğer ifadeyle Necmettin Sadak’ın “düşman yenildikten sonra her devletin vargısı ayrı ayrıdır. Zaferdeki menfaat beraberliği, -derin görüş ayrılıklarından dolayı- sülhte yoktur” ifadesi gerçekliğine kavuşmuştur (Sadak, 1945). Aslında Sovyetler Birliği ile ABD’yi biraraya getiren tek nokta Alman militarizmi ve faşizmini yıkarak, bu ülkenin tekrardan silahlanma türünden kalkışmalarda bulunmasını engellemekti. Ancak ABD’nin Nazi Almanyası’na saldırma konusundaki gecikmesi, SSCB tarafında şaibe uyandırmışken, ittifakın tek bir nedene dayanması ittifakın yanılsamalı bir hüviyete bürünmesine yol açmıştır (Telli, 1998). 1946 yılının başında, savaş henüz yeni bitmişken Winston Churchill’in, iki sistem arasına bir “Demir Perde” çekildiğini

açıklayan meşhur “Iron Curtain” konuşması⁸, İkinci Dünya Savaşı esnasında temelde tek bir neden etrafında sağlanan dostluk havasına bir darbe indirmiş, iki sistem arasında ilk gerginlik böylece belirmiştir. Hatta daha da öncesinde Soğuk Savaş, İkinci Dünya Savaşı’nın sonlarına doğru bir başlangıç olarak mevcuttur (Küçük, 1990). Gerilimlere yol açacak soğukluk daha savaş neticelenmeden yaşanmaya başlanmış, arayı yakınlaştıran gerekçelerin ortadan kalkmasıyla da gerilimler tırmanmıştır. Böylelikle iki ülke arasındaki farklı tarihsel perspektif ve uzlaşmaz siyasi çıkarlardan kaynaklanan rekabet, her iki sistemin etki sahasını genişletme girişimi ile ülkeleri karşı karşıya getirmiştir (Spielvogel, 1991). Bundan böyle taraflar, birbirlerine besledikleri karşıtlık temelinde varını yoğunlu seferber edecek, atom bombasının icat edilmesiyle de başta ABD, daha sonra da SSCB, büyük devlet uzlaşmazlığına ve küstahlığına kapılacaktır.

İkinci büyük gelişme olarak “ideolojiler, devletlerin dış politik formasyonlarını belirleyen unsurlar olarak ortaya çıkmıştır” (Özlük, <http://dergiler.ankara.edu.tr>, 05 Kasım 2012’de erişildi). Soğuk Savaş’ın biricikliği de burada yatıyor. Stalin’in ifadesiyle “(Soğuk Savaş) geçmiştekine benzemiyor. Birisi bir yer işgal edince, oraya kendi sosyal sistemini dayatıyor” (Fontaine, 1968; 225; aktaran: Akalın, 2003: 22). Ulus aşırı ideolojik çatışma, hemen her ülkenin güç konumunu, iç ve dış politikalarını doğrudan etkilemiştir. İdeolojiler açısından İkinci Dünya Savaşının sonuçları kısa vadede sol ve Sovyetler Birliği lehine kapı aralamıştır (Leffler, 1994). Kapitalist dünyanın var olan düzenine karşı ilerleyen üç kuvvet ortaya çıkmıştır: Bunlardan ilki, halk destekli sosyalist devrimci hareketler, ikincisi radikal/ilerici rejimler ve üçüncüsü, Üçüncü Dünya ülkeleri koalisyonunun diplomatik arenada örgütlenip, radikalleşmesidir (Ougaard, 1987). Bütün bu hareketler, kuramsal açıdan belirsiz ancak siyasal açıdan gayet militan bir anti-emperyalist söyleme sahiptir.

Bir kere on beş yıllık ekonomik kriz, savaş ve soykırım Avrupa’daki pek çok merkez sağ partiyi (middle-of-road parties) güçten düşürürken, savaş yıllarında sağ partilerin faşist rejimlerle işbirliğine kalkışması, savaş sonrası dönemde sağ partilerin

⁸ Orijinal metni şu şekildedir: “from Stettin in the Baltic to Trieste in the Adriatic an iron curtain has descended across the Continent” (Kıta üzerinde, Baltık’ta Stettin’den Adriyatik’te Trieste’ye kadar bir demir perde inmiştir.)

gözden düşmesiyle sonuçlanmıştır. Ülkelerindeki aristokrasi ve burjuvazinin düşmanla işbirliğine girişmesine karşın komünistlerin Nazilerle ön saflarda savaşması, ekonomik ve politik kurumlarda derin yapısal değişimler ve yaşam standartlarını yükseltecek sosyo-ekonomik reformlar arzulayan kitleler nezdinde sol partilerin imajını yükseltmiştir (Oran, 2008; Leffler, 1994). Bu çerçevede Doğu Avrupa’da kurulan komünist rejimler, sanıldığı gibi aksine, Sovyetler Birliği’nin ürünü değil, aksine yerli komünistlerin emeklerinin ürünü iken, söz konusu komünist rejimlerin Sovyetler Birliği etki alanına girmesi/uydulaşması, 1948 yılından sonra gerçekleşmiştir (Oran, 2008). Zira çeşitli Batı Avrupa ülkelerindeki Komünist Parti üye kayıtları bu iddiayı destekler niteliktedir. Örneğin, Belçika Komünist Partisi 1939 yılında 9 000 üyeye sahipken, 1946 yılında 100 000 üyeye; Hollanda Komünist Partisi 1938 yılında 10 000 üyeye sahipken, 1946 yılında 53 000 üyeye; Yunan Komünist Partisi 1935 yılında 17 000 üyeye sahipken, 1945 yılında 70 000 üyeye ve İtalya Komünist Partisi 1943 yılında 7 000 üyeye sahipken, 1945 sonunda 1 700 000 üyeye sahip olmuştur. Fransa, İtalya ve Finlandiya’da komünistlerin oy oranı, toplam seçmen kitlesinin yüzden 20’sine ulaşmıştır (Spriano, 1985: 7; aktaran: Akalın, 2003: 81). Bu veriler, İkinci Dünya Savaşı atmosferinde eşitlik temelinde hümaniteryen bir öze sahip olan sosyalizmin yükselen bir trend olduğunu göstermektedir (Özlük, <http://dergiler.ankara.edu.tr>, 05 Kasım 2012’de erişildi). Sosyalizmin, Batı tarafından beklenmedik derecede yükselişi ise, gene Batı’yı tetikleyen ve Soğuk Savaşa meyleden gelişmelerin örtük sebeplerindendir. İngiltere Başbakanı Winston Churchill bu beklenmedik gelişmeyi şu şekilde ifade etmiştir: “Komünistler Sovyet Cephesinin gerisinden başlarını dikiyorlar, Rusya kurtarıcı konumuna, komünizm de kutsal düzeni konumuna yükseliyordu” (Churchill, 1986: 216; aktaran: Akalın, 2003: 60).

Üçüncü olarak, dekolonileşme süreci savaş sonrası döneme damgasını vuran gelişmelerden bir diğeridir (Gadkar-Wilcox, 2013). Dış kontrolden bağımsız ekonomi ve kolonyal toplum ile kültürden arta kalan bütün kalıntıları yok etmek isteyen yeni ulus-devletler, Batı emperyalizmine karşı savaşım vermiştir. Bu savaşımında Marksist-Leninist doktrin, bu ülkelerin geri kalmış vaziyetlerini açıklayan doktrin olarak ön plana çıkarken, Sovyet tarzı kalkınma modeli de, hızlı sanayileşmeyi içeren devletçi modeli benimsediğinden, bu ülkelerin geleceklerini şekillendirecek politikalar yumağı

sunmuştur. Bu yüzden “dekolonizasyon süreci, Üçüncü Dünya ülkelerindeki Batı hegemonyasını baltalamıştır” (Leffler, 1994: 9). Buna karşın 1945 ile 1949 yılları arasındaki gelişmeler ABD ile SSCB arasındaki şüphe ve korkuları pekiştirmiş, safları belirginleştirmiştir. ABD dış politikasında genellikle reelpolitik ve idealpolitik şeklinde sınıflandırılan iki karşıt eğilimin bulunduğu iddia edilir (Gözen, 2001). Oysa, Thomas Carothers’ın ifade ettiği gibi, “uzlaşmaz katı çıkarlar ile evrensel demokrasi ideali şeklinde özetlenebilen bu iki eğilimden askeri, ekonomik ve siyasi çıkar uygulamada demokrasi idealinden öncelik taşımaktadır” (1997: 17). Kaldı ki, demokrasi ideali bile söz konusu çıkarlar karşısında salt bir retorikten ötesine geçememekte ve araçsal bir içeriğe bürünmektedir. Örneğin ABD’nin Soğuk Savaş konsepti bu hükmü doğrular niteliktedir. Komünizmin Doğu Avrupa’da yer edinmesi, ABD’nin geleneksel izolasyonist dış politik çizgisinden tereddütsüz vazgeçişiyse sonuçlanmıştır. Böylelikle ABD askeri olarak NATO, ekonomik olarak da dış yardım programlarıyla sınır ötesi müdahalelere kalkışmıştır. Öyle ki, bundan böyle “komünizmi durdurmak”, ABD’nin asli dış politik çıkarı mertebesine yükselmiştir. Bir diğer ifadeyle ABD’nin Soğuk Savaş konseptinin ortasına “komünizmle mücadele” yerleştirilirken, “liberal değerlerin savunuculuğu ve kaçınılmaz yazgı” politik motifi kullanılmıştır (Bostanoğlu, 1999). ABD açısından kızıl tehdit, düşman ötekilerle uysal vatandaşlar/yandaşlar arasındaki sınır hattını ifade etmiştir.

ABD Soğuk Savaş konseptini 1947 Martı’nda Truman Doktrini ile ilan etmiştir. “Silahlı azınlıklar ya da dış baskılarla boyunduruk altına alınma teşebbüslerine karşı direnen özgür halkları desteklemek” söylemiyle ABD ilk olarak politik/ideolojik bir hamlede bulunmuştur (Gerger, 2012). Bir diğer ifadeyle “Yabancı İç Savunma” (FID) olarak geçen yeni bir politika üretilmiş ve yürürlüğe konulmuştur (Çağlar, 2008: 31). Beraberinde *new look* ilan eden ABD, askeri açıdan “çevreleme” (containment) politikası gereği ittifaklar sarmalına kalkışmış, ardından “püskürtme (roll-back) politikası gereği, sosyalizmi büyük bir coğrafyadan tek bir ülkeye (SSCB’ye) sıkıştırarak paktlar kurmuştur (Lefebvre, 2005). Bir diğer ifadeyle, her yandan ve her araçla ancak öncelikle askeri paktlarla kuşatılacak olan “düşmanın” uluslararası sistemden tecrit edilmesi ve ardından sosyalizmin tek ülke içerisine hapsedilmesi amaçlanmıştır. ABD ekonomik açıdan ise dış yardım seferberliği başlatmıştır. Bu

çerçeve ABD, “İhracatı Denetleme Yasası” ile Sosyalist Bloğa mensup ülkelere karşı ambargo politikası uygularken, “Marshall Planı” ile çeperindeki ülkelere “düşük faizli, on beş yıl geri ödemesiz ve uzun vadeli” ekonomik kaynak sağlamıştır (Gürsel: 474; aktaran: Oran, 2008: 485). Dolayısıyla ABD, Truman Doktrini⁹ ile askeri ve siyasi alanda, Marshall Planı ile de ekonomik alanda yeni bir düzen kurmuştur. ABD, bir yandan politik sorunlara ampirik ve pratik çözümler getirerek, diğer yandan da kalıcı ve sistemik ittifaklar gözeterek, siyasi üslubun tam ortasına yerleştirilen “kızıl tehdite” karşı kendi düzenini, *Pax Americana*’yı kurmuştur (Bostanoğlu, 1999). Böylelikle dünya iki karşıt kamp arasında duvarların örüldüğü, fakat aynı zamanda kamplar içinde duvarların yıkıldığı bir döneme girmiştir. Bloklar arası ticaretin neredeyse durma noktasına düşerken, blokların kendi içlerindeki ticaretin olağanüstü boyutlara çıkması bunun göstergesidir.

Dördüncü olarak ekonomi politik bağlamda kapitalizm, savaşın tahribatlarını tamir etmeye yönelik uluslararası kurumsallaşma yoluna gitmiştir. Çünkü varlığı, kâr hadlerinin düşmemesine bağlıdır. Bu yüzden savaşın altüst ettiği ekonomileri canlandırmak, böylelikle iç ve dış talebin kalıcılığını sağlamak, serbest ticaretin engelsiz akışını ve hammaddelerin emperyalist tekellerin ellerine geçmesini temin etmek ABD’nin öncelikli ekonomi politikaları olmuştur. Bu politikalar, Haluk Gerger’in ifadesiyle “kapitalizmin temel güdüsünün, yani sermayenin temel deviminin” birer ürünü olan politikalardır (Gerger, 2012: 35). Bu çerçevede genel anlamda politik (Birleşmiş Milletler), özel anlamda iktisadi (GATT, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu) pek çok kurum kurulmuştur. Politik kurumlar görünürde uluslararası anlaşmazlıkları çözmeye yönelik; iktisadi kurumlar ise “savaş sonrasında dünyayı yeniden imar etme ve uluslararası ekonomik ilişkilere yeni bir şekil verme çabalarının sonucu” olarak kurulmuştur (Acar, 2006: 77). Daha öncesinde, 1941 Ağustosunda ilan edilen Atlantik Beyannamesi’yle “denizlerin serbestliği ilkesi” ve “yeryüzünün doğal kaynaklarına her milletin erişim hakkı” kabul edilmiştir. Böylelikle tekelci kapitalizm, dünya kaynaklarını yasalarca sahiplenip, korunmasını sağlayarak, bir anlamda bu kaynaklarının telif hakkını kendi üzerine almıştır (Gerger, 2012). Ancak

⁹ http://avalon.law.yale.edu/20th_century/trudoc.asp, 03 Ocak 2013’de erişildi.

gerek güvenlik gerekse de ekonomik nitelikteki bütün çözüm ürünleri, yukarıda ifade edildiği üzere, temelde ABD'nin küresel hakimiyetini hedefleyen Soğuk Savaş konseptinin birer ürünüdür (Çalış, 2006). Dolayısıyla bir aktör olarak ABD'nin oynadığı rol döneme ilişkin hemen her konuda öncelik taşımaktadır.

Beşinci olarak savaşın yarattığı ekonomik güçlük sınıf mücadelelerini ateşleyen kıvılcım olmuştur. “Uluslararası ticaret tek taraflı olarak düşmüş, bu durum işsizliğe yol açmış, sınıf çatışmalarını yoğunlaştırmış, ulusal düşmanları artırmıştır. Savaş zamanı seferberliği, 1930’lu yılların otarşik ve yalıtılmış milliyetçi eğilimleri yoğunlaştırmıştır” (Leffler, 1994: 8). Bu yüzden 1944 yılındaki Bretton Woods Konferansı, açık dünya ekonomisini kurmaktan ziyade 1930’ların ekonomik durgunluk, politik aşırılık ve devletler arası çatışmayı içeren politikalarının canlanması anlamına gelir. Bütün bunlara karşın ABD, kendi safındaki ülkelere ve onların yönetici sınıflarına, sınıf tahakkümünü güçlendirmek için gerek politik gerekse de moral destek vermekten geri durmamış, askeri ve propaganda eğitimi sağlamıştır (Gerger, 2012). Bütün bunlar, sınıf karşıtlıklarının belirginleşmesiyle alttan gelebilecek muhtemel kalkışmalara karşı, üstten yönlendirilen sindirme/sönümlendirme politikalarıdır.

Bununla birlikte dekolonizasyon süreciyle birlikte ulus-devletleşen çevre ya da yarı-çevre ülkeleri, evreni iki karşıt kampa bölen keskinlikteki Soğuk Savaş konjonktürü beklemektedir. Bir diğer ifadeyle, devletlerin dış politikasına hakim olan davranış kodları iki kutuplu sistem tarafından belirlenmiştir. Soğuk Savaş döneminin “blok-içi ittifak” kavramı blok içerisindeki her devletin blok merkezinin onayına tabi olduğunu ifade eder. Onay kaçınılmaz olduğunda, blok içerisindeki devletlerin blok lideriyle politika uyumlaştırmasına gitmesi de kaçınılmazlık taşır. İktisat ve güvenlik prensipleri üzerinde ortaklaşmalar bunun en bariz örnekleridir (Karadeli, 2003). Bu “ortaklaşmaların” Soğuk Savaşa özgü yanıysa, zıtlaşmalar temelinde “ortaklaşma” içermesidir. Yani, bazı ülke ve bölgeleri dışarıda tutma gayesiyle bazı ülke ve bölgelerle ortaklaşmaya gitmek esas olmuştur. Bir diğer ifadeyle, Soğuk Savaş, uzlaşım olmayan bir savaştır. Böylelikle çevre ya da yarı-çevre ülkelerin dış politik opsiyonları iki karşıt kampın birbirleri arasındaki rekabete oynamak ile bir kampın sadık üyesi olmak arasında sıkışıp kalır. Öyle ki, özellikle katı iki kutuplu sistem söz konusu

olduğunda, küçük ve orta büyüklükteki devletlerin bloklardan bağımsız politik seçeneği dahi söz konusu olamamaktadır (Kasım, 2009). İşte bu durumda, çevre ya da yarı-çevre ülkelerin görece özerkliği mutlak bağımlılığa dönüşebilmektedir. Aron Paradigması olarak ifade edilen bu durum, iki kutuplu sistemin devletlere gevşek iki kutuplu sistemde iki, katı iki kutuplu sistemde ise tekçi bir politika dayattığını, bunlardan bağımsız politika uygulamanın ise “gerçekçi ve mümkün” olmadığını gözler önüne serer (Aron, 1973: 125-127; aktaran: Oran, 2008: 30). Çünkü iki kutuplu sistemde kutup liderlerinin her ikisinin de amacı, mümkün olduğunca birbirine üstünlük sağlamak, bu çerçevede blok içi ülkeleri etki alanından çıkartmamak ve blok dışı ülkeleri de etki sahasına dahil etmektir (Engin, 1975). Aron paradigmasını doğrularcasına Türkiye de, Soğuk Savaş döneminde dış politik esnekliğini yitirmiştir (Koçak, 2010). Nitekim Soğuk Savaş’ın yumuşama (detant) dönemine girmesiyle, çevre ülkelerde stabilizasyon ve görece özerkliğin hüküm sürmesi paralel gelişmeler olarak gerçekleşmiştir.

Uluslararası sistem sadece dış politikada değil, ulusal egemenlik alanı olarak görülen iç politikada da etkili olmuştur. Çünkü iç politika, genelde uluslararası konjonktürün uzantısına paralel olarak şekillenir. Bu bağlamda İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya, dış dinamiklerin iç politika üzerinde son derece belirleyici olduğu bir dünyadır denilebilir (Koçak, 2010). Soğuk Savaş olarak adlandırılacak konjonktürün politik ortamına bağlı olarak derinleşen sınıfsal ve toplumsal kutuplaşmalar, dünyanın her yerinde olduğu gibi, Türkiye’de de politik ortama damgasını vuran temel gelişmeler olmuştur. “Uluslararası ilişkilerdeki bu türden derin kaymalar Türkiye gibi ülkelerin iç politikalarında somut etkiye sahip olmuştur” (Koçak, 2010: 43). Uluslararası sistemde sosyalizmin yükselişine mukabil, “hür dünya” olarak resmedilen Amerika Birleşik Devletleri, etrafındaki ülkeleri “hürleştirme/demokratikleştirme” politikaları uygulamaya koymuştur. Bu çerçevede Türk siyasi hayatının en önemli dönemeçlerinden birisi olan iki/çok partili hayata geçiş süreci, bizzat Soğuk Savaş konjonktüründen dolaysız etkilenmiştir. Ancak bu dolaysız etki, Türkiye’nin çok partili hayata geçişinde gerekli fakat yetersiz bir etkidir. O halde, Türkiye’nin demokrasiyi tatbiki nasıl mümkün olmuştur?

3.1.2. Türkiye'nin demokrasi tarihine kısa bir girizgâh

Cumhuriyetin ilk yıllarında anayasal bir güvence ve Türk Medeni Yasası uyarınca siyasi parti kurmak hususunda hukuki bir “serbestlik sistemi” geçerlidir. Fakat hukuki serbestiyet, aynı oranda fiili serbestiyeti getirmemiştir. Fiiliyatta geçerli olan ise, otoriter bir rejim ve onun sınırlı plüralizmidir (Aldıkaçtı, 1970). Otoriter bir rejimle kastedilen, her gerçek sosyal dönüşümün, “eski yönetici sınıfların direnişini kırmak ve yeni bir yönetici sınıfın doğuşunu sağlayabilmek” için gerektirdiği zaruret halini ifade eder (Duverger, 1970: 361). Sınırlı plüralizmle kastedilen ise, sınırlama kapasitesi az ya da çok, sınırlama şekli hukuki ya da fiili her ne içerikte ve şekilde olursa olsun, “hangi grupların varlığına hangi şartlar altında müsaade edileceği konusundaki nihai kararın yöneticilere ait olmasıdır” (Linz, 2000: 139). Türkiye örneğinde ise iktidara rakip olacak mahiyette olmamak kaydıyla plüralizme şartlı müsaade tanınmıştır. Muhalefet, iktidar ortağı ya da maksatlı değil, iktidarı tenkit edici ve denetleyici öge olarak görülmüştür (Giritli, 1969). Nitekim tek parti rejiminin diğer partilere sınırlı müsaadesi onu hiçbir türlü plüralizm tanımaz totaliter rejimlerden ayıran temel unsurdur (Feyzioğlu, 1957).

10 Eylül 1920 tarihinde kurulan Türkiye Komünist Partisi'nin dışında, 17 Kasım 1924 tarihinde kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, tek parti rejimindeki ilk muhalefet partilerinden birisidir. Cumhuriyet Halk Fırkasına yönelik bu tür bir muhalefet hareketinin belirmesi, İsmet İnönü'nün ifadesiyle “fikir ayrılığından, reformların tatbiğinden, reformları tatbikteki metot farklılığından ve ikinci grubun reformlara ayak uydurmaktaki zayıflıklarından kaynaklanmaktadır” (Aydemir, 1993: 206). Aslında Türk siyasi hayatındaki CHF-TpCF adı altındaki siyaset ayrılığı, temelde İttihat ve Terakki Cemiyeti'ndeki Ahmet Rıza-Prens Sabahattin hiziplerine dayanmaktadır. Bu sefer farklı isimler altında söz konusu fikri farklılıklar yeniden üretilmektedir. Nitekim TpCF, kurulduğu gün basına açıkladığı fırka beyannamesi ve programıyla Prens Sabahattin çizgisini hiza aldığını, ekonomik ve siyasal liberalizm taraftarlı tavrıyla ortaya koymuştur. TpCF Programı ‘Esaslar’ kısmındaki Dokuzuncu Madde (“Vezaif-i devlet hadd-i asgariye tenzil edilecektir.”) devleti küçültmeyi öngörürken; ‘İktisadiyet’ kısmındaki Otuz İkinci Madde (“Dahilî, harici ve transit

ticaretlerinin kuyud ve müdahâlâtтан âzâde olarak serbest bir surette inkişafına çalışılacaktır.”) iktisadi serbestiyeti esas almaktadır. Özellikle yabancı sermayenin gözünü boyamak amacıyla ‘İtibar’ kısmındaki Kırkıncı Madde (“...Temin-, âsaiyle, teessüs,ü sükûn ve istikrar ile haricî sermayelere gösterilcek hüsn-ü kabul ile herkese telkin-i itimad ederek bu sayede harap memleketimizi seri adımlarla inkişaf ettirmeğe gayret edeceğiz.”) emperyalizmle ortaklaşmayı hedef almaktadır (Tunçay, 2010: 387-388-390).

TpCF Programındaki Dördüncü Madde (“Umumi hürriyetlere fırka şiddetle taraftardır.”), liberalizmin politik doğruculuğunu simgelemekte; parti, özgürlük taraftarlığı kavramı ile kimin özgürlüğüne taraf olduğunu gizlemektedir. Burada TpCF’nin şiddetle taraf olduğu özgürlük, tutucu burjuva sınıfı ve feoda hak ve hürriyetlerdir. Buna karşın işçi hak ve hürriyetleri konusunda taraf değil, karşıt bir konumda yer almıştır. Gene TpCF Programındaki Otuz Altıncı Madde (“Amelenin kazanca iştirak ettirilmelerine taraftarız. Fakat bunu kanun kuvveti ile değil, ikna suretiyle temin etmeye çalışacağız.”), partinin işçileri kazanda dahil etmenin yolunu patronları “ikna” etmekte bulduğunu gözler önüne sermektedir. Yani TpCF, patronların özgürlüğüne taraf iken, işçilerin akıbetini patronların insafına ve iknasına bırakmıştır.

TpCF’nin Programındaki Altıncı Madde (“Fırka fikirlere ve ve dini itikadlara hürmetkârdır.”) üç ay sonra (25 Şubat 1925) CHF’nin “dinin siyasete alet edilmemesi hakkındaki tasarıyı kanunlaştırması” ve yedi ay sonra da (3 Haziran 1925) TCF’nin hürmetkâr tutumundan dolayı kapatılmasına yol açmıştır. TpCF esasen, Şeyh Said İsyanına karşı mücadele veren CHF’nin sertleşmesi neticesinde kapatılmıştır. 4 Mart 1925 tarihinde kabul edilen Takrir-i Sükûn Kanunu’yla yasaklama yetkisini elde eden hükümet, gene kanunun verdiği yetki uyarınca (“irtica ve isyanı ve memleketin içtimai nizamını ve huzur ve sükûnunu ve emniyet ve asayişinmi ihlal edebilecek bütün teşkilat ve tahrikat ve teşebbüsat ve teşvikat ve neşriyatı...”) TpCF kapatılmıştır (Timur, 2008: 79).

Tek parti rejimi içerisinde ikinci çok partileşme hareketi ise Serbest Cumhuriyet Fırkası tecrübesidir. 1929 Büyük Buhranı’nın sosyalist olmayan dünyadaki derin etkisi,

siyasi rejimlerin genel olarak sertleşmesiyle, özel olarak da serbestleşme denemeleriyle sonuçlanmıştır. 1930’lu yıllar Türkiye için de rejimin genel itibariyle sert bir mizaç kazandığı yıllardır. Buna karşın, henüz onuncu yılını kutlayan rejim, Serbest Cumhuriyet Fırkası örneklemiyle “kurulu düzen içerisinde kalınmak şartıyla” bir muhalefet partisi olarak kurgulanmıştır. Seçme fiili, seçimlik partilerin tek bir iktidar tarafından şekillendiği bir yapıya sokulmuştur.

Mustafa Kemal’in önerdiği resmi ismiyle “Serbest Layık, Cumhuriyet Fırkası” (“Serbest Fırka”) Türk siyasi tarihinde doksan sekiz günlük “güdümlü” bir muhalefet parti olması itibariyle önem taşımaktadır. Serbest Fırka’nın güdümlü olmasıyla muhalif bir tavra sahip olması arasındaki paradoks, partinin muhalif kimliğinin hudutlarının bizzat iktidar tarafından belirlenmiş, gayesinin bizzat iktidar tarafından tasarlanmış, kuruluşu gibi kapanışının da bizzat iktidar odaklı bir yaklaşımla gerçekleşmiş bir parti olmasını beraberinde getirmiştir. Paris Büyükelçisi Ali Fethi Okyar’ın kendisi Türkiye’de değilken, bu tür bir partinin varlığını belirleyenler, Fethi Okyar Türkiye’ye ziyarete geldiğinde kendisine kurulacak partinin başına geçmesi teklifiyle gelmiştir. 22 Temmuz 1930 tarihinde Mustafa Kemal ile Ali Fethi Okyar arasındaki Yalova’da yapılan görüşme, işte bu teklifin gerçekleştiği görüşmedir (Tunçay, 2005).

Muhalif bir parti kurulması yönündeki fikir, ilkin 1929 Büyük Buhranı’nın ülke içerisindeki olumsuz sosyo-ekonomik etkilerine karşı halktan geribildirim almak, ardından son dönemlerde Mustafa Kemal’in, kendi başına buyruk davrandığını düşündüğü İsmet İnönü’ye göz dağı vermek, ve dönemin ABD Büyükelçisi Joseph C. Grew’e göre ise Amerikalı ve Avrupalı yazarların Cumhuriyet yönetimine karşı yönelttikler “şekil bakımından Batılı, gerçekte Doğulu” tasvirine karşı Gazi’nin aldığı bir önlem olarak ortaya çıkmıştır (Grew, 2005). Ancak Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın akıbeti farklı olmamış, kurulmuş ancak kurumsallaşamadan kapatılmıştır.

TpCF ve SCF, temelde aynı (sağ) damarı temsil eden partiler olmakla birlikte, aynı dönemde sağ olmayan pek çok partinin kapatıldığını da görmekteyiz. 26 Eylül 1930’da kurulan Ahali Cumhuriyet Fırkası, Bakanlar Kurulu kararı ile 21 Aralık 1930’da feshedilirken, 29 Ağustos 1930’da kurulan Türk Cumhuriyet Amele ve Çiftçi

Partisi hükümetçe komünist eğilimli bulunduğundan, faaliyetine dahi izin verilmemiştir. Yine 1930'lu yıllarda II. Meşrutiyet dönemindeki Sosyal Demokrat Fırka'nın yeniden kurulması girişimi, kuruluş izni alınamaması nedeniyle gerçekleşmemiştir. Son olarak 1931 Haziran'ında Layık Cumhuriyet İşçi ve Çiftçi Fırkası adıyla bir parti kurma girişimi olsa da hükümet buna izin vermemiştir (Tunçay, 2010).

Türkiye'nin demokrasiye geçiş süreci

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki uluslararası konumlanması şu şekilde olmuştur: Türkiye ilkin CHP hükümeti döneminde, savaş henüz bitmemişken Batı Bloğu'yla yoğun ilişki kurmaya çalışmış, ardından Truman Doktrini ve Marshall Planı'yla ikili ve çoklu ilişkiler ABD merkezli olarak adım adım gelişmiş, nihayet Demokrat Parti hükümeti döneminde NATO üyeliği de Türkiye'nin Batı askeri kampına katılımını muhayyel olmaktan çıkarıp gerçek bir hüviyete kavuşturmuştur. 1945 sonrası Batı ile kurulan yoğun ilişkilerin ülke dış siyasetinde olduğu gibi, iç siyasetinde de etkileri olmuştur. Bunlardan en önemlisi Türkiye'nin demokrasiye geçişinde ABD'nin dolaysız etkisi iken, ikincisi Türk siyasetinde yaşanan söylemsel değişimlerdir.

ABD'nin Türkiye'nin demokrasiye geçişini belirleyen dolaysız etkisi, Türk demokrasisinin liberal değerlerden çok militan tutkular taşımasına yol açmıştır (Koçak, 2010). Nitekim 1945(6) sonrasında Türk siyasi hayatında gözlemlenen söylemsel değişimler de ABD'nin ülke siyasetindeki dolaysız etkisinden kaynaklanmıştır. Bu söylemsel değişikliklerin ilki, ülkenin kapitalist blokla kurduğu dirsek bağından ötürü Türkçü faşizmin tezlerini bu sefer milliyetçilik söylemi üzerinden kurgulamak zorunda kalmasıdır. Bu değişim ise “Turancılık” yerine “milliyetçilik”, “Türk ırkı” yerine “Türk milleti” söylemlerine geçişle gerçekleşmiştir (Copeaux, 1998). Söylemsel değişikliklerden ikincisi ise Türk demokrasisinin anti-Sovyetik bir minvalde kurulması ve geliştirilmesidir. Bu bağlamda Türkiye'nin “asrileşme ve Batılılaşma” hevesi de tek partili rejimden çok partili rejime geçişte demokrasinin, eşitler arası mücadele yerine, komünist tevkifatına yol açacak olan sorunlu ikamesinde motive edici faktör olmuştur.

Mihri Belli'nin "Filipin tipi demokrasi", Doğan Avcıoğlu'nun ise "cici demokrasi" diye isimlendirdiği Türkiye demokrasisi, burjuvazinin siyasi temsiliyetini esas alan, böylece emperyalist ortaklaşmalarla sonuçlanan bir demokrasi kurgusudur (Şener, 2010: 56). Burada emperyalist ortaklaşmalarla kastedilen, emperyalizmin ülke sathında işbirlikçi sermayeye ulaşabildiği, ona oynadığı ve onu iktidara taşıdığı bir demokrasi kurgusudur. Nitekim öyle de olmuştur, Mihri Belli'nin ifadesiyle "işbirlikçi sermaye ve feodal mütegalibe partisi" olan Demokrat Parti 1950 yılında iktidara gelmiştir (Belli, 1970: 104-106). Muzaffer Erdost'un ifadesiyle "emperyalizm-ağa-komprador üçlüsü" bir kez ülke gündemine damgasını vurduktan sonra, burjuvazinin gayri-milli eğilimi gün yüzüne çıkmıştır (Erdost, 1969). Doğan Avcıoğlu'nun ifadesiyle söylersek, "devlet ve emperyalizmin "koltuğunda" yetiştirilen Türkiye burjuvaziyi", taşıdığı komprador özelliği kanıtlarcasına rotasını emperyalizmden yana belirlemiştir. (Şener, 2010: 92-93). Böylece milli burjuvazinin sınıfsal çıkarının her daim milli çıkardan önce geldiği bir kez daha teyit edilmiştir.

Türkiye'de demokrasinin militan kurgusu, Soğuk Savaş'ın yarattığı handikapta "çarpıtılmış kimlik sorunsalından" kaynaklanır (Akalin, 2003: 25). Kurtuluş Savaşı'nın en büyük destekçisi, Cumhuriyet rejiminin başlıca dış müttefiki ve 1930'lu yıllardaki sanayileşme atılımının baş mimarı olan SSCB, Soğuk Savaş'ın yarattığı histeri havasında "tarihsel ve güncel" düşman mertebesine çıkartılmıştır. Hemen hemen aynı tarihlerde Amerikalıların Sovyetler Birliğine bakış açısının değiştiği görülmektedir. Başkan Roosevelt döneminde Stalin'i "Joe Amca", Kızıl Orduyu da "Kahraman Ordu" olarak gören Amerikalılar, Truman'ın Başkan olmasıyla birlikte Stalin'i "Katil Stalin", Kızıl Orduyu da "Kızıl Tehdit" olarak görmeye başlamıştır (Akalin, 2003; Fontaine, 1968). Bu histeri havasında Amerika'da bir zamanlar Yeni Sovyet Marşı ünlü Philadelphia Orchestrası'nda çalınırken, bundan böyle Sovyetleri Birliği'ni çağrıştıran herşeyden ürkmeye başlanmıştır (Küçük, 1990). Amerika için komünizm "özgür dünyanın düşmanı" anlamına gelirken, Türkiye için komünizm, ezeli düşman imgesiyle lanetlenen sapkın bir düşünce olarak toplumsallaştırılmıştır (Tamer, 2011: 95). Bu, savaş dönemi işbirliğinin savaş sonrası dönemde rekabete erişini ifade etmektedir. Bu rekabette kendi safını garp tarafı olarak belirleyen Türkiye'deki hükümetler, adı konulmamış ancak maddesi konulmuş bir Amerikan propagandasını resmi bir iç politika

olarak benimsemiştir. Bu resmi iç politika ise ABD ile Türkiye arasında 12 Temmuz 1947 tarihinde imzalanan “Türkiye’ye Yapılacak Yardım Hakkında Anlaşma”nın I.ve II. Maddeleri gibi dış politik gelişmelere dayanmaktadır.

ABD yardımlarının “ülke içerisinde tam ve detaylı yayınının yapılması”, mesajların tek elden yönetildiği 1940’ların Türkiye’sinde bariz bir “siyasal misyonu” ifade etmektedir (Armaoğlu, 1991: 163; Kazancı, 2009: 110). Bu misyon ise, ülke sathında ABD hakkında “olumlu bir izlenim ve lehte bir imaj yaratma”dır (Mihçioğlu, 1986). Bu misyon uğrunda tüm devlet yayınları (resmi tarih, kamusal gazete, resmi gazete, resmi radyo vb.) tek yönelimli bir şekilde seferber edilmiştir. Resmi radyodaki “Nato Saati” türünden programlar bunun en açık göstergesidir (Çağlar, 2008: 20). Erol Bilbik’in de vurguladığı üzere, bundan böyle kamuoyu “yanıltıcı propaganda” adı altında girilen bütün örtülü operasyonlara maruz bırakılmıştır (2008: 163). Bir diğer ifadeyle “içerisinde yaşanan somut durum, gerçek olmayan nedenlerle açıklanmaya ve anlamlandırılmaya çalışılarak, yanlış doğru olarak sunulmuştur” (Uysal, 1998: 8). Nitekim gerçeği deforme ederek kendine yontmak propagandanın kendisidir.

Washington’dan ilan edilen “komünizmle mücadele” Türkiye’de ifadesini bulmuş, demokrasinin sınırları “komünizmle mücadele ve merkez partilerle müzakere” şeklinde çizilmiştir. Türkiye, 4 Temmuz 1948 tarihli “Türkiye-ABD İktisadi İşbirliği Anlaşması” ve “Türkiye ile Amerika Arasında Türkiye’nin Marshall Planı’na Dahil Edilmesi Konusunda Anlaşma” ile ABD’nin “komünizmin hain ve meşum ilerlemesini önleme” yardımlarından pay alabilmiştir (Bilbik, 2008). Bir diğer ifadeyle, ABD Başkanı Harry Truman’ın, bir önceki başkan Franklin D. Roosevelt’in imzasını taşıyan New Deal’ına karşıt “kıran kırana kapitalizm” tercihi ve ABD’nin komünist avını meşru gören Mccharthyism şeklindeki akımı resmen ilan etmesi, ABD’nin stratejik müttefiki olarak Türkiye’de de benzer gelişmelerin yaşanmasına yol açmıştır. Aslında bir Amerikalı senatörün ismi olan Mc Carthy, Soğuk Savaşın ideolojik çarpışmasında bu ismin ötesine geçmiş, “‘antikomünizm siyasetinin’ bütün dünyadaki müşterek adı olmuştur” (Mumcu, 1999: 3). Bu bağlamda komünizmi suç mertebesine taşıyarak açığa almak, ardından da kendisi gibi sağcı olmayan bütün düşünceleri komünistlikle suçlamak “Mc Carthy”ciliktir. Soğuk Savaş ortamında Sadece Mccharthyism değil, aynı

zamanda "komplo teorileri" (conspiracy theories) de ideolojik koşullandırmada başrol oynamıştır. Bu çerçevede Mc Carthy'ci bakış açısı ile "conspiracy kuramları"nın keşiştiği yer, komünizme ve Sovyetlere karşı verilen mücadelenin en ileri boyutu oluşturmuştur. Uğur Mumcu'nun ifadesiyle "Türkiye'yi 'Sovyetlerin etki alanı içinde gören' alafranga 'Mc Carthy'cilik', bir 'soğuk savaş taktiği' olarak anti-komünizmi, anti-Sovyetizm ile özdeşleştirerek ortaya atmıştır" (1999: 4).

Liberal demokrasi toplumun nesnel sınıfsal varoluşu yerine, soyut bir yurttaş kimliği içerisinde var oluşuna dayanır. Toplumun tüm üyelerine formel olarak eşit haklar sağlayarak onları atomlaştırır, böylelikle de sınıfsal aidiyetlerinden koparır. Toplumun atomlaşıp bireyselleşmesi ise esaslı eşitsizlikleri gizleyen temel adımdır (Jessop, 2005). Bu yüzden liberal demokrasi, esasen yansıtmak ile yadsımanın arasında pek bir fark olmayan demokrasidir. Bir başka ifadeyle, liberal demokrasilerde demos (halk), ancak sınıf dışı bir kimlikle kendisini devlet nezdinde var kılabilmektedir. Özellikle sınıf savaşımının yoğunlaştığı konjonktürde liberal demokrasilerin bu türden anti-demokratik tutumları kendisini gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda gerek Türkiye’de gerekse de dünya genelinde tecrübe edilen demokrasi tarihine baktığımızda, “düzene karşı muhalif unsurlar”ın önünün orta sınıflara özgü oluşum ve kimlik girişimleriyle kesilmeye çalışıldığını görürüz. İstenilen ise, “sınıf bilincinden uzak bir tür ‘yurttaş tepkisi’dir” (Mert, <http://www.haberveriyorum.net>, 05 Ocak 2013’de erişildi). Adnan Menderes’in komünizmi demokrasiyi tehdit eden bir tehlike olarak görmesi, Demokrat Parti’nin parti programında 7. Maddenin ikinci fıkrası gereği işçinin işçi olarak siyasetten men edilmesi¹⁰ demokrasinin miktarı konusunda haklı eleştirilere yol açmaktadır (Tunçay, 2005; Demirel, 2011). Bu türden bir demokrasi ise sermaye sınıfının karşısındakilerin haklarını duyurmamak koşuluyla/adına, geride kalan tüm başkalarının haklarının duyurmasına müsaade eden bir demokrasi uygulamasıdır (Yıldızoğlu, 2011). Oysa siyasi ontolojinin merkezi bizzat sınıf kavramlarından oluşmaktayken, işçi sınıfını siyaset sahnesinden men eden böyle bir demokrasi kurgusu, demokratlığı konusunda eleştiri götürmektedir.

¹⁰ DP Parti Programı Madde 7 Fırka 2: “Her türlü siyasi tesir ve maksatlar dışında kalmaları şartıyla, işçi sendikalarının grev hakkının tanınması fikrindeyiz.”

Liberal demokrasi aynı zamanda Chantal Mouffe'nin ifadesiyle siyasal katılımdan ziyade siyasal birliği zemin alır. Siyasal birlik ise gidilecek en son noktayı, hudutları, kenarı çizen kimi kriterlere dayanmaktadır. Temelde biz ve öteki, içerisi ve dışarısı şeklinde bölünmüş bir mantığa dayanan bu kriterler ise bir yandan tanımlanmış politik sistem içerisinde yurttaşlık haklarından yararlanmaya layık olan kimseleri, bizleri ve birlikteliği sağlayacak muhitleri belirlemekte, diğer yandan da her ne koşulda olursa olsun, yurttaşlık haklarından mahrum bırakılacak kimseleri, diğerlerini ifade etmektedir. Dolayısıyla liberal demokrasi öteki olarak kimlenenleri, mevcut düzende bilinçli bir dışla(n)maya, bu düzenden çıkartılmaya ve bu düzene erişimi yasaklanmaya maruz bırakarak, siyasal birliği güvence altına alacak evcilleştirilmiş/ehlileştirilmiş bir zemine kavuşur. Bir diğer ifadeyle, liberal demokrasiler ancak dahil edilen makul yurttaşlara karşı liberal ve demokrat olabilirken, dışarıda tutulanlara karşı otoriteryan yüzünü gösterir (Mouffe, 1996).

Ulrich Bröckling, “Askerlerin bir vatana ihtiyaçları vardır; ama aynı zamanda da bir düşmana” demektedir (2008: 22). Liberal demokrasinin de benzer ihtiyaçlarının olduğu söylenebilir. Nitekim Türkiye’deki demokrasi tecrübesi bu mantığa dayanmaktadır. Çünkü kendisini ancak bu şekilde bir ötekileştirmeye yeniden üretebilmektedir. Bu üretim ise bir iktidar tipi ya da egemenlik kurma pratiği olarak disiplin altına almakla söz konusu olmaktadır. Disiplin bir yandan herkesi kapsayarak herkesi “çelik sertliğinde bir kabuk” haline getirirken (ki böylece, demokrasinin vuku bulacağı zemin temin edilmiş olur), diğer yandan bazılarını dışlamaktadır. Kaldı ki, disiplin aynı zamanda “çelik sertliğinde bir kabuk” içerisinde yer alan herkesin kin ve nefretini iç ve dış düşman olarak teşhis edilenler üzerine yönlendirmektedir (Bröckling, 2008: 10-35). Genel olarak liberal demokrasiler hakkında yaptığımız bu teşhisleri, doğrudan Türkiye’deki demokrasi pratiğine de yöneltebiliriz. Kaldı ki, liberal demokrasilere içkin kimi zaman keskin kimi zaman yumuşak, kimi zaman açık kimi zaman da zımni olabilen bu türden bir bölünmüş mantık, Türkiye’deki pratiğiyle daha çok keskin ve daha çok aleni bir şekilde vuku bulmuştur.

İdeolojik çatışma ve koşullandırmaların son derece belirleyici olduğu bir atmosferde, Ömer Kürkçüoğlu’nun da ifade ettiği üzere “Türk demokrasisi, sola kapalı

bir şekilde kurulmak istenmiş; bu nedenle 1945-1946 yıllarında sol-sosyalist-komünist eğilimli parti ve yayın organları kapatılmıştır.” (1978: 233, 236). Demokrasi kurgusu, Türkiye ayağında sol tandanslı partilerin Sıkıyönetim Mahkemelerince kapatılmasıyla uygulamaya konulmuştur.¹¹ Her ne kadar Demokrat Parti’nin iktidara geldiği yıllarda Komünist Partisi açılmış olsa da, bu partinin Türk siyasi hayatında varlığınaki sadece altı aylık bir dilim için izin verilmiştir. Ardından 1951 komünist tevkifatının gerçekleşmesi, demokrasinin tarafgirliğini kanıtlar niteliktedir (Belge, 2006; Kahraman, 2011). Bunun da ötesinde, Türkiye’de sınıf hareketinin, sosyalist hareket açısından ancak “anlamli bir parametre” haline gelebildiği 1960’lı yıllarda da solu ilkin paralize edecek daha da sonra püskürtecek gerekli hukuki ve fiili girişimlerde bulunulmuştur (Çulhaoğlu, 2002: 48). Fiili saldırılarla ideolojik kuşatma, solu alt etmenin en bariz metodu olarak sunulmuştur (Okuyan, 2009). Dolayısıyla 1946-50 geçişi, tam anlamıyla “emekçi sınıfların bağımsız siyasi faaliyetlerini engellerken, iktidar partisine alternatif olabilecek mutemet siyasal güçleri ön plana süren ince bir mühendisliğin ürünü” olarak karşımıza çıkmaktadır (Savran, 2011: 82). Bununla birlikte gerek demokrasinin “kurumsallaşma” dönemleri diye tarif edebileceğimiz “darbeler arası dönem” gerekse de demokrasinin kesilme dönemleri şeklinde ifade edebileceğimiz “demokrasiler arası dönem” (darbe dönemleri) esasen metodolojik olarak aynılıklar ve farklılıklar taşıyabilmekle birlikte, temelde işçi sınıfı eksenli siyasi faaliyetlerin önünü kesen bir nitelik taşımaktadır.

Soğuk Savaş döneminde kimi siyasi liderler ve kimi yazarlarda antikomünizm histerisi bariz bir şekilde görülebilmektedir. Örneğin, Necip Fazıl Kısakürek, zamanın ruhundan fazla etkilenmiş olacak ki, Türk’ün ezel ve ebed düşmanını Moskof mefhumuna raptiyelemiştir. O kadar ki, meseleyi “Türk’ün gözünde başka milletler Moskofa yaklaştıkları nisbette düşman ve ondan uzaklaştıkları mikyasta dosttur”a vardırmıştır (Kısakürek, 2010: 6). Bu kadarla kalmamış, herkesin milli mefkûresini

¹¹ 14 Mayıs 1946 tarihinde kurulan Türkiye Sosyalist Partisi ve 19 Haziran 1946 tarihinde kurulan Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi, 16 Aralık 1946 tarihinde Sıkıyönetim Mahkemesince kapatılmıştır. Bununla birlikte, 1950’de Türkiye’nin Kore Savaşı’na katılmasına karşı “savaş karşıtı” protesto gösterileri yapanlar 1951 ile 1953 yıllarında “komünizm propagandası” yaptıkları gerekçesiyle tutuklanmıştır. Ömer Kürkçüoğlu, “Türk Demokrasisinin Kuruluş ve İşleyişinde Dış Etkenler”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 33, No: 1-2, Mart-Haziran 1978, ss. 233

şahıs meselesi haline getirmesi gerektiğini öğütleyerek, kadim maksadı Moskof'tan intikam almak olarak belirlemiştir. Bu ise rüyasını fetheden birisinin reeli de fethetmeye soyunmasının açık bir ifadesidir.

Benzer bir şekilde Türkçü faşizmin en önemli simalarından birisi olan Nihal Atsız, “Türklerin milli mefkûresinin, Türk’e sevginin yanında, Moskof’a kin’i de içerdiğini” eklemiştir. Atsız, “Türklüğe tapınmanın içerisinde Moskof’a kin mündemiç bulunur.” ifadesiyle “kıızıl gözlü, sinsi ve zehirli yılanlar” olarak komünistler imgelemi çizmiştir (Yaşlı, 2009: 155-162; Koçak, 1996: 220). Nihal Atsız bununla da yetinmemiş, sahibi olduğu *Orkun* dergisinde Başbakan Şükrü Saraçoğlu’na “soysuz ve namert komünist” temalı iki açık mektup yazmıştır. Bu mektuplar, gerek Türk sağının reaksiyoner, gerekse de alarmist niteliklerini gözler önüne sermektedir. Çünkü “ırk ve aile düşmanlığı, din ve savaş aleyhtarlığı, milleti baltalama, yurdumuzdaki azınlıklara aşırı sevgi, her şeyi iktisadi gözle görüş” damgalarıyla açıkladığı komünistlerin “mühim mevkilere geçip, köşe başlarını tuttuğu”nu ileri sürerek, yetkilileri göreve davet etmiştir. Nihal Atsız bununla da yetinmemiş, sırasıyla Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel’den başlayarak, Sabahattin Ali, Pertev Naili Boratav, Prof. Sadrettin Celal Antel ve Ahmet Cevat (Emre)’nin isimlerini vererek, doğrudan suçlamalarda bulunmuştur (Mumcu, 1998a). Nihal Atsız’ın mektuplarda komünizmi ise sık sık gaflet uykuya dalan bir halkı uyandırma ve militarize kılma aracı olarak kullanmıştır. İşin ilginç yanı, bu söylem Nihal Atsız ve izindekilerle sınırlı kalmayacak, Türk sağının merkezi ve radikaliyle sözcük dağarcığına bu şekliyle girecektir. Gerek DP, gerek AP, gerekse de ANAP komünistlerin mücadelelerini “bu ecdat yadigarı topraklarda çeşitli muzır faaliyetler” olarak görürken komünistleri de “birkaç muzır eşraf” olarak tanımlayacaktır (Mumcu, 1998b: 37-58).

Ahmet Emin Yalman da Vatan Gazetesi’ndeki köşesinden Moskofluğu şer unsuru olarak ilan etmekte, Türkiye’de nizam ve terakkini tabii düşmanı olarak hapsetmektedir (Vatan Gazetesi, 19 Nisan 1950). Hüseyin Cahit Yalçın da “komünizmi kanun dışı ilan etmenin bizi prensiplerimizden menetmeyeceği” noktasındadır (Ulus Gazetesi, 28 Nisan 1950). Hatta Hüseyin Cahit Yalçın’ın komünizm düşmanlığı öyle bir boyuttadır ki, kendisi “yüzleri maskeli, riyakâr ve hileci” olarak gördüğü komünistlere

karşı bir tür “önleyici savaş doktrini” ilan etmiştir. Bunu ise şu şekilde temellendirmiştir: “Çünkü bir komünist, cebindeki hüviyet cüzdanı ne derse desin, ancak bir Moskof tebaasıdır, bu vatana bir ecnebidir. Anayasa hürriyetlerinin çoğu vatandaşlar hakkındadır. Düşman bir ecnebiye aynı hakları tanımak, bugünkü dünya şartları içinde en büyük bir hatadır, âdeta bir intihardır” (Öztürk, 1999: 70). İşte, Hüseyin Cahit Yalçın siyasi görüşü sosyalist-komünist olanları ecnebi, ecnebi olanları ise anayasal hak ve hürriyetlere sahip olamayan, susturulması, susmaması halinde saldırılması gereken bir mahlûk olarak görerek demokrasiye hizmet etmektedir (!).

Adnan Menderes de TBMM’de Hükümet Programını açıklarken, “aşırı sol” unsurlara değinmekten geri kalmamıştır. Adnan Menderes, “Biz bugünün şartları içinde aşırı sol cereyanları fikir ve vicdan hürriyeti mevzuunda mütalâa etmek gafletinde bulunmayacağız. Bugün aşırı sol cereyanlara mensup olanların, mücerret bir fikir ve kanaat sahibi olmaktan ziyade, kıyıcı cereyanların aletleri olduklarına şüphemiz yoktur.” fikrindedir (Öztürk, 1999: 175). Adnan Menderes liderliğinde Demokrat Parti de temel insan hakları olan fikir ve vicdan hürriyetlerini, tarif ettiği “aşırı sol cereyanlar” söz konusu olunca, bir kisveden öteye geçemeyen şeyler olarak görmektedir. O halde DP iktidarının da yapacağı, Adnan Menderes’in ifadesiyle “aşırı sol cereyanları kökünden kazımak” olacaktır (ve olmuştur) (Öztürk, 1999: 175). Kaldı ki, dönemin muhalefet partisi Millet Partisi de sosyalistleri-komünistleri “memleketi Rus müstemlekesi haline getirmek isteyen” odaklar olarak görmekte, yabancıların aleti olan bu unsurları ezmek hususunda hükümete desteklerini açıklamaktadır (Öztürk, 1999: 205). Bununla birlikte 1950 seçimleri sonrasında bağımsız milletvekilleri de “solculuk ne şekle bürünmüş olursa olsun, bugünkü şartlar altında düpedüz “hiyaneti vataniye”dir” fikrinde mutabıktır (Öztürk, 1999: 228). Dolayısıyla bu türden fiili ve ideolojik kuşatma altında Türkiye’de demokrasi, sağın solla ya da solun sağla imtihanı şeklinde değil, demokrasinin solla imtihanı şeklinde kurulmuş ve kurumsallaşmıştır.

Soğuk Savaş, evreni iki karşıt kampa bölerken, Türkiye kendisini sola/sosyalizme/komünizme karşı bir mevzi olarak konumlandırmıştır. Bu konumun gerektirdiği ölçüde de Türkiye’de siyasi özneler, kendilerini “Batı’nın vazgeçilmez müttefiki”, çevresini de “Sovyet istilası” olarak görmeye başlamıştır. Bu başlangıcı

sağlayan ise, tüm sisteme yayılmış varoluşun tüm biçimlerinde yer edinmiş olan bir ideolojidir (Hall, 1997). Bir diğer ifadeyle ABD ve Türkiye’deki egemen sınıflar, gerek ‘ulusal çıkarlarının’ gerekse de düşman algılamalarının ortak olması paralelinde birbirlerine yaklaşmıştır (Alırıza ve Aras, 2012). Öyle ki, Türkiye’de merkez partiler, Atlantik ötesi ittifaka sadakatlerini gösterebilmek için Atlantik ötesi dış düşman dahi üretmiştir. Milli Güvenlik Siyaset Belgesi içerisinde 1972 yılında hazırlanmış Kırmızı Kitap, “aşırı solcular” ibaresi altında Che Guavera ve Fidel Castro’yu dış düşman olarak konumlandırmıştır (Şahin, <http://www.radikal.com.tr>, 20 Ocak 2013’te erişildi). Yoğun bir ideolojik koşullandırma içerisinde Türk demokrasisi, iç düşmana karşı teyakkuş şeklinde uygulamaya konulmuştur. Tehlike daim kılınarak, mücadele de aktifleştirilmiştir. Kerestecioğlu’nun ifadesiyle, “kimi korkular konjonktürle sınırlı iken, değişmeyen, Türkiye’deki siyasetin korku üretme kapasitesi” olmuştur (2012: 30). Böylece aksi düşüncelere müzahir kitlelerin daha en baştan meşru zeminden uzaklaştırılması tek bir politik tasavvur olarak karşımıza çıkarken, Rus karşıtlığıyla tecessüm eden anti-komünizm bu aksi düşüncelerin ilki olarak belirlenmiştir. Bu ise, katılımcı, yani rızaya dayalı siyasetin epistemik yapısını yok etmektedir. Çünkü cemiyetin şirazesini bozanlara karşı imha edici politikalar vacip kılınırken, güvensizliği daim kılan siyaset mekanizması, tahakkümü ve ortak itaati kalıcı kılmaktadır. Böylelikle iç ve dış düşmanların her yerde ve zamandalığı histerisi Türk demokrasisinin daha en başından itibaren değişmeyen bir karakteri olagelmıştır.

Türk demokrasisinin anti-Sovyetik psikoza “egemen sınıfların dış yönelişleri için”, “bir iç disiplin” yaratılması ihtiyacının ürünüdür (Gerger, 2012). ABD, uluslararası ideolojik savaşında hegemonya araçlarından birisi “milli güvenlik devleti” modelini çevre ülkelere ihraç etmektir. Bu çerçevede askeri yapılanmalar dışarıda “çevreleme”nin bir halkasını oluşturacakken içeride de sol hareketlere ve “demokrasiyi” rayından çıkartabilecek hükümetlere karşı “yedek bir mekanizma” oluşturacaktır (Uzgel, 2009: 327). Merkez sağ partilerin bu modele yedeklenmesi de, demokrasi ile sınavında başarısız olmasına yol açacaktır. Çünkü gerek Demokrat Parti, gerekse de Adalet Partisi, “devletin demokratik otoritesinin güçlendirilmesi” retoriği ile, komünizmle mücadelede askerlerle işbirliği sergilemiştir (Sakallıoğlu, 1993: 176). Komünizmle mücadelede çağa uygun İslam ve çağa uygun milliyetçilik, bu

mekanizmanın ideolojik motivasyon kaynağını teşkil etmiştir. Bu çerçevede “komünizmi durduran kuvvet din”, “komünistleri titreten din İslamiyet” şeklinde adı konulmamış resmi bir politika uygulamaya konmuştur (Mert, 2007: 145). Sağ hükümetlerin “millî ve manevî değerlerimizi ihya ederek geleceğe taşımak” misyonu altında komünizme karşı mücadele dernekleri kurmuş/kuruluşunu teşvik etmiş olması, resmen benimsenen politik tavrın fiili göstergeleridir. Kısacası, Soğuk Savaş jargonu içinde Türkiye’deki sağ hükümetler komünizmle mücadelede İslam’ı, “canlı ve imanlı yüreklerden örülü bir kale” olarak görmüştür (Başgil, 1985: 123, 124). Nurettin Topçu’nun “dini, hürriyet sistemlerinin en muhteşemi, komünizmi ise esaret zincirlerinin en ağırı” şeklindeki tarifi, “her yere sinsice el atan, mühim mevkilere geçen ve tuttukları köprübaşlarından Türkiye’yi tahrip eden kimseler” olan komünistlere karşı mücadelede İslam’ı işaret etmektedir (Topçu, 1999: 303).

Merkez sağ partiler, dış politikada CHP tarafından formüle edilmiş politikaları pratiğe aktarırken, bir yandan kendi karşıtını (SSCB olarak) yaratmış; diğer yandan da kendi idolünü (ABD olarak) belirlemiştir. Cumhuriyetin kurucu ideolojisi olan Kemalizm tarafından muasır medeniyet olarak belirlenen temel gayenin içeriği, Demokrat Parti iktidarıyla birlikte Amerika Birleşik Devleti motifiyle doldurulmuş, somut/maddi veçheleri ise kapitalizmin cezbedici serbest piyasa kaideleriyle tamamlanmıştır (Bora, 2002). Bu surette kapitalizmin mümtaz temsilcisi olan ABD, kapitalizme geç kalmış olsa da eklemlenme hevesini yitirmeyen DP’li Türkiye için, ideal toplum tasavvurunu oluşturmuştur. Partisinin ismini seçerken dahi Amerika modelini örnek aldığını beyan eden Celal Bayar, gayesinin “küçük Amerika” olduğunu ifade etmiştir (Cumhuriyet, 21 Ekim 1957; Toker, 1990: 82). Bu, Demokrat Parti’nin, henüz kuralları yeniden çizilmekte olan kapitalist sistem içerisinde yeniden-bölüşümde pay artırma çabasının dışı vurumudur. Dolayısıyla Sovyetler Birliği’yle karşıtlık pekiştirildiği ölçüde ABD’yle yakınlık, kapitalizmle doğrudan eklemlenmeye kalkışıldığı ölçüde de Sovyetler Birliği’nden uzaklık artmıştır. Kaldı ki, Amerika hayranlığı sadece DP’lilere özgü olmayacak kadar yaygınlaşarak, ideolojik savaşımı başarıyla sergilemiştir. Türkiye coğrafi açıdan Sovyetler Birliği’ne “yakın” olduğu ölçüde, ideolojik açıdan da Amerika’ya yakınsamıştır. Komünizm karşıtlığı ile paralel bir NATO ve ABD taraftarlığı bu şekilde vuku bulmuştur.

Sorunlu bir şekilde ikame edilen Türk demokrasisinin şekli (prosedürel) niteliği, bundan böyle de kulvarını değiştirmeyecektir. Türkiye’de ABD’yi gücendirecek her faaliyeti yasaklayan bir demokrasi kurgusu, tarihsel olduğu gibi, aktüele kadar uzanacaktır. İçeride solu şeytanlaştırırken sağı doğallaştıran demokrasi söylemi, dışarıda ABD ile münasebetleri müspet bulurken, SSCB’yle ilişkileri “düşünülmesi bile yasak/düşmanla işbirliği” şeklinde kurmuştur. Dolayısıyla Türkiye’nin demokrasi tarihi, demos’un (halkın), burjuvazi sınıfının bağrında varolan partilere hapsedilmesinin tarihidir. Teorik bir ifadeyle söyleyecek olursak, Türkiye’nin demokrasi tarihi, halkın burjuvazinin hegemonyası (Gramsci) ya da yöneticiliği (Lenin) altına girmesinin tarihidir. Nitekim DP/AP/ANAP geleneği, köylülüğün, burjuvazinin hegemonyası / yöneticiliği altına girişinin siyasal bir dolayımından başka bir şey değildir (Savran, 2011: 82). O halde Türkiye’de demokrasi, alternatifsiz ve birbirinin aynısı ya da türevi olan iki/çok partili bir sistem şeklinde tanımlanabilir. Bu, Türk demokrasisinin, egemen sınıf içi mücadele olmasına yol açmış; her bir iktidar değişiminin de, egemen sınıf içi bayrak yarışının yeni bir merhalesi şeklinde ifade bulmasına neden olmuştur.

Fikret Başkaya’ya göre, “ (...) dünyanın yoksullarının gözünde Moskova’yı bir çekim merkezi olmaktan çıkarmanın yolu, yoksulların yoksulluğunu, isyanı gerektirmeyecek bir ‘düzeyde’ tutmaya, en azından belirli bir ‘düzeyin’ altına inmesini ‘engellemeye’ bağlıydı” (Başkaya, 2004: 347; aktaran: Yıldırım, 2008: 34). Dolayısıyla Demokrat Parti, yoksulluk ve yoksunluk koşullarındaki kitleler nezdinde büyük bir cazibesi olan Moskova’nın çekim gücüne karşı oluşturulmuş bir partidir. Zira bu yanıla Demokrat Parti, sağa doğru geniş bir bulvar açarken, sola doğru dar ve zor bir patika bile açmayan Türkiye’deki demokrasi kurgusunun da kanıtını oluşturmaktadır. Peki, bu geçiş nasıl söz konusu olmuştur? Türkiye’nin demokrasiye geçiş süreci hakkında birbirinden farklı noktalara vurgu yapan iki görüş vardır. Bunlardan ilki, tek parti rejiminden çok partili rejime geçişte siyasi iktidarı özne/üst-belirleyen olarak görürken, ikincisi siyasi iktidara nesne/belirlenen konumunu atfetmektedir. Bu bağlamda Türkiye’nin demokrasiye geçişinde genelde CHP özelde ise İsmet İnönü’nün kişisel kararına vurgu yapan “vesayetçi tek parti rejimi teorisi” ilk yaklaşımı ifade etmektedir. Bu yaklaşıma göre Türkiye’nin demokrasiye geçmesi, bizzat tek parti (CHP) tarafından düşünülmüş, ayrıntılandırılmış ve tam zamanında

uygulamaya konulmuş bir tasarımıdır. Yani demokratikleşme süreci, daha en başından planlanmış bir süreçtir. Türkiye'nin çok partili rejime geçişinde temel belirleyeni, "hür dünya"nın saflarında yer alma hedefi olarak görülmektedir (Gürses, 1993). Ancak bu yaklaşım, demokratikleşme itkisini sadece iktidar partisinin keyfi yönsemesine bağlaması oranında yanlışlanmaktadır. Çünkü siyasi gelişmeleri, sosyolojik içerikten bağımsız tutmakta, onun yerine tek partinin ön açıcı kararını vurgulamaktadır. Dolayısıyla bu yaklaşım, burjuvaziye karşı bürokrasinin vesayetini kutsayan bir yaklaşım olarak geri planda kalmaktadır.

Buna karşın Türkiye'nin demokrasiye geçişinde dış politik gelişmeler ve dış baskılara vurgu yapan yaklaşım ikinci görüşü ifade etmektedir (İncioğlu, 1995; Yılmaz, 2001). Bu yaklaşıma göre demokratikleşme süreci, dış faktörlerin –CHP ve İsmet İnönü'ye rağmen- dinamik etkisiyle gerçekleşmiştir. Öyle ki, bu anlatıda Türkiye'de demokrasi, İkinci Dünya Savaşı'nın Müttefik Devletler cephesiyle açıklanmaktadır. Türkiye'deki rejim değişikliğini dış baskılara referansla açıklayan bu yaklaşım, Türkiye'nin Yalta Konferansı çerçevesinde San Francisco Konferansına katılabilmesi, dolayısıyla BM'nin kurucu üyesi olabilmesi için rejim değişikliğinin şart koşulduğunu iddia etmektedir (Koçak, 2010). Oysa bu iddialar da gerçekleri yansıtmamaktadır. Çünkü gerek Yalta Konferansı'nda gerekse de San Francisco Konferansı'nda rejim değişikliği bir ön koşul değildir (Kara, 1984-1985). Kaldı ki, söz konusu konferanslara katılmanın tek bir koşulu vardır. O da "en geç 1 Mart tarihine kadar Mihver devletleri olan Almanya ve Japonya'ya savaş ilân etmektir" (Koçak, 2010). Dolayısıyla bu yaklaşım da, bütün belirleyiciliği dışarıya atfettiği oranda Türkiye'nin gerçeklerini (sınıflar arasında kurulan yeni denge) ıskalaktadır. O halde bu yaklaşım, siyasi vesayetçiliğe karşı burjuvazinin mücadelesini kutsama pahasına gerçekleri ıskalayan bir yaklaşımdır. Kaldı ki, birbiriyle hegemonya mücadelesi içindeki devletlerin etki sahasına katmak istedikleri (ya da rakibinin nüfuzu altına girmesini istemedikleri) bir ülke olan Türkiye, tıpkı İspanya ve Portekiz örneklerindeki gibi, herhangi bir siyasi liberalleşme sürecine girmeden, ABD'nin ekonomik olmasa bile askeri desteğini arkasına alabilirdi (Lewis, 1951). İkinci Dünya Savaşı'nın akabinde dünyanın yüzde yirmisinden azının demokratik bir yönetime sahip olduğu düşünüldüğünde, Türkiye'nin yüzde seksen içerisinde kalması muhtemeldi (Rosanvallon, 2008).

Oysa Türkiye'nin tek partili rejimden çok partili rejime geçiş süreci, iki kısır yaklaşımı aşan Marksist kuramla nesnel içeriğine kavuşabilir. Türkiye'nin demokrasiye geçişi, farklı sınıf ve sınıf dilimleri (fraksiyonları) arasındaki mücadele ve ittifaklar incelenerek yerli yerine oturtulabilir. Nitekim üretim gücünü temsil etmeyen politik güç geçici olmaya mahkumdur. Dolayısıyla Türk siyasi hayatındaki gelişmeleri, salt içerideki kişilere veya salt dışarıdaki cepheye vurgu yapılarak açıklamak, geçici olmaya mahkum olan gelişmelere kalıcılık; kalıcı olan gelişmelere de geçicilik atfetmek olur. Oysa ekonomik iktidara sahip olanlar açısından politik iktidara sahip olmak, “ellerindeki üretim araçlarının emniyetinin sağlanması ve geliştirilmesi” açısından elzemdir (Küçükömer, 2007: 101). Bu bağlamda dış baskılardan çok, İkinci Dünya Savaşı koşullarının Türkiye özelinde yarattığı rüşvet ve vurgun ekonomisi; ve tek partinin keyfi kararından çok, tek parti yönetimini aşan sınıfsal dengeler önem taşımaktadır. İlk dış baskılardan ziyade uluslararası sistemde cereyan eden olağanüstü gelişmelerin ülke içerisinde yol açtığı değişim önem taşımaktadır (Keyder, 1979). Türkiye’de üstyapısal bir gelişmeye (demokrasiye geçişe) yol açacak gelişmeler, İkinci Dünya Savaşı’nın genel olarak tüm dünyada, özel olarak Türkiye’de yarattığı altyapısal sorunlarda yatmaktadır. Bu bağlamda Korkut Boratav’ın ifadesiyle savaş yılları, ülke içi ve dışı gelişmelere gebe olması itibarıyla bir “kuluçka dönemi” hüviyeti taşımaktadır. İkinci olarak Türkiye’nin çok partili hayata geçişinde, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki konjonktür hızlandırıcı bir etkiye sahiptir (Sakallıoğlu, 1996). Nitekim dış dinamik, “mutlaka ve her durumda yöneldiği mekanın iç dinamiğiyle eklemlenirken, iç dinamik de gene mutlaka ve her durumda dış dinamikle buluşup oradaki yerini alır” (Çulhaoğlu, 2012: 20). Dolayısıyla gelişmeler, sadece iç veya dış kategorilere hapsedilemeyecek karmaşıklık taşımaktadır.

“İyi ilişkiler kurulmak, istenilen devlete yaklaşma ya da ondan uzaklaşmama motivasyonu herhangi bir siyasi çizgiyi anlamak için dikkate alınması gereken bir faktördür” (Demirel, 2011). Otoriter rejimlerin demode olmasıyla, demokratik rejimlerin moda olması birbirine paralel gelişmelerdir. İşte, moda ikonlarının değiştiği bir konjonktürde dış politik tutum, iç politikada demokrasiyi teşvik etmekten; iç politik değişim de dış politikayı etkilemiştir (Kürkçüoğlu, 1978). Ülke içinde ilkel birikim (devletçilik) aşamasını tamamlayarak bir sonraki aşamaya geçen “yükselen

burjuvazi” ve onun temsilcileri, ABD yardımlarından faydalanmak üzere siyasal rejimi benzeştirmeye çalışmıştır (Dodd, 1979). Bu aşama, devletçilik aleyhtarı, sermaye leyhtarı bir sıçramadır. Bu, aynı zamanda üretim araçlarının gelişimini sağlayacak açık ekonomi modelinin gösteriş kazandığı bir dönemdir (Küçükömer, 2007). Bir diğer ifadeyle bu durum, Türkiye’de demokrasi kurgusunun araçsal aklın ürünü olarak tatbik edildiğinin bir göstergesidir. O halde dış faktörler asli değil, tali bir etkiye haizdir. Arka fonda uluslararası gelişmeler olmak üzere Türkiye’deki gelişmeler ve gene arka fonda bu sefer Türkiye’deki gelişmeler olmak üzere dış politik tutum arasında bağlantı noktasının optimum oranda kurulması önem taşımaktadır.

Savaşın koşullandırdığı vurgun ekonomisi

Savaş boyunca Türkiye’deki iç politik gelişmeler, tam anlamıyla savaşın dalgalanmalarına tabi olmuştur (Oran, 2008). Türkiye savaş sırasında Avrupa’da beliren saflaşmalara dahil olmadan toprak bütünlüğünü garanti altına almaya çalışmıştır. Ancak aynı Türkiye Soğuk Savaş’ın beliren saflaşmalarında, belirli bir bloğa dahil olarak toprak bütünlüğünü garanti altına almayı seçecektir. Türkiye’nin İkinci Dünya Savaşı sırasındaki dış politik tutumu, fiili bir savaş dışılığıdır. Ancak bu fiili savaş dışılık hali, Balkanlarda boy gösteren Nazi Almanyası’nın muhtemel saldırısına karşı, Almanya lehine bir “savaş dışılık” niteliği taşımıştır (18 Haziran 1941 tarihli Türk-Alman Dostluk Andlaşması). Çünkü Türkiye’nin savaş hudutları içerisinde kritik bir bölgede yer almasına karşın savaşın dışında bir politika uygulaması, Boğazların kapatılarak Sovyetler Birliği’ne Müttefik yardımlarının kesilmesi sonucunu doğurmuştur (Uçarol, 2006). Savaşın seyri Müttefikler lehine bir hal aldığı vakit, Türkiye de Müttefikler lehine bir “savaş dışılık” halinde bulunmuştur (30-31 Ocak 1943 tarihli Adana Konferansı).

Türkiye’nin zikzaklar çizerek İkinci Dünya Savaşı’nın dışında kalmayı başarabilmesi, Türkiye ekonomisinin savaş koşullarından etkilenmediği anlamına gelmez. Kaldı ki, savaşın hemen sınırlarında cereyan ediyor olması, muhtemel saldırılara karşı mevcut tüm kaynakların seferber edilmesini beraberinde getirmiştir. Dışarıya karşı önlem için içerisinde seferber edilmesi ve savaş konjonktürünün

koşullandığı ekonomik darboğaz ülke içerisinde kendisini derinden hissettirmiştir. Nitekim İlhan Tekeli ve Selim İlkin'in ifade ettiği üzere İkinci Dünya Savaşı'ndaki Türkiye ekonomisi, "savaşmayan ülkenin savaş ekonomisi" niteliği taşımaktadır (2010: 409). Yetişkin nüfusun büyük bir bölümünün askere alınması üretimde düşmelere yol açmışken, savaş öncesinde başlatılan planlama çalışmaları ve sınai yatırım programları, savunma harcamalarının bütçeye hakim olması yüzünden tümüyle askıya alınmıştır. Savaş döneminin yarattığı sürekli teyakkuzda bekleme hali, bu yılların beraberinde iktisadi gerileme yaratmasıyla sonuçlanmıştır (Borataş, 2010: 81). Savaş boyunca büyük bir orduyu silah altında tutma zorunda kalınması, Türkiye'nin savaş dışılığının getirilerinden faydalanmasını engellemiştir (Günlübol ve Ülman, 1966).

İkinci Dünya Savaşı'nın ülke ekonomisine doğrudan etkisi, sermayenin bireyselleşirken, yoksulluğun toplumsallaşması şeklinde olmuştur. Gerçekte savaş koşulları ve bu koşullara karşı alınan iktisadi tedbirler, sonuçta sermaye birikiminin belirli ellerde toplanmasına yol açmıştır (Uzun, 2009). Savaşın arzı düşürücü boyutu, beraberinde aracı bir piyasa ortaya çıkarmıştır: Karaborsa. Her ne kadar Varlık ve Toprak Mahsulleri vergileriyle savaş kazançlarını tırpanlamaya yönelik politikalar uygulamaya konulmuş olsa da, CHP'de hükümetin Refik Saydam'dan Şükrü Saraçoğlu'na geçmesi, bu politikalardan tereddütsüz bir geri dönüşü ifade etmiştir. Çünkü Şükrü Saraçoğlu hükümeti, devleti piyasada asli ve olması gereken bir aktör olarak değil, piyasa dışında tutulması gereken bir faktör şeklinde görmektedir. Nitekim piyasa mekanizmasına teslimiyet politikaları, devletin saf dışı bırakılması anlamına gelmektedir. Devletin saf dışı bırakılması ve vergi mükellefiyeti getiren kanunların feshedilmesi, "büyük boyutlu savaş vurgunlarının meşrulaşması" anlamına gelir (Borataş, 2010: 91). Türkiye ekonomisinin istisnai koşullarından türeyen savaş vurguncuları-tefecileri-zenginleri, varlığını meşru kılacak yasal düzenlemeleri sağladıktan sonra, varlığıyla Türk siyasi hayatına damgasını vuracak bir hal almıştır.

Vurgun ekonomisinin koşullandığı "çözülme"

İkinci Dünya Savaşı'nın ülke çapında yol açtığı vurgun ekonomisi, beraberinde sınıfsal dengelerde altüst oluşları getirmiştir. Burada "altüst oluş"la kastedilen, iktidar

bloğunun sivil-asker bürokrasi kanadı ile tarımsal ve ticari sınıflar arasındaki ittifakın ‘çözülmesi’dir” (Özkazanç, 2012: 97; Yılmaz, 1997). Savaş döneminin aşırı karlarıyla çabucak güçlenen ticaret burjuvazisi ve müteahhit sermayesi ile toprak ağaları ve tarım burjuvazisi bundan böyle ülke yönetimindeki ağırlıklarını hissettirmeye başlamıştır. Bu bağlamda Demokrat Parti, “büyük toprak sahipleri ile tarım burjuvazisinin ticaret burjuvazisiyle ittifak halinde Kemalist önderlikten kopuşunun siyasal bir ifadesidir” (Savran, 2010: 159-160). Bir diğer ifadeyle Demokrat Parti, “devlet bürokrasisinin ağırlık taşıdığı eski burjuva koalisyonunun yerini burjuvazinin ilk kez yönetici güç niteliği kazandığı yeni bir burjuva hâkimiyet tarzı”ndan başka bir şey değildir (Savran, 2011: 80). Nihayetinde Türkiye’nin demokrasiye geçişine vesile olan “çözülme”nin altında yatan da, olağanüstü koşulların pekiştirdiği “büyük bir *alt-yapısal* dönüşüm/çözüşme”dür.

Çözülme, iktidar bloğunun asker-sivil bürokrasi kanadı/küçük burjuva reformizmi ile tarımsal ve ticari sınıflar arasındaki ittifakın bir yandan dünya kapitalizminin seyri, diğer yandan da iktidar bloğuna dair içsel gerekçelerden dolayı söz konusu olan bozulmayı ifade eder. Bir kere, İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya kapitalizmi, “yeniden inşa” projeleri çerçevesinde ayağa kalkma ve istikrara kavuşma peşinde koşarken, Türkiye’ye bu bağlam dolayımıyla bir iş bölümü düşmüştür. 1940’lı yıllardan itibaren Türkiye’de tarımın öncelik kazanmasında (ve tarım burjuvazisinin doğmasında), Türkiye’ye Avrupa’nın yeniden inşasının tarım ayağını bütünleme rolü etkili olmuştur (Savran, 2010). Baskın Oran’ın “Avrupa’nın Manavı” olarak addettiği durum, aslında 1930’lu yıllarda uygulamaya konulan planlama ve sınai kalkınma öncelikli yaklaşımın silinişi, tarım öncelikli kalkınma ve kapitalizme doğrudan eklemelenme ekonomik liberalizminin belirişidir (Oran, 2008: 488).

Türkiye’nin savaş ekonomisi iki farklı paradigma tarafından şekillenmiştir. Bunlardan ilki, Refik Saydam tarafından temsil edilen, hem işgücünü hem de işvereni kontrol altında tutacak sıkı denetim mekanizmaları öngören yaklaşım; ikincisi ise Şükrü Saraçoğlu tarafından temsil edilen sıkı denetim mekanizmalarını lağvetmeyi öngören liberal yaklaşımdır. Savaş koşullarında ekonominin dağılmış bir piyasa mekanizmasına bırakılması, Şükrü Saraçoğlu döneminin vurgun ekonomisine yol açmıştır. Savaşın

doğurduğu olağanüstü halde uygulanan iktisadî serbestiyet, sonuçta aşırı kazançlara ve enflasyona yol açmıştır. Gelir ve servet dağılım makasının son derece açıldığı bu ortamda Şükrü Saraçoğlu, çözümü iki olağanüstü vergi çıkarmakta bulmuştur (Boratav, 2010). Bunlardan ilki, resmen tarafsız, fakat fiilen din ve ırk ayrımına dayalı bir yasa olarak tarihe geçen Varlık Vergisi Kanunu'dur (10 Kasım 1942). İkincisi ise, Toprak Mahsulleri Vergisi'dir (Sunar, 2004).

Varlık Vergisi Kanunu, teoride “ekonomik ve mali kriz içindeki ülke için büyük kazanç sahiplerinin haksız gelirlerini tırpanlamayı” amaçlarken, pratikte gayrimüslim ticaret erbabını hedefe alarak sermaye transferi sağlamaya yönelik olmuştur (Lewis, 2011: 397). Vergi mükellefinin borcunun belirlenmesinde vatandaşların dini ve milletinin veri olarak ele alınması ise yasanın mahiyetini gözler önüne sermektedir.¹² Varlık Vergisi, Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun ifadesiyle “Piyasamıza egemen olan yabancıları böylece ortadan kaldıracak, Türk piyasasını Türklerin eline verecek” olan yasadır (Aktar, 2000: 148). Gayrimüslimlerden elde edilecek sermaye, müslimlere/yerlilere transfer edilecektir. Yine Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun ifadesiyle “gayri millî ticaret burjuvazisinin tasfiyesi”, müsadere görüntüsü altında yağma politikasıyla söz konusu olacaktır (Barutçu, 1977: 263). Ne var ki, “Alman ırkçılığının Osmanlı taassubuyla birleşmesinden doğan” olağanüstü vergiler, bir yandan sermayeyi elinde bulunduran azınlıkların ülkeden tasfiyesi ve böylelikle sermaye transferi sayesinde yerli burjuvazinin güçlenmesi anlamına gelirken, diğer yandan da piyasa için üretmeyen, küçük ve yoksul köylü üzerindeki yükü artırmıştır (Ökte, 1951: 213). Varlık vergisi, ekonominin Türkleştirilmesine yönelik bariz bir örnek sergilemektedir. Milli İktisat politikasından farklı olarak, ekonominin Türkleştirilmesi ise “Osmanlı devletinin tebaası ve Türkiye Cumhuriyeti'nin vatandaşları arasında Müslüman-Türk unsurunun gayrimüslim unsur aleyhine olacak şekilde kayırılması politikalarını” ifade eder (Koraltürk, 2011: 21). Gerçekten de Milli İktisat politikası egemen bir unsur bir alanda

¹² Yasa uyarınca yapılan listelemelerde ilkin, Müslümanlar M listesinde, gayrimüslimler G listesinde değerlendirilirken, ardından yabancılar E listesinde, Sabataycılar da D listesinde (Dönmeler) olarak kategorize edilmiştir. Yasaya göre, dönmeler Müslümanlardan iki kat, gayrimüslimler ise Müslümanlardan on kat daha fazla vergi ödemek yükümlülüğü altındadır. Ödeme yapmak istemeyen ya da yapamayan vergi mükellefleri ise, Aşkaledeki çalışma kamplarına sürülme müeyyidesine tabi tutulacaktır. Bkz. Lewis, 2011

etkinleştirme politikası ise, ekonominin Türkleştirilmesi politikası bir alanın egemen bir unsura endeksli etnikleştirme politikasıdır.

Ayhan Aktar’a göre Türkleştirme, “sokakta konuşulan dilden okullarda öğretilecek tarihe; eğitimden sanayi hayatına; ticarettten devlet personel rejimine; özel hukuktan vatandaşların belli yörelerde iskân edilmelerine kadar toplumsal hayatın her boyutunda, Türk etnik kimliğinin her düzeyde ve tavizsiz bir biçimde egemenliğini ve ağırlığını koymasındır” (Aktar, 2012: 101). Bu ağırlığını koyma ise bir yandan homojenleştirilemeyecek olan, yani Müslüman ve Türk olmayan unsurlara yönelik etkisizleştirme (pasifikasyon), diğer yandan homojenleştirilebilecek olan, yani Türk olmasa bile Müslüman olan unsurlara yönelik etkinleştirme (aktivasyon) politikalarıyla mümkün olur. Nitekim ikinci örnekteki “etkinleştirme” politikalarının zaman zaman etnikleştirmeye kayması söz konusu olabilmektedir. İşte, Varlık Vergisi tam da bu eşiği ifade etmektedir.

Yine aynı dönemde çıkarılan Milli Koruma Kanunu ise savaş ekonomisinin ülke içerisinde karborsayı güçlendirirken, mal darlığını artırmasına (ya da tam tersi) karşı çıkarılmıştır. Hükümetin her şartta ve zamanda ekonomik hayata karışabilmesini kanuni güvenceye alan Milli Koruma Kanunu, destekçileri tarafından “serbest rejim başıboş değildir” savıyla temellendirilirken, karşıtlar tarafından CHP bünyesindeki ortaklığın açılması anlamına gelmiştir (Cumhuriyet, 29 Temmuz 1942; Albayrak, 2004). Zira bu durum, yani savaş yıllarında halkın biriken bıkkınlığı ile gene savaş koşullarından nemalanan toprak ağası, tarım burjuvazisi ve ticaret burjuvazisinin iktidar iştahı, Demokrat Parti’nin mayasını oluşturacaktır (Eroğul, 2003). Yani Demokrat Parti, savaş koşullarının kârından faydalanan burjuvazi sınıfının ürünü olarak ortaya çıkmış; gene savaş koşullarının yükünü üzerinde çeken vatandaşlar üzerine varlığını temellenmiştir. Savaşın koşullandırdığı bir ekonomiden, birbirinden zıt bir şekilde etkilenmiş kesimlerin tek bir tercihte birleşmeleri, ancak Türk demokrasisinin tekçiliğiyle açıklanabilir. Türk demokrasisinin tekçiliği ile ifade edilen, sistemin, özünde burjuva sınıfı (veya fraksiyonları) yatan partilere dayanması; diğer (sosyalist) partilere ise legal mecradan uzaklaşmanın dayatılmasıdır.

Türkiye'nin demokrasiye geçişini getirecek süreç, İkinci Dünya Savaşı henüz bitmemişken başlamıştır. İlk, 1944 yılı bütçe görüşmelerinde çekingen bir muhalefet belirmiş, 1945 yılı bütçe görüşmeleri ve aynı yılın Haziran ayındaki Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, muhalefetin bu sefer açıktan açığa atak bir hal almasına yol açmıştır (Timur, 2003).¹³ Bütçe için yapılan oylama sonucunda 77 üyenin yokluğunda 368 kabul oyuna karşı 5 red oyu ortaya çıkmıştır. Bütçe görüşmelerinde Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü, Celal Bayar ve Emin Sazak'la belirginleşen muhalefet, Demokrat Parti çatışı altında birleşmeleriye cisimleşmiştir. Nitekim muhalefetin belirmesiyle cisimleşmesi arasında pek bir zaman farkı yoktur. Bütçe görüşmelerinin hemen ardında hükümet için yapılan güven oylaması neticesinde ise 84 üyenin yokluğunda 359 güven oyuna karşı 7 güvensizlik oyu kullanılmıştır (Gürkan, 1998). Nitekim bu oylamalar sonucunda ilkin beş daha sonra yedi kişiyle dillendirilen eleştiriler karşısında hükümette değişikliğe gidilmiştir (Koçak, 2008).

CHP iktidarı, Toprak Mahsulleri Vergisi ile savaş süresince üzerine büyük bir yük konan küçük köylünün savaş sonrası dönemde geçim sıkıntılarını aşabilmek ve rejime olan tepkilerini dindirebilmek için yeni bir yasa teklifinde bulunmuştur. Tam olarak “Topraksız Köylüye Toprak Dağıtılması ve Çiftçi Ocakları'nın Kurulmasına Dair Yasa Tasarısı” isminde olan tasarı, yalnızca topraksız köylüye toprak dağıtılmasını öngörmeyip, aynı zamanda gereksinimi olanlara gerekli araç-gereç ve kredi teminatı vermesi itibarıyla de “tarım reformu” niteliğindedir. Nitekim tasarıya ilk tepkiler de toprak sahipleri mebuslardan gelmiştir. İzmir milletvekili Halil Menteşe'nin “mülkiyet rejimini tasfiye edip, yerine yeni bir rejim koymak”; Aydın milletvekili Adnan Menderes'in de “Nasyonal Sosyalist rejimin iskân kanunundan feyzalınmış bir düşünce” olarak eleştirdiği bu tasarı, aslında farklı şekillerde söylenen ancak temelde aynı noktaya (büyük toprak sahiplerinin mülkiyetine) dokunan bu eleştirileri “potansiyel muhalefete bellli bir kimlik” kazandırmıştır (Albayrak, 2004: 23). Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, İkinci Dünya Savaşı koşullarının vurgun ekonomisiyle gücüne güç katarak ön saflara çıkan büyük toprak ağaları ve ticaret burjuvazisinin işine gelmemiş, işine gelmediği ölçüde de muhalif söylemleri canlanmış ve örgütlenme

¹³ Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu için bkz. <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/15131.html>

faaliyeti içerisine girmiştir. Tasarı, memlekette topraksız ve yeter topraksız çiftçilere kafi derecede toprak var iken, yurt içinde topraksız olan çiftçilerin varlığı, toprağı yetmeyen çiftçilerin varlığı olarak gerekçelendirilmiştir. Bu çerçevede kanun uyarınca da “Çiftçi Ocakları” kurulmuştur. Çiftçi Ocakları üç temel amacı gerçekleştirmeyi hedeflemiştir: “Birincisi toprağın giderek bölünmesini önlemek, ikincisi bu statüdeki toprakları bir “meta” olmaktan çıkarmak, yani alınıp satılmasını, ipotek edilmesini, sık sık el değiştirmesini vs. önleyerek aslında pazar ilişkilerinin dışına çıkarmak, üçüncüsü “*ziraatte köklü, emeği ve mülküyle rahatça geçinen çiftçi ailelerinin iktisadî bir varlık olarak sürüp gitmesini sağlamak gibi sosyal ve ulusal düşünceleri*” gerçekleştirmektir” (Barkan, 1946: 470; aktaran: Karaömerlioğlu, 1998: 33). ÇTK’nun 17. Maddesi’nden ortak zarar gören sınıflar, muhalefeti türeten ittifakı temsil ederken, Adnan Menderes, bu ittifakın sesi soluğu olarak ön plana çıkmıştır. Çünkü Adnan Menderes, “dünyada yeni açılmakta olan safhanın icaplarına ve gerçeklerine uyarak yepyeni bir zihniyetle hareket olunmasını...” önererek tepkisini ilk gösteren kişi olmuştur (Timur, 2003: 14-15). Kendisi de (toprak) mülk sahibi bir mebus olan Adnan Menderes’in “yepyeni bir zihniyet” olarak kastettiği, özel girişime ve tarım sektörüne önceliğin esas kabul edilmesi “gerektiği”dir (Eroğul, 2003).

İkinci Dünya Savaşı koşulları, ülke kalkınmasında birbirinden farklı projeleri birbirinin karşısına çıkartarak, iktidarın bir parçasıyken, muhalefetin ana odağı şeklinde saflaşmayı mümkün kılmış, böylelikle de bilimsel gerekliliği yerine getirmiştir: tek parti rejimi politikaları, ancak sınıf çıkarları söz konusu olduğunda sorun teşkil etmiş; tek parti rejiminden çok parti rejimine geçiş de ancak sınıf çıkarları arasındaki rekabetle mümkün olabilmiştir. Çünkü ne devlet, ne toplum ne de birey, sınıfsal bağlamdan muaf değildir. Aksine sınıf, onlara aittir. Yani işçiler daha en başından itibaren kendiliğinden işçi olarak sınıfsal bir mensubeyete tabidir. Böylelikle iş çevreleri ve büyük toprak ağalarının CHP yönetimine muhalefetiyle ortaya çıkan Demokrat Parti kurulmuştur (Frey, 1965; Sarıbay, 1991). Çünkü seçme edimi, seçimlik partilerin tek bir iktidar tarafından şekillendiği bir yapıya sokulmuştur. Tanel Demirel’e göre bu durum, Türk demokrasisinin Soğuk Savaş yıllarında ‘muvazaa’ (danışıklı döğüş) olarak kurulmasının açık bir ifadesi, aynı zamanda demokrasimizin biçimsel demokrasiden bile geri olduğunun kanıtıdır (2011: 44). Kaldı ki, DP henüz kurulma aşamasındayken bile, İsmet

İnönü ile Celal Bayar arasındaki görüş alışverişleri, CHP ile DP'nin kimi hususlarda müşterek olduklarını göstermektedir (Toker, 1990). Bu konulardan –bizim için önemli olanı- ilki, Türk dış politikası hakkında iken ikincisi, sosyalist fikirlere karşıtlık konusundadır. Nitekim her iki husus da, Türk siyasi sisteminin çerçevesini çizmektedir.

Türk siyasetinin yeniden yapılandığı “kritik bir dönemde” (critical juncture) siyasi mecraların fikri karşıtlık üzerine çizilmesinin yarattığı sıklık, Türkiye'nin demokrasi tarihini, aşılması güç bir mevzii haline getirecektir (Mahoney, 2000). Türkiye’de demokrasi, sosyalist görüşleri meşru görmeyen bir sistem olarak tecrübe edilecektir. CHP'nin iktidarda olduğu 4 Aralık 1945 tarihinde gerçekleştirilen “Tan Olayı”ndan, DP'nin imzasını taşıyan 1951 yılındaki TKP Tevkifatı ve Nazım Hikmet'in vatandaşlıktan çıkartılmasına kadar, her iki parti de, Türk demokrasisini kendinden menkul bir mecraya sokmuşlardır (Yıldırım, 2008). Bunun yanısıra 19 Ocak 1950'den başlayıp, 26 Nisan 1960'a kadar alınan Bakanlar Kurulu Kararlarında komünist propaganda nedeniyle 53 dergi, 36 kitap, 34 gazete, 18 broşür, 15 bülten, 6 beyanname, 4 mektup, 3 rapor, 3 kartpostal, 2 piyes ile sayısı belli olmayan bazı matbuatlar yasaklanmış, komünizm kelimesi pejoratif bir etiketlemeye maruz kalmıştır (Doğaner ve Yılmaz, 2006). Bir diğer ifadeyle bir yandan sıkıyönetim komutanlıkları tarafından kapatılan sosyalist partiler, diğer yanda CHP ile DP “sayesinde” kurulan Türk demokrasisi aynı konjonktürün iki çelişik ifadeleri olarak tarihe geçmiştir. Türk demokrasisi anlaşamadıkları üzerine anlaşmaya varılmasıyla (agreement on disagreement) kurulmuştur. Nitekim parti tüzüğünün birlikte hazırlanması, temelde aynı doğrultuda yeni bir partinin müjdesidir. Siyasetin manivelasını elinde tutacak partiler, birbirinden türemiş iki parti olarak kurulmuştur.

Demokrat Parti, iyice zenginleşen burjuvazinin, gücü ve nüfuzuna bağlı olarak iktidara doğrudan talip olmasının göstergesidir (Şener, 2010: 92). Demokrat Parti, savaş yıllarında devletin ekonomik müdahaleciliğine rağmen türeyen karaborsadan nemalananlar tarafından kurulmuş, gene savaş yıllarında devlete mecburi mahsul teslimi yapmak ve vergi vermek zorunda kalan ortalama vatandaşın mevcut iktidardan hoşnutsuzluğu üzerinde temellenmiştir. Emrullah Nutku'nun ifadesiyle, “DP'nin büyük şansı, iyice yıpranmış bir iktidar karşısında ciddi görünen bir muhalefet partisi olarak

siyasi hayatımıza girmiş olmasıdır” (1979: 365). Böylelikle Türk sağı, Cumhuriyete karşı birikmiş öfkeyi coşku ve huşu ile karşılamının hanelerine kattığı demografik artıyla sahneye çıkmıştır.

Demokrat Parti 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimler sonucunda iktidara gelmiştir. Katılımın %89.3 oranında olduğu seçim sonucunda DP oyların %53.34’ünü, sandalyelerin ise %87.78’ini, CHP oyların %39.9’unu, sandalyelerin ise %14.17’sini, MP oyların %3.1’ini, sandalyelerin %0.21’ini, bağımsızlar ise oyların %4.8’ini, sandalyelerin %1.85’ini elde etmiştir. Partilerin aldığı oy ile sandalye sayıları/temsil oranları arasındaki fark ise 1950 seçimlerinin çoğunluk sistemine dayanmasından ötürüdür. Çünkü çoğunluk sistemine göre bir seçim bölgesindeki en fazla oy alan parti, o seçim bölgesinin bütün temsilini üstlenmektedir (Özgül, 2002). İsmet İnönü’nün seçim yenilgisini “insafli ve insafsız bin bir sebepten ilki olan, en başta geleni değiştirme arzusu”nun ürünü olarak gördüğü 1950 seçim sonuçları, en sonda doğanı iktidar yapmak şeklinde gerçekleşmiştir (Özel, 1988: 149). DP’nin bu başarısında, diğer pek çok partinin yasaklandığı bir seçim maratonunda, kendisinin CHP’ye tek alternatif olarak ortaya çıkması önemli rol oynamıştır. CHP iktidarını, “bütün bozuklukların sebebi”; Anadolu halkını “öz yurdunda garip, öz vatanında parya” kılmakla suçlayan mazlumluk edebiyatı, DP’nin muhalefet metodunun temelini oluşturmuştur (Esirci, 1967; Turan, 1980: 17-22).

Demokrat Parti’nin sonucunda iktidara geldiği 14 Mayıs 1950 tarihli genel seçimleri liberal ve sol liberal tezler tarafından “halk devrimi”, “beyaz devrim” ve “kansız ihtilal” gibi iddialı sözcüklerle nitelendirilmiştir. Nitekim bu iddiayı paylaşanlardan İhsan Sezal, merkez sağ partilere “Osmanlı’yla, İslam’la, toplumla barışık olmayan Cumhuriyeti Osmanlı’yla, İslam’la ve toplumla barıştırma” misyonu yüklemektedir (Sezal, 2003: 164-68). Ancak bu türden bir misyon gerçekleri yansıtmadığı gibi, söz konusu seçim, toplumsal açıdan bir kopuşun değil, aksine bir devamlılığın ifadesi olmuştur. Nitekim bahse konu seçimlerle iktidara gelen DP de, bu devamlılık içerisinde ortaya çıkmış ve yine bu devamlılığın güvencesi olarak var olmuştur. Sınıfsal temelleri İkinci Dünya Savaşı’na dayanan DP, sınıfsal hedefleri İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra kapitalizme entegre, Batı Bloğuna angaje olma

şeklindeki egemen sınıfların bir ürünüdür (Timur, 2003). Dolayısıyla Sungur Savran'ın ifadesiyle “bu süreç içerisinde köylülük, “rüştü”nü değil, olsa olsa azgelişmişliğini kanıtlamış, halk da “ayağa” kalkmamış, olsa olsa oturduğu yerden bir düzenli nöbet değişimini alkışlamıştır” (Savran, 2011: 82).

3.1.3. Demokrat Parti Parti Programı

Demokrat Parti'nin demokrasi anlayışı, “Umumi Prensipler” başlığı altındaki bölümde yer almaktadır. Programa göre, demokrasi “milli menfaate ve insanlık haysiyetine en uygun prensip” (Madde 3) şeklinde tanımlanmaktadır (Albayrak, 2004: 599). İlerleyen maddeler, bu çerçeve içerisinde demokrasinin içeriğini şu şekilde doldurmaktadır: “Milli iradenin tam tecellisi, seçimlerin her türlü müdahaleden uzak ve serbest olarak gizli rey ile yapılmasına ve siyasi partilerin eşit haklara sahip bulunmalarına bağlıdır. Seçimlerin serbestliğini bozacak hareketleri, milli hakimiyete karşı işlenmiş bir suç addederiz.” (Madde 9). Demokrat Parti'nin demokrasi retoriği ise, İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşmaya başlayan iki kutuplu konjonktürün dışlayıcı mantığını içermektedir. Nitekim Parti Programına göre, “Memleketimizin istiklalini veya toprak bütünlüğünü bozmayı, yurddaş ana haklarını kayıtlamayı gaye edinen, veya, memleket dışındaki siyasi teşekküllere bağlı olan, siyasi cemiyet ve partilerin kanun dışı sayılmasını isteriz.” (Madde 12) denilmektedir. Böylelikle enternasyonalizme dayalı her türlü siyasal faaliyet yasaklanırken, ilerleyen maddelerle yerel ölçekte söz konusu olabilen bir milliyetçilik benimsenmektedir. “Yurddaşlar arasında müşterek bir tarihin yarattığı kültür ve ülkü birliğine dayanan ve her türlü ayırıcı temayülleri reddeden bir milliyetçilik telâkkisine bağlıyız.” (Madde 13) denilmektedir (Albayrak, 2004: 600). Dahası, milliyetçilik “eğitim ve öğretim müesseselerinin tahahhukunda vazifeli olduğu bir ideal” olarak koşullandırıcı ve görev yükleyici bir içeriğe sokulmaktadır. Buna karşın siyasi bir ideoloji olarak komünizm, “memleketi yabancılara satan sapıkların ideolojisi” olarak görülmekte, Türk Ceza Kanununun 141. ve 142. Maddeleriyle yasaklanmaktadır (Öztürk, 1999: 413). Bu kanun uyarınca 103 kişi komünistlik propagandası yaptığı gerekçesiyle cezaevinde hükümlü olarak yatmışken, 110 kişinin de komünist olmak suçuyla davası görülmüştür (Öztürk, 1999: 424).

Demokrat Parti'nin sınıfsal kimliğini deşifre eden maddeler ise, Program'ın Sanayi İşleri başlığı altındaki bölümde yer almaktadır. Buna göre “iktisadi hayatta özel teşebbüs ve sermayenin faaliyeti esastır.” (Madde 43) denilmekte; “Devlet işletmelerinin girişeceği iktisadi işlerde benzeri özel işletmeleri sarsmamak” (Madde 45) kaydı düşünülmektedir (Albayrak, 2004: 605). DP, devletçilik ilkesinin, komünizme muhit kazandırmaktan başka bir anlamı ifade etmediğini düşünmektedir (Öztürk, 1999: 250). Bir diğer ifadeyle DP, “müdahaleci kapitalist, bürokratik ve inhisarcı bir devlet tipi” olarak tanımladığı düzeni tasfiye etmeyi amaçlamıştır. Bu, kapitalizm yoluyla kalkınmak için başvurulacak bir çare olarak yabancı sermaye ve kredileri gören bir yaklaşımdır. Nitekim “bu düşünce tarzının kendini Türk burjuvazisine kabul ettirmeye başlamasıyla, emperyalist devletlerde Türkiye'ye karşı yeniden ilginin uyanması aynı döneme rastlar” (Yerasimos, 1992: 152-163). Bununla birlikte İkinci Büyük Kongre'de ilave edilen/değiştirilen 7. Madde'ye göre Demokrat Parti, “bütün bir meslek ve tesanüt teşekküllerinin manevi şahsiyet olarak her türlü siyasi tesir ve maksatlar dışında kalmaları şartıyla, işçi sendikalarının grev hakkını tanımaktadır” (Albayrak, 2004: 599). Ancak tanınan bu hak hiçbir zaman gerçeklik kazanamamıştır. Zaten Adnan Menderes, TBMM'de Hükümet Programı'nı açıklarken, “grev hakkını, ..., içtimai nizamı ve iktisadi ahengi bozmayacak surette kanunileştireceğini” ifade etmiştir (Öztürk, 1999: 173). Grev hakkının gerek hukuki gerekse de pratik sınırı, “milliyetperver Türk işçisinin hiyanete bulaşmaması” şeklinde çizilmiştir (Öztürk, 1999: 252). Bu çerçevede işçi sınıfı için geçerli olan yasaklar olmuştur. Bir diğer ifadeyle işçi sınıfının kamusal alandaki sendikal hakları uygulamaya geçilememiştir. Demokrat Parti'nin bu tutumunda, başta sınıfsal kişiliği olmakla birlikte, Soğuk Savaş konjonktürünün dolaylı bir etkisinin de olduğu söylenebilir. Bununla birlikte Adnan Menderes, “iktisadi ve mali görüşlerinin esasını, bir taraftan devlet müdahalelerinin asgariye indirilmesi, diğer taraftan iktisadi sahada devlet sektörünü mümkün mertebe daraltmak ve buna emniyet vermek suretiyle hususî teşebbüs sahasını mümkün olduğunca genişletmek” olduğunu ifade etmiştir (Öztürk, 1999: 168-169).

Demokrat Parti'nin ekonomi politikaları, esasen ilkin Marshall Planı Türkiye Özel Misyonu Başkanı Russell Dorr, ardından Amerikalı uzman Max Thornburg tarafından 1947 yılında belirlenmiştir. Her iki Amerikalı uzmanın belirlediği ekonomi

politikaları ise sınaî kalkınmadan vazgeçişin birer ifadesi olmuştur. DP'nin ekonomi politikalarının Amerikalı uzmanlarca hazırlanması, Türkiye'de burjuvazinin dünya kapitalizminin "koltuğunda" yetiştirildiği yargısını güçlendirmektedir. Çünkü Russell Dorr, Marshall Planı'nın amacını, "Türkiye'nin iktisadi program neticesinde çoğalan buğday mahsulü hür dünyanın ordularını ve savunma fabrikaları işçilerini beslemeğe yardım edecektir." şeklinde ifade etmekte, Türkiye ekonomisini "Avrupa'nın Manavı" yapma maksadı taşımaktadır (Sander, 1979: 52). Max Thurnburg'un Türkiye'nin kalkınmasına yönelik raporu ise kapitalizmin İkinci Dünya Savaşı sonrası direktifler dahilinde kalmak şartıyla Türkiye'ye liberal ekonomi politikaları önermektedir. Bu şart ise Türkiye'ye kapitalizmin uluslararası işbölümünde düşen rolün kendisidir: "Ülkenin yeni baştan bayındırlaşmasında özel teşebbüsün de yer alması" ve bu surette ziraî uzmanlaşmaya gidilmesi tek maksat olarak ifade edilmiştir (Küçükömer, 2007: 102). İşte iki Amerikan uzmanının direktifleriyle DP ekonomik programı, döviz ve altın rezervlerinin yanı sıra uluslararası pazara dönük tarım ve madencilikte somutlaşan bir büyüme modeli benimsemiştir. Dış borçlara ve yardımlara endekslenen bu türden bir kalkınma modeli ise, çok geçmeden "kronik dış ticaret açıkları ile döviz darboğazı doğurmuştu" (Gerger, 2012: 83).

Demokrat Parti'nin dış politikası ise Program'ın Umumi Esaslar başlığı altındaki bölümde yer almaktadır. "Dış politikamız, milletlerin hukuk eşitliğine, milletlerarası siyasi, iktisadi ve kültürel işbirliğine, kollektif güvene, iyi komşuluk münasebetleri esasına dayanmalıdır. Millî varlığın ancak millî kuvvetle korunabileceği kanaatine bağlı kalmakla beraber; milletler birliği gayesini hedef tutacak barışçı ve açık bir dış siyasetin, memleket menfaatlerine en uygun ve realist yol olduğuna inanıyoruz." (Madde 18) denilmektedir (Albayrak, 2004: 601). Görülebileceği üzere Demokrat Parti'nin dış politik perspektifi, millilik nosyonuna, yekpare millet tasavvuruna, milli çıkar kutsiyetine ve bu kavramsallaştırmalar itibariyle de realist bir teoriye sahiptir. Ancak DP'nin dış politikasına yönelik söylenebilecek en önemlisi söz, dünya kapitalizminin bağrında yetişen burjuvazi ve onun yönetime doğrudan katılma talebinin bir ifadesi olan Demokrat Parti'nin emperyalizmle işbirlikçi bir dış politik öze sahip olmasıdır. Nitekim merkez sağ tarihi bu iddiayı teyit etmiştir. Ayrıca merkez sağ partilerin dış politika hususunda milli varlığa yönelik yaptığı vurgu, dış politikanın bir

varoluş sorunsalı olarak algılanmasının ürünüdür. Beka meselesi olarak algılanan/anlamlandırılan dış politika, böylece “devletin ağırlığını” taşıyan bir kavram olarak sürüme çıkartılmıştır. Devletin ağırlığı tabiriyle kastedilen ise partinin dış politikayı siyasetin tam ortasına konumlandırmaktansa, siyasetin dışına çıkarma faaliyetidir.

II. Dünya Savaşı’nın ardından tek parti iktidarı Soğuk Savaş’taki safını kayıtsız şartsız Batı bloğu olarak belirlemiştir (Larrabee, 2009). Demokrat Parti iktidarı ise bu yönelime heyecanlı ve hiddetli bir boyut kazandırmıştır. Nitekim Türk siyasetinde partiler, birbirlerini reddetmeleri oranında birbirlerinden devrıldıkları pozisyonlara da sahiptir. Soğuk Savaşa tırmanan uluslararası sistemde bu türden bir yer tutuş, emperyalizme serbest piyasacılık ve komünizm düşmanlığı üzerinden eklemelenmenin açık bir ifadesidir. Bunun en bariz örneği, tek parti içerisinde yaşanan kadro ve doktrin değişimidir. Özellikle 1946 Kongresi’yle birlikte CHP bir yandan ulusal sanayileşme hedefinden vazgeçtiğini, diğer yandan da küçük burjuva radikalizminin aydınlanmacı politikalarından geri döndüğü ilan etmiştir (Yaşlı, <http://haber.sol.org.tr/>, 07 Kasım 2012’de erişildi). CHP içerisinde Recep Peker hükümetinin tasfiyesi ile sırasıyla Hasan Saka ve Şemsettin Günaltay hükümetlerinin ikamesi, Türkiye’nin koşar adım liberalleşmesi ve uluslararası kapitalist sistemle bütünleşmesi yönünde atılan ilk adım olmuştur. Nitekim kendisi de bir toprak sahibi olan ve Toprak Reformuna karşı çıkışlarıyla sivrilen mebus Cavit Oral, ikinci Hasan Saka hükümeti (10 Haziran 1948-16 Ocak 1949) ve Şemsettin Günaltay hükümetinin (16 Ocak 1949-22 Mayıs 1950) Tarım Bakanı olacaktır (Demirel, 2011). Bu, CHP’nin toprak reformu kanun tasarısından vazgeçişin ifadesidir.

Türkiye’nin kendisini Soğuk Savaş’ta Batı Bloğu olarak konumlamasının pek çok sebebi vardır. Klasik anlatılara göre Türkiye’nin bu türden bir yer tutuşu, temelde Sovyetler Birliği’nin Türkiye üzerindeki tehditlerine vurgu yapar. Buna göre, İkinci Dünya Savaşı’nın akabinde Stalin SSCB’sinin Doğu Avrupa, Kafkasya ve Uzak Asya hattında zoraki sosyalist rejimler kurarak, kendi hinterlandına dönüştürme politikası güttüğü varsayılır. Buradan hareketle üç tarafı denizlerle çevrili bir ülkenin üç kıtayı birleştiren köprü vazifesi söylemi sürüme çıkartılır. Stratejik önemi yapılan aşırı

vurgunun sağladığı meşruiyetle SSCB'nin Türkiye'yi uydulaştırma politikası makul bir çerçeveye oturtulur. Bu ise İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra SSCB'nin Türkiye'den kimi talepleriyle kanıtlanmaya çalışılır. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı olan Necmettin Sadak'ın 1949 yılında yayınladığı bir makale, bu türden bir bakış açısının resmi söylemin ana damarını oluşturduğunu göstermektedir. Kısacası yukarıda ifade edilen anlatı, Necmettin Sadak'ın şu cümlesiyle özetlenebilir: “Sovyetler, Çanakkale'nin işgalinin ardından, Ankara'da komünist bir hükümet kurulmasını talep edeceklerdi” (Sadak, 1949: 460).

Resmi söylemle desteklenen bu türden bir bakış açısı, Türkiye'nin dış politik tavrını tek bir sebebe (kızıl tehdit) bağladığı ölçüde yanlışlanabilir. Bir kere, dünya coğrafyasında sosyalist rejimlerin kuruluşu dışarıdaki bir gücün zor politikalarıyla gerçekleşmemiştir. Başta Doğu Avrupa'daki rejimler için olmak üzere pek çok yerde sosyalist rejimler, Nazizm'e karşı komünistlerin verdiği direnişin ürünü olarak, halk destekli olarak kurulmuştur. Bu bilgi önemli ancak yanlış bir yargıyı ortadan kaldırmaktadır. Bu yargı ise SSCB'nin uydulaştırmak için sosyalist rejimler kurduğu yargısıdır. Aksine SSCB ancak ABD'nin ekonomik, politik ve güvenlik alanındaki örgütlenmesine tepki olarak 1948 yılından itibaren, o da kendi içerisinde yeşermiş sosyalist rejimleri çeperine çekmeye başlamıştır (Oran, 2008).

İkinci olarak 23 Şubat 1945 tarihinde imzalanan Türk-Amerikan Askerî Yardım Antlaşmasını göz ardı etmemek gerekir. Bu antlaşma, Türkiye'nin Batı'ya, özellikle de ABD'ye bağlı dış politikasının, sınıfsal bir temelden ve bu temelden köklenen politik tercihlerden kaynaklandığının bariz örneğidir. Bununla birlikte SSCB'nin Türkiye'den başta Boğazlar mukâvelesinin revizyonu olmak üzere kimi taleplerde bulunduğu bir gerçektir. Ancak bu gerçek, “geçmiş bir devrenin sonu olmaktan ziyade, münasebetlerin yeni ve realist bir esas üzerine kurulması” şeklindedir (Koçak, 2008: 116). Yine bu gerçek, Türkiye'nin Batı Bloku içinde yer almasında ve ABD eksenli bir dış politika stratejisi yürütmesinde birincil gerekçe değil aracı niteliktedir. Behice Boran'ın ifadesiyle söyleyecek olursak, “Sovyet talepleri (Türkiye'nin) Batı ittifakına yöneliş(in) nedeni değil vesilesi, gerçek yüzü değil maskesidir” (Behice Boran'dan aktaran: Atılğan, 2009: 194).

SSCB, Türkiye ile arasındaki dostluk ilişkilerinin devam etmesi amacıyla imzalanan 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nın değerini takdir etmiş, ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan gelişmelere mukabil, bu antlaşmanın büyük ölçüde geçerliliğini yitirdiğini ifade etmiştir. SSCB'nin bu yaklaşımı, barışçı bir esası korumak kaydıyla *rebus sic stantibus* ilkesinin doğal bir ifadesidir. Bu çerçevede ilk olarak Sovyetler Birliği'nin Dışişleri Bakanı olan Molotov'un "modası geçmiş" olarak ifade ettiği Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması geçerlilik süresi 7 Kasım 1945'e kadar olmak kaydıyla feshedilmiştir. SSCB'nin talepleri daha çok, "1921 haksızlığı" olarak gördüğü Kars ve Ardahan ile "Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nin gırtlığında olan bir eli" olarak ifade ettiği Montreux Boğazlar Sözleşmesi üzerinde olmuştur (Tellal, 2008: 502). İlkini "bir haksızlığın düzeltilmesi", ikincisini ise "Türkiye'ye zarar vermek değil, ancak 200 milyon kişinin idaresini yalnız Türkiye'nin iradesine veren bir sözleşmenin düzeltilmesi" olarak dile getiren Sovyetler Birliği, Türkiye tarafından red cevabı almıştır (Albayrak, 2004: 38). SSCB'nin iki mesele üzerindeki taleplerinde, Türkiye'yi "savaş suçlusu" olarak görmesi etkili olmuştur. Özellikle Nazi Almanyası ile Stalin SSCB'si arasındaki savaşta Türkiye'nin Almanya lehine tavır alması, Moskova'nın Ankara üzerindeki taleplerinde etkili olmuştur (Koçak, 2010: 132). Dolayısıyla Türk-Amerikan ilişkilerinin gelişen bir seyir izlemesi SSCB taleplerinden önce başlamışken, SSCB talepleri egemen sınıfların bu yönelişi içerisinde teşvik edici bir faktör olarak kullanılmıştır.

Üçüncü ve son olarak ise resmi söylemin, Türk siyasi hayatını Türk dış politikasından koparttığı ölçüde yanlışlık taşıdığını söyleyebiliriz. Çünkü Soğuk Savaş döneminde Türk dış politikasının rotası, bizzat siyasi arenada yoğunlaşarak belirlenmiştir. Siyasal süreçlerden bağımsız bir politika çıktısı mümkün olamayacağı ölçüde de, Türk dış politikası izleklerini tek bir unsura bağlayan resmi söylem geçerliliğini yitirmektedir. Çünkü aslolan, dış politik çıktılarının ülke içindeki egemen sınıfların dış yönelişlerinin kendisi ya da bir türevi olduğudur. Yine Behice Boran'a başvurmak gerekirse, "dış politika ile iç politika arasında yakından bir bağlılık vardır. İç politika ile dış politika arasındaki yakından ve diyalektik ilişki, iç politika stratejilerinin dış politika yönelişlerini belirlemesinde, dış politika yönelişlerinin sonuçlarının da dönüp iç politikayı etkilemesi şeklinde kurulur" (Behice Boran'dan aktaran: Atılğan, 2009: 196).

Nitekim Türk dış politikasındaki yönelişleri anlamak, anlamlandırmak ve açıklamak için de söz konusu kuramsal çerçeveye başvurmamız gerekmektedir. Zira ancak bu şekilde Türk dış politikasını “dış mihraklar”a ve “üçüncü aktörler”e aşırı değer atfetmeden anlamlandırabilir, ancak bu şekilde politik çıktılarının üzerinde taşıdığı, içsel sınıf ilişkilerinin imzasını fark edebiliriz. Bunu yaparken, Türk dış politikasında temel bir uyuşmazlığın varlığını görebiliriz. Bu uyuşmazlık ise, anti-emperyalist, ilerici ve sosyalizm doğrultusunda gelişmeyi öngören üçüncü dünya devletlerinin ulusal kurtuluşlarına eriştiği bir dönemde, benzer bir savaşım vermiş bir toplumsal yapının gerektirdiği dış politika ile bu dönemde ve devamında egemen sınıfın güttüğü dış politikanın son derece farklı olmasında yatmaktadır. Bu temel uyuşmazlığa rağmen Türk dış politikası, egemen sınıfların ABD yörüngesine girme ve bu rotada sürüp gitme istek ve gayretiyle şekillenmiştir. Bu açıdan ABD, Türkiye’deki burjuva sınıfı için “müşterek idealler uğrunda birleştiği” ‘doğal’ müttefiki oluştururken, emperyalizm vazgeçilmez bir iş ortağı olarak belirmiştir. Nitekim Türkiye tarafından ABD’ye tanınan “ekstra teritoryal haklar” Türk burjuvazisinin dünya kapitalizmine eklemleme ve emperyalizme katılma konusundaki heveskâr ve gayretkeşliğiyle açıklanabilir (Boran, 2010: 1579).

3.1.4. Türkiye’nin NATO üyeliği: “heves, bekletilmek istemez”

NATO, varlığı henüz İkinci Dünya Savaşı’nın hemen ardından formüle edilen Batı dünyasının askeri “*grand strategy*”sidir (Aybet, 2012: 21). NATO üyeliği ise Sovyetler Birliği’nin hem ABD hem de Türkiye ile ilişkileri gerilirken, Türkiye’nin ABD’yle ilişkilerinde yaşanan bir sıçramanın ifadesidir. Bu perspektifle değerlendirdiğimizde, ABD ile Türkiye arasındaki iki taraflı ilişkilerin/stratejik işbirliğin, esasen “Batı’nın kolektif savunma örgütü içerisindeki çok taraflı ilişkiler bağlamında” geliştiğini görebiliriz (Alırza ve Aras, 2012: 1). Türkiye’nin NATO bağlamında Batı dünyasına angaje olması, pek çok açıdan hevesle kalkışılan bir girişimdir. Hevesledir, çünkü Batılılaşma genel anlamda Türk siyasi hayatında temel bir norm, özel olarak ise Türk dış politikasının geleneksel bir ilkesi olarak tartışma dışı bir eğilimi/yönelimi simgelemektedir. NATO üyeliği ise bu yönelimi mümkün kılan bir dolayım sağlamaktadır. Batılılaşmanın genel bir ilke olmasının dışında, Türkiye’nin

NATO'ya girmesi, egemen burjuvazi ve bu burjuva sınıfının egemen düşüncesi bakımından da hem bir zorunluluk, hem de kaçınılmaz bir fırsattır. Zorunluluktur, çünkü uluslararası sermayeyle işbirliği peşinde koşan sermaye için NATO'ya üyelik, Türkiye'nin Batılılaş(tırıl)ması talebinin doğal bir parçasıdır. Bu doğallık iddiası söylem olarak da kendisini kanıtlamıştır. (Dış) Politika söylem ve faaliyet alanı olduğuna göre, üyelik yönünde faaliyet beraberinde üyeliği olumlayan söylemleri/bağımlılık ideolojisi doğurmuştur (Balcı, 2007).

Türkiye ilkin Truman Doktrini ve Marshall Planı ile, ardından NATO üyelik süreciyle ABD'nin rotasına bir daha çıkmamak üzere girmiştir. Bundan böyle bütün teori ve rasyonalizasyon çabaları, ABD ve onun “angajman” kuralları çerçevesinde yapılacaktır. Böylelikle Türkiye'nin NATO savunmasında rol alması ülkenin “ulusal çıkarı” ile bağdaştırılmıştır. Türk ekonomisini istikrara, Türk ordusunu da modernizasyona kavuşturma düşüncesi, bu paralelde önemli rol oynamıştır. Kaçınılmaz bir ‘fırsattır’; çünkü İkinci Dünya Savaşı akabinde, ayrılık çizgisinin keskin bir şekilde belirlediği bir konjonktürde, emperyalizmle zaten çıkar birliği içerisinde olan egemen sınıflar, emperyalizmle uyuşmayı güvenlik açısından kaçınılmaz görmüşlerdir (Eroğul, 2003). Böylelikle Türkiye, SSCB'yi çevreleyen ABD askeri ve politik zincirinde önemli bir halka olmuştur (Kuniholm, 1980). Bundan böyle Türkiye’de ekonomi Amerikan ‘hibesi’ ve sermaye yatırımları ile kısa vadeli ekonomik büyüme trendi gösterecekken, ordu “Amerikan’ın ihtiyaç fazlası ikinci el silah ve teçhizatlarıyla” daha düzenli, daha profesyonel, daha donanımlı ve örgütlenmiş olacaktır (Laçiner, 2009: 31). Bunun bedeli ise ülkenin silahlanma yarışının kucağına atılması ve Kore Savaşı’nda verilen kayıplar olmuştur. Ama Türkiye'nin NATO'ya yükümlülüklerini gayet yerine getirdiği söylenebilir. Çünkü Türkiye, Altıncı Filo'nun Akdeniz'deki faaliyetlerini desteklemekle kalmamış, bizzat filodaki askeri personeli “kendi yurttaşlarına karşı” da savunma cüretini gösterebilmiştir. Böylelikle Türkiye, dış politik sadakatini ispat için iç politik seferberlik gösterisi sergilemiştir. Yani Türkiye, NATO'nun Güney Avrupa cephesini korumaya hevesli, ABD'den gelecek emirlere hazır olmuştur.

Türkiye NATO'ya ilk olarak 1949 yılında başvurmuştur. Ancak İsmet İnönü liderliğindeki CHP tarafından yapılan bu başvuru reddedilmiştir. Türkiye'nin NATO'ya

ikinci başvurusu ise Adnan Menderes liderliğindeki DP tarafından 1950 yılında yapılmıştır. Ancak Türkiye'nin biri CHP diğeri DP tarafından yapılan ilk iki başvurusu kabul edilmemiştir. Türkiye'nin NATO'ya üyeliği ise ancak Kore Savaşı'nın patlak vermesinden sonra, NATO'nun 1951 yılının sonuna doğru aldığı kararla (Yunanistan'la eş zamanlı olarak) mümkün olmuştur. Dolayısıyla Türkiye'nin NATO'ya girmesini mümkün kılan gelişme Kore Savaşı'dır. Çünkü Kore Savaşı Ömer Laçiner'in ifadesiyle “iki kutuplu dünya düzeninin” taraflarını netleştiren, aradaki ‘Soğuk Savaş’ın kural ve alanlarını belirleyen bir savaş” olması dolayısıyla önem taşır (Laçiner, 2009: 31). Bir diğeri ifadeyle Kore Savaşı, Soğuk Savaş'ın sadece Avrupa'da değil, aynı zamanda Uzak Asya'da da hüküm süreceğini kanıtlayan bir savaştır. Bu ABD'nin bir an önce NATO'nun kurumsallaşması ve genişlemesi çalışmalarına hız vermesiyle sonuçlanmıştır.

Kore Savaşı'nın Türkiye nezdinde apayrı bir öneme sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bir kere dönemin iktidarı (DP), kararı meclis dışında almış; genelkurmay başkanlığına danışmadan uygulamaya koymuştur (Mütercimler ve Öke, 2004). Kararın Meclisten geçirilmeksizin resmileşmesi, “ulusal güvenlik” hudutlarında Meclis'in saf dışı bırakıldığının bir göstergesi olmuştur. Ayrıca Türkiye, Kore Savaşı'na katılarak, “Türk askeri birliklerin muazzam savaş yeteneklerini” ve kolektif güvenlik sistemine katılma isteğini kanıtlayacaktır. Ancak bu kanıt ve Soğuk Savaş'ın yayılımı sayesinde ki, ABD açısından Türkiye, NATO bünyesine dahil edilmesi gereken bir ülke olarak algılanacaktır. Gerçekten de ilkin ABD, Türkiye'nin geleceğini 1949 yılında NATO'nun kurulmasıyla neticelenen Batı kolektif savunma düzenlemesi içerisinde henüz görmemekteydi. 1951 yılına gelindiğinde ise, ABD'nin görüşü “Batı Avrupa'nın kara savunmasının Türkiye'nin kara savunmasından ayrıldığı” dolayısıyla Türkiye'nin çevresine ortalananmış Doğu Akdeniz Grubu'nun kurulması şeklindedir (Alırıza ve Aras, 2012: 2). ABD nezdinde ilkin Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinin kolektif güvenlik sisteminin gelişmesini olumsuz yönde etkileyeceği yaklaşımı egemenken, güvenlik çıkarlarını Türkiye ve Yunanistan'ı dahil edecek şekilde çizmek gerektiği düşüncesi egemen olmaya başlamıştır. ABD'nin Türkiye'nin NATO üyeliği konusundaki tutumunun dramatik bir şekilde değişmesi, ilkin Türkiye'nin Kore Savaşı'na katılmasıyla söz konusu olmuştur. Türkiye, bir komutanlık karargâhıyla, üç piyade

taburundan ve gerekli yardımcı birliklerden meydana gelen bir tugay ile 241nci Piyade Alayını görevlendirmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay Başkanlığı, <http://www.tsk.tr>, 09 Ocak 2013’de erişildi). Ayrıca Sovyetler Birliği’nin gerek Doğu Avrupa’da kurulan komünist iktidarlarla işbirliği kurması, gerekse de Asya ve Kafkasya’da genişlemesi ABD’nin Türkiye’ye yönelik politik tutumundaki farklılaşmanın temelini oluşturur. Bundan böyle ABD ile Türkiye bir yandan NATO güvenlik konsepti bağlamında çok taraflı savunma düzenlemeleriyle, diğer yandan iki taraflı anlaşmalarla aralarındaki işbirliğini geliştirecektir. Ancak ABD ile Türkiye arasındaki işbirliğinin çekirdeğini esasen Pentagon ile Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay Başkanlığı arasındaki bağ oluşturmaktadır.

Türkiye’nin Kore Savaşı’na ABD’den sonra katılan ilk ülke olması ve Birleşmiş Milletler emrine silahlı güç vermede meclisteki bütün partilerin görüş birliğinde bulunması, Türkiye’nin NATO’ya girme hususundaki hevesini gözler önüne sermektedir. Bu doğrultuda Kore Savaşı’na katılmak, “aziz milletimizin fedakâr ve cesur çocuklarının asil tarihi rolü”ne bağlanmış, “Türk vatanının ve insanlığın selâmet ve şerefi için çarpışmak” zaruri görülmüştür (Öztürk, 1999: 533-777). Öyle ki, Meclis’teki görüşmeler sırasında Kore’yle Türkiye arasında bir “kader ortaklığı” olduğu bile iddia edilmiştir. Bu ortaklık ise her iki ülke üzerinde gözü olan kızılar söylemiyle beslenmiştir. Komünist Rusya ve emri altında tuttuğu esir milletler söylemi ile ABD, İngiltere ve Türkiye’nin insanlık davasının müşterek müdafileri söylemi Türk dış politikasının temel motivasyon kaynağı olmuştur. “Kahraman Türk askerleri, kıt’alar ötesi diyarda çarpışırken vatanımızın hudutlarını muhafaza için savaştıklarını” bu türden motive edici söylemlerle “bilmiş”, esir milletlere karşı demokrasi cephesinin evlatları olarak imanla silahlarını kullanmıştır (Öztürk, 1999: 753-794; Ulus Gazetesi, 27 Temmuz 1950 ve 3 Aralık 1950). Ahmet Emin Yalman’ın ifadesiyle “Maddiyetçi Moskof(un) saldırgan ruhunu ve komünizm maskeli yıkıcı kuvvetlerini... ortalığı kaplıyacak ve gözleri kamaştıracak olan (Türklerin) böyle asil, yüksek ve coşkun duygular(ı) insafa getirip diz çöktürecektir” (Vatan Gazetesi, 3 Ağustos 1950, vurgular bana ait).

Türkiye'nin NATO'ya girmesinin politik çıktıları, günümüze kadar süregelen bir paradigma değişimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Paradigma değişimi olarak kastedilen, Türk dış politik söyleminde egemen olmaya başlayan “angajman kuralları” kavramıdır. Bu, ulusal strateji konsepti yerine (Batı) ittifakın(ın) genel savunma stratejisi içindeki rolleri oynamaya dayalı yeni bir paradigmadır. Bu paradigma ise beraberinde Amerikan usulü partiler üstü dış politika (*bipartisanship*) anlayışını getirmiştir. Başta NATO'ya dahil olmak üzere, dış politik meselelerde Meclisten oybirliği ile alınan kararlar işte bu anlayışın birer ürünüdür (Türkkaya, 2006). Böylelikle CHP ile DP arasındaki kıyasıya iktidar mücadelesine rağmen, egemenlerin dış politikadaki ortaklıkları, partiler üstü bir statüye taşınmıştır. Ayrıca NATO'yu eleştirmeyi “Moskova ajanlığı”, bağımsızlık taleplerini “vatan hainliği”, emperyalist sömürüye karşı çıkışları da “anarşistlik” olarak suçlayan politik atmosfer de bu anlayışının sonucudur. Ülkeyi komünistlerin şerrinden kurtarmanın yolu olarak Cemiyetler Kanunu ve Ceza Kanunu'nun ilgili maddeleri en ağır müeyyidelerle donatılırken, komünist umacı kampanyası da dış politikanın yapısal bir metodu olmuştur. Soğuk Savak döneminin klişelerinden olan Türkiye'nin stratejik önemi, esasen Türkiye'nin SSCB'yle komşu olmasının ona mümkün kıldığı dış ve iç düşman şantajı oranında söz konusu olmuştur. (Gerger, 2012). Bütünsel bir paradigma değişiminin örnek bir ifadesi olarak NATO, “Türkiye'nin savunma ve güvenlik politikasının mihenk taşı oluşturmıştır” söylemiyle yetinen resmi tezlerle meşruluk kazanmıştır (<http://www.mfa.gov.tr>, 01 Ocak 2013'de erişildi). Buna karşılık Türkiye ise, NATO'nun uluslararası savunma ve güvenlik politikasının, NATO haritalarındaki ifadesiyle, “Turkish Barrier”ini oluşturmuştur (Davutoğlu, 2009: 146). Bir diğer ifadeyle Türkiye kapitalist üst yapısal güvenlik kurumlarına göbekten bağlanırken, uluslararası kurumlar Türkiye'ye mekanik bir bağlılıkla yetinmiştir.

Joseph Nye, ABD'ye çıkarlarını başka ulusların çıkarlarıyla harmonize tanımlamanın onun hegemonik güç statüsünü uzun vadeli kılacağını öğütlerken, Türkiye “milli çıkarları”nı ABD'ye yedeklenmede aramıştır (Nye, 2003). Türkiye'nin bu yönelimi ise, ilkin ABD ile Soğuk Savaş süresince ve sonrasında “stratejik işbirlik”, en nihayetinde de “model ortaklık” sağlayacaktır (Taşhan, 2011). Nitekim, Türkiye Dış İşleri Bakanlığı'nın resmi web-sitesindeki açıklama da, Batı Bloku olarak yapılan tarihi

seçimin, “genç Türkiye Cumhuriyeti’nin temel felsefesi ile uyumlu olduğunu” soylemekte, “Türkiye’nin NATO üyeliğinin, bu felsefeyi talandırdığını” ifade etmektedir (<http://www.mfa.gov.tr>, 01 Ocak 2013’de erişildi).

NATO üyeliği ile yaşanan paradigma değişimi, özellikle dış politika ve güvenlik konularında bariz bir şekilde görölmektedir. Üyelik ile güvenlik alanında Türk Silahlı Kuvvetlerinin bundan böyle NATO Entegre Askeri Yapısı uyarınca yeniden yapılandırılması söz konusu olmuşken, dış politikada ABD’nin yörüngesine bir daha çıkmamak üzere tam manasıyla girilmiştir. ABD’nin yörüngesinde konumlanışın derinliğini/kalıcılığını kanıtlayan en önemli husus, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin ilgili birimlerinin NATO’nun Beşinci Maddesi (Müşterek Savunma Operasyonları) uyarınca, gene NATO’nun Avrupa Müttefik Kuvvetler Komutanının (SACEUR) komutasına tabii olmasıdır. Bu maksatla NATO’nun askeri alt komutanlıkları Ankara ve İzmir’de konuşlanmıştır. Bununla birlikte NATO üyeliği, Türk dış politikasını Amerika ekseninde koşullandırmıştır. Böylelikle Türkiye, ABD’nin SSCB’ye karşı verdiği uluslararası ideolojik savaşımda önemli bir hattı temsil etmiştir. ABD’nin gerek SSCB’yi çevreleme, gerekse de SSCB’ye karşı Orta Doğu bölgesinde karşıt güç elde etme politikasında Türkiye, Bağdat ve Balkan Paktlarına yaptığı katkılarla önemli rol oynamıştır (Günlüböl ve Kürkçüoğlu, 1996).

Türkiye’nin NATO üyeliği, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin ABD’nin ‘ucuz asker’ ihtiyacı uyarınca biçimlendirilmesine yol açmıştır. Nitekim DP iktidarı da, ABD askeri yardımlarının artmasıyla ters orantılı olarak savunma harcamalarının azalacağını ummuşsa da, bu gerçekleşmemiştir. Yani bir yandan tekniğe değil, sayıya dayanan bir ordu, diğer yandan da askeri yardımlara rağmen (yüzünden) günbegün artan savunma harcamaları Türkiye’nin NATO gerçekliği olmuştur (Cem, 2008: 423).

ABD’nin askeri yardımlarının kesin dökümü, ‘gizlilik’ gerekçesiyle kamuoyuyla paylaşılmazken, yardımlar hakkında kısmi bir bilgi elde etmek mümkündür. ABD’nin 1950-66 yılları arasındaki askeri yardımlarından Türkiye’nin payına düşen nakdi yardım, 2 milyar 270 milyon 306 bin dolardır. Bununla birlikte, başta gemi ve uçak olmakla birlikte yıpranmış fakat kullanılır durumdaki ayni yardımdan da bahsedilebilir.

ABD'nin Türkiye'ye aynı yardımı özellikle İkinci Dünya Savaşı'nda kullanılmış sten tipi silahlar, Kore Savaşı'ndan kalma M-1 tüfekler ve gene aynı savaşlarda kullanılmış nakliye araçları içermektedir. Tüm bu aynı ve nakdi yardımlar, ABD'nin özellikle Nazi Almanyası'na karşı savaşan ülkelere destek olmak için 1941 yılında çıkardığı, ancak savaş sonrasında farklı maksatlarla sürdürülen Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu (Lend and Lease)'na dayanmaktadır. Yasanın önemi, Jonhson Mektubu'nda ABD'nin altını çizerek tekrarladığı üzere, Türkiye'ye verilen askeri mühimmatların esasen Amerikan mülkiyetinde olmasından kaynaklanır. Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu esas alınarak imzalanan yardım anlaşmaları (ve ek sözleşmeleri) “bu hükümler gereğince, yardım malzemeleri değerini kaybettiğinde ya da hurda haline geldiğinde, onun mülkiyetine sahip olan ‘Amerikan askeri makamları tarafından Türkiye'ye satılacaktır’ ibaresini taşımakta, mülkiyeti kendisinde bulunan ABD'nin silahları ancak değerini kaybettiği vakit Türkiye'ye satması (hibe edeceği değil) söz konusu olmaktadır (Cem, 2008: 424-26).

NATO üyeliği, sadece dış politika ve güvenlik konularında değil, aynı zamanda iç politikada da etkili olmuştur. NATO'nun Türkiye siyasetindeki etkisi ise 27 Eylül 1952 tarihinde 17 Sayılı ve Milli Savunma Yüksek Kurulu (Başbakan ve ilgili Bakanların imzasıyla) kurulan Özel Harp Dairesi (ÖHD) diye adlandırılan, 1991 yılından sonra ise Özel Kuvvetler Komutanlığı olarak isim değişikliğine gidilen teşkilat sayesinde söz konusu olmuştur (Arcayürek, 2007). Nitekim bu teşkilatın ilk etkileri de yine 1952 yılında “Seferberlik Tetkik Kanunu” çıkarılmasında karşımıza çıkmaktadır. İlginç bir şekilde, kontrgerilla ismi ilk kez 1973-74 yıllarında CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit tarafından kamuoyuna duyurulmasına karşın, 1952 yılında çıkarılan Kanun uyarınca “Gayri Nizami Harp”, yani kontragerilla savaş stratejisi çok daha öncesinde benimsenmiştir (İba, 2011: 243).

Özel Harp Dairesi, ABD desteğiyle NATO'nun “örtülü harekât konseptine” dayanılarak kurulmuş bir harekât ünitesidir (Yamak, 2009). Bu çerçevede ÖHD, Soğuk Harp döneminin bir ürünü olarak ortaya çıkmış, diğer pek çok NATO üyesi ülkede benzerlerinin olduğu bir örgüttür. ÖHD'nin temel amacı, SSCB ve onun liderliğindeki Varşova Paktı'na karşı uluslararası savaşım veren NATO'nun savunmadan saldırıya

kadar temel stratejilerini içermektedir. Bu stratejiler içerisinde ÖHD'ye düşen görev, muhtemel her dış ve iç saldırı karşısında psikolojik harpten, politik faaliyetlere kadar pek geniştir. Gayri Nizami Kuvvetlere karşı Harekât Talimatnamesinde ifade edildiği üzere “gerillaya karşı kontrgerilla harekâtı” ise temel faaliyet tarzıdır (Arcayürek, 2007: 25). M. Emin Değer Özel Harp Dairesi'nin faaliyetlerini altıya ayırmıştır: “İdeolojik eğitim, psikolojik savaş gibi eğitim öğretim gruplarından subay ve astsubaylardan oluşturulmuş özel birliklere, devlet kurumları arasında koordinasyonu sağlayacak olan birimlerden organik bir bütünlük sağlamak üzere sivil toplum örgütlerinde kurumsallaşmaya, seferberlik tetkik kurulu'ndan karşı propaganda saikiyle basın birimlerine kadar” pek çok faaliyet, ÖHD'nin faaliyet kapsamındadır (Değer, 2006: 83-103).

Geniş bir faaliyet alanına sahip olarak Özel Harp Dairesi, ilk olarak Kıbrıs Mukavemet Teşkilatı'nın kurulmasında ve Türkiye'de Rum azınlığını bir koz olarak kullanma olarak tarihe geçen 6-7 Eylül Olayları sırasında karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte ÖHD, 1960'lı yılların artan düzenler arası savaşına paralel olarak bir yandan ırkçı-turancı Alparslan Türkeş ve onun bünyesinde cisimleşen CKMP/MHP'nin diğer yandan da siyasal İslamcı Necmettin Erbakan ve onun liderliğindeki MSP'nin kurumsallaşmasında etkin rol oynayarak karşımıza çıkmaktadır. Siyaset sahnesinde Türkçü faşizm ile siyasal İslam'ın kurulup kurumsallaşmasında, sivil sahnede ise Komünizmle Mücadele Dernekleri'nden Yeniden Milli Mücadele Dergisi ve Komando Kampları'na kadar pek çok alanda ÖHD'nin izi bulunmaktadır (İba, 2011: 244).

NATO, Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerde “tanımlayıcı” bir niteliğe sahiptir (Gözen, 2009: 163-165). Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler konusunda resmi ağızlardan yapılan “müşterek idealler uğrunda birleşmişlik” hali, NATO'yla ifadesini bulmuştur. Bu bağlamda NATO, Türkiye Cumhuriyetin geleneksel ilkelerinden birisi olan Batıcılığın Soğuk Savaş versiyonu gereğidir. Bir diğer ifadeyle NATO, teorideki Batıcılık ilkesinin pratikte ABD ile ilişkileri geliştirmek şeklinde tercüme edilmesinin en açık göstergesidir. Merkez sağ hükümetler konuya dâhil edildiği vakit ise, Türk dış politikasında görülen ABD önceliği çok daha artmaktadır. Adnan Menderes liderliğinde Demokrat Parti, Süleyman Demirel liderliğinde Adalet Partisi ve Turgut Özal

liderliğinde Anavatan Partisi ABD’yi gerek iç gerekse de dış politikada önceleyen politikalar izlemiştir. Merkez sağ partiler, ABD hegemonyasını veri olarak kabul etmekte, bu merkeze yaklaşarak dış politik kazanım elde etme çabası içerisine girmektedir. Nitekim merkez sağ partilerin bu tutumu, aralarındaki kalın benzerlik hattını ifade etmektedir.

Türkiye, 1952 tarihinde NATO’ya üye olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı resmi web sitesinde “Avrupa-Atlantik topluluğuyla bütünleşme hedefimizde kayda değer bir katkı” olarak değerlendirilen üyelik, aynı zamanda Yunanistan’la birlikte NATO’nun ilk genişleme hamlesini oluşturmaktadır (<http://www.mfa.gov.tr>, 01 Ocak 2013’de erişildi). Türkiye SSCB’yle ortak sınıra sahip olması itibarıyla NATO’nun ikinci “yumuşak karnını” oluşturmuştur. Türk dış politikasının Soğuk Savaş’ta taşıdığı yaygın anlam, savaşın Batı kampının tampon bölgesini (buffer state identity) oluşturmak şeklindedir. Türkiye’nin NATO üyeliğiyle Batı kampının güney doğu eklemine oluşturmaları ise Türkiye’nin “ileri bir karakol” olarak konumlanması anlamına gelmektedir (Keyman, 2010).

Türkiye’nin NATO’ya iştiraki, 3 Kasım 1951 tarihli Notası’nda ifade bulunduğu üzere SSCB nezdinde memnuniyetsizlik yaratmıştır. Sovyet Notası’nda Atlantik Paketi’nin tecavüzi bir tertip olduğu belirtilmiş ve Türkiye’nin bu tertibe iştiraki eleştirilmiştir. Çünkü böylelikle emperyalist ülkelerin Sovyet sınırları civarında üsler kurmak suretiyle Türkiye topraklarını da Rusya’ya karşı bir taarruz için kullanma imkanına sahip olduğunun altı çizilmiştir. Türkiye’nin Sovyet Notasına cevabı ise paktın tamamen tecavüzi değil, tedafüi (savunmalık) maksatlarla kurulduğu, bir yandan tamamen maddi ve manevî ehemmiyet manası taşıırken diğer yandan da uluslararası barışı amaçladığı şeklinde olmuştur (Öztürk, 1998: 7469).

Ayrıca Sovyet Notasına karşı Türk basını da tepkisel tavrını korumuştur. Cumhuriyet Gazetesi (5 Kasım 1951, 6 Kasım 1951)’nden Ulus Gazetesine (6 Kasım 1951), Milliyet Gazetesi (7 Kasım 1951)’nden Kudret Gazetesine (7 Kasım 1951) ve Hürriyet Gazetesi (5 Kasım 1951)’nden Zafer Gazetesine (14 Aralık 1951) kadar pek çok gazete, resmi politikanın sivil destekçileri olarak hareket etmiştir. Bu çerçevede

gazetelerin hemen hepsinde Türkiye'ye karşı düşmana mümayişler başlatan Kremlin motifi ve zayıf cemiyetlere çabuk nüfuz eden ve tahriplerini süratle gerçekleştiren komünizm mikrobi söylemi kullanılmıştır (Öztürk, 1998: 7511). Bu söylem, Sovyet Rusya'nın yanı başında yaşamak gibi coğrafi bir bedbahtlığa uğramış olan Türk milleti söylemi ve kuvvetin hakkı ezmemesi için kurulmuş NATO motifiyle tamamlanmıştır (Öztürk, 1998: 7509-7511). Konunun bu şekilde takdimi, Atlantik Paktı'nın uluslararası alanda taşıdığı mahiyetin dışında, Türkiye için taşıdığı iddia edilen müdafaa-i nefis ittifakı mahiyetine dönüşmesine yol açmıştır. Öyle ki, Cuhuriyet Gazetesi yazarı olan Abidin Dav'er, "Hiçbir nota ve hiçbir tehdid, onu (Türkiye'yi) girdiği doğru yoldan çeviremeyecektir." diyerek meseleyi kapatmıştır. Bu ise, NATO'nun Amerikan emperyalizminin bir manevrası olduğu gerçeğini ıskalayan, onun yerine Türkiye için taşıdığı iddia edilen vazgeçilmez bir teşkilat algısını esas alan bir şekilde meselenin kapanmasıdır.

Kimilerine göre zaruri müttefik kimilerine göre ise bulunmaz müttefik olarak ABD hususunda tonlamalar farklılaşsa da, hemen hemen merkez partilerin sadakat payı aynı oranda olmuştur. İfrit ve iblis statüsüne çıkartılan düşman olarak Sovyetler Birliği belirlenince, onun karşısında kanatları altını sığınılacak bir "koruyucu melek" aranmıştır. Bu arayış neticesinde komünizm illetiyle savaşmak için "hür dünya", SSCB'ye karşı birleşilmesi gereken tek cephe olarak idealize edilmiştir (Öztan, 2012: 91).

3.1.5. Kıbrıs meselesinde Demokrat Parti'nin dış politika vizyonu

Kıbrıs konusu, Demokrat Parti'nin dış politik yönelimini anlayabilmemiz konusunda önemli bir veridir. Bu bağlamda öncelikle Kıbrıs konusunun sorun haline gelmesini incelememiz gerekmektedir. Bu ise birey-devlet-sistem üçlüsü düzeyinde konunun izdüşümlerini araştırmakla mümkün olur.

Bir kere, Kıbrıs sorununun üzerinde kafa yorulması gereken bir sorun haline gelmesi, uluslararası ortamın Soğuk Savaş'a tırmandığı gerilimli bir döneme tekabül etmektedir. Soğuk Savaş ise, uluslararası bağlamın ulusal ve ulus-altı düzeylerde son

derece belirleyici olduğu bir dönemdir. İki süper gücün iki zıt çekim gücü olarak yer aldığı bir sistemde diğer devletlerin birincil ulusal çıkarları iki ittifaktan birinin içerisinde yer almak olarak şekillenmiştir. Bir diğer ifadeyle iki kutuplu sistemde  evre veya yarı- evre  lkeler, ulusal çıkarlarını merkez  lkelerin küresel çıkarlarıyla uyumlulaştırarak gerçekleştirme peşindedirler.  evre  lkelerin bu türden ortaklaşma politikası, merkez  lkelerin gerek ideolojik savaşımda gerekse de fiziksel saldırılarda ülke derinliğini artıracak “güvenlik kuşağı” politikasını b t nlemiştir. 9 Ekim 1944 tarihli Yüzdeler Anlaşması, bu türden bir güvenlik kuşağı oluşturma politikasının istatistiksel bir ifadesidir. Yüzdeler Anlaşması, İkinici Dünya Savaşı sonrası Doğu Avrupa’daki  lkelerin, Britanya ve Sovyetler Birliği tarafından çizilen kaderlerinin yazılı olduğu bir anlaşmadır . Dolayısıyla dünya, bir yandan merkezden çevreye yönelik yayılma, diğer yandan da çevreden merkeze yönelik bir i e çekiliş şeklinde iki akım halinde iki zıt kutba ayrılmıştır. Bundan böyle Kıbrıs sorunu da dahil bütün uluslararası sorunlar, iki zıt kutba çeken uluslararası sistemin hükmü altında   z lmeyi bekleyecektir (Kızılyürek, 2011).

İdeolojilerin birbirlerine karşı yayılım ateşi açtığı dönemde, hemen her coğrafyanın jeostratejik önemi yeni bir boyut kazanmıştır. Kıbrıs da karşıt cephelerin birbirlerine karşı üstünlük kurabilmesi açısından önem taşıyan bir coğrafya üzerinde bulunmaktadır. Ortadoğu’da anti-emperyalist bir çizgide gelişen dekolonizasyon süreci, coğrafi yakınlığı itibariyle Kıbrısın önemini ikiye katlamıştır. Ancak adanın önemi bu kez, sadece İngiltere açısından değil, ABD açısından da söz konusu olmuştur. Dünya kapitalizminin merkez ülkeleri olarak her iki ülke de Kıbrıs’ı Batı dünyasının genel çıkarları içerisinde değerlendirmiştir. Dolayısıyla Kıbrıs’ın bir mesele olarak gündeme gelmesi, Soğuk Savaş’ın ideolojik kutuplaşmasından ve İkinici Dünya Savaşı sonrasındaki dekolonizasyon sürecinden bağımsız değerlendirilemez.

Dekolonizasyon sürecinin genel eğilimi içerisinde (geç kalmış) milliyetçilikler anti-emperyalist bir misyonla  ekillenirken, Kıbrıs, etnik olarak bölünmüş olmanın yarattığı “ zg ll k”le milli bir cephe kuramayan bir örnek olmuştur (Kızılyürek, 2011: 23). Kıbrısın taşıdığı bu özgüllük ise, adada gelişen milliyetçilik akımlarının birbirine karşıt ancak emperyalizmle uyumlu olarak gelişmesine yol açmıştır. Bir diğer ifadeyle

mesele sömürge Kıbrıs (Çalışan Halkın İlerici Partisi (AKEL)’la sömürgeci İngiltere arasındaki mücadele şeklinde gelişmek üzereyken, Makarios ile Rauf Denktaş arasındaki rekabete (ç)evrilmiştir. Kıbrıs’ın kaderini tayin eden, “Kıbrıs ulusu” değil, işte bu (ç)evrimde Türk milliyetçiliğinin oynadığı rol olmuştur.

Kıbrıs’ın 1878 yılından itibaren İngiltere’nin sömürgesi altında bulunması, içerideki ekonomik entegrasyonu düşük seviyede tutarken, birleştirici bir ulusal bilincin uyanmasını da engellemiştir. Kıbrıs’ın ortak bir “biz” duygusu yerine birbirlerini kimleyen iki karşıt “biz”e sahip olmasında, işte bu ekonomik geri kalmışlık yatmaktadır. Dolayısıyla bu coğrafyada “cumhuriyetçi bir burjuva hümanizmi hiç gelişmezken, cemaatçi-muhafazakâr ve etno-kültürel boyutun son derece belirleyici olduğu karşıt milliyetçi eğilimler” egemen olmuştur (Kızılyürek, 2011: 28). Bundan böyle adada tikel milli çıkarlar ve etnik bir antagonizm söz konusu olmuştur. Adanın kaderini tayin eden bu uzlaşmazlık, aslında emperyalizmin adayı kapsamı içerisine alacak kartlarından birisidir.

Uluslararası ilişkilerin iki süper gücün belirlediği ilişkiler şekline büründüğü bir ortamda gerek Türkiye gerekse de Yunanistan, biri rahat diğeri sancılı bir süreç sonucunda ulusal çıkarlarını ilkin Amerika müttefiki, ardından NATO üyeliği şeklinde belirlemiştir. Türkiye, egemen sınıfların dış yönelimleri doğrultusunda Batı ile ekonomik ve siyasal ilişkilerin geliştirilmesini tercih etmiştir. Yunanistan ise 1941 yılındaki Alman işgaline karşı oluşan komünist direniş hareketi (Yunan Komünist Partisi (KKE)nin kurduğu Ulusal Kurtuluş Cephesi (EAM)) ile İngiltere’den eşit askeri ve mali yardım alan diğer örgütler (Ulusal Cumhuriyetçi Yunan Cephesi (EDES) ve Ulusal ve Toplumsal Kurtuluş Hareketi (EKKA)) arasında yaşanan iç savaşa tanık olmuştur (Fırat, 2008). Birbirinden farklı siyasi ve ideolojik değerlere sahip fakat Almanya’nın işgaline karşıtlık noktasında birleşen Yunanistan’daki Cepheler, Alman işgalinin ortadan kalkmasıyla Yunanistan’daki iç savaşın taraflarını oluşturmuştur (Kılıçoğlu, 2010). İç savaş, savaşan taraflardan birinin İngiltere’den ve Truman Doktrini çerçevesinde de Amerika Birleşik Devletleri’nden aldığı maddi destekle son bulmuştur (Anastassiadis, 2012). İç savaşın sosyalistlere karşı dış mücadele/müdahale neticesinde sonuçlanması, Yunanistan’ın rotasını en başından tayin etmiştir. Tıpkı Türkiye’de

olduğu gibi Yunanistan'da da ABD ile işbirliği, temel ulusal çıkar mertebesine çıkartılmıştır (Coufoudakis, 1985). Bu süreç, her iki ülkenin aynı doktrinden faydalanıp, eş zamanlı olarak aynı örgüte üyeliğiyle pekişecektir (Aydın, 1997). Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin gelişmesi ise, temelde tek bir politik saike, Sovyetler Birliği'ni "ortak düşman" olarak tayin etmelerine dayanmaktadır. Türkiye ile Yunanistan'ın bu şekilde konumlanması, aralarındaki her türlü konuda ABD'nin göz ardı edilemez bir faktör olarak karşımıza çıkmasına yol açmıştır (Sönmezoğlu, 2000). Kıbrıs meselesinde ABD, yükselen sömürgeci güç olarak önem taşımaktayken İngiltere, çöken sömürgeci güç olarak öneme sahip olmuştur (Kızılyürek, 2011).

Türkiye ile Yunanistan arasındaki tarihi sorunlar, bu ülkelerin ABD ile ittifak ilişkilerini nispeten karmaşıklştırırken, iki ülkenin güvenlik alanlarındaki işbirliği, birbirlerini dış düşman olarak kategorize eden klasik algılarını aşındırmıştır (Larrabee, 1990). Osmanlı devleti için "sonun başlangıcı"nı ifade eden, Türkiye açısından ulusal bağımsızlık yolunda "son eşik" olan Yunanistan, Türkiye'nin "ötekisi"ni oluşturmaktadır (Millas, 2002). Ancak güncel çıkarlar pekiştiğinde, klasik algıların aşınması pek bir şey ifade etmez. Nitekim öyle de olmuştur. İkinci Dünya Savaşı akabinde iki ülke arasında uyuşmazlıkların mümkün oldukça göz ardı edildiği, buna karşın asgari müştereklerin azamileştirildiği bir konjonktür doğmuştur. Ancak yine de Kıbrıs meselesi, "Batı ittifakının yumuşak karnını" oluşturan bir mesele olma potansiyeli taşımayı sürdürmüştür (Kasım, 2007: 57).

Adanın tarihsel arka planı, taşıdığı stratejik önem tarafından belirlenmiştir. Bir diğer ifadeyle Kıbrıs, kaderi coğrafyası olan bir meseledir. Çünkü adanın stratejik konumu, adayı uluslararası düzeyde bir cazibe merkezine dönüştürürken, kaderini de kendi elinden alacaktır (Bölükbaşı, 2001). Nitekim tarih, bu önermeyi doğrularcasına işlemiş, Kıbrıs'ın tarihi Kıbrıslı olmayanlar tarafından çizilmiştir (Gülcan, 2004). Adanın tarihi 1571 tarihinden itibaren Osmanlı Devleti, ardından 93 Harbi neticesinde toplanan Berlin Konferansı (1878)yla adayı kiralayan İngiltere tarafından şekillenmiştir. Adadaki Müslüman nüfusun varlığı, 1571 yılından itibaren başlayan Osmanlı egemenliği süresince, adanın ekonomik varlığı için Anadolu'dan göç ettirilen mesleki uzman kişilere dayanmaktadır (Gazioğlu, 1990). İngiltere, "Avrupa'nın hasta adamı"

olan Osmanlı Devleti'yle karşıt cephelerde yer almasından da faydalanarak, 1914 yılında adayı ilhak ettiğini ilan etmiştir (Barr, 2012). Bu ilan adadaki fiili durumun hukukileşmesinin beyanatıdır. 1923 yılında imzalanan Lozan Anlaşması, adadaki İngiliz ilhakını tescil etmiştir. 1925 yılına gelindiğinde ise ada resmen İngiliz sömürgesi altına girmiştir. Adanın İngiliz sömürgesi altına girmesi, Kıbrıslı Rumların enosis (adanın Yunanistan tarafından ilhakı) taleplerini dile getirmesinin başlangıcı olmuştur. Gerçi Yunanistan'ın bağımsızlığını ilan etmesi Kıbrıslı Rumlar üzerinde büyük bir tesire yol açmış, 1828 yılında Başpiskopos ve Piskoposlar, Yunanistan'ın ilk Başbakanı sayılan Vali Kapodistra'dan Kıbrıs'ın da Yunanistan'a dahil edilmesini talep etmişlerdir (Katsiaonis, 1996). Bundan böyle hemen her fırsatta enosis talebinde bulunacak olan Kıbrıslı Rumlar, İkinci Dünya Savaşı'nın akabinde bir yandan işçi sınıfı destekli AKEL, diğer yandan da Rum halkının geleneksel otoritesi niteliğindeki Kilise öncülüğünde siyasi taleplerini yoğunlaştırmaya başlamıştır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, adada Müslüman-Gayrimüslim şeklindeki bir ayrım ancak Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde söz konusu olmuşken, Rum-Türk şeklindeki ayrım, çok daha sonraları gerçekleşmiştir (Kızılyürek, 2002). Rum ve Türk şeklinde bir ayrımın gerçekleşmesinden itibaren adanın yakın tarihi, iki “anavatanın” gölgesi altında şekillenmiştir. Böylece Kıbrıs, “Yunan milliyetçiliğinin teritoryal genişlemesinde sınırın en ucu”, “Türk milliyetçiliğinin ise sığındığı son kale” olarak “yavru vatan” olmaktan öte bir anlam ifade edememiştir (Kızılyürek, 2002: 10-68). İşte Kıbrıs sorununun derinleşmesinde de iki “anavatanın” adayı kendi “yavru vatanları” olarak görme istekleri yatmaktadır.

Osmanlı'nın millet sisteminden ilk çıkan milletlerden olan Rumlar, böylelikle kendiliğinden Rumdan kendisi için Rum'a adım atmıştır. Bu bir anlamda ulus olmak için gerekli olan ilkel birikim safhasına geçiştir. Yunanistan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle cisimleşen bu adım, Kıbrıslı Rumlar üzerinde de ifadesini bulmuştur. Daha sonra 20. yüzyılın ilk çeyreğinde dünya kapitalizminin izlediği seyre paralel olarak Kıbrıs'ta biçimlenen yeni ekonomik ve sosyal koşulların yoğunlaşmasıyla adada belirli bir işçi sınıfı oluşmuş, 1917 Ekim Devrimi sayesinde reel sosyalizmin tatbik edilmesinin yarattığı ivmeyle adada Kıbrıs Komünist Partisi 1926 yılında kurulmuştur (KKP, <http://www.akel.org.cy>, 28 Ocak 2013'de erişildi). Tarih sahnesine çıkan KKP,

1930’lu yıllarda sömürgecilik karşıtı birleşik cephe politikasını hayata geçirerek, İngiliz emperyalizmine karşı mücadelelerini yoğunlaştırmıştır. İkinci Dünya Savaşı patladığında faaliyetlerini illegalitede gösteren KKP, 1941 yılında kendisini “demokratik, anti-faşist ve Hitler-karşıtı” olarak nitelendiren Emekçi Halkın İlerici Partisi (AKEL)’ni kurarak legalitede adım atmıştır. Buna karşın adadaki Müslüman nüfuzun kendisini Türk olarak kimlemesi ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında, o da İngiltere’nin uğraşlarıyla gelişecektir. Her ne kadar Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu adadaki Türk milliyetçiliği için ilkel bir birikim sağlamış olsa da, Cumhuriyet rejiminin minimalist dış politik tavrı (yani Misak-ı Milli uyarınca dış politika yaklaşımı) ve bu çerçevede adanın İngiltere’ye ilhakını onaylaması, adadaki Türklerin (ve Rauf Denktaş’ın) “Türk olmaktan gurur duymasına” yol açsa dahi bundan derin feyz almasını geciktirmiştir (Denktaş, 2005). Gerçekten de Misak-ı Milli sınırları içerisinde yer almayan Kıbrıs’tan “tümüyle vazgeçme”, Türkiye’nin adaya yönelik ilk resmi dış politikasıdır (Hasgüler, 2005: 16). Ki, bu yüzden adadaki Müslüman varlığı Türkiye ile milliyetçi bir özdeşim kurmakta geç kalmıştır.

Kıbrıs Rum toplumunda dinamik modernleşme sürecinde gelişen ulusal bilinç Yunanistan’la bütünleşme biçiminde ifade edilmiş, siyasi irade Enosis’ten yana şekillenmiştir (Kızılyürek, 2003: 17). Kıbrıs’tan Yunanistan’a yönelen baskılar, Yunan parlamentosunun “enosis”e dair bir karar almasına vesile olurken, İngiltere’de iktidarda olan İngiliz İşçi Partisi bir yandan adadan gelen talepleri göz ardı edemezken, diğer yandan da bölgedeki çıkarlarını koruma telaşına kapılmıştır. İngiltere’nin İkinci Dünya Savaşı’nda aldığı maddi yıkımın boyutları, savaş sonrası dönemde bu ülkeyi gücünü koruma –en azından konumunu kaybetmeme- şeklinde bir politik tavra itmiştir. Ancak dünya ölçeğinde egemenliği azalan bir trend içerisinde olan İngiltere, Arap milliyetçiliğinin yükselmesiyle yaşanan dekolonizasyon sürecine maruz kalmıştır. İşte, Ortadoğu bölgesinde yükselen anti-emperyalist nitelikli milliyetçilik hareketleri, bölgedeki varlığını kaybetmek istemeyen İngiliz dış politikası için savaş sonrası dönemin en önemli momentini teşkil etmiştir. Kıbrıs’ın bölgeyle coğrafi yakınlık içerisinde olması, adanın İngiltere açısından jeopolitik önemini artırmıştır. İngiltere’nin bölgedeki çıkarları söz konusu olduğunda İngiliz İşçi Partisi, sadece 23 Ekim 1946 tarihinde Kıbrıs’ta siyasi ve ekonomik reformlar gerçekleştireceğini açıklamakla

yetinmiş, Kıbrıslı yurttaşların self-determinasyon hakkını göz ardı etmiştir (Fırat, 2008).

Amerika Birleşik Devletleri'nin Kıbrıs'taki gelişmelere ilişkin tutumu ise adanın İngiliz kontrolü altında olması şeklindedir. Nitekim, İngiliz kontrolünde olan bir Kıbrıs, aynı zamanda Batı Bloğu'nun çıkarlarına hizmete hazır bir Kıbrıs demektir. Bununla birlikte, adadaki gelişmelerin Rum-İngiliz çatışmasından Rum-İngiliz ve Türk çatışmasına dönüşmesi üzerine ABD, bu mesele yüzünden NATO müttefiki üç ülkenin aralarının açılmasından endişe duymuştur. Sorunun ABD nezdindeki önemi, Soğuk Savaş'ın tırmandığı bir dönemde Kıbrıs meselesinin aldığı boyutun NATO'nun güneydoğu kanadının zayıflatma, böylelikle iç bütünlüğü bozma potansiyeli taşımasıdır (Uslu, 2000). Soğuk Savaş'ın sağladığı hareket serbestisiyle bağlantısız bir politika sergileyen Makarios, ABD açısından da dizginlenmesi gereken bir faktör olmuştur. Nitekim Makarios'u dizginleme işi, ABD'ye sadık müttefik olan Türkiye'ye düşecektir.

Reform çalışmaları ancak İngiliz Valisi Lord Winster tarafından 27 Mart 1947 tarihinde başlatılabilmiş, 1 Kasım 1947 tarihinde de Kurucu Meclis toplanmıştır. AKEL temsilcilerinin self-determinasyon hakkını savunduğu toplantı, İngiltere'nin adadaki Türklerin varlığına işaret etmesiyle ekarte edilmiştir. Adadaki Müslüman nüfus, ilk defa 1947 yılında, o da İngiltere'nin çıkarı uyarınca, kendisini “Türk” olarak kimlemiş; böylelikle adada Türk mevcudiyeti düşünsel olarak kurulmuştur. Süreç doğal bir seyir izlemekten çok, İngiltere'nin bölgedeki mevcudiyetini korumak adına, İngiltere'nin, adadan yükselen reform taleplerine karşı iç disiplin yaratma yöntemi olarak inşa edilmiştir. Daha sonra Türk milliyetçiliğinin “pekiştirecini” oluşturacak olan Kıbrıslı Türkler, böylelikle *a priori* olarak adadaki İngiliz çıkarlarının koruyucusu olmuştur. Çünkü adada Türk nüfusunun varlığı ve bu varlık üzerinden yükseltelen özcü bir milliyetçilik akımı, Kıbrıslı Rumlar tarafından adadaki İngiliz varlığına yükseltelen doğal taleplerin önüne ket vuracak olan uzlaşmazlığın yaratıcısı olmuştur. Bundan böyle Kıbrıs'ta İngiliz emperyalizmine karşı yükseltelen haklı talepler, milliyetçi algılamalar uğruna birbirini nötr kılan çıkmazlara sokacaktır. Rauf Denktaş'ın ifadesiyle Kıbrıs, bir yanda “Enosis için ölenler” diğer yanda ise “Enosis olmasın diye ölenler” tarafından şekillenecektir (Denktaş, 2005).

Kurucu Meclis'in çözüm üretememesi, AKEL'in "aşamasız Enosis doğrultusundaki çabalarına hız vermesiyle" sonuçlanmıştır (Fırat, 2008: 596). Bu doğrultuda İngiliz sömürge yönetimini adadan defetmek için EOKA (National Organization of Cypriot Fighers, Kıbrıs Savaşçıları Ulusal Örgütü) adında silahlı örgüt kurulmuştur. EOKA'nın kurulması, beraberinde Kıbrıslı Türklerin ilk kitlesel örgütlenme faaliyetlerine yol açmıştır. AKEL, Kıbrıslı Rumları Kıbrıslı Türklerle karşıtlığa götüren milliyetçiliği ve şovenizmi reddetse de, dönemin başpiskoposu etrafında birleşen sermaye sınıflarının EOKA türünden politikası adadaki Rum-Türk karşıtlığı için pekiştireç olmuştur. Bir diğer ifadeyle AKEL, tüm sömürge karşıtı güçlerin eylem birliği teziyle hareket ederken, Başpiskopos etrafında toplanan milliyetçi akımlar, komünizm karşıtlığı ve Rum milliyetçiliği ile hareket etmiştir. Bu çerçevede ilkin 18 Nisan 1943 tarihinde Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu (KATAK), ardından 23 Nisan 1944 tarihinde Kıbrıs Millî Türk Halk Partisi (KMTHP), en sonunda da her iki örgütün birleşmesiyle Kıbrıs Türktür Partisi (KTP) 1955 yılında kurulmuştur.

Kıbrıslı Türkler arasında örgütlenme faaliyetlerinin ivme kazandığı bu dönemde Türkiye'nin adayla ilişkisi hemen hemen hiç yoktur. Türk yetkililerin ifadesiyle söyleyecek olursak, Türkiye açısından "Kıbrıs meselesi diye bir mesele yoktur" (Kaymak, 1968; Aydemir, 1993). Türkiye, "adanın İngiliz hükümrancılığında ve yönetiminde olduğu, İngiltere'nin de ada üzerindeki haklarını başka bir güce devretme yönünde bir temayülünü hiçbir zaman göstermediği" şeklindedir (Turan, 2009: 513). Türkiye'nin bu tutumu, adanın İngiltere ve İngiliz tezlerine emanet edilmesinden başka bir şey değildir (Bağcı, 2001). Bir diğer ifadeyle Kıbrıs, henüz Türkiye açısından hiç de can alıcı bir politik mesele değildir. 1950 seçimlerinde gerek CHP'nin gerekse de DP'nin programlarında Kıbrıs'a değinmemesi bunun en açık göstergesidir. Kaldı ki, bu seçimle iktidar olan DP, sefinin Kıbrıs'a yönelik politikasını sürdürmeye devam edecektir. Kıbrıs meselesinde gerek CHP iktidarının Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, gerekse de DP iktidarının Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü arasında söylem ve içerik birlikteliği vardır (Fırat, 2008).

AKEL, 23 Kasım 1949 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi'ne self-determinasyon içerikli "Kıbrıs Halkı Büyük Britanya'yı Suçluyor-

BM'ye Bir Başvuru" şeklinde bir andıç sunmuştur. AKEL'in tedricen uluslararası boyuta taşan politikalarının bir göstergesi olan andıç, beraberinde adadaki bir diğer otorite olarak Kiliseyi de harekete geçirmiştir. Kilise, ilk olarak 15 Ocak 1950 tarihinde Kıbrıs sathında bir referandum yapmış, ardından yüzde 96'sının Enosis talebiyle sonuçlanan referandum sonuçlarını Yunanistan aracılığıyla çeşitli ülke ve uluslararası örgütlerle kurduğu ikili temaslarla "meşru kılmaya" çalışmıştır. Kitium Başpiskoposu M. Muskos'un, 18 Ekim 1950 tarihinde yapılan seçimlerle III. Makarios adıyla başpiskoposluğu üstlenmesiyle Kilise, zaten hız verdiği faaliyetlerine daha da ivme kazandırmıştır. Yunanistan'da da faaliyetlerini yoğunlaştırmasıyla Kilise, Kıbrıs Rum halkının önderliğinde AKEL'in önüne geçmiştir. Adada siyasi bir özne olarak ezilen halkların birlikteliğini savunan AKEL yerine Kıbrıslı Helen milliyetçiliğinin temsilcisi olan Kilise'nin güç kazanması, adadaki potansiyel çatışma alanlarını tetiklemiştir. Böylece Kıbrıs, ilkin İngiliz ve Amerikan emperyalizmi tarafından bir mesele olmuş, ardından Kilise'de cisimleşen Helen milliyetçiliği ve tepkisel olarak gelişen Türk milliyetçiliği/şovenizmi tarafından beslenmiştir. Kıbrıs'ın yakın tarihi, işte bu dört köşeli çarpışık ilişkiselliğin ürünüdür (Hasgüler, 2003). Adanın kaderi gene birer dış etken olarak İngiliz ve Amerikan emperyalizmi ile Türkiye ve Yunanistan'ın irredentist tutkusu tarafından belirlenmiştir.

*Kıbrıs meselesinin ada halkları için uluslararasılaşması oranında Türkiye için
Türkleşmesi*

Yunan hükümetleri 1954 yılına kadar meseleyi İngiltere ile ikili görüşmelerle çözme politikası uygulamıştır. Kıbrıs adasındaki siyasi öznelerden Kilise'nin Yunan komuoyunu tetiklemesiyle birlikte Yunan hükümetleri bu sefer 1954 yılından itibaren sorunu uluslararasılaştırma politikası uygulamaya başlamıştır. 1954 yılı, İngiltere'nin Orta Doğu üzerindeki güneşinin batmakta olduğu bir yıldır. İkinci Dünya Savaşı sırasında bölgeye askeri güç yığan İngiltere, savaş sonrası dekolonizasyon süreciyle bölgeden tedricen geri çekilmek zorunda kalmıştır. 1954 yılında Mısır ile İngiltere arasında yapılan ve İngiltere'den Ortadoğu'dan çekilişini Mısır'dan başlatan Süveyş Antlaşması, İngiliz hegemonyasının düşüşünün habercisidir. Nitekim çok değil, sadece iki yıl sonra, 1956 yılındaki Süveyş Bunalımı, İngiltere'nin Orta Doğu'daki etkinliğinin

sona erdiğini tescil edecektir (Kasım, 2007). Güneş batmayan imparatorluğun sadece Malta ve Kıbrıs üzerinde esamesinin okunduğu bu dönemde Yunan hükümeti de politika değişikliğine gitmiştir. Bundan böyle Yunanistan, Kıbrıs meselesini sadece İngiltere'yle girişilen ikili ilişkilerle değil, meselenin tamamıyla uluslararasılaş(ıl)masıyla çözümünü esas alacaktır. Türkiye için Kıbrıs meselesi diye bir meselenin olmadığı bir konjonktürde Yunanistan'ın uluslararasılaştırma politikası söz konusu olabilmıştır (Armaoğlu, 2010). Nitekim 1954 yılında ABD'nin çevreleme politikası gereğince Türkiye ve Yunanistan'ın Balkan Pakti'nda ortaklaşması, Kıbrıs'ın iki ülke arasında henüz gerilim yaratmadığına kanıttır.

Türkiye'nin Kıbrıs'a yönelik ilgisi, Kıbrıs meselesinin uluslararası bir boyut kazanmasıyla söz konusu olmuştur. Bu bağlamda Türkiye Kıbrıs meselesine dolaylı yoldan alakadar olmuştur denilebilir. İngiltere, Türkiye'nin Kıbrıs'a yönelik ilgisini artıran bir uyarıcı olarak söz konusu dolayımı oluşturmuştur (Ereker, 2010). İngiltere, bağımsızlıkçı Rumları adadaki Türk nüfusu kullanarak dizginlemeye çalışmıştır. İngiliz sömürge yönetiminin polis teşkilatının daha çok Türklerden oluşması bu açıdan anlamlıdır. Kıbrıs Rum toplumunun Yunanistan'a ilhak amacıyla adada kanlı yıldırıyı içeren eylemlerde bulunması ise Türkiye'nin meseleye yönelik ilgisini artırmıştır. Kıbrıs'a yönelik ilgisi tedricen artan Türkiye, Kıbrıs'a ilişkin "Kıbrıs Türktür, Türk kalacak" söyleminden "Ya taksim ya ölüm"e varan çeşitli söylemler benimsemiştir. İlkın, adanın tamamının Türk yurdu olduğu, dolayısıyla Türkiye'ye ilhakını içeren bir söylem benimseyen Türkiye, kısa bir süre sonra gerçekçi olmaktan uzak ve reaksiyoner bir nitelik arz eden bu tutumundan vazgeçmiştir. Adanın tamamının ilhaki politikasından vazgeçiş, yerine taksim politikasını seçişi ifade etmektedir.

Türkiye'nin Kıbrıs'a yönelik taksim tezi, parolası taksim olan Türk Mukavemet Teşkilatı'nın kurulmasıyla işlerlik kazanmıştır. Hatta TMT, Türkiye'nin ilgisini Kıbrıs üzerine çekebilme çabalarının bir ürünüdür de denilebilir. Zira 1957 yılına gelindiğinde ABD ve İngiltere'nin taksim tezinden uzaklaştığının anlaşılması üzerine Demokrat Parti, TMT'nin Özel Harp Dairesi'ne bağlanarak faaliyet göstermesini kararlaştırmıştır. "Kıbrıs'ın İstirdadı (Geri Alınması)" olarak adlandırılan bu karardaki maksat, Kıbrıslı Rumların mevcut ve muhtemel enosis faaliyetlerine karşı taksim için askeri

müdahalenin uygun zeminini hazırlamaktır. Kaldı ki, gerek EOKA'nın gerekse de TMT'nin kuruluşları, liderlerinin tayini ve eylemlerinden fesihlerine kadar bütün kararlar Kıbrıs'ın dışında alınmıştır. Kıbrıs'ın dışıyla kastedilen, Kıbrıs'ın kaderinde belirleyici olan gelişmelerin altında Kıbrıs'taki halkların değil de, emperyalizm ve onun taşeron devletlerinin imzasının bulunmasıdır (Rahvancıoğlu, 2009: 139). TMT'nin kuruluşunu inceleyen Yalçın Küçük de, bu teşkilatın kuruluş ve kurumsallaşma aşamasında yabancı (Londra ve Washington) gizli servislerin rolüne dikkat çekmektedir. Öyle ki, TMT'nin embriyonik örgütü olan Volkan, adadaki İngiliz sömürge yönetiminin inisiyatifiyle ortaya çıkmıştır (Küçük, 2006: 450).

Rauf Denктаş, Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu (KTKF)'nin başkanı olarak, Kıbrıs Türk toplumu nezdinde milliyetçi bir seferberlik başlatan bir aktör olmuştur. Kıbrıs'lı Türklerin Kıbrıs'lı Rumlarla ekonomik münasebetlerini sona erdirmeyi amaçlayan, dolayısıyla adada ekonomik bir ayrışmaya yol açan “Türkten Türke Kampanyası” ve “Vatandaş Türkçe Konuş” kampanyası Denктаş'ın imzasını taşıyan politiklardır. Bu politikalar aslen adada Türk kimliğinin ön plana çıkartılma çabasının klişe örneklerini teşkil etmektedir. Kaldı ki, Denктаş tarafından tatbik edilen bu politikalar, bizzat Denктаş'ın öykündüğü 1930'lu yılların Türkiye'si'ndeki politikalardan kopyalanmıştır. Adada estirilen milliyetçi seferberlik Kıbrıs'taki Türk toplumunu kendisini “ayrı bir ulus” olarak tahayyül etmeye zorlamıştır. Zorlamıştır; çünkü Türk Mukavemet Teşkilatı'nın Kıbrıs'taki köylerin isimlerini öz Türkçe isimleriyle değiştirmesinden, özel timler tarafından denetim başlatmasına kadar resmi ve gayri-resmi düzeyde yaptığı faaliyetler, adadaki Türkler nezdinde milliyetçi bir tefekküre yol açmıştır. 1 Mayıs 1958 tarihinde solcu Kıbrıslı Türklere estirilen terör ve öldürme faaliyetleri, binlerce Türk işçisinin üyesi oldukları Rum işçi sendikalarından istifa etmesiyle sonuçlanmıştır (Kızılyürek, 2009).

Yunanistan'ın Kıbrıs meselesinin Birleşmiş Milletler'in gündemine alınması konusundaki başvurusu, meseleyi uluslararasılaştıran ilk hamledir. Başvuru, 24 Eylül 1954 tarihli oylama neticesinde 19 olumsuz ve 11 çekimser oya karşı, 30 olumlu oyla kabul edilmiştir. Konunun ele alınacağı BM Siyasi Komisyonu, “Yeni Zellanda'nın “Kıbrıs konusundaki görüşmelere devam edilmemesi” önerisinin 11 çekimser oya karşı

49 olumlu oyla kabul edilmesiyle meseleyi BM gündeminden çıkarmıştır. İngiltere'nin adadaki üsleri garanti altına alma, Türkiye'nin ise İngiliz üslerine dokunmamak kaydıyla adayı Türk yurdu haline getirme politikası meselenin BM gündeminden çıkmasının başat faktörleridir.

Meselenin meşru düzlemde reddedilmesi, adadaki taleplerin gayrı meşru zemine kaymasına yol açmıştır. Kıbrıs adasında ilişkilerin gerilimden çatışmaya vardığı bir dönemde de, stratejisi Türkiye'yi soruna taraf olarak katıp Yunanistan'ın taleplerini dengelemek üzerine kurulu olan İngiltere, Londra'da, Türkiye ve Yunanistan'ın katılacağı bir üçlü konferans çağrısında bulunmuştur. Birinci Londra Konferansı'nda Yunanistan, adanın en tabii hakkı olan self-determinasyon hakkının tanınmasını talep etmesine karşın, İngiltere Dışişleri Bakanı Mc Millan “adada self-determinasyon prensibinin tatbik edilmesinin kabul edilemez olduğunu, fakat adaya bir çeşit self-government verilmesinin daha kabul edilebilir olduğunu” ifade ederken, Türkiye Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu “bir adaletsizlik, huzursuzluk ve emniyetsizlik durumu olmamak kaydıyla self-determinasyon ilkesine karşı olmadıklarını”, ancak esasen de adadaki mevcut statükodan taraf olduklarını ifade etmiştir (Albayrak, 2004: 432-433). 29 Ağustos 1955 ile 7 Eylül 1955 tarihleri arasında düzenlenen Birinci Londra Konferansı esnasında, Türkiye'de 6/7 Eylül olayları olarak tarihe geçen, Rum azınlığa karşı uygulanan “hiçleştirme” politikaları gündeme damgasını vurmuştur.

6/7 Eylül Olayları: Devletin hukuk dışına çıkışı, milliyetçilik içine girişi

6/7 Eylül 1955 tarihinde yaşananlar bir “olay sahneleme” (pseudo-event) olarak ele alınabilir. Atatürk'ün Selanik'teki evinin yakınındaki Türk Konsoloslukunun bombalandığı haberi alındığında Adnan Menderes, hemen olayın radyodan yayınlanması için talimat vermiştir. “Selanik'te, aziz Atatürk'ün doğduğu evle Türk konsolosluğu binası arasında bahçede, saat gece yarısını dört geçe bir bomba patlamış, ve infilak neticesinde aziz Atatürk'ün doğduğu evin penceresiyle konsoloshanenin camları hasara uğramıştır.” DP İstanbul milletvekilinin sahibi olduğu İstanbul Ekspres gazetesi de ikinci baskı yapma kararı almıştır: “Atamızın evi bomba ile hasara uğradı” sürmanşetiyle 290 bin nüsha satan bu gazete, böylece 6 Eylül akşamı olayların seyrini

çizmiş olan gazetedir. Nitekim bu seyir de gene gazetenin manşetinde yer Kıbrıs Türktür Derneği'nin açıklaması doğrultusunda olmuştur. Açıklamada “Mukaddesata el uzatanlara bunu çok pahalı ödeteceğiz.” ifadesiyle saldırıların başlama komutu verilmiş, “Kıbrıs Türktür, Türk Kalacaktır” ve “Rumlar piçtir, piç kalacaktır” türünden tarihsel olarak nefret söyleminin değişmez bir portresini çizen sloganlar atılmıştır. Kıbrıs Türktür Cemiyetinin örgütlediği büyük gruplar Taksime doğru yol almış, Taksim ve Beyoğlu'ndaki dükkanlara saldırarak yakmaya, yıkmaya ve yağmalamaya başlamıştır. Ermeni, Yahudi, Rum ve bazı Türk vatandaşlarının evleri ve malları talan, kimisinin de canlarına kast edilmiştir. Talan edilenler arasında 73 kilise, 8 ayazma, 1 havra, 2 manastır, 4340 dükkan, 110 otel-restoran, 27 eczane, 21 fabrika, 3 Rum gazetesi, 5 Rum kulübü, 2600 ev, 52 Rum ve 8 Ermeni okulu ve pek çok mezar bulunmaktadır. Dahası, İstanbul'da yaşanan bu gelişmeler Ankara ve İzmir'e de sıçramıştır. İzmir'de Yunan pavyonu ve Yunanistan Konsolosluğu yakılırken, 14 ev, 6 dükkan, 1 pansiyon, 1 kilise ve İngiliz Kültür Merkezi tahrip edilmiştir (Keloğlu-İşler, 2007: 122).

Hürriyet gazetesinin “Kıbrıs Türktür” kampanyası ile nüfusu 60.000 olan Rum azınlık hedef haline getirilmiş, “Rumların Türkleri sömürdüğü, Patrikhanenin Kıbrıs Rumları için yardım topladığı” türünden haberlerle kitleler mobilize olmuştur. Hükümetin göz yumma payıyla İstanbul'dan İzmir ve Ankara'ya sıçrayan olaylar, yine Hükümetin bu sefer 7 Eylül 1955 tarihinde Sıkıyönetim ilan etmesiyle sonuçlanmıştır (Ulus Gazetesi, 7 Eylül 1955). İşin ilginç yanı Hükümetin, örtülü destek verdiği olaylarla ilgili olarak “komünistlerin parmağı olduğu” yalanıyla kendini aklamaya çalışmasıdır. Hatta bu aklama meselesi o dereceye varmıştır ki, kimi DP milletvekilleri İstiklâl Mahkemeleri'nin tekrardan kurulması talebinde bulunabilmiştir (Albayrak, 2004: 435). Dönemin Başbakanı Adnan Menderes de olayı “büyük bir Komünist darbesi” şeklindeki nitelerken, Kıbrıs Türktür Cemiyeti ve Milli Türk Talebe Birliği'nin “bir takım muzir eşhasın, muzir faaliyetlerin meşruiyet kisvesi ve siperini teşkil etmiş olduğunu” iddia etmiştir. Bu iddia ise DP iktidarının milliyetçi ve pan-Türkist tezahürlerinden, mukaddesatçılığa uzanan söylemleri arkasına alarak “resmi ideolojinin faaliyet alanı” olarak iş gören Milli Türk Talebe Birliği ve benzeri örgütleri suçsuz kılma politikasından başka bir şey değildir (Okutan, 2004: 117). Nitekim Kıbrıs meselesinin Demokrat Parti'nin siyasi gündemine taşınmasında, anti-komünizm

rüzgarını arkasına alan Türk milliyetçiliğinin rolü büyüktür. Ancak Kıbrıs'ın Türk milliyetçileri tarafından sahiplenilişi ise esasen ikinci bir süper güç olarak beliren SSCB'yi hedef alacak Türkçü bir politikanın artık izlenemeyeceği gerçeği üzerine söz konusu olmuştur (Kızılyürek, 2011: 206). Görülebileceği üzere Komünist terimi, dönemin sağ partilerinin zihinsel bir tasarımı olarak yeniden –ve bu kez gerçek dışı olarak- sürüme çıkartılmıştır. DP iktidarı, herşeyin müsebbibini komünistler olarak belirleyince, kendisini her şeyden muaf tutabilmektedir. Ancak DP iktidarı her ne kadar yaşanan olayları münferit olaylar şeklinde ifade etse de, çok geçmeden olayların planlı bir politikanın ürünü olduğu anlaşılmıştır. 6/7 Eylül olaylarına karşı Yunanistan'ın aldığı tavır ise Türkiye'ye nota vermek şeklinde olmuştur. Yunanistan, 6/7 Eylül olaylarını “Hadiseleri misli görülmemiş bir felâket, asla affedilmemesi icabeden bir cinayet, Yunanlığa karşı bir suikast...” olarak tanımlamıştır (Albayrak, 2004: 436).

6/7 Eylül olayları, İngiltere'nin meseleye sonradan dahil ettiği Türkiye'nin, bu mesele etrafında dış politikada her sıkıştığında iç politikada kendi azınlık yurttaşlarına bedel ödetme politikasının en bariz örneğini oluşturmaktadır (Fırat, 2008). Kaldı ki 6/7 Eylül olayları da azınlıkların, çoğu zaman çoğunluğun düş kırıklıklarının günah keçisi olarak karşımıza çıkartılmasına önemli bir örnek teşkil etmektedir. Olayların gelişim şekli ve hükümetin bu esnada oynadığı rol düşünüldüğünde, tarihe kara bir sayfa olarak geçen 6/7 Eylül olaylarının, devletin/hükümetin provokatif ve örtülü bir faaliyeti olduğu görülebilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin makul vatandaş olarak saymadığı, dolayısıyla potansiyel düşman kategorisine kattığı Rumlar, Demokrat Parti hükümetinin dış politikasında bir koz olarak kullanılmıştır (Mütercimler, 2009). Kıbrıs meselesinde yaşanan gerilimde DP hükümeti, Türkiye'deki Rum azınlığı fonksiyonel bir şekilde (koz olarak) değerlendirme politikası gütmüştür (Sönmezoğlu, 2000). İstanbullu Rumların Türk milliyetçiliği tarafından esasen dışında oldukları bir savaşın içerisine çekilmesi, DP hükümetinin Rum vatandaşları “siyasi bir rehine” olarak görmesiyle pekişmiştir (Hacı, 2010: 71-72). Bu surette Cumhuriyetin vatandaşı olmasına rağmen Cumhuriyetin “ötekisi” olmaktan kurtulamayan Rum toplumuna biçilen tarihsel rol, her şart ve zamanda bu insanların “megali idea” kalkışmasında bulunabilecekleri veya dış düşman Yunanistan'ın ülke içerisindeki işbirlikçileri olabilecekleri şeklinde söz konusu olmuştur. Hatta bu surette gayrimüslim yurttaşların, düşman askerlerin ülke içinde

hareket kabiliyetini artırdığı yönündeki militarist görüş bile uygulamaya konulmuştur. Bu surette kendilerine (potansiyel) iç düşman rolü biçilen Rum toplumu, ezeli düşmana karşı ebedi mücadelenin sergileneceği ilk kimseleri ifade etmiştir. Yani yurttaşlar bizzat resmi devlet politikası tarafından dehümanize edilmiş; bir diğer ifadeyle üzerinde kuvvet politikalarının uygulanmasını meşru görececek olan her türlü hukuki ve ahlaki sınırlar ortadan kaldırılmıştır (Günaysu, 2011).

Öteki, ben'in dışında olan, ben'e ilişkin olmayan'dır (Kiraz, 2012). Ötekinin keşfiyle benin belirişi birbirine içkindir. Bir diğer ifadeyle, Ben'leşmenin temeli ötekinin keşfidir. O halde her kimlik öncelikle bir keşfe çıkmakta, böylece kendisini belirlemektedir. İşte, bu belirleme aşamasında Dominique Schnapper'in ifadesiyle karşımıza iki tutum çıkar: dışlama ve kucaklama. Her ikisi de yıkıcı olabilmekle birlikte bunlardan ilki, farklılaştırıcı tutum (dışlama)dur. Farklılaştırıcı tutum ise belirlemenin bünyesinde bulunan değillemeyi ifade etmektedir. Farklılaştırıcı tutum bir yandan öteki'nin ben'den farklı boyutlarının farkına varmayı, diğer yandan da asıl olanın bir ben ile asıl olmayan/tabii olan bir öteki şeklinde bir hiyerarşi kurmayı içermektedir. Bu hiyerarşide ötekine kalan, 'kendi dışında, kendisinin üzerinde yer alan' mahiyetini bilemediği bir takım buyurucu güçlere boyun eğ(dir)mektir. Aksi takdirde farklılaştırıcı tutumun en saldırgan biçimi, yani ötekini hiçleştirme veya öteki'nin reddi karşımıza çıkmaktadır. Kucaklayıcı tutum ise farklılıkları benzeterek eritmenin ifadesidir. Nitekim bu da asimilasyonun ta kendisi olmaktadır. Dolayısıyla ilk tutum, öteki'yi bütünüyle iterek, ikinci tutum ise bütünüyle içeriye çekerek yıkıcı olmaktadır (Schnapper, 2005: 25-26-27). Bu kontekste Türk milliyetçiliği açısından Rumlar, daha en başından itibaren farklılaştırıcı tutuma maruz kalmakta, bununla birlikte kimi zamanlarda da Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmalarından ötürü kendilerine zoraki bir gurur duyduktan kucaklayıcı yaklaşıma da tanık olmaktadır.

Türk milli kimliği esasen bünyesinde dini/uhrevi bir seçim içermektedir. Dini/uhrevi bir seçim ile kastedilen, "İslam dinine mensubiyetle işaretlenen" bir seçilimdir (Enneli, 2010: 148). Bir diğer ifadeyle, Türk milli kimliği (de) dindaşlığa dayalı etnik çoğulculuğu veri almaktadır (Yıldız, 2010). Aslında sadece Türk milliyetçiliği için değil, genel olarak milliyetçilikler açısından din, Eric J. Hobsbawm'ın

ifadesiyle “paradoksal bir çimento”, Benedict Anderson’un ifadesiyle de “mukadderatı devamlılığa, rastlantıyı da manaya dönüştüren bir motif”dir (Hobsbawm, 2010; Anderson, 2011). Türk milliyetçiliği söz konusu olduğunda ise dayanağını kozmik bir güç oluşturan din ile dünyevi bir “organizmaya” dayanan milliyetçilik son derece etkileşim içerisinde bulunmaktadır. Bunun arkaplanında ise muktedir bir politik güç olarak Türklüğün Müslüman “millet”in içinden doğması yatmaktadır. Bir diğer ifadeyle Türk milliyetçiliğinin diyalektik aşaması, diyalojik ve monolojik aşamalarını derinden etkilemiştir. Tarihsel olarak “din üzerinden uluslaşma” bir yandan Osmanlı devletinin çöküş ve parçalanmasına yol açan temel bir gelişme olurken, diğer yandan Türk milliyetçiliğinin dini bir seçilime saplanmasına yol açmıştır. Bu türden diyalektik bir süreçte Türk milliyetçiliği açısından Müslümanlık, içerisinde taşıdığı kutsallıkla birlikte gerek tarihin mitolojikleştirilmesinde gerekse de düşmanların daimleştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Böylelikle kutsallık, “Tanrı’ya adanmış benlikten vatana adanmış benliğe” geçmiştir (Sustam, 2007: 65). Bir diğer ifadeyle müstakbel vatanlarında Müslüman mevcudiyeti Hristiyanlar için artık kabul edilemez olduğunda, Türk milliyetçiliğinin müstakbel vatanındaki gayrimüslimler de göze batmaya başlamıştır. Misak-ı Milli sınırları içerisindeki gayri Müslimlerin teoride Türk milliyetçiliğinin “gözüne batması”, pratikte Türk milliyetçiliğinin bu vatandaşlar üzerinde otoriter yüzünü göstermesine yol açmıştır. Üstelik bu türden politikalar Cumhuriyet rejimi tarafından da desteklenmiştir. Cumhuriyet rejimi daha en başından itibaren söz konusu gayri Müslim ve gayri Türkler olduğunda, makbul bir Türk vatandaşı olmanın çitasını yükseltmiştir (Çağaptay, 2009: 7-10). “Vatandaş Türkçe Konuş!” kampanyasıyla paralel bir sürecin ürünü olan Türklüğe hakaret davalarının uygulanış şekli bunun en açık göstergesidir. Türklüğü tahkir ve tezyif etme davalarından 1925-1927 yılları arasındakilerin yüzde altmışının, 1929-1932 yılları arasındakilerinin ise yüzde elli üçünün gayrimüslimler hakkında açılması bu iddiayı güçlendirmektedir (Akçura, 2012: 19).

Türk milliyetçiliğindeki yabancı düşmanlığı motifi kimi zaman doğrudan dış mihraklara kimi zaman da içeride Türk milliyetçiliğine destek vermeyenlerin “yabancılar” olarak kodlanmasıyla bu sefer dolaylı olarak iç ve dış şer odaklarına kanalize edilmektedir. Yabancılar karşı hissedilen nefret, konjonktürel gelişmelere

paralel olarak kimi zaman yabancıların varlığına öyle ya da böyle gösterilen bir tahammüle, kimi zaman da yabancıları ülkeden kovmaya uzanan hijyenik bir çehreye dönüşebilmektedir. Bununla birlikte Türk milliyetçiliğinin alametleri, gür sesle okunması şart koşulan marşlarda ve bu marşların vatanın hayatına kastedenlere karşı dur ihtarı taşımayan taarruz vaazlarında karşımıza çıkmaktadır (Kurt, 2012: 150-189-192).

Gayrimüslimlerin tarihsel olarak Türklüğü tahkir ve tezyif etmekten yargılanması, yasaların öngördüğü müeyyidelerin çok daha ötesinde tedip ve tenkil (bastırma ve yok etme) politikalarına maruz kalmasına yol açmıştır. Görülebileceği üzere çıta o derece yükseltilmiştir ki, gayrimüslimler, “makbul” vatandaşın kendisi üzerinden anlatıldığı ve yüceltildiği bir öteki, kötü örnek numunesi ve yaşam alanları Türkler tarafından “ihvan edilen” birer varlık olarak belirlenmiştir. Bir kimseyi kimleyen, bir başkasına yönelik teşhis ve tasvir ise, Türkiye’de hemen hemen tüm teşhis ve tasvirler, Türk kimliğini kimleyen “bir başkası” olarak Rumlar üzerinden gerçeklemiştir. Bir diğer ifadeyle Türklüğü övmenin yolu, gayrimüslimleri “Türklüğe hakaret etti” şeklinden töhmet altında bırakmanın kolaylığından geçmiştir. Türkiye’de Rumların bu töhmetten kurtulması ise egemen çoğunluğun gururunu okşayan hareketler yapmasına bağlanmıştır (Keyder, 1993). Bu bağlamda Türkçülerin “büyük Türk ailesi”nin içerisinde gayri Müslimlerin yeri yokken, Cumhuriyetin “sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir kitle” olarak tanımladığı toplumda da gayri Müslimlere rahat olmayacaktır (Okutan, 2009: 47). Çünkü “Cumhuriyet Türkiye’nde azınlıklar, vatandaşlık ile millete mensubiyet arasındaki resmen güvencelenen bağın alabildiğine gevşediği bir örnek” sergilemiştir (Bora, 1997: 57).

“Dili dilime uyan, dini dinime uyan” düsturu, Türkiye Cumhuriyeti genelinde ve merkez sağ partiler özelinde kimi zaman zımnen kimi zaman da alenen azınlıklara yönelik cebren uygulanan politikaların temelini oluşturmuştur. Hatta bu politikalar, dini dinine uysa bile, dili diline uymayanlara dahi uygulanmıştır. Türkiye’de Müslüman “azınlıklara” yönelik uygulanan bu politikalar ise içselleştir(e)meyenin dışlanması mantığına dayanmaktadır. Bununla birlikte gerek azınlıklara gerekse de hukuki statüsü üzerinde tam bir uzlaşa sağlanamamış Müslüman azınlıklara “potansiyel düşman”

gözüyle bakan bu tür bir politikanın çıktıları ise cebren olmuştur (Okutan, 2009: 75). Cumhuriyet rejimi kendi ötekisini bütün “olumsuz” özelliklerin tecessüm ettiği gayri Müslimler ve gayri Türkler olarak çizmiş, “mutlak kötüler”e karşı “mutlak iyi” olarak verdiği mücadeleyi tartışma dışı bırakmıştır. Bu mizansende Rumlar, Cumhuriyet rejiminin tam manasıyla Derrida’nın ifadesiyle “kurucu dışarısı” (constitutive outside)nı oluşturur (Kahraman, 2009: 26). Dışarıdaki düşmanlardan içerideki gizil düşmanlara kadar düşmanların çokluğuna yapılan vurgu, “ehemmiyet ve asayiş sağlamak” için yeteri sebepten çok daha fazlasının olduğunu ima etmektedir (Dündar, 2008: 71).

Esasında “Osmanlı devletinin şer’i karakterinden kaynaklanan bir ayırım” olarak Müslim-Gayrimüslim ayrımı Cumhuriyet Türkiye’sinde de kendisini hissettirmiştir (Somel, 1997: 74). Hatta denilebilir ki, Osmanlı çoğulculuğunun garantisi olan gayrimüslimler, Türk tekçiliğinin engeli haline gelmiştir.¹⁴ Nitekim Türkçü politikaların uygulanmaya başlaması da aslında gayri Türk ve gayri Müslimlerin “anti-Osmanlıcı” oldukları iddiasıyla suçlanmaya başladıkları zamana denk düşmektedir (Dündar, 2008: 76). “Çift-değerlikli” olarak tanımlanabilen bu kurguda ise Cumhuriyet rejimi, “mutlak iyi”nin bir ifadesi olarak mücadelesini üç temel politikaya oturtmuştur (Öztan, 2011: 218). Onun öncesinde İttihat ve Terakki Cemiyeti döneminden itibaren Fuat Dündar’ın ifadesiyle “gayri resmi yollarla kovma”dan “hapsetme”ye, “bir kovma metodu olarak muhacir iskânı”ndan “kıyıların Türkleştirilmesi”ne kadar pek çok politika uygulamaya konulmuştur. Bu izleği takip eden Cumhuriyet rejimi de (daha doğru bir ifadeyle Türkiye’deki merkez sağ/sol partiler de) “kusurlu” olarak addettiği yurttaşlara karşı ilkin “tahliye etme politikası olarak mübadele politikası” uygulamıştır. Bu izlek içerisinde açılması gereken parantez varsa, o da 1928 yılında Venizelos’un Yunanistan’da iktidara gelmesiyle başlayan Türk-Yunan yakınlaşmasının İkinci Dünya Savaşı’nın gerilim ortamına kadar azınlıklar üzerinde nisbi bir rahatlamanın söz konusu olduğuna yönelik uzunca bir parantez olabilir (Demirözü, 2007). Dolayısıyla Rumlar özelinde azınlıklara yönelik dışlayıcı politikalar, konjonktürel dalgalanmalara paralel olarak ya artmıştır, ya da azalmıştır.

¹⁴ Ancak Osmanlı çoğulculuğunun esasında Millet-i Hakime ile Millet-i Mahkume’den mütevellit hiyerarşik bir bünyeye sahip olduğu unutulmamalıdır.

İlk maddesi “Türk topraklarına yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyruklarıyla, Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının, 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak zorunlu mübadelesine girişilecektir. Bu kimselerden hiçbiri, Türk Hükümetinin izni olmadıkça Türkiye’ye, ya da Yunan Hükümetinin izni olmadıkça Yunanistan’a dönerek orada yerleşemeyecektir.” şeklinde olan 30 Ocak 1923 tarihli “Türk-Yunan Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol”ün önemi ise öyle ya da böyle bir Rum azınlığı yaratmasındadır. “Azınlığın yaratılması” bir yandan Rumların sayısal olarak azaltılmasıyla, diğer yandan da başta iktisadi olmak üzere pek çok alanda azınlıklaştırılmasıyla söz konusu olmuştur (Akgönül, 2007: 48-49). Azınlığın sayıca azaltılması/mübadele politikasının ardında ise azınlıkların “haricî bir nitelik” taşıdığı, yani bir gün Türkiye’yi parçalayacakları düşüncesi yatmakta, bu yüzden anasır-ı gayrimüslümaneden mümkün mertebe kurtularak yer edinecek güven(siz)lik hissiyatı yer almaktadır (Aktar, 2006: 101-16). Fakat çeşitli politik ve konjonktürel sebeplerden dolayı azınlıkların bir kısmının tahliyesi mümkün olmadığında ise Cumhuriyet rejimi “tasfiye etme politikası” uygulamaya koymuştur. Cumhuriyet rejiminin “kusurlu vatandaşlar” için başvuracağı üçüncü bir seçenek ise “asimile etme politikası” politikası olacaktır. Cumhuriyet Halk Fırkası döneminde gayrı Türk ve gayrı Müslim vatandaşlar ile iktidar arasında açılan bir gedik varsa, bunu sonuna kadar genişleten de Demokrat Parti olmuştur. Çünkü 6/7 Eylül olayları, Türkiye Cumhuriyeti’nin vatandaş hukukunun çekirdeğine Türklüğü, çeperine de İslamcılığı yerleştirdiği bir politikanın ta kendisini oluşturmaktadır.

Rumlar özelinde değerlendirdiğimizde, Cumhuriyet rejimi henüz kuruluşunu ilan eder etmez Rum nüfusunu tahliye etme politikası uygulamış; otuz iki yıl sonra da tahliye edilmemiş olanları tasfiye etme politikasını yürürlüğe koymuştur. O halde Rum azınlığı söz konusu olduğunda Osmanlı devletindeki (1914 yılındaki) ilk tehcir uygulamasından, Cumhuriyet rejiminin 30 Ocak 1923 tarihli Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi’ne, 1942 yılında uygulamaya konan Varlık Vergisi’nden, DP hükümetinin 6/7 Eylül 1955 tarihli olaylarına kadar pek çok dışlayıcı-hiçleştirici politika bu coğrafyada uygulama alanı bulmuştur denilebilir. Bir yandan milli iktisat politikasının diğer yandan da milli bir “vatan” yaratma politikasının ürünü olan tüm bu politikalar esasen Türk milliyetçiliğinin henüz yılanmamış “ilkel birikim” dönemlerine dayanır.

6/7 Eylül olaylarının önemi ise bu iki politikanın kesiştiği örnek olmasındandır. Bir diğer ifadeyle 6/7 Eylül olaylarının ehemmiyeti, Anadolu’yu daha az Rum, daha fazla Türk kılma genel politikasının “tasfiyeyi amaçlayan” bir ürünü olmasından kaynaklanır (Çağaptay, 2009). Servetin gayrimüslimlerden müslimlere transferi gibi, vatanın gayrimüslimlerden temizlenmesi istenmiştir.

18 Mart 1926 tarihli ve 788 sayılı Memurin Kanunu’nun Dördüncü Maddesi “...Kamu kesiminde çalışma olanakları sadece Türklere ve Türkleştirilmeye müsait olan Müslüman unsurlara tanınmaktadır” demektedir, böylece gayrimüslimlerin çalışma hayatından tasfiyesi öngörülmekteydi. Gayrimüslimlerin çalışma sahasından tamamen dışlanması ise 4 Haziran 1932 tarihli “Türkiye’de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkındaki Kanun”la mümkün olmuştur (Aktar, 2012). 22 Mart 1934 tarihli ve 2510 sayılı İskan Kanunu, dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya’nın ifade ettiği üzere “tek dille konuşan, bir düşünen ve aynı hissi taşıyan bir memleket” yaratma gayesiyle çıkartılmış olmakta, Anadolu’daki tüm gayrimüslimleri biraraya toplama, Türk olmayan Müslümanları ise asimilasyona dayanmaktadır (Okutan, 2009).

Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin gerilmesine paralel olarak gerilen ve yakınlaşmasına paralel olarak yumuşayan Türkiye’deki hükümetler ile Rum azınlığı arasındaki ilişkiler söz konusu konjonktürel dalgalanmaların ritmine uygun söylemlere yol açmıştır. Kurtuluş Savaşı ertesinde Türk milliyetçiliği başta Rum olmak üzere içerideki bütün milletleri “işbirlikçi” olarak görmüştür. İşin ilginç yanı, Yunan milliyetçiliği de Türk yurdundaki Rumları yeterince işbirliği yapmamakla suçlamaktadır (Pallis, 1997). 1928’den itibaren Venizelos-Mustafa Kemal yakınlaşmasına paralel olarak Türk milliyetçiliğinin Rumlara yönelik dışlayıcı söylemleri sessizliğini korumuştur. Ancak İkinci Dünya Savaşı’na yaklaştıkça, savaşın yarattığı gerilim ortamında Rumlar gene Türk milliyetçiliğinin gözüne batmaya başlamıştır. Özellikle 1941 Haziranı’nda Türkiye ile Nazi Almanyası arasında imzalanan Saldırmazlık Paktı, ülke içerisindeki faşist akımları yükselişe geçirmiş, bundan Rumlar da nasibini almıştır. İkinci Dünya Savaşı’nda Rumlara yönelik Türkçü faşizmin söylemi ise “beşinci kol” şeklinde olmuştur (Akgönül, 2007: 108). Nitekim, Türkiye’de yaşanan iktidar değişimi, bu söylemi öncelemiştir: 1942 Haziranı’nda Başbakan Refik Saydam’ın ölümü üzere bu

göreve getirilen Şükrü Saraçoğlu gerek Türkçü faşizmin yükselişinin gerekse de küçük burjuva radikalizminin sona erişinin başlangıcı olacaktır. Zira 5 Ağustos 1942 tarihinde Meclis'te programını sunmak üzere yaptığı konuşmada “Arkadaşlar biz Türküz, Türkçüyüz ve daima Türkçü kalacağız. Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar ve lâakal o kadar vicdan ve kültür meselesidir. Biz azalan ve azaltan Türkçü değil, çoğalan ve çoğaltan Türkçüyüz.” ifadelerini sarfederek Türkçü faşizmi bizzat “müjdelemiştir” (Akgönül, 2007: 119).

Soğuk Savaş'a tırmanan bir atmosferde Türkiye ile Yunanistan arasında her ne kadar NATO müttefikliği hukuku dolayısıyla bir yakınlaşma olsa da, bu pek uzun sürmemiştir. Kıbrıs sorunu dolayısıyla Türkiye'deki Rumlar tekrardan Türk milliyetçiliğinin hedef tahtasına yerleştirilmiştir. Bu sefer söylemler, içerideki Rumlarla dışarıdaki Rumlar/Yunanlılar arasında özdeşlik kurmak şeklinde gerçekleşmiştir. Türk vatandaşı Rumların Yunan vatandaşı Rumlarla aynı kategoride ele alınması, içerideki Rumları, dışarıdaki Rumlara biçilen mutlak kötü motifine katmak anlamına gelmektedir. Ülke içerisinde zaten “muzır ve hain” olarak görülen Rumlar ve “fesat ocağı” olarak kötülen Patrikhane, Kıbrıs gerilimiyle birlikte dış düşman Yunan olarak görülmeye başlanacaktır (Okutan, 2009: 70). Öyle ki, bundan böyle Rumların yaşadığı yerler, Halide Edip Adıvar'ın ifadesiyle “Türk ırkının maddaten ve manen çeşitli hastalıklarla tahrip olduğu yerler” olarak kötülenecektir (Adıvar, 1918; aktaran: Ayhan, 2008: 38). Bundan böyle “bütün fertleriyle ihanet içerisindeki” Rum motifi ve “Konyalı Rumun ve Antep'li Ermeninin komita oynadığı odalar”la dolu Beyoğlu tasviri, azınlıklara yönelik algının edebi hayatta ne derece dışlayıcı olduğunun kanıtıdır (Kuntay, 2009; Talû, 1990; Gündüz, 1940). Nitekim Lozan Barış Antlaşması'nda (38-1, 39-1, 2, 3 ve 40. Maddeler) garanti altına alınmış mülk edinme hakkına rağmen, Rumların gayrimenkul edinmelerini “Vatikan yapılacak” diye estirilen velveleyle soruşturma konusu yapmak ancak milliyetçi bir histerinin resmi devlet politikası olmasıyla söz konusu olabilir (Oran, 1994: 34-35). Görülebileceği üzere, Kıbrıs meselesi milliyetçi kitlelerin besleyerek “milli dava” statüsüne çıkardıkları bir mesele olarak belirdikten itibaren, Türk milliyetçiliği de Kıbrıs meselesinden beslenmeye başlamıştır. Hatta denilebilir ki, Türk toplumunda ırkçılığın içselleştirilmesiyle birlikte Kıbrıs meselesi de “milli bir dava” statüsüne kavuşmuştur. 6/7 Eylül olaylarıyla

görülmüştür ki, faşizm Türkçeye, içerideki azınlıklara küfretmekle tercüme edilmiştir. Kıbrıs meselesiyle Türk milliyetçiliği arasındaki simbiyotik ilişki, çıkmazları çözüm sunmaktadır. Ulusların ve o uluslarının sınırlarının her biri birbirine karşıt olarak çizdiği bir dünyada milliyetçilik, çatışmacı çözümden çekinmeksizin Kıbrıs sorununu çözülmesi güç bir sorun haline getirmiştir.

Kıbrıs meselesinde milliyetçi parantez

Kıbrıs tarihini “tarihselleştirmek”, Helen ve Türk milliyetçiliklerinin bu tarihteki yerini kestirmekle mümkündür. Çünkü Kıbrıs tarihinin akış şekli, gerek adanın gerekse de ada dışındaki coğrafyaların modernleşmesiyle birlikte değişmiştir. Nasıl ki, modernleşmeyle birlikte her yerde her şey “ulusun hizmetine” sunulmuşsa, Kıbrıs’ta da tarih Helen ve Türk uluslarının hizmetine sunulmuştur. İlkin, Kıbrıs’ın meseleye dönüşmesi, gerilim hattı düşün premodern “doğal durumun” yerine her biri kendisinin biricikliğine vurgu yapan Türk ve Rum ayrımına dayalı yoğun bir gerilim hattına sahip “tarihsel durumun” geçmesiyle söz konusu olmuştur. Ardından Kıbrıs meselesinin gerek Yunanistan ya da Helenler gerekse de Türkiye ya da Türkler için yokluktan varlığa dönüşmesi, adada soydaş bir ulusun varlığının farkına varılması ve adadaki soydaş ulusun kendi varlığını anavatandaki soydaşlarının varlığına emanet etmesiyle gerçekleşmiştir. Böylelikle 16. yüzyıldan itibaren barış içerisinde birarada yaşayan ada sakinleri, bundan böyle birbirlerini kalıplaştırmaya ve kötülemeye başlamıştır. “Ötekini lanetlemek” verili iktidar ilişkilerini yeniden üretmek demekse, adada rastlanılan kalıplaştırma ve kötüleme faaliyetleri de Kıbrıs adasını milli davaları statüsüne çıkartarak adaya el uzatmış Helen ve Türk milliyetçiliklerinin verili konumlarını yeniden üretmeye başlamıştır. Bu başlangıç, ilkin adadaki toplumların birbirlerini “düşman öteki” konumuna yerleştirmesine, iş bu hale geldikten sonra ise ilişkilerin her gerildiğinde “düşman ötekileri hiçleştirme politikalarının” gündeme gelmesine yol açacaktır.

Milliyetçik konusunda söylenebilecek ilk şey, ulusal kimlik ve ulusal sınırların zaman zaman bağdaşmayabileceğidir. Hemen her milliyetçi ideoloji kendi kimliğinin mevcut sınırların ötesine taşıtığını önvarsayar. Gerek Helen gerekse de Türk milliyetçi

ideolojilerin bahsi “Dış Helenler” ve “Dış Türkler”den açtıkları dönemler olmuştur. Bu şekilde açılan bahsin sonuç itibarıyla “mekan içinde birliğe” vurgu yapmadan kapatılması düşünülemez. Kuşkusuz bunun anlamı, mekansal genişleme, yani irredentizmdir. Gerek Türk milliyetçiliğinden bir asır önce ortaya çıkan Helen milliyetçiliği, “Megali İdea” doğrultusunda “Helen birliğini”, gerekse de kontra bir milliyetçilik olarak ortaya çıkan Türk milliyetçiliği “Türk birliğini” sağlama adına irredentist bir istence sahiptir (Kızılyürek, 2011: 27). Ancak gerek Helen gerekse de Türk milliyetçiliğinin izlediği seyir, mekansal genişleyememe durumunda yaşadıkları kitlesel daralmadır. Burada kitlesel daralma ile kastedilen ise, dışarıdaki soydaşlara mekansal genişlemeyle ulaşamama halinde, dışarıdaki soydaşların ülke içerisine göçünde yaşanan alan daralmasıdır. 30 Ocak 1923 tarihli Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi, Megali İdea türünden maksimalist iddiaların bir yandan geçersizliğinin ürünü olan diğer yandan da geçersizliğini hükme bağlayan bir belgedir.

Ulus-devletlerin tarihi, aynı zamanda birarada yaşayan toplumlardan birinin paranoyak olmasının, diğerinin ise travma yaşamasının tarihidir. Ada halkları nezdinde yaşanan bu türden bir algı kırılması ise yaşanan gelişmelere karşı oluşan/oluşturulan anksiyete (iç sıkıntı, endişe) karşısında doğan gerilemenin ürünüdür. Algı kırılması olarak kastettiğimiz, tarihsel süreklilik içerisinde boşluk yaratan, toplumların tarihsel arkaplanını es geçen bir süreçtir. Daha soyut bir ifade kullanacak olursak, kastettiğimiz imgelerin iyi/kötü ve biz/onlar şeklinde kategorize edildiği, tarihte birarada yaşayabilmiş toplumların bu sefer kendilerini idealleştirirken, diğerlerini lanetlediği, üstelik bunu da yüreklendirerek gerçekleştirdiği bir algı kırılmasıdır (Volkan, 2009).

Anksiyete, gerçek olsun ya da olmasın, “tehlikeli bazı şeylerin olduğuna yönelik bir iç sinyal, tetikte olunmasını gerekli gören bir uyarandır” (Volkan, 2009: 79). Korku, sebebi dışarıda bulunan, somut ve açık seçik olarak tanımlanabilir olan, fakat kökeni iç çatışmaya dayalı olmayan bir tehdide karşı gösterilen bir tepki iken, anksiyete gerçek nitelikte olması gerekmeyen simgesel ve iç nedenlerden ötürü oluşan psikolojik/sosyolojik bir tehdite karşı gösterilen bir tepkimedir (Kocabaşoğlu, <http://www.ctf.edu.tr>, 13 Ocak 2013’de erişildi). Gerileme ise anksiyetik bir durumun geliştirdiği bir takım düzeneklerden biridir. Bir diğer ifadeyle gerileme, “belirli

düzeydeki örselenme, tehdit ya da stres karşısında gösterilen kaçınılmaz ve zorunlu bir tepkidir” (Volkan, 2009: 80). Üstelik gerileme, kişilerin psikolojik karakterinde görülebileceği gibi, toplumların sosyolojik tavırlarında da gözlemlenebilir. Dışarıdaki belirli gelişmelerin içselleştirilmesi, ve içselleştirilen gelişmelere karşı daimi bir tepki gösterilmesi, gerilemenin özünü oluşturur. Gerileme, kısa veya uzun vadeli olabileceği gibi, ılımlı (iyileştirici) ya da kötücül (zehirleyici) bir biçimde de ortaya çıkabilir. Toplumların anksiyetik ruh hallerini takiben yaşanan gerileme süreçleri, her şeyin her şeyle eşleştirilebildiği bir süreçtir. Her şey her şeyle eşleştirilebildiği ölçüde boyut sayısı azalmakta, konuya ilişkin nesnellik ve perspektif yitirilmektedir. Nesnellik yitirildiği ölçüde, yüzyıllar boyunca birarada yaşayan iki toplum bir anda kendilerini “düşman” olarak yeniden üretebilmekte, tehditin hemen yanbaşıda olduğu sanısı “maksatlı bir şekilde anımsanabilmekte” ve her iki kesim de birbirlerine karşı aşırı bir teyakkuz hali hüküm sürebilmektedir (Beck ve Emery, 2011: 34).

Milliyetçilik üstüne söylenebilecek ikinci şey, Niyazi Kızılyürek’in ifadesiyle milliyetçiliklerin “aklamacı bir akıl” ve “seçici bir hafızaya” sahip olmalarıdır (2011: 17). Milliyetçiliklerin seçici hafızasıyla kastedilen, her bir milliyetçi ideolojinin günün siyasi gereksinimlerine göre tarihte “alışverişe çıkmaları”dır (Kızılyürek, 2011: 45). Kıbrıs’taki gelişmelerin Türk-Rum, hatta onun da ötesinde kadim düşmanların (Türkiye ve Yunanistan) güncel bir sorunsal olarak belirişi de adadaki gelişmelerin Türk milliyetçiliği açısından ideolojik yönden uyarıcı, fakat gerçekliği tartışılır olan bir ‘felaket’ niteliği taşımasının ürünüdür. Bu, adadaki gelişmeler karşısında milliyetçi zihin yapısında oluşan bir var olma-yok olma psikozunun sonucudur. Bir diğer ifadeyle adada yaşanan yeni ve paylaşılan gelişmeler, gerek Türk gerekse de Yunan milliyetçiliklerinin kişisel trajedilerine zihinsel olarak geri dönmelerine yol açmıştır.

Rum ve Türk toplumlarının birbirlerine karşı kişisel travma-paranoya sezgisi, meselenin boyutunu saptırmıştır. Böylelikle adada Rumların emperyalist İngilizlere karşı verdiği kurtuluş mücadelesi, birbirlerine karşı ulusal bağımsızlıklarını kazanmış olan Türkiye ile Yunanistan’ın “büyük anlatılarına/trajedilerine” kurban gitmiştir. Bundan böyle Türkiye ve Yunanistan, adadaki Rumlar ve Türkler ile “milliyetçi bir özdeşim” kuracak, adadaki Rum ve Türk toplumu ise biri Yunanistan’ın diğeri

Türkiye'nin kendi üzerlerine yatırdıkları milliyetçi imge ve tasarımlara maruz kalacaktır.

Milliyetçi “özdeşim” ile “yatırılmış tasarım” kavramları birbirinden ayrılmaktadır. Özdeşim, bir öznenin diğer bir özneyle olan etkileşiminde her ikisinin birbirlerinden özbenlik imgeleri ve zihinsel işlevleri üzerlerine almasıdır. Milliyetçi bir özdeşim ise, üzerine alınan zihinsel işlevlerin katı milliyetçi bir şekilde gerçekleşmesidir. Buna karşın “yatırılmış tasarım” ise, bir öznenin diğer bir öznenin özbenlik tasarımına, kendisinde bulunan çeşitli imgeleri bilinçli ya da bilinç-dışı olarak yüklemesidir. Bu durumda üzerine bilinçli ya da bilinç-dışı olarak kimi imge ve işlevler yüklenen özne, edilgen bir konuma indirgenerek nesneleş(tiril)mektedir (Volkan, 1988). İşte, Kıbrıs meselesi de, bir yandan Türkiye ve Yunanistan'ın adadaki toplumlarla özdeşim kurması, diğer yandan da adadaki toplumların, üzerlerine yüklenen ödevlerle nesneleştirilmesiyle içerisinden çıkılmaz bir hal almıştır. O halde mekânların belleği varsa eğer, Kıbrıs'ın belleği de milliyetçiliklerin kısır çatışmalarıyla doludur diyebiliriz.

Yunanistan'ın adadaki Rum toplumuyla milliyetçi bir özdeşim kurması, öncelikle 1844 yılından itibaren devlet doktrini olarak benimsenmiş olmasıyla başlamıştır. Bununla birlikte Kıbrıslı Rumların dinamik bir modernleşme sürecine girmesiyle ortaya çıkan orta sınıf, “Enosis Milliyetçiliği”nin zeminini oluşturmuştur. Adanın dünya kapitalizmine teşrifi, özellikle Larnaka ve Limasol gibi liman kentlerinde Rum orta sınıfının tarihe teşrifini doğurmuştur. Bir yandan Yunanistan'ın Megali İdea'yı gerçekleştirmek için başlattığı eğitim seferberliği Ortodoks Rumları politize ederken, diğer yandan yeni yükselen sınıf olarak orta sınıfın Helen milliyetçiliği için makul insan kaynağını oluşturması adada “Enosis milliyetçiliği” türünden bir milliyetçiliğe yol açmıştır. Dönemin komünist partisi dışında hemen her toplumsal ve politik güç tarafından benimsenen Enosis milliyetçiliği, henüz 1931 yılına gelindiğinde o kadar güçlenmiştir ki, adadaki İngiliz yönetimine karşı 1931 Ekim Ayaklanması'nı gerçekleştirmiştir (Kızılyürek, 2011: 76-81).

Kıbrıs meselesinin Türkiye Cumhuriyeti'nin gündemine gelişi, adadaki komünist Rumların emperyalist İngilizlerle verdiği mücadeleyi, Türk milliyetçiliğinin

bir “icadı” olarak, Rum milliyetçiliğinin Megali İdea’sına atfedilmesiyle söz konusu olmuştur. Bir diğer ifadeyle Kıbrıs, Türklerin “ulusal ilgileri” içerisinde, adadaki emperyalizme karşı savaşımı kişiselleştirip, kendi öz varlığına karşı bir saldırı olarak görmesiyle girmiştir. Bu görüş, Kıbrıs meselesinin Türkiye açısından, içerisindeki tüm gerçekliği gizleyen milliyetçi bir ipotek altında ele alınmasına yol açacaktır. Bu, esasen tarihsel anlatılardan pekiştireç alan Türk milliyetçiliğinin kompozisyonudur. Bu perspektifle Yunanistan, Türkiye Cumhuriyeti’nin dış bedbahtını oluşturan bir ülke, Kıbrıslı Rumlar da Yunanistan’ın büyük projesinin kritik bir aşaması olarak *anlamlandırılmıştır*. Her ne kadar NATO’nun ilk genişleme hamlesini teşkil eden ülkeler olarak Türkiye ve Yunanistan arasında “iş ve kader birliği” türünden bir ortaklaşma söz konusu olmaya başlamışsa da, Kıbrıs’a ilişkin milliyetçi parantez Yunanistan’a dair güncel algıyı bertaraf ederek, tarihsel algıyı geçerli kılmıştır (Öztürk, 1998: 7482). Böylelikle geçmişe güncel bir işlev kazandırılmış, bugün ve yakın gelecek de geçmişin birer tekrarı olarak konumlandırılmıştır. Bu anlamlandırmanın bedeli ise, Kıbrıs meselesininin bağlamından kopartarak, tarihsel “hasımlık” ilişkilerinden beslenen milliyetçilikler arası bir savaşa dökülmesidir. Bir diğer ifadeyle mesele, artık kahramanlık, fedakârlık ve kurban olma temalarından örülü bir hikaye örüntüsüne dönüşmüştür. Bundan böyle “Türk gençliğinin yolu” Kıbrıs’tan, Kıbrıs Türklerinin yolu Ata’nın huzurundan geçecektir (Keser, 2009: 424). Kıbrıs meselesinin milliyetçi kurgu içerisinde yeniden üretilmesi kendi söylencelerini de doğurmuştur. Örneğin Saadettin Yıldız’ın “Kıbrıs toprağını Mehmet Âkif Ersoy’un ‘Şühedâ fıskırarak toprağı sıksan, şühedâ’ dediğı toprakla aynı kıratla” gören bir yaklaşımı, Kıbrıs’a dair anlatıların milliyetçi temasını kanıtlamaktadır (Yıldız, 2009: 74).

Kıbrıs meselesinin Türkiye açısından evrimi, “Kıbrıs sorunu diye bir şey yoktur”dan “varoluşsal güvensizlik meselesi olarak Kıbrıs”a geliş şeklidir. Meselenin bu şekilde algılanması, sorunun Türk milliyetçiliğinin renginden arındırılmayacak bir eleştiri-üstü veya partiler-üstü konuma yerleştirilmesiyle sonuçlanmıştır. Kaldı ki, Kıbrıs meselesinin Türkiye’nin milli çıkar kutsiyetinin nirvana noktasını oluşturduğu da söylenebilir. Bundan böyle Kıbrıs’a dair Türk hükümet(ler)inin ilgisi, Türk milliyetçiliğinin bilgisi düzeyinde olacaktır. Böyle olunca da Kıbrıs, milli hassasiyetlerin bağrına yerleş(tiril)miş bir mesele olarak “icat/ithal

edilecek” ve sürüme çıkarılacaktır. Gerçekten de Kıbrıs meselesi, Türkiye açısından ithal bir milli dava niteliği taşımaktadır. Meselenin “ithal”liği ise adadaki sömürge yönetimi olan İngiltere’nin adadaki bağımsızlıkçı taleplere karşın “emperyalist” ülke görünümünden kurtulmak için Türkiye’yi müzakere sürecine katmasından kaynaklanmaktadır. Konuya ancak İngiltere’nin davetiyle taraf olması Türkiye açısından Kıbrısın ne derece bir ithal ürün olduğunu gözler önüne sermektedir (Varlı, 2004: 53). Artık Kıbrıs, Türk milliyetçiliğinin hiçbir zaman gezemediği Uzak Asya’dan Anadolu’ya iliştirilen “yavru vatan” özdeşimini ifade edecektir. Bir diğer ifadeyle Kıbrıs, Türk dünyasının olmazsa olmazı kabul edilen “anavatan” Türki cumhuriyetlerle birlikte her ne kadar geç keşfedilmiş olsa da, Türk dünyasını bütünleyen “yavru vatan”ın ta kendisi olacaktır. Kıbrıs, Türk milliyetçiliği açısından George Orwell’ın ifadesiyle “kendini aldatmanın şekillendirdiği kudret açlığı”nı doyurma besisi şeklinde bir (çok) işleve sahip olacaktır (Orwell, 1971: 192; aktaran: Volkan, 2009: 39). Kıbrıs’ın buradaki önemi ise, genelde yedi-düvele/Batı’ya, özelde ise Yunanistan’a karşı yaşanan “Türk’ün gerileyişine” inat, Türk’ün “kontra milliyetçiliğini” ifade etmesinden ötürüdür (Kural, 1995: 31).

Türkiye’nin ithal ettiği milli bir davası olarak Kıbrıs, aslında geç ama aşırı sahiplenmenin yattığı üç ana teze tanıklık etmiştir. Bu tezlerden ilki, Kıbrıs’ın ezelden beridir Türk olduğu, ilelebet de Türk olması gerektiği düşüncesine dayanan aşırı romantik Türk milliyetçiliği tezidir. Türkiye’de ifade bulan bu tez kısacası “Türk vatani olan” Kıbrıs’ta “Rum yoktur” iddiası taşımaktadır. Ancak bu tez adadaki Rum toplumunun fiziksel reddine dayanması oranında gerçekliği çarpıtan veya yanlış aksettiren bir boyut taşımaktadır. İlhan Uzgel burada bir parantez açmaktadır. İlhan Uzgel’e göre Türkiye’nin Kıbrıs’a yönelik alarmist tavrında, bölgede egemenliği Meis adasına kadar uzanan Yunanistan için bundan sonra tek bir adanın, Kıbrıs’ın kalmasıdır. Kıbrıs’a duyulan milliyetçi histerinin temelinde de bir yandan Yunanistan’ın Ege adaları üzerindeki egemenliğe tepki, diğer yandan muhtemel Kıbrıs’ın ilhakının yaratacağı kuşatılmışlık hali etkili olmaktadır (Uzgel, 2004). Bu tezin dışında Türkiye’de ifade bulan bir diğer tez, stratejik bir algıyla biçimlenen tezdur. Klasik jeopolitik kuramlardan hareket eden bu türden bir bakış açısı, dünya tarihini ulus-devletlerin mantığıyla parsellemekte, Kıbrıs’ın Türkiye sınırına yakınlığından hareketle

her ne surette olursa olsun, Kıbrıs “bizim olsun” söylemini dillendirmektedir (Mütercimler, 2009). Bununla birlikte, Türkiye’nin stratejik derinliğinin Kıbrıs’ı içeren ve hatta onun ötesine ilerleyen bir nitelikte olduğu savıyla Kıbrıs’a bakan bir bakış açısı da bu tezi yeniden üretmektedir. Ahmet Davutoğlu bu yaklaşımı “Hiçbir ülke kendi hayat sahasının kalbinde yer alan böylesi bir adaya kayıtsız kalamaz.” şeklinde ifade etmiştir (Davutoğlu, 2003: 176). Klasik jeopolitiğin kurucularından sayılan Friedrich Ratzel’in imzasını taşıyan hayat sahası (lebensraum) kavramına Ahmet Davutoğlu’da da rastlamaktayız (Taşar ve Tezkan, 2002). Bu çerçevede hayatın ilk şartı olarak alanı gören bu yaklaşım Kıbrıs’ı göz ardı etmemektedir. Bu açıdan Kıbrıs, Türkiye’ye karşı ileri üs olarak kullanılabilir olma ihtimalinden ötürü en büyük kaygının, aynı zamanda Türkiye’nin bölgesel güç olabilme koşulunun temelini oluşturmaktadır (Özbek, 2004). Üçüncü tez olarak karşımıza çıkan ise, Anadolu’yla Kıbrıs arasında jeolojik bütünsellik tezidir. Buna göre Toros dağlarının bir devamı niteliğinde olan, ancak jeolojik dönemin ikinci ve üçüncü dönemlerindeki çökmelerle Anadolu’dan kopmak zorunda kalan bir ada olarak Kıbrıs tanımlanmıştır (İsmail, 1988). Bu üç temel tez, bir yandan Misak-ı Milli sınırlarını milli bir emir olarak gören klasik Türk dış politikası diğer yandan da bugünün vahametini geçmişin asaletiyle çözmeye kalkışan Neo-Osmanlıcılık tarafından ortaklaşa savunulmaktadır.

Kıbrıs’ı dış politika ve jeopolitika jargonu içerisinde ele alan klasik yaklaşım açısından Ahmet Gözlü’nün “Kıbrıs” isimli çalışması jeostratejik bir etüd niteliği taşımaktadır. Hatta denilebilir ki Gözlü, çalışmasında “millî bir davanın mahrum bırakıldığı kendi tarihsel alt yapısından” bahsi açmakta, bu türden bir mahrumiyete son vermek maksadını güdmektedir (Gözlü, 2011: 20). Görülebileceği üzere meselenin “milli bir dava” şeklindeki tarifi, daha en baştan meselenin tahlilini güdük kılmaktadır. Çünkü Kıbrıs meselesi ne kadar çok Türk milliyetçiliğinin siyasal bir simgesi, vazgeçilmez bir milli davası içerisinde ele alınırsa, o kadar çok jeopolitik tahlillerin meşrulaştırıcı söylemine ve güvenlik paradigmasının kısır döngüsüne maruz kalınır. Bu ise Kıbrıs meselesine eleştirel perspektiften bakan her türlü tahlili göz ardı eden tek bir tarife yol açmaktadır. Böylelikle her türlü iç ve dış tenkit ortadan kaldırılmakta, yerine iç ve dış teşvik unsurları ikame edilmektedir.

Türk milliyetçiliğinin Kıbrıs’a yönelik “yavru vatan” söylemi modern milliyetçi ideolojilerin sık sık başvurduğu aile metaforlarından birisini oluşturmaktadır (Enloe, 2006). Ekseriyetle ulusu erkeklerle, vatani da kadınla özdeşleştiren milliyetçi ideolojilerin görece geç keşfedilmiş bir vatani “yavru” şeklinde nitelendirmesi pek şaşırtıcı olmasa gerek. Bünyesinde eril bir yaklaşımı barındıran Türk milliyetçiliği de, diğer muadilleri gibi, erkeği maddi (dış) dünya olarak bilinen iktidar alanına ait pratiklerle özdeşleştirilirken, kadını manevi (iç) dünya olarak görülen evin içinde ulusun özünü temsil etmek ve ulusal kültürü yeni nesillere aktarmakla yükümlü kılınmıştır (Chatterjee, 2002). Böylelikle, milliyetçi ideolojiler mekânı kadınsılaştırdıkça, “kirlenmemesi” için teyakkuz haline geçmektedirler. İş bu hale geldikten sonra Kıbrıs’a dair akliselim araştırma ve analiz yapmak güç olmaktadır. O halde yapılması gereken ilk iş, toplumsal meseleleri milliyetçilik kısılcısından olabildiğince kurtarmaktır.

Kıbrıs meselesi, Türk milliyetçiliğinin düşünsel arkaplanında yoğrulmakla birlikte, Türk siyasi hayatı üzerinde de doğrudan bir etkiye sahip olmuştur. Öyle ki, Kıbrıs meselesi, “etnik vaatçiliğe” konu olarak Türk siyasi hayatına milliyetçi bir “çeki-düzen” veren bir unsur olmuştur. Burada etnik vaatçilikle kastedilen, siyasi partilerin birbirleri arasında kimin daha az ve kimin daha çok milliyetçi olduğu yarışına kapılmalarıdır (Laitin ve Brubaker, 2008). Burada amaç, ideolojik çatışmalardan farklı olarak rakibi itibarsızlaştırmaya yönelmekte, yöntem ise söylem savaşları şeklinde gerçekleşmektedir. Böylelikle siyaset sahnesindeki ana akım partiler milliyetçi tonlaması ağır basan dilsel bir kurgusu kurguya bürünmekte, milliyetçiliğin eşdeğer reflekslerini vermektedir. Bir diğer ifadeyle Kıbrıs, milliyetçiliğin ucundan az veya çok tutan hemen her partinin milliyetçi hassasiyetlerini sınıadıklar bir dava olmuştur. Çünkü Kıbrıs meselesi, milliyetçi oyların çekim merkezini oluşturmaya başlamıştır. Nitekim “çeki-düzen” veren bir unsur olarak kastettiğimiz de, Kıbrıs konusunun üzerinde iktidar mücadelesi yürütülen bir mecra olarak belirmesidir. Bu boyutuyla Kıbrıs, Türk siyasi hayatında “milliyetçiliği sokak duvarlarına yazanlar” ile “Kıbrıs’ın topraklarına yazanlar” şeklinde trajikomik bir lafazanlığa yol açmıştır. Kaldı ki, İbrahim Varlı’nın ifadesiyle “Türkiye’nin savunmasını Kıbrıs’tan başlatanlarla Türklüğün varoluşu için “yavru vatan”ı vermeyiz/verdirtmeyiz diyenler aynı yerden siyaset üretmektedir” (2004: 1). Bu siyaset ise direniş destanlarını anlatı yapan sade bir milliyetçi şovenizmden başka

bir şey değildir. Ki Turgut Özakman’a “Türkler gelirse, işte böyle gelir” dedirten de bu türden bir şovenizmdir (2012: 12). Vatan, millet, sakarya edebiyatının başladığı yerde ise kandan ve hasmane tutumlardan başka hiçbir şey söz konusu olamamaktadır.

Sonuç olarak Türkiye için Kıbrıs’a yönelik bakışı, ilkin tamamen gözden çıkarma şeklinde gelişmişken, ardından adanın İngiliz kontrolü altında bulunmak suretiyle meselenin NATO üyeliğiyle sağlanan Türk-Yunan dostluğunu gölgelemesini önlemek şeklinde olmuştur. Kıbrıs meselesinin uluslararası gündeme taşınması ise Türkiye’nin konuya yönelik politika değişimine yol açmıştır. Böylece ilkin “Türk Enosis”i, ardından “taksim tezi” sürüme çıkartılmıştır. Bir diğer ifadeyle ilkin “ya Kıbrıs ya ölüm” şeklinde ifade bulan sloganlar, daha sonra “ya taksim ya ölüm”e dönüşmüştür. Demokrat Parti iktidarı da bu sloganları resmi söyleme ekleyen parti olmuştur. Türkiye’nin konuya ilişkin tavrı, milliyetçi-mütedeyyin kitlelerin hevesleri ölçüsünde isteklerini resmileştiren DP iktidarıyla kırılma yaşarken, sonuç itibarıyla adanın kaderi İngiliz ve Amerikan emperyalizminin çıkarları doğrultusunda şekillenmiştir. Bu ise, Yunan ve Türk milliyetçiliklerini törpüleyerek adada iki toplumlu tek devletin kurulmasıyla mümkün olmuştur (Uçarol, 2006).

Adada çözüm yolunun iki toplumlu tek bir devlet şeklinde olmasında ABD’nin 1957 yılında ilan ettiği Eisenhower Doktrini’nin etkisi yadsınamaz. Temeli, ABD Başkanı Dwight Eisenhower’ın 5 Ocak 1957 tarihinde Kongre’ye sunduğu bir mesajdan oluşan Eisenhower Doktrini, Orta Doğu coğrafyasında meydana gelen dekolonizasyon sürecinde ortaya çıkan güç boşluğunu doldurmaya yöneliktir. Bir diğer ifadeyle Eisenhower Doktrini, milletlerarası komünizmin denetimi altındaki ülkelerin saldırısına maruz kalması muhtemel ülkelere, ABD’nin gerek siyasi, gerek ekonomik, gerekse de askeri olarak “yanlarında” olduğunu ilan eden bir doktrindir. “Ortadoğu’da Barış ve İstikrarı Koruma” başlığıyla onaylanan Eisenhower Doktrini, semantik açıdan aradığı barışı, pratik açıdan komünizme karşı savaşmakta aramıştır (Gerger, 2012: 91).

Türkiye’nin Eisenhower Doktrine yönelik tavrı, gerek Kıbrıs üzerindeki gerçek-dışı söylemlerden vazgeçmesi, gerekse de daha 1953 yılında gene Eisenhower yönetiminin ilan ettiği “Yeni Bakış Stratejisi”ne bağlılığı göz önüne alındığında,

doktrine son derece sadık olmak şeklinde olmuştur. Nitekim 1954 Haziranı'nda gerçekleştirdiği ABD ziyareti sonrasında hazırlanan ortak bildiride, Türkiye'nin "hür dünyanın güçlendirilmesi için komşuları ile daha yakın siyasi ve askeri bağlar kuracağı" ifade edilmiştir (Sander, 1979: 99). Türkiye, 1953 Ekimi'nde ilan edilen "Yeni Bakış Stratejisi" ve onun çevreleme mantalitesi çerçevesinde Bağdat Paktı türünden oluşumlarda ve sonrasında Merkezi Antlaşma Örgütü (CENTO)'ne dönüşme sürecinde aktif rol oynamıştır. İşte, Eisenhower Doktrini de, ABD'nin SSCB'yi çevreleme politikasının genişletilerek sürdürülmesinin adıdır (Hasgüler, 2005: 18). Kıbrıs meselesi özelinde doktrinin etkisi ise, gerek Türk gerekse de Yunan milliyetçiliklerini emperyalizm lehine törpülemesinde görülmektedir.

İzleyen bölümde, kendisini DP'nin açtığı gelenek içerisine konumlandırıran bir diğer parti, Adalet Partisi'nin gerek iç gerekse de dış politikaları incelenecektir. Bu bölümde iç politik gelişmelere daha fazla önem verilecektir, çünkü "bir uzun dönem" başlığıyla sunulacak olan 1960-80 arası dönem, Türkiye'de sınıfsal kimliklerin siyasi özne olacak derecede yoğunlaştığı, dolayısıyla sağ ve sol kavramlarının gerçek hüviyetlerini kazandığı bir dönemdir. Bununla birlikte, dış politik gelişmeler de, özellikle "haşhaş krizi" ve bu krizde AP'nin sınıfsal kaygıları gözler önüne serilmeye çalışılacaktır.

3.2. Adalet Partisi Dönemi Türk Dış Politikası

Tarihin dönemlendirilmesinde ikinci aralık, Adalet Partisi'nin iktidarda olduğu "Soğuk Savaş'ın Sıcak Savaş'a evrilme eğiliminin soğrulmaya başladığı" 1965-1970 dönemidir. Hatırlanacağı üzere 4-11 Şubat 1945 tarihli Yalta Konferansı'yla sona eren Müttefikler arası işbirliği ve yerine ikame edilen Müttefikler arası rekabet dönemi 1962 yılındaki Küba füzeler kriziyle en üst noktaya tırmanmıştır. 1962 yılı bloklar arası rekabetin yoğunluğunun bir yandan en yüksek seviyeye çıktığı, diğer yandan da düşmeye başladığı bir yıldır. Dolayısıyla 1962 yılı taşıdığı bünyevi iki eğilimin yanı sıra, "Yumuşama Dönemi" şeklinde adlandırılacak yeni bir alt dönemin de başlangıç tarihidir. Dolayısıyla döneme ilişkin değerlendirmelerimiz, uluslararası sistemin

yumuşama mecrasına girdiği dönemin karakteristiklerini taşıyacaktır.

3.2.1. Uluslararası sistem: soğuk savaşta yumuşama parantezi

İkinci Dünya Savaşı ertesinde Müttefikler arasında öyle bir rekabet belirmiştir ki, tesis edilecek barışın her tarafta soğuk bir duş estirdiği söylenebilir. Nitekim 4-11 Şubat 1945 tarihinde düzenlenen Yalta Konferansı'nda barış mümkün olacaksa da soğuk bir şekilde mümkün olacağı anlaşılmıştır. Çünkü henüz sıcak savaş yeni bitmişken, Soğuk Savaş başlamak üzereydi. Aradaki bu gelgitlerle dolu dönemi “soğuk barış” diye isimlendirebiliriz. Soğuk barışla birlikte esmeye başlayan Soğuk Savaş havası, sıcak savaşları aratmayan bir rekabete yol açmıştır. Soğuk Savaş, bir anlamda iki zıt fikriyatın kendisini reele aktarma mücadelesi olduğu için bu derece yoğun yaşanmıştır. Hatta Soğuk Savaş, Karl Marx'ın teorik duruşunun pratiğe aktarıcısı olarak Lenin ile Adam Smith'in klasik tezlerinin klasik temsilcisi olarak Woodrow Wilson arasındaki rekabet olarak tanımlarsak, başlangıcı hakkındaki varsayımlarımız daha önceki bir tarihe (1917) dahi gidebilir (Gaddis, 2008: 83-84).

Soğuk Savaş'ın başlangıcı hakkında farklı dönemlendirmelerde bulunabilirken, Soğuk Savaş'ın tırmanmasına dair ancak tek bir dönemlendirmeden bahsedebiliriz. Bu ise İkinci Dünya Savaşı bitmemişken başlayan gerilimlerin, 1962 yılındaki Küba Füze Krizi'yle patlama eşiğine geldiği bir dönemdir. Bu dönemin ayırt edici özelliği, devletlerin dış politika araçlarından siyasal etki araçları yerine ekonomik ve askeri etki araçlarının önem kazanmasıdır. Bir diğer ifadeyle bu dönem, doğrudan veya dolaylı diplomatik münasebetlerde bulunmanın ön alıcılığının olmadığı bir dönemdir. Diplomasinin bir yöntem olarak işlevselliğini yitirdiği bir dönemde de diğer yöntemlerin işlevsellik kazanması normaldir. Nitekim öyle de olmuş, ideolojik iki kutup ilkin ekonomik ve siyasal nitelikli hedeflere yönelik ekonomik önlemlerin (economic sanctions) alınmasıyla ekonomik olarak izole iki kutba yol açmış, böylece bir askeri etki aracı olarak savaşların patlamasına uygun bir uluslararası zemin oluşmuştur (Sönmezoğlu, 2005: 355-386).

Devletler arası sorunların çözüm aracı olarak askeri yöntemlerin ön plana

çıkması, İkinci Dünya Savaşı sonrası rekabetin bir ürünü olarak nükleer silahların keşfine yol açmıştır. Yol açmıştır; çünkü nükleer silahlar tahrip güçlerindeki muazzam artıktan ötürü uluslararası ilişkileri tek başına bile “dizayn edebilecek” yeni bir araç olarak sivrilmiştir. Nükleer silahların sivrilmesi, devletler arası sorunların insanlığın sonunu getirebileceğini gözler önüne sermiştir. İşte Küba Füze Krizi, böyle bir krizdir. Dış politika aracı olarak askeri yöntemlere aşırı derecede başvurulması, beraberinde diplomasinin tekrardan önem kazanmasını getirmiştir. Küba Krizi, dünyanın nükleer savaşa tanık olmasına ramak kalan bir tırmanışın sonunun ve o miktarın hiçbir zaman aşılmayacağını üstü kapalı bir şekilde garanti veren bir yumuşamanın başlangıcının ifadesidir. Bunun da ötesinde Faruk Armaoğlu, yumuşama dönemini Soğuk Savaş’tan “bugüne” geçişin bir ara dönemi olarak tanımlamıştır (Armaoğlu, 2010). Bir intikal devresi olarak Yumuşama dönemi, aynı zamanda Soğuk Savaş’tan savaş sonrasına uzanan uzun bir dönemde kriz yönetimine (crisis management) ilişkin yaşanan derin bir farklılaşmadır. Bu dönemde her ne kadar sıcak çatışmalara rastlanılsa da, uyuşmazlık konularının çözümü konusunda derin bir farklılaşmadan bahsedebiliriz. Denebilir ki, Soğuk Savaş ABD ile SSCB’nin birbirleriyle anlaş(a)madıkları konusunda anlaşmalarına dayanıyorsa, bu savaşta yaşanan yumuşama da her iki devletin birbirine karşı nükleer silah kullanmayacakları hususundaki örtük bir anlaşmayı ifade etmektedir. 1960’lı yıllarda ABD kaynaklı gelişen “Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü Yaklaşımı” bunun en açık gösterenidir. Bu yaklaşım dolayısıyla uluslararası müzakere, arabuluculuk ve paralel diplomasi konuları uluslararası ilişkiler disiplininin ayrı bir çalışma alanı olarak belirlemiştir (Beriker, 2009: 23-24). Ayrı çalışma alanlarının çeşitlenmesi ise uluslararası ilişkilerin disipliner bir boyut kazanmasında elzemdir (Yurdusev, 2010).

AP’nın dış politik tavrı, DP-AP-ANAP hizasındaki merkez sağ geleneğin genelleştirilebilir dış politik yaklaşımlarını sergilemekle birlikte, bu dönemde uluslararası ve ulus-altı bağlamdan kaynaklanan görece özerkliğin¹⁵ damgasını vurduğu

¹⁵ Devletin iki tür görece özerkliği söz konusudur. Bunlardan ilki, iç görece özerkliktir. İç-görece özerklik, sınıfların yeteri düzeyde gelişkin olmaması ya da sınıflar arası mücadelenin belirgin bir denge durumuna tekabül etmesiyle devletin, sermayenin en azından kısa vadeli çıkarına hizmet edemeyecek şekilde davranabilmesine olanak sağlar. Bunlardan ikincisi, dış görece özerkliktir. Dış-görece özerklik ise bir devletin başka devlet(ler)in ya da uluslararası sistemin etkisinden kendisini görece olarak kurtarması

gelişmeler de yaşanmıştır. Bunların en başında AP hükümetinin 1966 yılında SSCB’den 200 milyon dolar tutarında kredi temin etmesi/edebilmesi gelmektedir. Gerçekten de gerek uluslararası siyasal ilişkilerde yaşanan yumuşama havası, gerekse de uluslararası ekonomik ilişkilerde gözlemlenen “içe kapanma”, AP’nin iktidarda olduğu ilk döneme (1965-1969) damgasını burmuştur. Uluslararası siyasal ilişkilerde yaşanan yumuşama, 1962 yılında en üst noktaya tırmanan gerilim sonrasında başlamıştır. Uluslararası ekonomik ilişkilerde “içe kapanma” ise, bir ekonomik kalkınma modeli olarak ithal ikameci sanayileşmenin kabul edilmesiyle söz konusu olmuştur. Gerek İkinci Dünya Savaşı sırasında büyük tahribata uğrayan Batılı ülkelerin yeniden ayağa kalkmak için, gerekse de İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan dekolonizasyon sürecinin çocukları olan yeni ulus-devletlerin ekonomik kalkınmalarını ve böylelikle dış bağımsızlıklarını temin etmek için ithal ikameci sanayileşme elverişli bir model olarak ön plana çıkmıştır.

Genel olarak her bir devletin benimsediği ekonomik model (sermaye birikim modeli), beraberinde dış politik tavrını da belirler. Bu belirlenme iki türlü olmaktadır. Birincisi, dışa açılarak, ülkeyi uluslararası ekonomik sisteme (uluslararası kapitalizm) eklemlenerek entegre bir sistem gerektiren liberal modeldir. Ekonomideki liberal model, dış politikada bağımlılaşma katsayısını artırmaktadır. Çünkü ekonomik açıdan içerideki kalkınmayı dışarıya bağlamakta olduğu gibi, dış politik açıdan da içeride alınacak kararlarda bu bağımlılık ya da aralarında denkliği sağlamak pek mümkün olmayan karşılıklı-bağımlılık fikrine başvurulacak birer aktör olarak doğmaktadır. İkinci model ise dışa karşı korunarak, uluslararası ekonomik sistemin (uluslararası kapitalizm) etkisinden mümkün olduğunca korunarak kalkınmayı amaçlayan korumacı modeldir. Ekonomideki korumacı model ise kendi içerisinde “sosyalist birikim modeli” ve “ithal ikameci sanayileşme modeli” olarak iki alt dala ayrılmaktadır. Aradaki temel fark, sosyalist birikim modelinin eşitlikçi bir gaye ve hümaniteryen bir öz şeklinde değişmez kaideleri var iken, ithal ikameci sanayileşme modelinin “kalkınma/gelişme için kalkış” şeklinde özetlenebilecek kapitalizme eklemlenme öncesi bir birikim modeli olmasıdır. Yani birisi sosyalist dünyanın kendine özgü politikası iken, diğeri kapitalizmin bağrında yaşanan geçici bir kalkışma şeklinde ifade edilebilir. Bu kalkışmanın nihai hedefi ise

ihracata yönelik ekonomik modele geçiştir, yani entegrasyon (Oran, 2008: 38-39).

Dünya ithal ikameci sanayileşme modeline uluslararası bir trend olarak iki kez tanık olmuştur. Her ikisi de kapitalizmin bünyevi/yapısal krizleri neticesinde ve birer zorunluluk olarak gerçekleşmiştir. Bunlardan ilki, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı sonrasında “hükümetin ekonomiye düzenli bir şekilde müdahale etmesini meşrulaştırmada” bir miktar da olsa payı olan John Maynard Keynes’in öncülük ettiği Keynesçi paradigmadır (Lapavitsas, 2008: 63). Kaldı ki, Keynesçi paradigma, İkinci Dünya Savaşı’nı takip eden yirmi beş yıl boyunca (1945-1970) da, iktisadi faaliyetlerin belirlenmesinde hakim paradigmadır. Dolayısıyla ithal ikameci sanayileşme modeli, ilkin 1929 buhranı, ardından da dünya savaşıyla Keynesçi itkinin yükselişine paralel olarak birbirini takip ederek ortaya çıkmıştır (Palley, 2008). Bir diğer ifadeyle 1929 buhranı, yaşanan iktisadi heyelan, ulusal ekonomilerin birbiri ardında ithalattan “korunma” ihtiyacı duymasına, İkinci Dünya Savaşı’nda her şeyin yıkılmışlığı ise yıkımın üstüne planlamacı bir yapıya yol açmıştır (Harvey, 2006; Dowd, 2008). Üçüncü Dünya Ülkeleri ise ithal ikameci sanayileşme modeline “kalkınma için kalkış” yapma zorundallığından başvurmuştur (Oran, 2008: 39).

Devletin olması gerektiği şekli ve durması gerektiği yeri belirten bir paradigma olarak Keynesyen paradigma, devletin rolünü hem nitel hem de nicel olarak değişikliğe uğratmıştır (Güzelsarı, 2007). Nicel olarak değiştirmiştir; çünkü devletin doğrudan müdahalesi, kesintiye uğramadan ivme kazanan bir ekonomik kalkınma sağlamıştır. Nitel olarak değiştirmiştir; çünkü devlet başvurduğu sosyal masraflar ile kapitalizmin meşruiyetini bu kez zor kullanmadan sağlamıştır. Devletlerin değişen işlevleriyle yaşanan bu “içe kapanma” ise tedricen uluslararası ihracatı azaltmış, ardından uluslararası entegrasyonu kesintiye uğratmış ve sonuç olarak “uluslar arasındaki ekonomik ve dış bağımlılığı” minimum düzeye düşürmüştür. Dış bağımlılığın azalması ise görece özerkliğin artması anlamına gelmektedir.

3.2.2. Adalet Partisi Parti Programı

Adalet Partisi, 27 Mayıs 1960 darbesiyle on yıllık iktidarı son bulan Demokrat

Parti'nin devamı olarak 11 Şubat 1961 yılında kurulmuştur. Türkiye'de siyasal kültürün içinde yoğrulduğu nokta tekçiliktir. Nitekim Demokrat Parti de çok parti rejimi adı altında yine tekleşen bir parti olmuştur (Ersanlı, 2012). Bu tekleşmenin bedeli ise 27 Mayıs askeri darbesi olmuştur. Bu bağlamda Adalet Partisi'nin kuruluş aşamasında çektiği temel sıkıntı da Demokrat Parti'yi kapatan askeri yönetimin muktedir olduğu bir dönemde Demokrat Parti çizgisini temsil etmeye soyunması olmuştur. Ancak Adalet Partisi bu sıkıntıyı, 27 Mayıs'tan sonra "hayırda hayır vardır" kampanyası başlatarak aşmıştır. Bu kampanyanın özü ise merkez sağın tarihi mağduriyet söyleminden ibarettir. Hedef kitlesini Demokrat Parti'nin tabanı olarak belirleyen Adalet Partisi'nin harcı ise genel olarak 27 Mayıs karşıtlığı temelinde bir ortaklaşma şeklindedir. Ortak politik tavrı salt 27 Mayıs'dan mağduriyet duymak ve 27 Mayıs'a karşı çıkmak şeklinde olan bu kadrolar için söylenebilecek en geçerli söz, Tanel Demirel'in ifadesiyle "AP'nin gayri-mütecânis bir yapıya sahip olduğudur" (2004: 31). Ortak talebin sadece 27 Mayıs karşıtlığında mevzilendiğini, parti isminin Demokrat Partililere reva görülen muameleye karşı adalet istencini temsil edencesine "Adalet" şeklinde konulmasında görülebilmektedir (Bilgiç, 2002). Bununla birlikte partinin siyasal kompozisyon olarak birbiriyle bağdaşmaz nitelikte kadrolara sahip olduğunu da parti kurucuları arasındaki fikirsel zıtlıktan anlıyoruz. Adalet Partisi'nin bir taraftan DP'de aktif görev almış olan Mehmet Yorgancıoğlu'nun Genel Başkanlık Vekilliğini yaptığı, diğer yandan DP'ye ya da Adnan Menderes'e sıcak baktığı söylenemeyecek olan asker kökenli Necmi Ökten'in Genel Başkan Yardımcılığını yaptığı bir parti olması, fikirdaşlığından bahsedilemeyecek olan kişilerin 27 Mayıs'a karşı durmakta birleşmiş olduklarını göstermektedir (Turgut, 2000).

Adalet Partisi kadrolarının ideolojik tutarsızlığı bir yandan doktrin partisi olmamasından diğer yandan da 27 Mayıs'ın muhitlerini çizdiği demokrasi içerisine iştirak etmek taktiği olmasından kaynaklanır. Bir diğer ifadeyle Adalet Partisi'nin "gayri-mütecânis" kadrolarının sebebi, ardılı olduğu partiyi kapatanların "huyuna gitme" gereğinin ürünüdür. Böyle kadrolardan ise beklenen orduya karşı "yatıştırıcı, alttan alıcı, komutanlara güven veren ve sorun çıkartmaktan sakınan bir eğilim" olmaktadır (Sakallıoğlu, 1993: 68-69). Ancak kadrolar açısından gayri-mütecânis" yapı çok sürmemiş, gerek Demirel'in Genel Başkanlığa seçilişi, gerekse de 1961

Anayasası'yla demokratik hak ve hürriyetlerin gelişmesi Adalet Partisi'nin ideolojik olarak kendi rengine bürünmesini sağlamıştır. AP'nin orduya karşı "ihtilal fobisinden" kaynaklanan alttan alma politikası ise 12 Mart 1971 darbesiyle sağlanan ortaklıkla bir nebze daha azalmıştır. 12 Mart askeri darbesi, ordunun liberal ekonomik rejime ve ABD odaklı dış politikaya sadık olduğunu teyit etmiştir. Ordunun bu tutumu aynı zamanda antikomünizmin teyididir. Nitekim bu teyit de AP ile ordu arasındaki yakınlaşmanın ana yatağını oluşturmuştur (Demirel, 2004). AP'nin DP'lilerin affını içeren bir kanun teklifini ordunun tepkisini alarak ertelemesi orduya karşı alttan alma politikasına bir örnek iken, 6 Kasım 1969 tarihinde af tasarısını senatodan geçirmesi AP'nin orduya karşı tedricen güç kazandığının bir örneğidir (Komsuoğlu, 2008: 154). 12 Ekim 1969 seçimleri AP'ye bu gücün veren temel gelişmedir (Bektaş, 1998).

Adalet Partisi, temsil ettiği geleneğin (merkez sağ) Türkiye siyasetine dair irrasyonel kurgulamalarını söylem düzeyinde yeniden üretmiştir. Bu kurgu Osmanlı'dan bu yana muktedir olan muayyen bir zümre, kalemiye-ilmiye-seyfiye ile Osmanlı'dan bu yana mağdur olan halk karşıtlığı/ikiliği şeklinde özetlenebilir. Söz konusu kurgu içerisinde merkez sağın reyine oynadığı kesim ise halk olmaktadır. Bir diğer ifadeyle merkez sağın "biz" ve "ötekisi" sırasıyla halk ve elitler olmaktadır. Merkez sağın bu tür bir ayırım kurgulama ve kullanmadaki temel maksat ise elitlerin halk sürekli tezyif ve tahrip ettiği şeklindeki eleştiriyi tek parti dönemine göndermelerde bulunmaktadır. Kısacası merkez sağın elit-halk dikotomisi, esasında politik taktik ve seçim stratejisinin ürünü, dolayısıyla irrasyonel bir soyutlama olduğunun da kanıtıdır. O yüzden merkez sağın siyasi lügatinde, varsaydıkları elitlere karşı antipati kendisini gösterir. Bu antipati karşımıza, onun bürokrasiyi halkla bütünleşme önünde bir engel olarak görmesinde çıkmaktadır. Hal böyle olunca merkez sağ, halkla bütünleşmenin yolunu elitlere karşı olmak olarak belirlemektedir. Merkez sağın sloganları, bu tavrı net bir şekilde sergilemektedir: Demokrat Parti'nin "Yeter Söz Milletindir"iyle, Adalet Partisi'nin "Sessiz Milyonların Sözcüsü" sloganı bunun en açık göstergesidir (Komsuoğlu, 2008).

Adalet Partisi'nin ekonomi politikaları kalkınmacılık fikriyatına dayanmaktadır. AP, özellikle 1960 yılında planlama kavramının anayasaya girip, Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulmasıyla gerçek bir hüviyet kazanan kalkınmacı ekonomi politikaları

sürdürmüştür. Bu, AP'nin kalkınmacılığı lafzı ve ruhuyla benimsediğini göstermektedir. Süleyman Demirel tarafından sürekli dile getirilen “Büyük Türkiye ideali” ve bu idealin “ileri teknoloji kullanan fabrikalarla donanmış, her türlü üretim faaliyetinin duraksamadan devam ettiği, gelişmiş ulaşım ve iletişim olanaklarına sahip, herkesin asgari bir refah seviyesine sahip olduğu bir ülke” şeklinde tanımlanması bunun en açık göstergesidir. Kalkınmacılık, bir bakıma büyük Türkiye idealinin maddi/fiziki ihtiyaçlarının giderilmesi boyutudur (Demirel, 2004: 273). Büyük Türkiye idealinin manevi/ruhani ihtiyaçlarını giderecek olan ise milliyetçilik ve muhafazakârlık olmaktadır (İlhan, 2005: 176).

Adalet Partisi büyük Türkiye idealine ulaşmak için kalkınmacılık söylemine başvururken, kalkınmacılık söylemini gerçekleştirebilmesi karma ekonomik model benimsemesine bağlanmıştır. Esasen kapitalist bir ekonomik sistemin versiyonu olan karma ekonomi, AP tarafından yürürlüğe sokulmuştur. Süleyman Demirel, her ne kadar “ben kapitalist sistemle kalkınma olur müdafaası yapmıyorum” dese de, kapitalist sistemle kalkınmanın imkansız olduğu yönünde bir iklim içerisinde, serbest piyasa ve özel sektör aracılığıyla kalkınma stratejisinin öncülüğünü yapan da yine kendisi olmuştur. Nitekim, Adalet Partisi'nin 1961 tarihli Parti Programı'nın 7. Maddesi “partimiz hükümet tüccarlığı ve sanayiciliğine müarızdır” şeklinde bir açıklama içermektedir. Bu, AP'nin devletçilik aleyhtarı bir tavra sahip olduğunun bir göstergesidir. Öyle ki, menfaat saiki, ekonomik verimliliğin tek geçer metodu, menfaat saikine dayanan özel sektör de ekonomik kalkınmanın tek geçer aktörü olarak görülmüştür. Aslında AP'nin özel sektör savunuculuğu bununla da kalmamış, özel sektörü “siyasi hürriyetlerin ve demokratik rejimin mevcudiyetinin garantisi” olarak görmüştür (Demirel, 2004: 288-289). Özel sektöre yüklenen misyonların fazlalığı görüldüğünde, AP'nin ekonomi politikalarının özel sektör imzası taşıdığı da anlaşılacaktır. Kaldı ki, AP'nin devlet işletmeciliğine ve ekonomik planlamaya atfettiği anlam da bunu gözler önüne sermektedir. AP'ye göre devlet işletmeciliği “münhasıran özel girişimin önünü açacak, ona yol gösterecek ve özel girişimciler güçlenince de kendiliğinden devreden çıkacak” anlamına gelmekte iken, ekonomik planlamacılık “özel sektör için ‘bağlayıcı’ değil, ‘yol gösterici’” boyutuyla ele alınmıştır (Demirel, 2004: 295-305).

Adalet Partisi'nin dış politik tavrı, esasen ABD'nin öncelikleri ve anti-komünizm histerisi şeklindedir. Adalet Partisi ABD ve NATO odaklı dış politika yapımına sadık kalmakla birlikte, bloklar arası ilişkilerde yaşanan yumuşama, blok içi ülkeler (ve bu ülkelerden birisi olan Türkiye) nezdinde “görelî özerklik” sağlamıştır. Aslında Nicos Poulantzas tarafından kavramsallaştırılan görelî özerklik (relative autonomy) terimi, devlet bünyesinde ekonomik düzey ile siyasal düzeyin zamanla birbirinden ayrılabilceği iddiasına dayanmaktadır (Yılmaz, 2002). İç politika açısından görelî özerklik, devlet mekanizmasının ülkesindeki sınıflardan ve sınıf çatışmasından görece özerk bir muhitte yer almasını ifade ederken, dış politika açısından devletin uluslararası sistemdeki verili blok ilişkilerinden nispeten özerk olması anlamına gelmektedir.

3.2.3. ABD geriler, SSCB ve Bağlantısızlar güçlenirken Türkiye

Soğuk Savaş'ın yumuşama dönemine girmesi, genel bir eğilim olarak iki genel ve bir özel gelişmeyi ifade eder: Genel gelişmelerden ilki, blok liderleri arasında sıcak savaşın çıkma ihtimalinin tedricen azalması; ikincisi ise her iki blokta da merkezkaç eğilimlerin artmasıdır. Bununla birlikte Soğuk Savaş'ın yumuşaması ABD'nin gerek ekonomik gerekse de dış politik olarak gerilemesine yol açmıştır. ABD'nin Vietnam'da yenilgiye uğraması (1968), Vietnam bozgunuyla ABD'nin güvenlik şemsiyesin daraltmaya başlaması (1969), savaş halinin ekonomik sonuçlarından birisi olarak doların devalüe edilmesi ve böylelikle de Bretton Woods sisteminin yıkılması (1971), Afganistan'ın SSCB'ye kaptırılması (1979) ve gene aynı yıl İran'da İslam devrimin gerçekleşmesi başta ekonomik, ardından siyasal gerilemenin aşamalarını sunmaktadır. Özel gelişme olarak kastedilen ise Türkiye'nin bu dönemde “kapitalist topluma özgü sınıf mücadelesi türleriyle, kitlesel gösteri ve eylemleriyle” tedricen modern bir toplum kimliği taşımaya başlamasıdır. Gerçekten de bu özel gelişme içinde söylenebilecek iki husustan ilki, sanayi burjuvazisinin iktidar blokunun yönetici gücü haline gelmesi, ikincisi ise işçi sınıfının ülke tarihinde ilk kez siyaset sahnesine kitlesel bir biçimde girişidir” (Savran, 2011: 88). Dolayısıyla bu döneme ilişkin tüm değerlendirmeler, bahsi geçen iki genel ve bir özel gelişmenin damgasını taşıyacaktır.

1960 ile 1980 yılları arasında ABD'nin uluslararası “gerileyişi”ni takiben SSCB'nin uluslararası “ilerleyişi” söz konusu olmuştur. Hatta denilebilir ki, SSCB tıpkı bir önceki “tırmanma” döneminde ABD'nin uyguladığı politikaları cari bir şekilde tatbik etmeye başlamıştır. Dış yardım, etki sahası oluşturmak için ilk defa bu dönemde verilmiş, Orta Doğu'da askeri üsler temin edilmiş, Akdeniz'de uçak gemileri konuşlandırılmış ve Afganistan işgal edilmiştir. SSCB'nin ilerleyişinde ise eski sömürge ülkelerinin ulusal bağımsızlıklarını korumak ve kurumsallaştırmak için kimisinin sosyalist bloka kimisinin de üçüncü bir güç olarak uluslararası arenaya katılmaları başat faktör olmuştur. Nitekim Bağlantısızlık Hareketi'nin güçlenmesiyle, SSCB'nin ilerleyişi birbirini takip eden gelişmelerdir.

Adalet Partisi, 27 Ekim 1965-03 Kasım 1969, 03 Kasım 1969-06 Mart 1970, 06 Mart 1970-26 Mart 1971 ile solu önlemek için kurulan Milliyetçi Cephe hükümetlerinin hükümeti kurduğu 31 Mart 1971-21 Haziran 1977 ile 21 Temmuz 1977-05 Ocak 1978 ile gene tekrar sadece Adalet Partisi hükümeti kurduğu 12 Kasım 1979-12 Eylül 1980 dönemleri arasında iktidar olmuştur (Oran, 2008). Adalet Partisi ilk olarak, 10 Ekim 1965 tarihinde yapılan seçimler sonucunda iktidara gelmiştir. Katılımın %71.3 oranında olduğu seçim sonucunda AP oyların %52.9'unu, sandalyelerin de %53.3'ünü, CHP oyların %28.75'ini, sandalyelerin %29.7'sini, Millet Partisi oyların %6.26'sını, sandalyelerin %6.8'ini, Yeni Türkiye Partisi oyların %3.72'sini, sandalyelerin %4.2'sini, Türkiye İşçi Partisi oyların %2.97'sini, sandalyelerin %3.3'ünü ve son olarak da Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi oyların %2.24'ünü, sandalyelerin ise %2.4'ünü elde etmiştir (Arat, 2008; Bektaş, 1993). Alınan oy oranları ile temsil oranları arasındaki yakınlık 1961 ile 1980 arası dönemde uygulanan barajsız seçim sistemi ve milli bakiye sisteminden kaynaklanmaktadır. Türk siyasi hayatı boyunca uygulanmış en adil seçim sistemi olarak milli bakiye sistemi, ilk olarak 1965 seçimlerinde yürürlüğe girmiştir.

Gerek dışarıdaki uluslararası atmosferde yaşanan yumuşama gerekse de içerideki ithal ikameci sanayileşme modeli, bu alt-dönemlendirmelerin ötesinde 1960-1980 yılları arasında Türkiye'nin dış politikasının “görece özerkliğe” sahip olduğu bir dönem olmuştur. Tabi özerkliği görece kılan ise yine Türkiye'nin dış politikası'ndaki bağımlılık ilişkileridir. Adalet Partisi de bu bağımlılık ilişkilerini yeniden üreten bir

partidir. AP'nin dış politik tavrı, özetle ABD önceliklidir.

1960'lı yıllarda ABD'nin uluslararası “gerileyiş”ne paralel olarak Türkiye’de de ABD aleyhtarı bir hava oluşmuştur. İlkın, İnönü hükümetinin iktidarda olduğu 1964 yılında, Kıbrıs sorunu dolayısıyla Türkiye ile ABD arasında yaşanan “Johnson Mektubu” krizi ikili ilişkilere damgasını vururken, ardından ABD'nin kredi yardımlarını kesmesi ikili ilişkilerin düşük yoğunluklu bir seyir izlemesine yol açmıştır. Bununla birlikte Türkiye kamuoyundaki Amerikan karşıtlığı, özellikle düzen karşıtlığını Amerika imgesi üzerinden gerçekleştiren sol akım tarafından gerçekleştirilmiştir. 6 Ocak 1969 tarihinde solcu gençlik örgütlenmelerinin ODTÜ'deki ABD Büyükelçisi Komer'in arabasını yakmaları ve bir ay sonra 16 şubat 1969 tarihinde Amerikan Altıncı Filosu'nu protesto etmesi ve piyadelerini denize dökmesi Amerikan karşıtlığının tırmandığı noktayı göstermektedir. Bu genel atmosferin de pekiştirmesiyle kimi tepkiler ABD üs ve tesislerinde bulunan askerî mağazalar (Post Exchange, PX) ile Amerikan askerlerinin ABD'yle iletişimini sağlayan Ordu Posta Bürosu (Army Post Office, APO) üzerinde yoğunlaşmıştır. ABD karşıtı tepkinin artmasıyla birlikte ABD, Türkiye'deki üs ve tesislerini halktan uzak bölgelere taşıma kararı almıştır. Bu doğrultuda “görüntüyü azaltma” (keeping a low profile) denilen ABD askerlerinin sayısının azaltılması politikasına gidilmiştir. 1968 yılında 24.000 olan ABD askeri, 1970 yılında 16.000'e düşürülmüştür (Erhan, 2008: 692).

Aynı zamanda Türkiye ile ABD arasında 24 Eylül 1968 tarihinde Resmi Vazife Sırasında İşlenen Suçlarla İlgili Anlaşma ile, 1954 yılında imzalanmış bulunan NATO Kuvvetler Statüsü Anlaşmasının (SOFA) bazı maddeleri hafifletilmiştir. Bu maddelerden en önemlisi, Amerikan askerî personelinin yargılanması sırasında T.C makamlarının müdahale yetkisine getirilen kısıtlamaların hafifletilmesidir. Ancak bütün değişikliklere rağmen, sanığın T.C kanunlarına uygun olarak yargılanması hükmü anlaşmaya konulamamıştır. 1969 yılına gelindiğinde ise AP hükümeti, ABD ile Türkiye arasında o güne dek yapılmış bulunan tüm ikili anlaşmaları tek bir metin içerisinde toplamayı içeren yeni bir anlaşma arayışına girmiştir. Böylelikle AP hükümeti, 1969 yılında Ortak Savunma İşbirliği Anlaşması (OSİA) imzalamıştır.

1950’li yılların sonunda ABD dış ödemeler dengesinin açık vermesini engelleme kararı alır. Bu ise dengesizliğe ve açığa sebep olan temel etkenlerden dış yardımların azaltılmasıyla mümkündür. Nitekim ABD de böyle yapmıştır. 1962 yılında Türkiye’ye yapılan yardıma katkıda bulunması için ‘Türkiye’ye Yardım Konsorsiyumu’ kurulmuş, 1964 yılında Türkiye’ye verilen ekonomik yardım, “237.000.000 dolardan, 147.000.000 dolara” düşürülmüştür. ABD özellikle 1968 yılından itibaren dış yardımları dış politik aracı olarak kullanmaktan vazgeçmiştir. Bunun Türkiye’ye yansması ise “1967 yılında 155.700.000 dolar olan dış yardımın, 1968 yılında 106.600.000 dolara düşmesi” şeklinde olmuştur. Bu durum, 1940’ların ikinci yarısından itibaren ABD’den gelecek mevcut ve muhtemel kredilere endekslenmiş Türkiye ekonomisi için büyük bir sıkıntı yaratmıştır (Erhan, 2008: 699-700).

Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin düşük yoğunluklu bir seyir izlemesi, Türkiye ile SSCB arasındaki ilişkilere “normalleşme” şeklinde damgasını vurmuştur. Özellikle ABD’nin dış yardımı kaldırması, Türkiye’de ekonomik kaynak sıkıntısına sokmuş, kaynak sıkıntısı da SSCB kredi ve yardımlarını Türkiye için kaçınılmaz kılmıştır. Dolayısıyla SSCB’yle ilişkilerin normalleşmesi Türkiye için bir zaruret hali olarak söz konusu olmuştur. 1965 yılında yaşanan yoğun üst düzey görüşmeler akabinde gelişen Türkiye-SSCB ilişkileri, Demirel’in aynı yılın Ekim ayında iktidara gelmesiyle kısa bir gecikme yaşamıştır. Buna karşın SSCB, ilki 1967 yılında olmak üzere 1981 yılına kadar toplamda “972.610.000 dolarlık bir kredi yardımında” bulunmuştur. Özellikle Sovyetler Birliği kredi yardımlarının ABD kredi yardımlarından doğrudan sanayileşmeyi öngörmesi açısından farklılaştığı düşünülürse, bu yardımın Türkiye ekonomisi için elzem olduğu görülecektir. Nitekim SSCB kredi yardımlarına paralel olarak 25 Mart 1967 tarihli Ekonomik-Teknolojik İşbirliği Anlaşması da yürürlüğe konulmuştur. Böylelikle kaynaklar, doğrudan ekonomik kalkınma sağlayacak yedi sanayi kompleksi için değerlendirilmiştir (Tellal, 2008: 783).

Türkiye ile SSCB arasındaki ilişkiler, Türkiye’nin ABD ile arasının düşük yoğunlukta seyretmesine paralel olarak gelişmişse de, bu gelişme bir ileri bir geri şeklinde söz konusu olmuştur. İlişkilerin istikrarlı olmamasında, Adalet Partisi’nin iç politikadaki gelişmelerden doğrudan SSCB’yi sorumlu tutması yatmaktadır. Adalet

Partisi'nin sosyalist örgütlenmeleri, özellikle Sovyet çizgisini takip eden TKP'yle özdeş kılması, SSCB'yle ilişkilerinde çekingen kalmasına yol açmıştır. Bu çekingenlik ise ancak ardılı DP'den bu yana komünizm karşıtı bir çizgiyi takip eden AP'nin bunu Sovyet karşıtlığıyla eşleştirmemesiyle mümkün olurdu ki, o da pek gerçekleşmemiştir (Tellal, 2008: 781).

3.2.4. Bir 'uzun' dönem: Türkiye siyasetinde 60-80 arası

1960'lı yılları tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de siyasetin sağ ve sol şeklinde kristalize olduğu yıllardır. 1961 Anayasası'nın sağladığı özgürlük ortamında siyasal ideolojiler toplumsal tabanlarına kolayca ulaşabilmiştir. Böylelikle toplumsal düzeyde yaşanan ideolojik billurlaşma, siyasal düzeyde saflaşmaları netleştirmiştir. Öyle ki, siyasal yelpazenin sola ve sağa doğru genişlediği bu ortamda merkez partiler de kendilerini şu ya da bu ölçüde merkez-dışına yakınlaşmakla/hesaba katmakla ifade etmiştir. Bu ise CHP ve AP tarafından işgal edilen siyasal merkezin kendisini tekrardan tanımlamasıyla söz konusu olmuştur. CHP'nin "Orta'nın Solu" şeklinde ulaştığı formül ile AP'nin sağ radikalizme göz yuman politikaları bunun en açık göstergeleridir. Bir zaman sonra AP'nin sola karşı olan tüm "milliyetçi" partileri komünistlere karşı hükümette bir araya getirme uğraşısı karşımıza çıkmaktadır. Bir diğer ifadeyle merkez partisi olan AP de "milli-devlet ve Türklük gibi ortak değerleri tehdit ettiği düşünülen bir düşmana, yani komünizme karşı" merkez partisi olmayan MSP ve MHP'yle işbirliği yapmıştır (Demirel, 2004: 71).

Gerçekten de 1960'lı yıllar Türkiye'de demokrasinin derinleşmesine tekabül eden yıllardır. Demokrasinin derinleşmesinde ise o zamana kadar kurulan partilerden çok farklı özellikler taşıyan Türkiye İşçi Partisi'nin rolü büyüktür. Türk siyasi hayatında –CHP dışında- siyasi partiler birbirinin bünyesinden bölünme şekliyle kurulurken, TİP birleşme usulüyle kurulan ilk partidir. Ayrıca TİP, istemlerini sınıf perspektifine göre biçimlendiren ve sosyalist ideolojiyi de ilk kez Meclis'e sokan partidir. Bu, anayasal güvenceden yoksun olmakla birlikte 1938 yılında Faşist İtalya'dan esinlenen Türk Ceza Kanunu'nun 141. Ve 142. Maddeleri'yle de sistem dışına itilen sol için tarihi bir öneme sahiptir. Aynı zamanda tüm bunları yapmakla mesul olan demokrasinin

yüzeysellikten kurtulması için TİP, gerekli derinliği sağlamıştır. TİP için pek çok tanımlamada bulunabiliriz: sol çevreleri ve anlayışları biraraya getiren koalisyon, farklı solları birleştiren pota ve ortak eylem platformu. Aslında bunların hepsi olarak TİP, Amerikan üslerinden işçilerin sendikal örgütlenme ve grev haklarına kadar pek çok konuda yerleşik düzeni eleştirerek Türkiye’de siyasete yeni bir ufuk çizmiştir. TİP o zamana dek hiç girilmemiş verimli konuları politikanın merkezine taşıyarak yeni tartışma mecraları açmıştır. “Nasırlı Eller Meclis’e” sloganı ile seçimlere katılan TİP 1965 genel seçiminde oyların %3’ünü, sandalyelerin ise on beşini elde etmiştir. Sol-sosyalist ideolojinin kitleselleşmesine paralel olarak TİP’le birlikte siyaseten yaşanan derinleşme ise karşı bir dalgaya yol açmıştır. Karşı dalga olarak kastedilen ise Türkiye demokrasisinin solu tedip ve tenkillemeye yönelik tarihsel politikaların bu sefer milliyetçi ve mukaddesatçı çevrelerce desteklenen Komünizmle Mücadele Dernekleri eliyle yürütülmesidir (Ünsal, 2011).¹⁶

Türkiye demokrasisi çeşitlenip derinleşirken beraberinde yaşanan saflaşmalar da başına buyruk bir hal alma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Toplumsal düzeyde yaşanan başına buyruk keskin kümelenmeler beraberinde her şeyi “eylemle ve eylemde öğrenen” bir nesil yaratmıştır (Ünsal, 2011: 19). Bu, siyasal şiddetin artışı anlamına gelmektedir. Üniversite işgal ve boykot eylemlerinin yaşandığı, siyasal tartışmaların çatışmaya vardığı bu dönemde her ne kadar TİP, “Faşizme Hayır Kampanyası” başlatmış olsa ve sol öğrencilerin parlamento dışı muhalefet fikrine karşı çıksa da, milliyetçi-mukaddesatçı çevreler tarafından siyasal şiddete maruz kalmıştır. Genel olarak sola karşı “çatık kaşlı” olan Türkiye demokrasisi bu sefer TİP bünyesinde kurumsallaşan sola karşı geliyordu –en azından anayasal güvence vermiyordu. Solu paralyze edici faaliyetler artınca, Sol kitleler nezdinde parlamentarizme olan –düşük yoğunluklu inanç da yok olmuş, yerine parlamento dışı muhalefet fikri önem kazanmıştır.

¹⁶ Gerçekten de Türkiye’de demokrasi, sol için Demokles’in Kılıcı olmaktan öteye geçememiştir. Türkiye’de sol-sosyalist partiler anayasal güvenceden yoksun bırakılarak, demokrasi demokratiğinden bahsetmiştir. Bu ise ancak şekli, prosedürel veya yüzeysel olarak ifade edilebilecek bir demokrasidir. 1938 yılında dönemin Faşist İtalyası’ndan ithal edilen TCK’nın 141. ve 142. Maddeleri, 1944 yılındaki Komünist Tevkifatı, 1946 yılında 141. ve 142. Maddelerin ağırlaştırılması, Türkiye Sosyalist Parti ile Türkiye Emekçi ve Köylü Partisi’nin Sıkıyönetim Mahkemelerince kapatılması, 1949 yılında yine 141. ve 142. Maddelerin ağırlaştırılması, 1952 yılındaki Komünist Tevkifatı, Meclis’e giren tek sosyalist parti olarak TİP’in bu sefer Anayasa Mahkemesi tarafından “temelli kapatılması” ve Parti yönetici ve üyelerinin Sıkıyönetim Mahkemelerince yargılanması gibi pek çok olay bunun bariz göstergesidir.

1960'lı yıllar, her ne kadar Türkiye demokrasisinin diğer on yılları gibi on yıllık bir zaman dilimini kapsıyorsa da, içerisine sığdırdığı siyasi arayışlar ve sosyal çalkantılar açısından diğer on yıllarından çok daha fazla bir 'zamana' tekabül eder. Öyle ki, resmi söylemde 1946 yılı olarak gösterilen, ancak basit bir hükümet ve muhalefet etme şeklinde ortaya çıkan Türkiye demokrasisi, fiilen bu tarihlerde gerçek hüviyete sahip olmuştur diyebiliriz. Çünkü 1960'lar, modern siyaseti karakterize eden saflaşma ve polarizasyonların yaşandığı bir on yıldır (Ağtaş, 2007). 1945-1960 döneminin ideolojik nitelikte olmayan naif karşı karşıya gelişleri bu on yılda daha kesif bir hal almıştır. Türkiye demokrasisi, daha önce tanık olmadığı ideolojik içerikli siyasi polarizasyona ve beraberinde sosyal çatışmalara bu dönemde tanık olmuştur. Siyasi ayrışmanın ideolojiler üzerinden gerçekleşmesi ise beraberinde sağ ve daha çok sol partiler içerisinde şiddetli program tartışmalarıyla sonuçlanmıştır (Doğan, 2006).

Türkiye demokrasi tarihi açısından 1960'lı yıllar nasıl göze çarpıyorsa, 1960'lı yıllar içerisinde de 1968 yılı göze çarpmaktadır. 1968 yılı, tüm dünya çapında cereyan eden ortak bir kalkışmanın tarihidir. Bu tarih, başta kapitalist tüketim toplumuna duyulan tepkiden, emperyalizme karşı verilen ulusal bağımsızlık mücadelelerine kadar pek çok alandaki baskı mekanizmalarına karşı gelen bir kalkışmaya tanık olmuştur. Bu "ortak" kalkışmanın her yerde farklı bir şekle ve içeriğe bürünmesi söz konusu olmakla birlikte, belirgin bir tepkiselliği ifade etmekteydi: ekonomik, sosyal ve siyasal alandaki tüm otoriteryan kalıpları kırmak". Gerçekten de ekonomideki kapitalist tüketim kalıplarını kırmaktan, toplumsal düzeydeki hiyerarşik ilişkileri aşındırmaya ve aynı zamanda siyasetteki parlamenter çerçeveyi aşmaya kadar pek çok alanda yeni arayışlar söz konusu olmuştur. Tüm bu arayışlar bir yandan o zamana dek siyasete konu olmayan sosyal sorunları siyasetin merkezine çekerken, diğer yandan da siyasetin öznelerini çeşitlendirmiş, öznelerin eylemselliğini ön plana çıkartmış, eylemselliklerin yeni yeni niteliklere sahip olmasını sağlamıştır. Bu, muhalefetin klasik retoriğinin aşılması, pasif direnişten silahlı direnişe kadar alternatif ideolojik mücadele yöntemlerine varılması anlamına gelmektedir (Akın, 2007).

Türkiye üzerindeki 1968 etkisi gençliğin dinamizmi üzerine şekillenmiştir. İdeolojik saflaşmaların, bu saflaşmalar içerisinde program tartışmalarının yaşandığı

1960'lı yıllara böylelikle gençliğin yeni arayışlar –özellikle de sosyalizm-doğrultusunda bir kapı araladığı tepkisellik ve eylemsellik eklenmiştir. Bu, yepyeni arayışlar ardında olan bir sosyal düzen karşısında, siyasetin gerek teorik gerekse de pratik çabasının ürünüdür. 1968 yılındaki boykot ve işgaller, “eğitimde reform” ve “üniversite içi demokrasi” talepleri, gençliğin kendilerine dair, topraksız köylülere destek mitingleri ve toprak işgalleri ise gençliğin işçi ve köylü üzerindeki geleneksel politika kalıplarına yönelik direnişini simgelemiştir (Akın, 2007: 89-90). Dahası, 1964 Ağustosunda Ankara'da üniversite gençliğinin ABD aleyhine yaptığı gösteriler ve bu gösterilerde sergilenen “Go Home Yankee” sloganları, dönemin ruhunu iyi bir şekilde ifade eden eylemselliklerden bir tanesidir. Dönemin anti-Amerikancı havasında ise ABD'nin Türkiye'ye yönelik iki politikası ve uluslararası sistemdeki yumuşama havası etkili olmuştur. Bir kere Küba krizi esnasında SSCB ile pazarlık sürecine giren ABD'nin, Türkiye'ye herhangi bir taahhütte bulunmaksızın bu ülkedeki Jüpiter füzelerini geri çekeceği kararı alması, ABD'nin kendi güvenlik menfaatlerini, müttefik olsun ya da olmasın diğer ülkelerden üstün tuttuğunu ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte ABD Başkanı Johnson'un Kıbrıs meselesi özelinde Türkiye'ye yönelik yazdığı 5 Haziran 1964 tarihli mektubu, Türkiye'deki ABD algısını altüst eden gelişmelerden birisini oluşturmuştur (Armaoğlu, 1991: 820-821).

Toplumsal sorunlara karşı siyasal bir arayış içerisindeki gençlik konjonktürün gelişmelerinden bariz bir şekilde etkilenmiştir. Gerilla mücadelesi veren Filistin Kurtuluş Örgütü'nden, nam-ı tüm dünyaya yayılmış Amerikan ordularını bertaraf eden Vietnam gerilla hareketine ve alternatif bir devrim projeksiyonu sunan Küba gerillalarına kadar pek çok gelişme Türkiye'deki gençliğin teorik çıkmazlarında ona yol açmıştır. Yol açanlar arasında ise Türkiye'de ilk nüvesini Deniz Gezmiş, Sinan Cemgil, Hüseyin İnan ve Yusuf Arslan ve yoldaşlarının oluşturduğu gerilla mücadelesi yatmaktadır. Gerilla mücadelesi, mevcut sömürü düzenini yıkma noktasında birleşen, ancak yol ve yordamı noktasında ayrışan sosyalistler arasındaki sadece tek bir yol olarak karşımıza çıkmaktadır. 1960'lı yıllarda, Milli Demokratik Devrimciler ve Yön dergisi çevresinin savunduğu egemen sınıfların iktidara öyle ya da böyle gelinmeden yıkılamayacağı fikri ile Sosyalist Devrimcilerin savunduğu, ideolojik hegemonya kırılmadan iktidara gelinemeyeceği yönündeki fikri arasında yaşanan teorik çatışma,

gençlerin Che figürü ile popülerleşen gerilla faaliyetleriyle son bulmasa da, çeşitlenmiştir (Atılgan, 2006). Bir diğer ifadeyle parlamentarizmi azımsayanlar ile abartanlar arasındaki teorik zıtlasma, pratikte sol içi ayrışmalara yol açmıştır. Bu zıtlasmalar, Türkiye’de solun muzdarip olduğu içsel gerilimlere bir örnek teşkil etse de, teorik bir gelişkinliği sağlayan da yine kendisi olmuştur.

Hemen her alanda resmi paradigmaların aşınmaya başladığı ve bu anlamda “büyük dönüşümlere” gebe olan 1960’lı yılların ikinci yarısına ise iktidarda olan AP “devletin demokratik otoritesinin güçlendirilmesi” retoriği ile cevap vermiştir. Devletin demokratik otoritesinin güçlendirilmesi olarak kastedilen, bir yandan komünizmle mücadelede askerlerle işbirliği sergileyerek, diğer yandan da komünizmle mücadele derneklerini teşvik ederek resmi-gayrı resmi pek çok alanda sosyalizmi önce paralyze etmek, sonra da püskürtmektir (Sakallıoğlu, 1993: 176). Bunun anlamı, sadece fiili saldırılar düzenlemek değil, aynı zamanda ideolojik kuşatmalara başvurmaktan geçmektedir. (Okuyan, 2009). İşte tam da bu noktada çağa uygun İslam, çağa uygun milliyetçilik ve çağa uygun muhafazakârlık, bu mekanizmanın ideolojik motivasyon kaynağını teşkil etmiştir. Bu aynı zamanda Tanıl Bora’nın ifadesiyle Türk Sağının üç halidir (1999: 10-11). Katı-sıvı ve gazın kesişme hali...

1960 Anayasası’nın görece özgürlük ortamında siyaseten yaşanan genişlemeyi, NATO’nun ileri karakolu olarak işlev gören, bu bağlamda Amerikanperverliği muteber bir siyasi tavır olarak gören iktidar partisi tarafından perçinlenen gerilimler takip etmiştir. Süreci AP’den başlatabiliriz. Hatta onun da ötesinde komünizmle mücadele derneklerinin ulusal sınırları aşan bir politikayla da başlatabiliriz. Ama şu bir gerçektir ki, sağın komünizmle mücadeleye karşı verdiği cephe savaşında 12 Mart 1971 muhtırası, AP ile ordu, ardından kurulan Milliyetçi Cephe ise Türk sağının merkezi ve radikaliyle ittifakını ifade etmektedir. TİP’in kapatılması, solu paralyze etmeye yönelik bir eylem olarak görülebilirken, solcu-sosyalist kitlelere yönelik estirilen terör de solu püskürtme politikası olarak değerlendirilebilir.¹⁷

¹⁷ Türkiye’nin ilk yasal komünist parti olma özelliğini taşıyan Türkiye İşçi Partisi’nin akıbeti, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı’nın 11 Haziran 1971 tarihinde açtığı dava ve Anayasa Mahkemesi’nin 20 Temmuz 1971 tarihinde verdiği kararla kapatılmak olmuştur. İstenilen “TİP’in Siyasal Partiler Kanunu’nun 87. ve 89. Maddelerine aykırı faaliyette bulunduğu gerekçesiyle, partinin

1960'lı yıllar Türk sağının, merkeziyle ve radikaliyle cepheden saldırı pozisyonu aldığı yıllardır. 1960'ların ilk yarısında, son derece vulger bir anti-komünist söylem, “genel sağ” siyasetin asli unsurlarından biri haline gelmiştir. AP'nin bu süreçte oynadığı rol ise 1965 yılında başlar. 1965 seçimlerinden tek parti iktidarı olarak çıkan AP, komünizmle mücadele derneklerine gerek maddi, gerekse de manevi (meşruiyet) destek vermiştir. Çünkü AP için anti-komünizm, burjuvazi bünyesindeki mevcut ve/ya muhtemel ayrışmaları emen partinin “büyük sağ konfederasyonu” konumunu yeniden üretebilecek en önemli tepkimeydi. Ancak şu da bir gerçek ki, anti-komünizm söylemi zamanla AP iktidarını aşan bir boyuta da varmıştır. ABD emperyalizminin kendisi ve uydusu her ülkede hemen her türlü muhalefeti “iç ve dış statükoyu bozucu”, dolayısıyla “komünizm yanlısı” sayan gayrınızami harp doktrini, anti-komünist söylemin resmi ve gayrı-resmi şeklinde son derece etkili olmuştur. Devlet bünyesinde, hükümetler üstü denilebilecek türden bir “iç harp aygıtı”, bu aygıtla anti-komünist reaksiyonu yeniden üreten ve üretilmiş olan tepkimeyi de devletin kontrolü altında tutan bir doktrin, ve son olarak da bu doktrinle anti-komünist söylemi yerele yayan Türkiye Komünizmle Mücadele Dernekleri türünden çatı örgütleri Türkiye’de anti-komünist söylemin en doğusundan en batısına kadar antipati uyandırırçasına kullanılmasına yol açmıştır (Bora ve Can, 2009: 56-57).

Türk sağının *tutucu* bir partisi olan AP ile yine Türk sağının bu sefer *gerici* birer partileri olan MHP ve MSP sola/sosyalizme karşı birleşme yoluna gitmiştir (İlhan, 2005).¹⁸ Bu birleşmeyle yeniden üretilen anti-komünist söylem, Türkçü faşizmin kitleselleşmesinde başat faktör olmuştur. Nitekim 1960'lı yıllar milliyetçiliğin “sokağa

Anayasa'nın 57. Maddesi gereği temelli kapatılmasıdır”. Kabul edilen ise “TİP'in, Anayasa'nın 57. Maddesinin ‘siyasi partilerin faaliyetleri, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükümlerine uymak zorundadır’ hükmüne”, ve Siyasi Partiler Yasası'nın 59. Maddesinin “siyasi partiler Türkiye Cumhuriyeti üzerinde milli veya dini kültür farklılıklarına veya dil farklılıklarına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri süremezler. Siyasi partiler Türk dilinden ve kültüründen gayri dil ve kültürleri korumak veya geliştirmek veya yaymak yoluyla Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde azınlıklar yaratarak millet bütünlüğünün bozulması amacı güdemezler.” Kurallarına aykırı davrandığı gerekçesiyle “temelli” kapatılmıştır. İşin ilginç yanı, aynı dönemde siyasal İslamcı Milli Nizam Partisi de “laikliğe aykırı davrandığı” için kapatılmasına rağmen, sadece Türkiye İşçi Partisi yöneticileri hakkında “komünizm ve bölücülük” suçlamasıyla yargılamaya gidilmesidir. Başta Behice Boran olmak üzere pek çok parti mensubu Sıkıyönetim Mahkemesi tarafından 141. ve 142. Maddelerden mahkumiye cezasına çarptırılmıştır. Behice Boran ve MYK üyesi on iki yoldaşı, Ankara Sıkıyönetim Mahkemesi tarafından “...yasal yoldan sapıp, Marksist-Leninist ilkelere göre faaliyet göstermek” gerekçesiyle on beşer yıl ağır hapis cezasına çarptırılmıştır.

¹⁸ Atilla İlhan'a göre tutuculuk, *statu quo*'yu korumayı öngörürken, gericilik büsbütün bir geri dönüşü, bir *restauration*'u amaç edinmektedir. Bu surette AP, yükselen sınıf burjuvazinin egemenliğini korumak istemekteyken, MHP ve MSP iktidarın yapısal niteliğini değiştirmeyi amaçlamaktadır.

indiği” yıllardır. Öyle ki, anti-komünizm söylemden eyleme terfi etmiştir. Bir diğer ifadeyle komünizme karşı mücadelede teyakkuz hali bir sonraki aşamaya, taarruz haline dönüşmüştür. 1968 yazında kurulmaya başlanan “komando kampları” bunun en açık göstergesidir. Nitekim komando kampları ile ülkücü hareket, ayrıca “Bozkurtlar” sıfatını üzerine almıştır. Milliyetçi Hareket Partisi bu surette “milis kadrolar” yetiştirmeye başlamıştır. Milliyetçi paramiliter grupların artışı, beraberinde bu grupların insan pahasına yaptıkları faaliyetlerine yol açmıştır. Adalet Partisi’nin icazet alan bu tür gruplar, görev yüceltilmesiyle kişinin küçülmesinin eş zamanlı gidişatına yol açmıştır. Ayrıca, Cumhuriyetin ilk yıllarında laiklik ve halkçılıkla yoğrulan içe dönük Türk milliyetçiliği 1960’larla birlikte farklı mecralara kaymıştır: saldırgan, popülist ve dışa dönük bir Türk milliyetçiliği şekillenmeye başlanmıştır. Böylece “dışarıda” yoğrulan milliyetçilik, ahkam kesmek ve tehdit savurmaktan geçen eylemsel bir üsluba ve gelenekle bezenmiş yerel duygulanımlardan oluşan söylemsel bir üsluba sahip olmuştur (Güney, 2008: 209-16).

Türk sağının gerek görsel gerekse de sözsel repertuarında solu kriminalleştirmek için sürüme sokulan cami, minare, bozkurt ve bayraklar görülmektedir. Sağ güruh “onlar her yerdedir” türünden bir iddia ve bu iddiayı tamamlayan bir ifşa misyonu taşımaktadır (Öztan, 2013). Nitekim Türk milliyetçiliği ve muhafazakârlığının pro-faşizan partiler şeklinde sokağa inmesine yol açan da bu misyondur. Örneğin “devlete sahip çıkan” olarak kendilerini gören/gösteren Ülkü Ocakları, bundan böyle “devletin yanında yer alan sivil güç” misyonu ile anılacaktır. Bu misyon ise kimi zaman açıktan saldırgan bir nitelik taşımakta, ama her zaman solu kriminalize edici bir boyuta sahip olmaktadır (Bora ve Can, 2009: 552). Demokratik usulle iktidara gelmiş olan bir partinin (AP), solu tedip ve tenkil ile siyaseten yok etme politikası karşısında demokratik rejim sus pus kalmıştır. Bir diğer ifadeyle demokratik rejim siyasal şiddet karşısında kuzuların sessizliğine kapılırken, “her türlü melanetin sembolü” olarak komünizme karşı siyasal şiddete göz yummuştur (Demirel, 2004).

1960’lı yıllarda milliyetçi ve muhafazakâr partiler işçi sınıfı perspektifine sahip partilere ve örgütlenmelere karşı kılıçlarını çekmiş, milliyetçilik okunun yönünü dıştan çok içe, ya da dışarıdaki düşmanın “içerideki muadil/uzantılarına” yöneltmiştir. Söz

konusu partilerin siyasal şiddete kayan politikaları aynı zamanda “bol” gelen demokrasiyi hedef almıştır. Milliyetçiliğin kaldırabileceği siyaset düşük yoğunluklu ve dar bir kulvarda mümkün olduğundan, dönemin arayışlarıyla alevlenen yeni perspektiflere karşı saldırgan pozisyona geçmesi söz konusu olmuştur (Pınar, 2007). Faşizm azgınlaşan bir terörle tırmanırsa eğer, işçi sınıfına yönelen gerici saldırılar ve paramiliter örgütlenmeler de faşizme davetkar bir çağrıyla içermektedir diyebiliriz (Atılğan, 2009: 199).

1960’lı yıllarda derinleşen ve 1970’li yıllarda yaşanan savaş düzenleri arası savaştır. Bir tarafta belirli bir siyasal fikir ve ütopya etrafında toplanmış kitleler, diğer tarafta daha çok refleksif bir karşı-ütopya etrafında toplanmış kitleler, bu savaşımın taraflarını teşkil etmiştir. Dolayısıyla söz konusu dönemlerde yaşanan ideolojik münakaşa ve çatışmalar belirli toplumsal desteğe sahiptir. Bu aynı zamanda dönemin tartışmalarını yapay olarak gören yaklaşımın yersizliğini gözler önüne sermektedir. Bununla birlikte siyasal şiddetin solda da yaygın bir strateji olmasında, TİP’in kapatılmasıyla anlam taşımaya başlayan barışçı parlamenter yolun sonuna geldiği tezi etkili olmuştur. Ertuğrul Kürkçü’nün ifadesiyle solda zor, “dayatılmış bir mücadele tarzıdır”. Zira faşizmin kitle katliamları karşısında karşılarında iki strateji kalmıştır: “ya faşizme teslim olacak, ya da (nasyonal) sosyalist” (Mumcu, 2009: 69).

İdeolojiler arası savaşım esasen paradigmaların iflası aşamasında yaşanır. Tahrip edici bir paradigma belirlediğinde, merkezi konumunu yitirmek istemeyen paradigma karşı-saldırıya geçer. Kuhn’a atıfta bulunarak bahsedebileceğimiz paradigmalar arası savaş, Türkiye’de sosyalizmin toplum nezdinde “bir yeni dünya” olmasıyla başlamıştır. Hümanist bir öze sahip olan sosyalizmin bu derece güç kazanması ise beraberinde İslamizm ve nasyonalizm türünden karşı-saldırlara yol açmıştır. İşte tam da bu yüzden gerek Türk milliyetçiliği gerekse de siyasal İslam sosyalizmin yükseliş “çağına” karşı geleneksel direnç noktaları olarak belirmiştir. Bir diğer ifadeyle bu beliriş, her iki siyasal hareketin de tepkiselliğinden doğmuştur. Öyle ki, 1968 yılı büyük bir dalga halinde toplumsal direnişlerin yaşandığı bir yıl ise, direnişlere direnç gösteren unsurlar olarak pratikte Ülkü Ocakları’nın, teorikte ise Aydınlar Ocağı’nın kurulması aynı yılın olmasa bile aynı dönemin ürünüdür.

1960-70’li yıllarda artan siyasal şiddete dair söylenmesi gereken ilk şey, Eric Jan Zürcher’in ifadesiyle “sağ ile sol arasındaki mücadelenin eşitler arası bir mücadele olmadığıdır” (Zürcher, 2008: 380). Zira radikal sol örgütlenmelerin siyasal şiddet eylemleri, ortanın solundaki CHP ve lideri Bülent Ecevitçe daima eleştirilirken, radikal sağ örgütlenmelerin siyasal şiddet eylemleri, merkez sağdaki AP ve lideri Süleyman Demirelce bırakın eleştirilmeyi, teşvik edilmiştir. Bu bağlamda solun bastırılmasında, faşistlerle burjuvazi aynı dili kullanmaktan çekinmemiş, gerek ücret gerekse de silahları ordu tarafından temin edilen sağcı sivillerin yer altı örgütü olan “Kontrgerilla” önemli bir rol oynamıştır. Bu çerçevede değerlendirebileceğimiz en önemli gelişme ilkin, 1974-77 yılları arasında sola karşı sağın cephe savaşı güttüğü “Milliyetçi Cephe” hükümetleri sırasında polis ve diğer güvenlik güçlerinin Alparslan Türkeş’in MHP’sine tahsis edilmiş olmasıdır (İba, 2011: 260-61). İkinci gelişme ise 1 Mayıs 1977 tarihinde İstanbul Taksim Meydanı’nda İşçi Bayramı kutlaması yapan işçilerin üzerine ateş açılması ve 39 yurttaşın öldürülmesinde karşımıza çıkar. Olayın aktörlerini hala silahlı meçhul kişilerin oluşturması bu olayda Kontrgerilla’nın olduğu savını güçlendirmektedir (Zürcher, 2008). Mihri Belli’nin ifadesiyle bu, “Filipin tipi demokrasinin, sınıf çatışması yoğunlaştığı vakit illegal faşist terörizme başvurmasının tipik bir örneği ve kanıtıdır” (Mumcu, 2009: 60). Nitekim Ertuğrul Kürkçü’nün “Biz kendimize yapılan saldırıların önlendiğini değil, tam tersine bunların teşvik edildiğini, kısıktıldığını ve bizzat örgütlendiğini gördük” ifadesi, illegal faşist terörizme legal desteğin eksik olmadığını göstermektedir (Mumcu, 2009: 70).

Kuruluşundan itibaren pek çok üniversitede şubesi bulunan Ülkü Ocakları, 1 Haziran 1968 tarihinde gerçekleştirdiği “Milli Hareket Yürüyüşü” ile ideolojik savaşındaki safının altını çizmiştir. Nitekim bu durum, Ülkücü Hareketin komando kampları militarize olması ve MHP’lilerin silahlanma faaliyetlerinde bulunmasına kadar var(dırıl)acaktır. Komando kampları, gençliği fikri ve fiziki yönden yetiştirmek ve onlara Turancılık ülküsü vermek gayesiyle 1968 yılı yaz aylarından itibaren Milliyetçi Hareket Partisi gençlik kolları, Ülkü Ocakları Birliği, Genç Ülkücüler Teşkilâtı, Milli Türk Talebe Birliğinin organize bir girişimi olarak kurulmuştur. Günlük faaliyetlerinde judo, karate ve güreş çalışmaları ile dini sohbetlerin eksik olmadığı bu kamplar Nazi Almanyası’ndaki SS ve Fırtına Birliklerini aratmayarak, faşist bir örgütlenme olarak

karşımıza çıkmaktadır. Birer vurucu güç olarak kurulan komando kamplarının silahlanma faaliyetleriyle devam etmesi söz konusu olmuştur (Kolektif, 1997).

Çorum-Erzurum-Kahramanmaraş Üçgeni arasında kalan ve Özel Harp Dairesi tarafından “Kırmızı Hilal” diye adlandırılan bölge faşist hareketin uzun vadeli stratejik planlarını hayata geçirdiği yer olmuştur. Türk ve Sünni vurgusu yoğun olan bu strateji ise sistemli bir baskı ve terör uygulamasıyla tatbik edilmiştir. 107 kişinin öldürüldüğü 205 kişinin yaralandırıldığı Maraş Katliamı, bu türden bir baskı ve terör uygulamasının ilk örneğini oluşturur (İba, 2011). Milleti devleti adına seferberliğe davet eden MHP, meselelerin çözümünde elbirliğiyle terörizme işaret etmiştir. Maraş katliamından sonra on üç ilde sıkıyönetim ilan edilmiş, 12 Eylül’e varacak sürecin ilk ilmeği atılmıştır.

Pratikte Ülkücü Hareket şahsında tanık olunan bu türden bir konumlanmış, teoride ise Aydınlar Ocağı şeklinde söz konusu olmuştur. Etienne Copeaux’un ifade ettiği üzere gerek Türk-İslam Sentezi gerekse de bu sentezi kodifiye eden Aydınlar Ocağı esasen solun ve sosyalist düşüncenin güçlenmesine tepki olarak kurulmuştur. Ocağın tarihi, milliyetçilerle dincilerin görüş alışverişinde bulunabilecekler kulüp olarak 1961 yılında başlar. 1961 yılında Aydınlar Kulübü adıyla kurulan ocak, 1965 yılında kapatılır. Bundan sonra Aydınlar Ocağı, Ülkü Ocakları teşkilatının kuruluşunu takiben, 1969 yılında yapılan “Milliyetçiler İkinci Büyük Kurultayı Milliyetçiler İlmi Semineri”nin toplanmasıyla müjdelenmiş ve 1970 yılında kurulmuştur. Aydınlar Ocağı’nın önemi, 1982(3) yılında resmileşecek bir teze, Türk-İslam Sentezine öncülük etmesindendir. Öyle ki, Ocağın temel tarihsel tezleri Türklükle İslamiyetin buluşma noktalarında yoğunlaşır. Ocak, bir yandan Türk kültüründen üstün bir İslam ve İslamsız düşünölemeyecek bir Türk, diğör yandan da İslamı koruyan bir Türklük ve Türksüz dumura uğrayacak bir Müslöman portresi çizmiştir. Sentezin isminden de anlaşılabilirceğö üzere Türk-İslam Sentezi, vurgusu milliyetçilikte, yani Türklük bileşeninde olan bir sentezdir. Bununla birlikte bir diğör bileşen olarak karşımıza çıkan din, yani İslamiyet ise sentez içerisinde saf bir ahlak sistemi ve toplumsal kurum olarak değıl, otoriter yönetim altında araçsallaştırılan bir kurum olarak vardır. İslamiyet’in araçsallaştırılması ise bir yandan Gilles Kepel’in ifade ettiğö gibi Judaizm, Hıristiyanlık ve İslam’ın uluslararası ideolojik savaşında komünizme karşı savaşta mana ve maksat

değiştirmesiyle, diğer yandan ulus-altı ölçekte yaşanan ideolojik savaşta birer disiplin aracı olarak otoritenin altına girmesiyle söz konusu olmuştur.

Aydınlar Ocağı tarihin içinden gelen bir istikametten bahsi açmakta, o istikametle ise Müslüman ve Türk'ün gidiş istikameti olduğunu ifade etmektedir. Aydınlar Ocağı'nın ümmeti içeren ütopyalarına kavmi içeren ütopyaların eşlik ettiğini görmekteyiz. Ocak içerisinde Türk'ün İslamiyet içerisinde eritilmesi gerektiğini ifade edenler bulunmakla birlikte, Ocağın Türklük vurgusu yükündür. Zira Ocağın 12 Eylül askeri darbesiyle uygulamaya başlanacak olan ideal insan portresi, maneviyat eğitimi, dini ve ahlaki terbiyesini tamamlamış olduğu kadar, milli ve tarihi şuuruna sahip olmayı da içermektedir. Bununla birlikte Ocak, Türklere İslam birliğini kurmak şeklinde bir rol biçmektedir. Zira, Türk-İslam sentezini ilk benimseyenler arasında MHP'nin yer alması, Türk-İslam sentezinin Türklük kadar İslam, İslam kadar da Türklük şeklinde ifade edilebilecek bir tez olduğunu gözler önüne sermektedir (İba, 2011).

Merkez sağ partilerin komünizme karşı İslamizasyon politikası, daha NATO üyesi olmadan belirmeye başlamıştır. Bunun en bariz örneği, 11 Ekim 1951 tarihinde kurulan, 10 Şubat 1953 tarihinde de kamu yararına faaliyet gösterdiği gerekçesiyle vergiden bağışık tutulmasına karar verilen İlim Yayma Cemiyeti ve türev örgütlerde karşımıza çıkmaktadır (Özakıncı, 2008: 25). Öyle ki bu teşkilatlar, hükümetin sivil toplumu militan topluma dönüştürme dolayımını ifade etmekte, sivil toplum kisvesi altında faaliyet göstererek kitleleri komünizme karşı savaşa davet etmektedir. Bununla birlikte Soğuk Savaş'ın ilerleyen dönemlerinde islamizasyon politikasının, Washington tarafından Sovyet sosyalizmine karşı bir alet olarak kullanımı yoğunlaşmıştır. Sosyalizme karşı islamizasyonun yoğunlaşması ise hem SSCB'nin çevresinin dinsel bir kuşakla (Yeşil Kuşak) örülmesiyle, hem de Kafkas ve İç Asya halklarının dinsel bir ağın içine çekilmesiyle söz konusu olmuştur. Suudi Arabistan'da siyasal İslam'a dayalı diktatörlüklerin desteklenmesi, Endonezya'da antikomünist İslamcı darbelerin gerçekleştirilmesi, Afganistan'da El Kaide bünyesinde siyasal İslam'ın silahlandırılarak güçlendirilmesi bu "yoğunlaşma"nın birer örneklerini teşkil eder (Kongar, 2012: 27). Gilles Kepel'e göre "Allah yolunda kutsal savaşa" giden siyasal grupların kime karşı savaşa kalkıştıkları muhtelifdir. Komünizme karşı savaş da bu muhtelif kutsal

savaşlardan birisini oluşturmaktadır. Nitekim Kepel'e göre 1977, 1978 ve 1979 yılları, pek çok dinin yön değiştirerek, rasyonalizme karşı hücumla geçtiği yıllar olarak göze çarpmaktadır (Gilles, 1991-1994: 6; aktaran: Küçük, 2010: 58). Dünyada cihadistlerin öncülüğünde sergilenen "komünizme karşı savaş", Türkiye'de bambaşka bir damardan beslenen başka aktörlerle sürdürülmüştür. Merkez sağ partilerin İslamizasyon politikası, merkez olmayan sağ partilerin elleriyle yürütülmüştür.

Özellikle NATO üyeliği ile birlikte ABD emperyalizmine bağlı bulunan Türkiye de, gerek Yeşil Kuşak gerekse de dinsel ağ içerisinde kendisine oldukça geniş bir yer bulmuştur. Türkiye'de bilhassa 12 Mart ve 12 Eylül askeri rejimleri eliyle yukarıdan aşağıya gerçekleştirilen denetimli islamizasyon politikaları devletin dine karşı politikalarında bariz bir değişimi ifade etmiştir: Cumhuriyet rejiminin, biraz zorlama bir ifadeyle "hor görücü" yaklaşımı, bu rejimi korumak adına yapılan askeri darbelerle "hoş görülmeye" başlanmıştır (Çakır, 1991: 22). Böylece İslami faaliyetler alenileştikçe, toplumsal meşruiyetleri de artmıştır. İşte, öncesinde Aydınlar Ocağı ve onunla irtibattaki gerek Milli Türk Talebe Birliği gerekse de İlim Yayma Cemiyeti toplumsal zeminde yer açmayı hedefleyen sağ, milliyetçi ve muhafazakâr örgütlenmeler olarak karşımıza çıkarken, ardından 12 Eylül askeri rejimi, dinselliğin nirvana noktasına ulaşacağı yeni bir dönemin kapısını aralayan önemli bir eşik olarak karşımıza çıkmıştır (Küçük, 2006a: 280). Bir anlamda İslam'a Altın Çağı'nı yaşatacak olan süreç, ABD liderliğinde başlatılmış, Yalçın Küçük'ün ifadesiyle "dualı" bir milliyetçilikle de müjdelenmiştir (Küçük, 2010: 86-67). Bundan böyle Türkiye'de siyasal atmosfere, komünizm karşıtlığında birleşen milliyetçilik ile siyasal İslam'ın gerek operasyonel gerekse de piyasacı anlamda gerçekleşen işbirliği damgasını vuracaktır.

Siyasal İslam, teokratik bir devlet kurmak, ve alternatif bir modernite arayışında olmak gibi sistem dışı kimi hedeflerden, devlet mekanizmasını ele geçirerek toplumsal organizmada kök salmak gibi siyasal pek çok temaya sahiptir. Soğuk Savaş döneminde dinsel militan yorumu, siyasal İslam'da da karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde siyasal İslam, daha çok reaksiyoner-çatışmacı-militan-doktriner ve siyaset odaklı bir nüvedeye sahiptir. İster cihadı asgar (küçük savaş), isterse de cihadı ekber (büyük savaş) olsun siyasal İslam, ilk olarak savaşla yüzünü bu dünyaya dönmüştür. "Gayret

göster, sabret ve çalış” anlamına gelen “cehd et”ten türeyen cihat temel hedef olunca, komünizme karşı savaş ve kimi cihadist hevesler siyasal İslam’ın kaçınılmaz temaları haline gelmiştir (Çakır, 1991: 27). Bu hedeflerin iki kutuplu sistemdeki izdüşümü ise “komünizme karşı mücadele”de ABD’yle işbirliği şeklinde gerçekleşmiştir. Bu yüzden Siyasal İslam’ın kıblesinin, Mekke ile Washington arasında gidip geldiği söylenebilir.

Bugün isimli siyasal İslamcı gazetenin başyazarı olan Mehmet Şevki Eygi, 1968 Haziranı’nda İzmir’e, 1969 Şubatı’nda da İstanbul’a gelen ABD’nin 6. Filosu aleyhine gösteri yapan yurtsever gençliğe karşı bir nevi “cihat” ilan etmiştir. Eygi’nin Bugün gazetesindeki 16 Şubat 1969 tarihli yazısı “Cihada Hazır Olunuz” başlığı taşımaktadır. Bu yazısında Eygi, “Müslüman kardeşim sen bu savaşta bitaraf kalamazsın. Komünizm küfrüne karşı derhal silahlan!.. Komünistler ve onları destekleyen hain şahıs ve zümreler derhal kahredilsin! Ey millet, uyan ve davran! Üç buçuk soysuz nelere cüret ediyor!” demektedir. Bununla da kalmıyor, Eygi “komünizmle çarpışan devlet kuvvetlerine yardımcı olunuz” diye buyurmuştur. Eygi’nin açık teşvik ve tahrikleri sonucunda 6. Filo’ya karşı biraraya gelen yurtsever gençlik bir yandan polis diğer yandan da siyasal İslamcılar tarafından saldırıya uğramıştır. Tarihe “Kanlı Pazar” şeklinde geçilen bu saldırılar sonrasında iki yurtsever ölürken, yüzlerce kişi yaralanmıştır (Özakıncı, 2008: 37-49).

Uluslararası sistemce cereyan eden düzenler arası savaş yoğunlaşarak devam ederken, doktriner olarak birbirine zıtlık taşıyan ideolojiler arasında çeşitli saflaşmalar gerçekleşmiştir. Liberalizmin siyasal İslam ve milliyetçilikle, siyasal İslam’ın neoliberalizm ve milliyetçilikle, milliyetçiliğin neoliberalizm ve siyasal İslam’la kurduğu ortaklık bunun en bariz örneğidir. Siyasal İslam’ın neoliberalizmle işbirliği onun yüzünün fani dünyaya döndüğünü göstermektedir. Bu dönüş ise İslamın neoliberalleşmesiyle söz konusu olmuştur (Haenni, 2011: 20-21). Siyasal İslam etiketli bu neoliberal projenin nihai hedefi ise refah devlet modelinin mümkün mertebe tasfiyesidir. Nitekim, Türkiye özelinde bu tasfiye politikasının gerek teorisyeni gerekse de pratisyeni Turgut Özal olmuştur. Turgut Özal, ilk dönemde teknisyen olarak, ikinci dönemde ekonomik işlerden sorumlu Başbakan Yardımcısı olarak, üçüncü dönemde ise Başbakan olarak bu kararların hem üretimi hem de uygulamasında başat faktördür

(Kongar, 2007: 29).

68 direnişi bir devrim hareketiyse, bu harekete karşı her konumlanış karşı-devrim hareketi olarak ifade edilebilir. Bu bağlamda ilkin 12 Mart 1971 askeri muhtırası, ardından 12 Eylül 1980 darbesi, karşı-devrimin bütünleyen iki gelişmesi olarak görülebilir. 12 Mart, 1961 Anayasası'yla benimsenen ithal ikameci sanayileşme modelinin pekiştirdiği sanayi sermayesinin, hegemonyasını kaybedeceğini anladığı anda radikal sağ dinamiklere yakınlaşmaya başlamasının “ilk adımı”dır. Nitekim generaller tarafından göreve atanan Nihat Erim, Dünya Bankası'nda çalışmış ekonomist Atilla Karaosmanoğlu'nun imzasını taşıyan bir reform paketi uygulamaya başlamıştır. Bu paket ise, Vehbi Koç ve Nejat Eczacıbaşı gibi sanayicilerin desteğini almasında görüldüğü üzere, temelde sanayi sermayesinin isteklerini ifade ve ifa etmiştir (Zürcher, 2008). Aynı zamanda bu yakınlaşma, Türkiye'de 1961 darbesi sayesinde çoğulcu bir niteliğe sahip olan demokrasinin bundan böyle yine çoğunlukçu veya “cılızlaştırıcı çoğulcu” bir minvalde seyretmesine yol açmıştır (Özkazanç, 2012: 102-104). Bu anlamda 12 Mart, kapitalist sanayileşme ile demokrasi arasında doğru bir orantı olmadığını veya çelişki olduğunu bir kez daha gözler önüne sermiştir. Zira 12 Mart'ın kendisi, bu iki zıt gelişmeden ilki lehine bir darbeyi ifade etmektedir.

Aydınlar Ocağı da uluslararası ölçekte yürürlüğe konulan karşı-devrimci hareketlerin Türkiye mümessilidir. Aydınlar Ocağı'nın gayrı-resmi tezlerinin Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi tezleri arasına girmesi ise 12 Eylül 1980 darbesi ve akabindeki Turgut Özal'ın başbakanlığıyla mümkün olmuştur. Nitekim Ocağın darbeyi doğrudan desteklemesi bunun bir göstergesi iken, Turgut Özal'ın daha başbakan olmamışken Aydınlar Ocağı'nın 1979 yılında “Türkiye'nin Sosyal ve İktisadi Problemleri” başlıklı konferansında “Kalkınmada Yeni Görüşün Esasları” şeklinde neoliberal ekonomi politikalarını açıklaması bunun bir diğer göstergesidir. Bu iki gösterge Aydınlar Ocağı tezlerinin uygulama-öncesi göstergeleri iken, 1982 Anayasası'nın benimsediği Türk-İslam Sentezi ve Özal hükümetlerinin pratikleri uygulama alanı bulan göstergeleridir (Yaşlı, <http://haber.sol.org.tr>, 04 Nisan 2012'de erişildi).

Türkiye'nin zaten kısıtlı, dar ve biçimsel olan demokrasisinin darbelerle sekteye uğraması, işçi sınıfının kısa vadeli çıkarlarının egemen sınıfların uzun vadeli çıkarları aleyhine bariz biçimde hal almaya başlamasıyla söz konusu olmuştur. Bir diğer ifadeyle Türk siyasi tarihinde tanık olunan darbeler, egemen sınıfların tedirginlik ve ürküntü içerisine girmesinin ürünüdür. Türk burjuvazisini bu derece tedirgin eden ise, bütün hayatı kendi yörüngesine çekebilecek yegâne aktör olan işçi sınıfının politik bir muhtevaya sahip olmaya başlamasıdır. Nitekim gerek merkez sağ partiler gerekse de darbe yönetimleri tarafından “anarşik vaziyet” olarak ifade edilen dönemlerin, tam anlamıyla işçi sınıfının politik bir kimlik kazandığı dönemlere denk gelmesi rastlantı eseri değildir. Altyapısal çelişkinin yoğunlaşması ve birikmesi üzerine egemen sınıfın üstyapıya rejim dışı bir müdahalede bulunması bundan kaynaklanmaktadır. Elbette ki, burjuvazi ve temsilcileri tarafından “nizam ve asayiş” adına yapılan darbeler ve çıkarılan kanunlar, işçi sınıfı açısından ülkeyi demir ökçeli bir yönetime sürüklemekten başka bir şeyi ifade etmemiştir (Atılğan, 2009: 208-209).

3.2.5. Afyon Sorunu

Afyon meselesi, esasen ABD başkanlarından Richard Nixon'un, ülkede kendisi hakkında gayet olumsuz bir imaj yaratan Vietnam Savaşı ve uyuşturucu sorunsalını “kökünden” çözmek üzere kurguladığı seçim kampanyasının bir ürünü olarak ortaya çıkmış olan uluslararası bir sorundur. Nixon, ilk olarak Vietnam Savaşı'nı Amerikansızlaştırılma veya Vietnamlılaştırma politikasıyla seçmen düzeyinde imaj düzeltmek istemiş, ardından uyuşturucu madde tüketiminin son derece artışının önünü kesme politikasıyla düzelteceğini düşündüğü imajı pekiştirme düşüncesinde olmuştur. Uyuşturucuyla mücadele ise kestirme bir yöntem, yani ülkeye kaçak uyuşturucu girişinin önlenme üzerine kurulmuştur. Böyle bir yöntem ise eroinin hammaddesi niteliğinde olan ve haşhaş bitkisinden temin edilen afyona odaklanmıştır. Özellikle 1969 yılından itibaren uyuşturucuya karşı mücadele, pek çok uyuşturucunun hammaddesi olan afyona ve afyon üretiminin gerçekleştiği ülkelere odaklanmıştır (Bostanoğlu, 2008).

Afyon, bilimsel ve tıbbi maksatlar için temel bir ihtiyaç niteliğinde olduğundan önem taşımakla birlikte, pek çok uyuşturucu maddenin hammaddesini de oluşturduğundan, kendisine karşı mücadele verilmesi gereken bir başka öneme de sahiptir. İşte bir yandan zarureten kaynaklanan üretiminin yapılması diğer yandan da bir başka koruyucu zarureten kaynaklanan üretiminin yasaklanmasa bile koruma altında yapılması da BM tarafından gerçekleştirilmiştir. BM, aralarında Hindistan, Yugoslavya ve Türkiye'nin de bulunduğu yaklaşım on ülkeye afyon üretimi izni vermiştir. Ancak bu izne sahip olmayan pek çok ülkede, yasadışı haşhaş üretiminin gerçekleştirildiği de bilinmektedir. Zira ABD'ye giren eroinin büyük bir miktarı yasadışı üretim gerçekleştiren Altın Üçgen adındaki bölgeden sağlanmakta iken, Nixon yönetimi odak noktasını, üretim sertifikasına sahip Türkiye üzerine yoğunlaştırmıştır. Öyle ki, ABD kamuoyu, Uyuşturucuyla Mücadele Örgütü (Drug Enforcement Agency)nün pek de bilimsel olmayan verileriyle, ülkeye giren uyuşturucu maddelerin yüzde sekseninin Türkiye kökenli olduğu bilgisini yaymaya başlamıştır. Kamuoyunun yanlış bilinçlendirilmesi ise esasında ABD Başkanı Richard Nixon'un, ülkesine uyuşturucu madde girişinin en çok gerçekleştiği Altın Üçgen bölgesinde, kendisinin söz sahibi olamadığı gerilla örgütlerine söz geçirmek yerine, NATO dolayısıyla kendisine ekonomik ve askeri açıdan bağımlı olan bir ülkeye, yani Türkiye'ye söz geçirmenin çok daha kolay olmasından dolayı seçilmesinin ürünüdür. Ancak Türkiye'ye yönelik haşhaş üretiminin durdurulmasına yönelik bu istek/baskı, Nixon'un umduğu kolaylıkla gerçekleşmemiştir. Söz konusu dönemde Türkiye'de Başbakan olan Süleyman Demirel, başkanı olduğu Adalet Partisi'nin seçmen tabanının bir kısmını haşhaş üretimini yapan kırsal kesimin oluşturduğunu bildiğinden, ABD Başkanı Richard Nixon'un taleplerini, "ABD'nin finansal sonuçlarını üstlenmesi halinde" gerçekleştirebileceğini ifade etmiştir (Sönmezoğlu, 1995: 57). Bu çerçevede Afyon sorunsalı, ABD Başkanı Richard Nixon'un iç politikaya yönelik pragmatist dış politikasının, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Süleyman Demirel'in pragmatist iç politikasıyla çatışması üzerine uluslararası bir sorun mahiyetine bürünmüştür (Erhan, 1996).

Afyon sorunundan hareketle, uluslararası sistemde merkez bir ülkenin çevre ya da yarı-çevre bir ülkeye söz geçirmesinin bu derece zorlaşmasında, Soğuk Savaş'ın yumuşama döneminin karakteristikleri belirleyicidir. Zira blok içi ilişkilerde çevre veya

yarı-çevre ülkelerin merkez ülkelere görece özerklik kazandığı bu konjonktür, Afyon sorununda görülebileceği üzere merkez ülkelerden gelen baskılara karşı bu ülkelerin, en azından belli bir süreliğine direnebileceğini gözler önüne sermektedir. Nitekim öyle de olmuş, Süleyman Demirel'in, kendi seçmen tabanını oluşturan seçmenlerin aleyhine bir istemi içeren ABD politikasına öyle ya da böyle direnmesi, 1970 Ekimi'ne kadar sürmüştür. Gerçi Süleyman Demirel 1967 yılında yirmi bir afyon ekim alanını 1971 yılına kadar dörde indirmeyi kabul etmişti (Sönmezoğlu, 1995: 58). Bu tarihten sonra ABD yönetiminin Türkiye'ye yönelik yapılan yardımları askıya alacağı yönündeki tehdidi, Başbakan Süleyman Demirel'in geriye doğru bir adım daha atmasına yol açmıştır. Ancak Demirel başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu Kararı her ne kadar haşhaş üretimini tamamen yasaklamasa da, 12 Mart 1971 darbesinden sonra kurulan Nihat Erim hükümeti haşhaş ekimi ve afyon üretimini ABD'den alacağı 30.000.000 dolarına karşılık yasaklamıştır (Erhan, 2008: 701-03).

Afyon sorunu, 1973 yılında "normal" siyasal şartlara geçiş ve 1974 yılında Bülent Ecevit Başbakanlığında bir koalisyon hükümetinin kurulmasıyla birlikte, tekrar tırmanan bir seyir izlemiştir. Başbakan Bülent Ecevit, 1974 Temmuzunda ilan ettiği, sonbaharında da uygulamaya geçirdiği kararıyla Afyon yasağını kaldırmıştır (Sönmezoğlu, 1995).

3.3. Anavatan Partisi Dönemi Türk Dış Politikası

Tarihin dönemlendirilmesinde üçüncü aralık ise, Anavatan Partisi'nin iktidarda olduğu "Soğuk Savaş'ın Soğuk Barış'a evrilmeye başladığı" 1980(3) sonrası dönemdir. SSCB'de 11 Mart 1985 tarihinde Mihail Gorbaçov'un Sovyetler Birliği Komünist Parti Genel Sekreterliğine (SBKP) getirilmesiyle yaşanan paradigma değişimi, beraberinde çözülmeye sonuçlanacak, Gorbaçov da bu çözümün baş aktörü olarak tarihe geçecektir (Tellal, 2008: 158). Gerçekten de Mihail Gorbaçov, henüz SBKP Genel Sekreterliği'ne getirilişinden bir ay sonra, 1985 Nisanı'nda yeniden yapılanma (perestroyka), demokratikleşme (demokratizatsiya) ve açıklık (glasnost) gereksinimlerine ihtiyaç olduğunu SBKP Merkez Komitesi'nde dile getirmiş, bir yıl

sonra 1986 Martı'nda da SBKP'nin 27. Kongresi'nde resmen gündeme getirmiştir. Planlamanın yerini piyasanın, devlet mülkiyetinin yerini özel mülkiyetin, ulusal büyüme modelinin yerini kapitalist ekonomiyle bütünleşmenin almasını amaçlayan perestroyka, glastnost politikasının Sovyet ideolojisinde açtığı yarıklar üzerine temellendirilecek ve başarıyla uygulanacaktır (Tellal, 1988: 1682-3). SBKP'nin temsil ettiği ideolojiye körü körüne bağlılığı hedef alan bu politikalar ise Boris Yeltsin gibi ABD'nin temsil ettiği ideolojiye körü körüne bağlılığa yol açacaktır.

3.3.1. Anavatan Partisi Parti Programı

Turgut Özal'ın şahsında kurumsallaşan Anavatan Partisi, ideolojik bir parti olmama ile tüm ideolojileri kendi hamurunda yoğurma iddialarını bir arada paylaşmaktadır. Bu iddialardan ilki, Soğuk Savaşın sonunun yaklaşırken, ideolojik mücadelenin de artık sona erdiğini dile getiren yaklaşımdır. ANAP'ın ideolojilerden uzak olmakla kastettiği, geleneklere dolayısıyla da topluma yakın olunduğudur. Oysa bu söylemin bizzat neoliberal ve ona eklenilen neo-muhafazakâr bir söylem olduğu gün gibi ortadadır. ANAP'ın ifade ettiği ikinci bir iddia ise, Başbakan Turgut Özal'ın kişiliğinde dört farklı ideolojik eğilimi birleştirdiği imasıdır. Turgut Özal'ın sağ ve sol elini başının üzerinde birleştirmesi de bu türden bir subliminal mesaj içermektedir (Uğur, 2011). Böyle bir ima içeren bu iddia da, konjonktürel bir söylem olmaktan öteye geçmemektedir. Bu, birbirleriyle insan pahasına kavga eden ideolojilerin dejenere olduğunu söyleyen, onun yerine ideolojilerin –mümkünatı sorgulanır- birlikteliğinden bahseden bir söylemdir.

ANAP hükümetinin demokratikleşme namına pek de bir şey yaptığı söylenemez. Eski politikacıların siyasete dönmelerine yönelik yapılan referanduma aksi yönde tavır alma ile Türk Ceza Kanunu'nun 141. ve 142. Maddeleri ilkin kaldırmakta direktmesi, kaldırdıktan sonra da bu maddeleri telafi edecek alternatif yasalar üretmesi bunun en bariz örnekleridir. Bu yüzden Özal dönemi hakkında demokratikleşmeden değil, olsa olsa bir ölçüde sivilleşmeden bahsedilebilir. Genelkurmay Başkanlığı'nın Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanması ile siyasal, ithal ikameci sanayileşme modelinden (neo) liberal ekonomiye geçişle de siyasal alanda yaşananlar ancak 'sivilleşme' ismiyle

açıklanabilir. Çünkü siyasal iktidara Uğur Mumcu'nun ifadesiyle “kıyas ve varsayım yoluyla cezalandırma olanağı” veren, Yalçın Küçük'ün ifadesiyle “illegal bir uygulamayla” sonuçlanan Türk Ceza Kanunu'ndaki 141. ve 142. Maddeler mevcut halleriyle yetinilmemekle beraber 1986 yılında daha da ağırlaştırılmıştır (Mumcu, 2010: 31-39; Küçük, 2007: 259). Gerçekten de 141. ve 142. Maddeler “sanıkların eylemlerinden” ziyade 1946 yılındaki Sıkıyönetim kararlarında görüleceği üzere, “mahkum komünistler ve müfrit komünist mefkureli kimseler” mantığına dayan(dırıl)maktadır. Bunu gerek Demokrat Parti'nin iktidar olduğu 1951 yılındaki bahse konu maddelerin değişikliğinde, gerek Adalet Partisi'nin Genel Başkanı Süleyman Demirel'in 1975 yılında Türkiye İşçi Partisi'nin yeniden kurulmasına yönelik açıklamalarında, gerekse de Anavatan Partisi'nin 1986 yılındaki söz konusu maddelerin değişikliğinde görmekteyiz. Dolayısıyla Türkiye'de demokrasinin sola kapalı siyaset modeli çerçevesinde kurgulanmasında, yani Türkiye'nin demokratikleş(e)memesinde DP-AP-ANAP hattındaki merkez sağ partiler büyük bir paya sahiptir. “Her muzır faaliyetin ardında aynı şahısları aramak ve bu faaliyetlerin tekrarını önlemek namına cezaları artırmak” mantalitesi Türk sağının Türkiye'deki demokrasinin gelişmesinin önünde engel teşkil edebildiğini gözler önüne sermektedir (Küçük, 2007: 259).

Gerek 1980 askeri darbesi gerekse de ANAP hükümeti, bir önceki dönemde komünizmle mücadelede desteklenen İslâmi aktörlerin kamu ve siyaset sahnesine çıkmasına imkan sunmuştur. Bu bağlamda siyasal İslam'ın kamusal alana çıkışı, Yalçın Küçük'ün ifadesiyle “12 Mart 1971 Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç ile 12 Eylül 1980 Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren darbelerinin kanatlarıyla” söz konusu olmuştur (Küçük, 2006d: 418-19).

Turgut Özal, ekonomik anlamda Thatcher politikalarının sadık takipçisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Doğan, 1985: 12). Thatcher politikalarıyla kastedilen ise tüm dünyaya bizzat kendisinin işaret fişğini oluşturduğu neoliberal politiklardır. Neoliberal politikalar olarak ifade edilen ise ekonomik jargonunu özelleştirme, deregülasyon ve dış ticaretin liberalizasyonu (serbestleştirilmesi)nun oluşturduğu piyasa toplumu tasarımıdır (Kozanoğlu, Gür ve Özden, 2008). Temelde özelleştirmelerin çoğunun, düzenlemelerin azının ve dış ticarete mümkün mertebe serbestiyetin makbul

politikalar olduğunu tekrarlayan neoliberalizm, David Harvey’in ifadesiyle, “Adam Smith, David Ricardo, haliyle Karl Marx’ın klasik teorilerinin Alfred Marshall’dan, Stanley Jevons’a 19. Yüzyılın ortalarında geliştirilen neoklasik iktisatla yenilenmesi (veya yinelenmesi)” anlamına gelmektedir (Harvey’den aktaran: Kozanoğlu, 2008). Bir diğer ifadeyle neoliberalizm, piyasayı doğanın evrensel ve önüne geçilemez bir yasası ele almak türünden aslında aşına olunan klasik iktisadın tekrardan geri gelmesidir. Ancak neoliberalizmin neo’su “Başka Alternatif Yok!” (There is No Alternative!) sloganında yatmaktadır. Bu slogan, neoliberalizm ütopyasının başka ütopyaları yok sayarak ve karartarak kendisini gerçekleştirmektedir (Amin, 2004: 17-19). Bu yok sayma ve karartma ise neoliberalizmin saldırgan hüviyetini gözler önüne sermektedir. Çünkü neoliberalizm, bir yandan da kapitalizmin tüm merkez/metropol ülkelerinde olduğu gibi çevre ve yarı-çevre ülkelerinde de gerçekleşen “sermayenin karşı saldırısı”nı ifade etmektedir (Boratav, 2010: 145). Refah devletinin talanına dayanan bu saldırıda neoliberalizm, çizilen ideolojik tasarımın ve biçimlendirilen stratejilerin genel bir ifadesi olmuştur. Nitekim kendisinin yaygınlık ve ‘saygınlık’ kazanması da, diğer tüm seçeneklerin imhasıyla mümkün olmuştur. Reel sosyalizmin çökmeye yüz tuttuğu bir dönemde neoliberalizmin yükselişe geçmesi bundandır.

Neoliberalizm her nasıl İngiltere’de Margaret Thatcher ve Amerika Birleşik Devletleri’nde Ronald Reagan tarafından müjdelenmişse, Türkiye’de sağ görüşün muadili Turgut Özal tarafından tatbik edilmiştir. Ayrıca Thatcherizm nasıl Thatchersiz düşünülemez manasına gelmiyorsa, Özalizm de Özalsız düşünülemez anlamına gelmemektedir. Nitekim piyasa-güdümlü bir canlanma hedefi, bütün boyutuyla ülke gündemine ve tarihine damgasını vurmuştur (Bonnett ve Bromley, 2005). Hatta denilebilir ki, neoliberalizm Türkiye’ye, Turgut Özal henüz başbakan sıfatı kazanmamışken, Turgut Özal tarafından doktrine edilip, adımını atmıştır. MESS ve Sabancı Holding’in yöneticisi olarak yerli sermaye çevrelerinin ve Dünya Bankası bağlantılarıyla beynelmilel sermayenin güvenini kazanmış olan Turgut Özal, 12 Eylül askeri rejiminin Başbakanlık Müsteşarı sıfatıyla 24 Ocak kararlarına imzasını atmış, böylelikle de neoliberalizmin Türkiye’deki fikir ‘babası’ olmuştur (Kazgan, 2012). Nitekim Turgut Özal liderliğindeki ANAP iktidarı da, “12 Eylül’den sancılı çıkışın yeşerttiği kimi demokratikleşme, serbestleşme ve açılma özlemleriyle, kapıda bekleyen

neoliberal tasallut arasında bir yere oturmuştur ve içinde bunlardan her ikisini de bir süre barındırmıştır” (Çulhaoğlu, <http://www.birgun.net>, 18 Haziran 2013’de erişildi). Burjuvazi, ANAP iktidarında kendi Bonapartizmini, Turgut Özal’ın şahsında da kendi Louis Bonaparte’ını bulmuştur. Daha yalın bir ifadeyle söyleyecek olursak, Turgut Özal dizginsiz bir piyasacılığa açılan kapıyı aralayan kişi olmuştur. ANAP hükümetinin ekonomi politikasına bakarsak, bu politikaların esasen burjuvazinin talep ve tutkularının hiçbir engelle karşılaşmaksızın karşılanmasına dayandığını görmek mümkündür.

24 Ocak 1980 tarihi, Türkiye ekonomisinin seyir defterinde bambaşka bir izleğe geçilmesi nedeniyle önem taşır (Çavdar, 1992: 229). 24 Ocak 1980 tarihinde benzerlerinden temelde çok büyük farklılıklar taşıyan bir ekonomik istikrar paketi açıklanmıştır. Bir önceki ekonomik istikrar paketleri kısa erimli ekonomik istikrarı sağlayıcı politikalar önerisi şeklindeyken, 24 Ocak tarihli ekonomik istikrar paketi, serbestleşme ve dışa açılma ekseninde kapsamlı ve uzun vadeye yayılmış bir yapısal uyum/dönüşüm programını öngörmektedir (Sönmez, 2009). Bu kararların ‘kapsamlılığı’, neoliberalizmin sadece ekonomiyle sınırlı kalmayacak yanını, ‘uzun vadeliliği’ ise yine neoliberalizmin sadece 12 Eylül Askeri rejimle sınırlı kalmamasını ifade etmektedir. Zaten neoliberal ekonomi politikaları, askeri yönetimin ardından gelen ANAP hükümetinin ekonomi politikalarının ana yatağını da oluşturmuş, hatta onunla sınırlı kalmayıp, takip eden hükümetlerin de rotasını teşkil etmiştir. Dolayısıyla neoliberalizm, neoliberal ekonomi politikaların çok daha ötesinde (dış politika da dâhil) pek çok politikada etkili olmuş genel bir paradigmadır.

24 Ocak kararları olarak tarif edilen iktisat politikaların temel özelliği, “ücretlerin düşürülmesi yoluyla yurtiçi talebin daraltılarak yurtdışı pazarlara ihraç edilebilecek bir artık yaratılmasıdır” (Köse ve Yeldan, 1998). 1980 yılında ücretli emeğin imalat sanayi katma değeri içindeki payı özel kesimde yüzde 27.5’ten 1987 yılında 17’ye, kamu kesiminde ise yüzde 25’ten yüzde 13’e düşürülmüştür. Buna karşın aynı süre zarfında kâr oranları yüzde 31’den yüzde 38’e çıkmıştır (Odman, 2000: 162). Bir toplumda üretim toplumun nüfusuna göre üçte bir oranında artıyor ama işçinin gelirinde hiçbir artış olmuyorsa, işçi üçte bir oranında yoksullaşmıştır (Marx, 2009: 27). Kaldı ki, 1980’ler Türkiye’nde işçinin geliri bırakın aynı kalmayı, daha da

gerilemiştir. Bu, Türkiye’deki işçi sınıfının yoğun bir sömürü altında olduğunun göstergesidir. 1980 sonrası dönemde bölüşüm ilişkileri sermaye sınıfları lehine çok ciddi dönüşüm gerçekleştiren, emekçi sınıfların gündelik hayatlarına varana kadar çok ciddi etkileri olmuştur.

3.3.2. Uluslararası sistem: soğuk savaşın sonu

Avrupa-merkezli sömürgecilikten Atlantik-merkezli Pax Americana’ya geçişin ilk halkası, genel itibariyle Avrupa’nın bir alt özne statüsüne düştüğü iki büyük paylaşım savaşı arası dönem ise, son halkası da özel itibariyle 1991 yılında Berlin Duvarı’nın yıkılmasıdır. Berlin Duvarı’nın yıkılması kuşkusuz bu türden bir anlama gelmiştir. Ancak Berlin Duvarı daha çok, kendisine yüklenen ideolojik anlamlarla gündemde kalmıştır. 1991 yılı, Francis Fukuyama’nın “tarihin sonunu” başlattığı bir yıl olmakla birlikte, “tarihin sonunun sonu”nu da içeren gelişmelere gebe olmuştur. Alain Minc’e göre Berlin Duvarı’nın yıkılışı, tarihin sonundan ziyade, tarihin yıkılışını ifade eder. “Yeni Ortaçağ” olarak ifade ettiği gerçeklik ise, işte tam da kapitalizmin ileri bir aşamasında yeniden gün yüzüne çıkan Ortaçağ’a özgü kimi nüvelerdir. Bu bağlamda “Yeni Ortaçağ”, tüm dünyanın kapitalizmin kalıbına girdiği bir konjonktürde, kapitalizmin üzerine çıkma bir kat kuran bir dönemdir. Alain Minc, bunu pek çok unsura dayandırır: geleneksel iktidar yapılarının geri dönüşünden, mafyatik organizmaların türemesine, akla karşı animizm tercihinden geleceğe karşı derin bir kaygıya, düzensizlik adı altında kabileciliğin geri gelmesinden açık ya da örtülü eylem türündeki terörizme kadar (Minc, 1995: 18-20). Aslında Allain Minc’in bir yeni Ortaçağ olarak ifade ettiği şey, Francis Fukuyama’nın tarihin sonu ilanına karşı aynı ivedilikte verilen bir cevaptır. Zira Soğuk Savaş sonrasında fiili barış haline rağmen herhangi bir barış antlaşmamasının yapılmaması, Francis Fukuyama’nın tezini geçersiz kılacak gelişmelere yol açmıştır (Davutoğlu, 2009: 75).

Francis Fukuyama’nın Tarihin Sonu tezini yerle bir etmek kolay olsa da, bugün pek çok Fukuyamacının olduğu söylemek gerekir. Gerçekten de bugün en kötü ihtimalle ehvenişer bir toplum biçimi olarak gördükleri kapitalizme sadakat duyan ve yapılabilecek tek şey olarak onu az ya da çok daha adil ve hoşgörülü kılmak olarak

sunan Fukuyamacılar hiç de azımsanmayacak derecededir. Fukuyamacıların bu denli ön planda olmasında ise geç kapitalizmin apolitikleştirme eğilimi yatmaktadır. İsteddiği yöne gidebilmenin, istediği şeride geçebilmenin ve hatta istediği anda durup gitmeyi reddedebilmenin, yani ilerlememenin ismi olarak Postmodernizm, herhangi bir idea olmadan yaşama düsturuyla Fukuyamacıların tezlerine sadakat davetinde bulunuyor. Diyalektiğin hayati aksiyomu içerisinde “gerçek, gerçeğin kendi oluş süreci” iken, postmodernizm gerçeği, kendi oluş sürecinden kopartarak bir bilinmezlik dünyasına fırlatıyor. Bu ise, bir yandan bilinmezlik, diğer yandan da herkesin doğrusu kendisine şeklinde bir anomali yaratıyor. Böyle bir kural dışılık ise tarihin sonuyla (aydınlanmanın değil) aydınlanmamanın başlangıcını eş güdümlü bir şekilde ilan ediyor. Ancak her türlü gericiliğe ve her türlü apolitikleştirme eğilimine karşın Slavoj Žižek, komünizmin (hala) bir uyarıcı işlevi gördüğünün altını çizmektedir. Her ne kadar 1991 senesi, reel sosyalizmin çöküşü anlamında bir “karanlık felaketi” olsa da Slavoj Žižek, fiili toplumsal karşıtlıklara tepki veren komünizm mefhumunun hala bütünüyle geçerli olduğunu vurgulamaktadır. Bunu ise bir son olmaksızın “tekrar tekrar baştan başlamak” şeklinde ifade etmektedir (Žižek, 2011: 238).

Postmodernist ve Fukuyamacı tezler, liberal ekonominin 1980’lerde başlayan ve bütün dünyayı kasıp kavuran bir fırtına halini almasıyla birlikte ortaya çıkmıştır. “Liberal ekonominin neoliberalizm ismiyle bir yandan tam bir hegemonyaya dönüşen tarzı, diğer yandan ona alternatif oluşturacak ya da onun sivri yanlarını törpüleyecek her türlü yaklaşımı daha doğmadan boğan kısıkaçı” postmodernist ve Fukuyamacı tezleri teşvik etmiştir (Kahraman, 2006: 18). Zira gerek postmodernizm gerekse de Fukuyamacı tezler, genellikle ideolojik olarak bir tükenişten ve mücadele edecek bir sınıfın kalmadığından bahsetmektedir. Gelişen esnek üretim ilişkileri ve tüketim kalıpları ise buna kanıt olarak sunulmaktadır. Oysa Karl Marx’ın “kolektif emek” kavramını göz önüne aldığımızda, iddiaların ve iddiaları temellendirmek için sunulan kanıtların ne kadar geçersiz olduğu gözler önüne serilebilir. Karl Marx’a göre, “kapitalizmde işçi çalıştıran kimsenin kendisini el işinden kurtarmasına paralel olarak, yani küçük bir ustadan büyük bir kapitalist haline gelmesiyle birlikte, üretilen artık değer kütlesi uyarınca işçiler el birliğiyle üretime başlarlar” (2011a: 322-26). “...(üretimin büyük ölçekli hale gelmesiyle birlikte) Ürün bireyin doğrudan ürünü

olmaktan çıkar ve, kolektif emekçinin ürettiği toplumsal bir ürün, yani her biri, emek konusu üzerindeki işlemlerin az ya da çok bir parçasını yapan bir emekçi topluluğunun ortak ürünü halini alır” (2011b: 359). İşte, emek sürecinin ortaklaşa niteliği, her ne kadar bilinçten bağımsız bir işçi sınıfı varlığını yok sayacak derecede yanılsamalara yol açabilse de, bu sorunu üretken emek ve üretken emekçi kavramlarını genişleterek çözebiliriz. Zira Marx’ın da ifade ettiği üzere “üretken bir biçimde çalışmak için artık el ile çalışmanız gerekmez, kolektif emekçinin bir parçası olmanız, onun yapacağı alt işlerden birini yapmanız yeterlidir” (2011b: 360).

Esnek çalışma koşulları, Richart Sennett’in de ifade ettiği üzere “yüzeyle derinlik arasında bir duvar örmektedir” (Sennett, 2010: 77). İşçilerin yaptığı işin hem ulu orta, yani açık hem de karmaşık, yani anlaşılmaz oluşu üzerine örülen bu duvar, işçilerin kendilerini ve çevresini tanımlamalarında kimi sorunsallara yol açabilmektedir. Öyle ki, iş anlayışının yüzeysel oluşu, işçi sınıfının sınıfsal kimliğinin uçucu ya da cılız olmasına sebep olmaktadır. Ancak sınıf kimliğinin işçi üzerinde tutunmada zorlanmaya başlaması nesnel koşullar itibariyle reddedilen, öznel koşullarla teşvik edilen bir gelişmedir. Yani, nesnel olarak gerek kendiliğinden bir sınıfın mevcudiyeti gerekse de bu mevcudiyetin kolektif emek şeklinde hızla tırmanışı söz konusudur. Mesele kendiliğinden var olan bir sınıfın, kendisi için bir sınıf haline gelebilmesi önünde egemen ideolojinin oynadığı roldedir. Liberalizmin sınıfsal aidiyetleri demode bulması, işçi sınıfının varlığını ortadan kaldıramamakla birlikte, sadece kendiliğinden emekten kendisi için emeğe geçiş sürecinde öznel ve geçici bir engel teşkil edebilmektedir. Liberalizm, üretim örgütlenmesi biçimi olarak 20. Yüzyıl başından itibaren merkezi bir konum alan Taylorizm ve onu izleyen Fordizm’in yerine 20. Yüzyılın sonundan itibaren geçen Toyotizmi işçi sınıfının sonu olarak ilan etmiştir. Emek piyasasının “tam zamanlı ve kalıcı bir sözleşmeyle çalışanlar, geçici sözleşmeliler, işletmenin dışında çalışan bağımsız ücretliler, mevsimlik işçiler, yarım zamanlı ücretliler vb.” şeklinde çeşitlenmesi ve esnekleşmesi her ne kadar işçi sınıfının “derli toplu” halini ortadan kaldırmış olsa da, varlığına dair bir gelişme yaratmamaktadır (İnsel, 2005: 47). Zira ister aynı tarz giyim, isterse de aynı tarz hayata bakış sınıflı toplum gerçekliğini ortadan kaldıramaz. Çünkü işçi hala burjuvazinin emrinde, geliri hala burjuvazininkiyle kıyas kabul etmeyecek düzeyde, hala tekrara, ağır işlere ve sonu yabancılaşıyla bitecek

üretim süreci içerisinde ve hala çalışma saatlerinde varlığını kurumun varlığına armağan etmektedir.

Bir duvarın yıkılması metaforuyla hızlanan küreselleşme olgusu bir yandan ulus-altı ölçekte kuralsızlaştırmalarla, diğer yandan uluslararası ölçekte resmi olmayan ancak fiili olan soğuk bir barış haliyle, öte yandan da uluslar-üstü ölçekte yarattığı sermayenin kural tanımaz hareketliliğiyle birlikte, emperyalizmi ifade etmektedir. Dolayısıyla burada emperyalizmin, başka kavramlar etiketiyle, kendi gerçekliğinden koparılması söz konusudur. Nitekim oldukça analitik bir kavram olan emperyalizm yerine gerçekleri perdeleyici bir işleve sahip olan küreselleşme kavramının kullanılması, bir yandan *post*-kuramlarla diğer yandan *neo*- reçetelerle, modernizme ve sosyalizme karşı başlatılan savaşa denk gelmektedir. Post-modernizm ile modernliğin sonu, neoliberalizmle birlikte de tarihin sonu ilan edilmiştir. Postmodernizm, farklılıkları aynılıklara tercih ederek, göreliliği mutlaklaştırmıştır. Toplumu kimlik toplumlarının temsillerine indirgemesi bunun en bariz örneğidir. Oysa sınıf, bir yaşam biçimini ifade eden giydirilmiş kimliklerden farklı olarak, ilişkisellikten doğar (Özuğurlu, 2002).

SSCB'nin çözülmesiyle birlikte bir uzun savaş sona ermiştir: Soğuk Savaş. Bu savaşın sona ermesi, uluslararası sistemde çeşitli yapısal değişikliklere yol açmıştır (Brzezinski, 2000): Gerek uluslararası kapitalizmin evrildiği emperyalizm çağına verilen sevimli bir isim olarak “küreselleşme”, gerek ABD'nin tek süper güç olarak kaldığı bir dünyayı ilan eden “Yeni Dünya Düzeni”, gerekse de tarihin liberal demokrasiler eşliğinde neticelendiğini iddia eden “tarihin sonu tezi” Soğuk Savaş sonrası döneme dair çeşitli iddia içeren kavram kümeleridir. Birbirlerine karşı duvar ören iki kutbun arasındaki savaş olarak başlayan Soğuk Savaş, Berlin Duvarı'nın yıkılması örneğinde görüldüğü gibi çekilen duvarların yıkılmasıyla sona ermeye başlamıştır. Soğuk Savaş döneminde örülen duvarlar simgesel ve edimsel anlamda farklı dünyaların birbirinin başladığı yerde biten ufuk çizgilerini oluşturmuştur. Bu ufuk çizgilerinin silinişini ise yeni bir uluslararası sistemin belirişi takip etmiştir. Gerçi yeni diye sunulan bu uluslararası sistemde yeni duvarların başka bağlamlarda örüldüğü de bir gerçektir. Kapitalizm ile sosyalizm arasında örülen duvarlar daha yıkılmaya başlamadan, etnik kimlikler üzerinden yeni duvarlar örülmeye başlanmıştır.

Soğuk Savaş sonrası düzene damgasını vuran iki kavram vardır: Hız ve belirsizlik. Sermayenin küresel düzeyde elde ettiği geçiş üstünlüğü anlamında hız, politik olanın altını oyarken, buna paralel olarak ulusal ve uluslararası düzeyde yaşanan güvenlik kaybı beraberinde klasik güvenlik politikaların ötesinde yeni siyaset kodları ve güvenlik politikaları doğurmuştur (Dönmez, 2011). Metin Çulhaoğlu'nun ifadesiyle “dün şu veya bu mecradan akarak küresel ölçekte iki ana bölmeye ulaşan ve orada yeniden şekillenen ülkesel veya bölgesel dinamikler, bugün tek eksenli bir dünyada, her yöne çeğiştirilebilecek belirsizlikler içinde yolunu ve yönünü aramaktadır” (<http://www.birgun.net>, 18 Haziran 2013'de erişildi). Bundan böyle ABD'nin geçmiş dönemin sadece komünizme endeksli tehdidi yerine bu dönemin niteliksel ve niceliksel olarak çeşitlenerek farklılaşan yeni tehditleri ortaya çıkmıştır. Uluslararası sistemde yer alan devletleşmemiş devletlerden uluslararası terörizme, radikal İslam'dan siber tehdide kadar pek çok tehdit Yeni Dünya Düzeni'nde yer almıştır. Her birinin tehdit olarak algılanması ise ABD'nin savunuculuğunu yaptığı uluslararası kapitalizm ile stratejik önemdeki enerji kaynak ve transferlerinin güvenliğine yöneldiği halde söz konusu olmaktadır. Tüm bu belirsizliklerden birinci derece etkilenen yer ise Ortadoğu olmuştur. Bu, Yeni Dünya Düzeni'nde (de) bir yandan ABD'nin temel amacının, uluslararası kapitalizmin güvenliği, enerji kaynaklarının uluslararası piyasaya daimi akışının temini olduğunu diğer yandan da Ortadoğu'nun dinmeyen çatışma yazgısının süreceğini göstermektedir.

NATO'nun Avrupa Yüksek Müttelik Komutanı ve ABD Avrupa Kuvvetleri Komutanı James Stavridis'in ifadeleri, Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla birlikte baş gösteren sorunları, bir diğer ifadeyle hızı ve çeşitliliği itibariyle risk yaratan sorunsalları özetlemektedir. James Stavridis'in ifadesiyle karşımızda bir yandan “saldırı altında olan küresel değerler(i)” bulunmakta, diğer yandan da “bu değerlere yapılan saldırıların tehdit kaynaklarının hiçbirinin bir önceki savaş taktiği olarak geliştirilen duvar örerek çözülebilecek nitelikte olmaması” söz konusu olmaktadır. James Stavridis, tehdit kaynakları olarak, bizzat ABD'den ivme alan küreselleşme sürecinden kaynaklanan (kaçakçılık, korsanlık ve siber tehdit) sorunları, bağlamından çıkartarak ABD ve onun güdümündeki küreselleşme sürecine yapılan tacizler olarak görmektedir. “açık kaynak güvenliği” şeklinde bir tez ortaya atmaktadır. Bir anlamda muhtemel tehditlerin hemen

her yerdeliğine karşı muhtemel güvenlik hatlarının da hemen her yerde inşa edilmesine dayalı bir tez olarak “açık kaynak güvenliği” yürürlüğe konulmuştur (Stavridis, 2012).

SSCB’nin dağılmasıyla birlikte başlayan yeni dönemin Türkiye üzerindeki etkisi ise çok çeşitli olmuştur. Soğuk Savaş döneminde Türkiye, gerek Ortadoğu gerekse de Kafkasya ve Orta Asya (Avrasya) için ideolojik meşruiyetle örölmüş bir sınır hattını ifade ederken, SSCB’nin çözölmesiyle birlikte Türkiye, ortadan kalkan ideolojik meşruiyetin yarattığı kaostla yüz yüze gelmiştir. Yarım yüzyıldır NATO ve Varşova Paktı ekseninde ikiye bölünmüş olan dünya, tekrardan 1920’lerdeki duruma geri dönmüştür. Bu geri dönüşten en fazla etkilenen ölkelerden birisi ise Türkiye olmuştur. Zira komşu sayısında görölen muazzam artış, bir yandan SSCB’nin dağılmasıyla sona ereceğı düşünölen güvenlik kaygısının devam etmesine yol açarken, diğör yandan Türkiye’deki merkez sağ hükömetlerde ilginç bir özgöven patlaması yaratmıştır. Nitekim NATO’nun, Soğuk Savaş sonrasında Avrupa’nın güvenliğini tehdit edebilecek potansiyele sahip yerler olarak belirlediğı on altı “sıcak nokta”dan (hotspots) on üçünün Türkiye’nin komşu olduğı muhitlerinde yer alması, bu önemin devam edeceğinin göstergesidir (Udum, 2002: 73).

SSCB’nin dağılmasıyla birlikte Türkiye’de güvenlik kaygısının son derece artması bir yandan uzun bir süredir ideolojik hatla örölerek sağlanan negatif barış atmosferinin yıkılmasından, diğör yandan da komşu ölkelerin sayısında görölen artıştan kaynaklanmıştır. Bununla birlikte Batı dünyası açısından önemi temelde komünizm tehlikesine bağı olan Türkiye’nin SSCB’nin dağılmasıyla birlikte bu önemini yitireceğı yönündeki göröş ve ihtimaller Türkiye’de bir yandan derin bir endişe, diğör yandan da reaksiyoner bir tepkisellik yaratmıştır. Bu tepkiselliğı, teorik olarak Türkiye’nin bir Batı ölkesi olduğı kadar, “bir Karadeniz, bir Kafkas, bir Ortadoğı ve bir Akdeniz” ölkesi olduğı yönündeki nispeten yeni göröşlerde görebiliriz. Batı nezdinde önem yitirme endişesinin pekiştirdiğı bu tepkiselliğı, pratik olarak ise Karadeniz Ekonomik İşbirliğı türünden aktif işbirliğı politikalarında görmekteyiz. Ancak Türkiye’nin Batı nezdinde taşıdığı önemi yitirmemesi, Türkiye’nin bu türden çabalarından ziyade, NATO’nun 1992 yılı Roma Zirvesi’nde yeni misyonlar yüklenerek varlığını devam ettirmesine

bağlıdır (Hale, 2003). Nitekim Soğuk Savaş'ta varlığı SSCB'nin varlığına bağlı olan NATO'nun yeni maksatlar üstlenerek varlığını devam ettirmesi, yine Soğuk Savaş'ta önemi komünizm tehlikesine karşı bir ileri karakol olmaktan gelen Türkiye'nin bu önemini öyle ya da böyle sürdürmesiyle sonuçlanmıştır. Bununla birlikte, ABD'nin Orta Asya'daki devletleri yenedünya düzenine katabilmek için liberal ekonomi ve demokrasi modeli olarak Türkiye'yi sunması, Türkiye'deki sağ cenah için olumlu bir gelişme olarak görülmüştür. SSCB'nin çözülüşünün birer ürünü olarak doğan Orta Asya devletleri, 1979 yılından itibaren öyle ya da böyle rejim ihracı politikası izleyen İran'ın etkisi altına girme ihtimali taşımaktaydı. İşte tam da böyle bir ihtimale karşı ABD, İran ve onun radikal İslam'ına karşı, Türkiye ve onun piyasa ekonomisiyle uyumlu, demokrasiyle de şöyle böyle uyumlu İslam anlayışını sürüme çıkarmıştır (Aybet, 1999). ABD'nin Orta Asya'ya yönelik politikasında Türkiye'yi oturttuğu bu bağlamın ülke içerisindeki alıcıları ise merkez sağ partiler olmuştur.

SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Türkiye'de merkez ve radikal sağ hükümetler nezdinde yaşanan özgüven patlaması ise Orta Asya'da ortaya çıkan Türkî cumhuriyetlerle Pan-Türkist ideallerin geri gelmesiyle söz konusu olmuştur. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın "yirmi birinci yüzyılın Türklere ait olacağı" görüşü bunun en açık göstergesidir. Dahası, Türkiye'de siyasetin sembolik ve duygusal içeriğinin yoğun olması, dönemin özel şartlarıyla birlikte, merkez sağ parti ve liderlerinin kendilerini vizyoner bir şekilde görmelerine yol açmıştır. Bunun en açık örneği ise, Süleyman Demirel'in 1992 yılında yaptığı "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne uzanan Türk Dünyası" kurgusudur. Kurgu ürünüdür; çünkü son derece geniş bir coğrafyada en azından kültürel düzeyde bir homojenlik iddiasına dayanır ki, bu gerçekçi değildir. Aynı zamanda bu türden bir vizyon, Türk sağının sabit fikirlerinin ve kendine olduğundan fazla güç vehmetmesinin bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır.

SSCB'nin dağılmasıyla birlikte özel olarak Türk milliyetçiliği, genel olarak Türk sağı gözünü Orta Asya'ya dikmeye başlamıştır. Böylelikle Türk sağı, SSCB sonrası dünyada Turancılık hülyasının vadisine akmaya başlamış ve bir tarafta Adriyatik'den diğer tarafta Çin Seddi'ne uzanan bir iddia ifade etmiştir. Bu iddiayla birlikte Türkiye'nin dış politikasında "dış Türkler" teması yer almaya başlamıştır. Hem

Süleyman Demirel hem de Turgut Özal döneminde, “Türkiye Cumhuriyeti’nin siyasi hudutları dışındaki zümreleri ifade etmek için kullanılan” dış Türkler kavramı, dış politikanın asli unsurları haline getirilmeye çalışılmıştır (Özdağ, 2001: 214). Ancak bu ne kadar mümkün olmuştur, tartışılır. Zira Turancılık şeklinde bir ülkünün Türk sağına geri dönüşü, Soğuk Savaşın tavsadığı bir dönemde SSCB’nin dağılmasıyla doğan Türkî cumhuriyetlere önderlik etme türünden “imparatorluk kompleksi” ve “özgüven patlaması”yla söz konusu olmuştur. Ancak Türkiye Cumhuriyeti’nin en başta ekonomik göstergeleri, bu kompleksi ve özgüveni taşıyacak bir boyutta hiç olamamıştır.

3.3.3. Körfez Savaşı

Körfez Savaşı, 1990 yılının Ağustos ayında Irak’ın Kuveyt’e girmesiyle birlikte ortaya çıkan gerginliğin 1991 yılının Ocak ayında ABD, İngiltere, Fransa, Suudi Arabistan, Kuveyt, Mısır ve Suriye’den oluşan ana koalisyon ortaklarının Irak’a müdahalesiyle savaşa tırmanmasının adıdır. Dolayısıyla Irak ile yirmi sekiz devletin oluşturduğu askeri koalisyon arasında yaşanan bir savaştır. 1980’li yıllar yeni bir siyasal dönemin başlangıç yılları olarak tanımlanırsa, Körfez (Irak) Savaşı da gücünü bir önceki on yılın birikiminden alan küreselleşmenin yeni bir evreye açılmasının başlangıcını oluşturur (Kahraman, 2006). Temel eksenini (yeni) sağ olarak ifade edilen politikaların belirlediği 80’li yılların bittiği zamanda patlak veren Irak Savaşı, Soğuk Savaş sonrası dönem için belirleyici bir an olması ve bu anın da neo-liberalizmin kayıtsız şartsız egemenliği şeklinde belirlenmesinden ötürü önem taşımaktadır. Gerçekten de Irak Savaşı, ABD için bir yandan Vietnam Sendromu’nu tarihin derinliklerine gömmek diğer yandan da SSCB’nin yokluğunda Reagan döneminde biriken ABD mühimmatının gücünü kanıtlamak ve böylelikle de Yeni Dünya Düzeni’nin ilanını fiiliyata dökmek anlamına gelmiştir (Chomsky ve Achcar, 2007).

Körfez Savaşı’nın görünen nedeni, Irak’ın Kuveyt üzerinde toprak talebinde bulunmasıdır. Irak, bu tür iddia ve taleplerini Osmanlı Devleti döneminde bölgede çizilen sınırlardan, Birinci Dünya Savaşı sonrasında cetvel yordamıyla belirlenen sınırlara kadar uzun geçmişe kadar dayandırmaktadır (Sander, 2011). Irak’ın 1991 yılında Kuveyt toprakları üzerinde hak iddia etmesinde ise henüz yeni neticelenmiş olan

İran-İrak savaşının ekonomik etkileri söz konusudur. Sekiz yıllık savaşın Irak ekonomisi üzerinde yarattığı tahribat ve Irak'ın diğer Arap ülkelere borç yükünün artması düşünüldüğünde, Saddam yönetimindeki Irak bir çıkış yolu olarak işgali denemiştir.

İran ile Irak arasındaki savaş ise en başta bir yandan İngiltere'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında bölgeden zaruri çekilişiyle doğan güç boşluğundan, diğer yandan ABD emperyalizminin bölgede yeni güç dengesi kurma çabasından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, gerek Irak'ta 1968 yılında Pan-Arabizm yanlısı Baas Partisi'nin iktidar olması, diğer yandan da 1979 yılında rejim ihracını temel dış politika olarak belirleyen İran'da yaşanan İslam Devriminin gerçekleşmesi Ortadoğu bölgesi ve Körfez alt-bölgesinde üzerindeki Şii-Sünni hegemonya mücadelesini tetiklemiştir. Bu zıtlaşmanın savaşa tırmandığı nokta ise Baas Partisi içerisinde muhaliflerini alt eden Saddam Hüseyin'in İran kökenli 200.000 Şii'yi sürgüne göndermesi ve kimisini idam etmesi ile İran'ın petrol bölgelerine yönelik saldırısıyla söz konusu olmuştur (Özcan, 2007). 1980 Eylül'ünde başlayan savaş toplam sekiz yıl sürerek, her iki ülkenin ekonomik alanda uğradığı ağır tahribat sonrasında sona ermiştir. İşte, Irak'ın Kuveyt'e saldırısında da İran'la kalkıştığı sekiz yıllık savaşın bu ülkeyi yeni finansman arayışlarına yönlendirmesi etkili olacaktır (Pehlivanoğlu, 2004). Böylece patlak veren Körfez krizi, Irak'ın Körfez'i işgal etmesi ile kara harekâtına maruz kalan Irak'ın, Kuveyt'ten çıkmasını içeren 1990 Ağustosundan 1991 Şubatı'na kadarki yaklaşık yedi aylık süreci kapsamaktadır (Eriş, 1996).

Kriz, 2 Ağustos 1990 tarihinde Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle başlamış, akabinde 8 Ağustos 1990 tarihinde bu ülkenin Kuveyt'i on dokuzuncu vilayeti olduğunu ilan etmesiyle tırmanmıştır. Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinin hemen ardından yine 2 Ağustos 1990 tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, işgali kınayan ve Irak'ı işgal ettiği topraklardan koşulsuz geri çekmeye davet eden 660 Sayılı kararı çıkarmıştır. Daha sonra BM, 6 Ağustos 1990 tarihinde, Irak'ın 660 Sayılı karara uyulmadığı gerekçesiyle başta ekonomik müeyyide ve meşru müdafaa hakkını öngören 661 Sayılı kararı çıkarmıştır. Ayrıca 661 Sayılı karar uyarınca öngörülen yaptırımları denetleyecek olan bir Yaptırım Komitesi kurulmuştur. 661 Sayılı karar, Birleşmiş Milletler Kurucu

Antlaşması'nın "Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Eylemi" başlıklı Yedinci Bölümü içerisinde 41. Maddeye dayanmaktadır. "Güvenlik Konseyi, kararlarını yürütmek için silahlı kuvvet kullanımını içermeyen ne gibi önlemler alınması gerektiğini kararlaştırabilir ve Bileşmiş Milletler, yelerini bu önlemleri uygulamaya çağırabilir. "Bu önlemler, ekonomik ilişkilerin ve demiryolu, deniz, hava, posta, telgraf, radyo ve diğer iletişim ve ulaştırma araçlarının tümüyle ya da bir bölümüyle kesintiye uğratılmasını, diplomatik ilişkileri kesilmesini içerebilir" şeklindeki 41. Madde, bağlayıcılığı olan bir maddedir (BM Kurucu Antlaşması, <http://www.uhdigm.adalet.gov.tr>, 3 Mayıs 2013'de erişildi). Nitekim Türkiye'deki Özal hükümeti de bu karara uyarak Kerkük-Yumurtalık Boru hattını 8 Ağustos 1990 tarihinde kapatacaktır (Hale, 2003). Ekonomik ambargo uygulamasıyla başlayan maddi yaptırımlar, 25 Ağustos 1990 tarihli hava ve deniz ablukasını öngören 665 Sayılı kararla devam etmiştir. BM'in 29 Kasım 1990 tarihli 678 Sayılı kararı ise 660 Sayılı kararın uygulanması için gereken bütün yöntemlerin kullanılmasını, dolayısıyla güç kullanımını öngörmüştür. Irak'a BM kararlarına uyması için 15 Ocak 1991 tarihine kadar süre tanımakta olan bu karar, bu süre zarfında Irak'ın gerekli adımlar atmaması halinde BM Kurucu Antlaşması'nın Yedinci Bölümü'ne istinaden askeri güç kullanımı yetkisini tanımıştır (BM Kurucu Antlaşması, <http://www.uhdigm.adalet.gov.tr>, 3 Mayıs 2013'de erişildi). BM'nin 678 Sayılı kararına paralel olarak Amerikan Kongresi, 12 Ocak 1991 tarihinde ABD Başkanı'na Irak'ı Kuveyt'ten çıkartmak üzere savaş açabilme yetkisini tanımıştır.

15 Ocak 1991 tarihine gelindiğinde, Irak'ın Kuveyt'ten çıkmaması üzerine 17 Ocak 1991 tarihinde Suudi Arabistan'dan kalkan ve daha sonra da Türkiye'deki İncirlik üssünden kalkacak olan ABD ve İngiliz uçakları, BM'nin 678 Sayılı kararı uyarınca Irak'a saldırı düzenlemiştir. Böylece ilk aşamasını hava harekâtlarının oluşturduğu Çöl Fırtınası Harekâtı (Operation Dessert Storm), 17 Ocak 1991 tarihinde başlamış ve 24 Şubat 1991 tarihine kadar sürmüştür. Hava harekâtlarının sona ermesiyle savaş neticelenmemiştir. 24 Şubat 1991 tarihinden itibaren de kara harekâtları başlamıştır. 27 Şubat 1991 tarihine kadar süren kara operasyonları, bu tarihte Irak'ın BM'nin 660, 662 ve 674 Sayılı kararlarını kabul ve Kuveyt'ten çekileceklerini ifade etmesiyle son bulmuştur (Arı, 2007). BM'nin 3 Nisan 1991 tarihinde kabul edilen 687 Sayılı kararı ile

birlikte taraflar arasında ateşkes ilan edilmiştir. 687 Sayılı karar, diğer koşulların yanı sıra balistik füzeler de dâhil toplu tahrip silahlarının denetimini ve imhasını da öngörmüştür. *“Irak’ın, Kuveyt’in toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı ile 4 Ekim 1963 tarihli anlaşmada ve 21 Temmuz 1932 tarihli mektupta belirtilen sınırları kabul etmesi ve saygı göstermesinin yanı sıra, Irak’ın tüm nükleer, biyolojik ve kimyasal silahlardan arındırılması ve elindeki menzili 150 km’yi geçen balistik füzelerin imha edilmesi ve bunun denetlenmesi amacını”* içeren bu madde, bu imha ve denetim işlevini BM Özel Komisyonu (UNSCOM) ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA)’na yüklemiştir. UNSCOM ve IAEA, 9 Haziran 1991 tarihinde kimyasal silahlara ilişkin, 30 Haziran 1991 tarihinde ise nükleer silahlara ilişkin imha ve denetim işlevine başlamıştır (Arı, 2007: 579-80).

Uluslararası konjonktür

Nixon Doktrini, ABD’nin 1960’lı yıllardaki ‘gerileyişini’ simgelerken, Carter Doktrini, 1950’li yıllardaki Eisenhower doktrine geri dönüşü içermesi bağlamında tekrar bir askeri ve ekonomik atağı içermektedir. Jimmy Carter’ın 23 Ocak 1980 tarihinde Kongre’ye sunduğu “Birliğin Durumu” raporu, Körfez bölgesini ABD’nin yaşamsal çıkar alanı ilan etmesi anlamında bir doktrinin ilanını içermektedir. Carter Doktrini, Eisenhower Doktrini’nin 1980’li yıllarda Körfez bölgesine uyarlanmış halidir. Bu çerçevede “dış bir güç tarafından Basra Körfezi bölgesinin denetimini ele geçirmeye yönelik herhangi bir girişime karşı” gerek bölgeye çabuk intikal için bölge içerisinde ya da çeperinde askeri üslerin kurulması ve uygun büyüklükte bir askeri varlığın kurulması çalışmalarına başlanmıştır. Türkiye’de Çekiç Güç ismiyle gündeme gelen Acil Müdahale Birliği (Rapid Deployment Joint Task Force)nin 1980 Mart’ında kurulması ve merkezi bir komutanlığın (CENTCOM) 1983 Ocağı’nda oluşturulması bunun en açık göstergeleridir (Isenberg, 1984).¹⁹

Carter Doktrini bünyesinde ayrıca Yeşil Kuşak Projesini içermektedir. ABD Başkanı Jimmy Carter’ın Ulusal Güvenlik Danışmanı Zbigniew Brzezinski tarafından 1977 yılında geliştirilen bir kavram olan “Yeşil Kuşak” projesi, Sovyetler Birliği’nin

¹⁹ CENTCOM’un resmi web sitesi: <http://www.centcom.mil/about-u-s-central-command-centcom>

temsil ettiği Doğu Bloku'nun Kafkaslar, Ortadoğu ve Asya'da yayılmasına karşı genelde İslami öğelerle kamufle edilecek siyasi bir yönelim yaratılmasını içermektedir. Bu kapsamda bir yandan kontrgerilla tipi çekirdek askeri oluşumlara gidilecek, diğerk yandan da ABD'yle ilişkili anti-komünist siyasal-radikal İslamcı örgütler kurulacaktır (İba, 2011). SSCB'yi bu sefer İslam “panzehiri”yle sarmalama politikası 1981 yılında ABD Başkanlığı kazanan Reagan döneminde de devam etmiştir.

ABD'nin bölgeye yönelik artan ilgisi, beraberinde Ortadoğu bölgesindeki müttefikleri de etkilemiştir. Türkiye açısından Carter Doktrini'nin anlamı, ABD ile ilişkilerin 1950'li yılların ilişki kalıbı ve modeline yeniden oturtulması şeklinde olmuştur. Nasıl 1950'li yıllarda Eisenhower Doktrini çerçevesinde DP hükümetinin aktif desteği sağlanmışsa, bu sefer 1980'li yıllarda Carter Doktrini çerçevesinde sivil bir hükümet olmazsa da, askeri bir rejimle bu desteğin sağlanması amaçlanmıştır. Nitekim öyle de olmuş, 1960 ve 1970'li yılların yüksek profilde seyreden siyasal atmosferi 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle sonlandırılarak, gerek ekonomi politikalarında gerekse de stratejik ortaklıkta ABD'ye kayıtsız şartsız itimat ve destek sağlanmıştır.

12 Eylül 1980 askeri darbesi, bir askeri darbeden çok daha fazlasını ifa etmiştir. Bir kere 12 Eylül, 1960 Anayasası ile sağlanan görece özgürlük ortamını tasfiye etmeye yönelik iki girişimden (ilki, 12 Mart 1971 askeri darbesidir) sonuncusunu oluşturur. İkincisi, 12 Eylül, “depolitizasyon (politikadan uzaklaştırma) ve dezpolitizasyon (politik kimliğin bozulması) araçlarıyla” siyasetin ancak eşi benzerine tekeliyetle rastlanılabilecek otoriterleşmesinin tarihidir (Mavioğlu, 2008: 25). Üçüncüsü, 12 Eylül, ithal ikameci sanayileşme modelinden liberal ekonomiye geçişte yaşanan bir nevi ilkel birikim intikal evresi niteliği taşımaktadır. İşin ilginç yanı, birikimin ilkel ve vahşi bir boyutta olması 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle başlamış ve her ne kadar 1983 yılında sona ermiş sayılsa da, mevcudiyetini sivilleştirerek devam ettirebilmiştir. Nitekim hâlihazırdaki sendikalaşma oranlarının 12 Eylül öncesi oranlara henüz ulaşamamış olması bunun en bariz göstergesidir. Dördüncüsü, 12 Eylül, liberal ekonomi politikaların zor ve dayatmayla ülke gündemine taşındığının sembolüdür. Her ne kadar ekonomi politikalarındaki liberalizasyonun beraberinde siyasal liberalizasyonu getireceği vaat edilse bile, söz konusu olan derinlikli bir demokrasiden ziyade, yüzeysel

bir sivilleşmeden ibarettir. Hatta bu sivilleşme, işçi sınıfının örgütlenmesi önündeki engellerden, temsilindeki yasaklara kadar kapitalizmin vahşi suretini örten bir işleve sahip olmuştur. Beşincisi, 12 Eylül, uluslararası politika açısından üç temel işleve sahip olmuştur. 12 Eylül uluslararası politika açısından bir yandan SSCB'nin yeşil bir kuşakla çevrelenmesine yönelik bir aksiyon iken, diğer yandan da 1979 yılındaki İran İslam devrimi ve onun rejim ihracı politikalarına karşı bir reaksiyon niteliğine sahiptir. Kaldı ki, 12 Eylül, yukarıda ifade edildiği üzere, Carter Doktrini ile bölgeye ilgisi artan ABD'ye bir müttefiki olarak Türkiye'nin sadakat gösterisi niteliğindedir (Akalın, 2003).

12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra Türkiye'de kapitalist devlet ve burjuvazinin küresel kapitalizme eklemlenme hız ve niteliğinde bazı dönüşümler yaşanmıştır. Gerek hız gerekse de niteliksel değişime damgasını vuran ise bilinçli bir yöneliş olarak benimsenen neoliberal politikalar (Boratav, 1995). Neoliberal politikalar ise ilk olarak kapitalist sistemin bekâsını sağlayacak biçimde devletin nasıl yeniden yapılandırılacağı sorusu üzerinden hareket etmekte, “negatif devlet” yanıtıyla soruyu neticelendirmektedir (Güzelsarı, 2007; Bayramoğlu, 2005). İşte, 24 Ocak istikrar ve yapısal uyum kararları, devleti yeniden inşa etmenin, inşa ederken de mevcut olanı ya yıkmanın ya da geçersiz kılmanın kararlarıdır. Bu kararların gerek yazımında, gerek uygulamasında gerekse de sürekliliğinde payı olan Özalıcı çizgi, bu bağlamda, “kalkınmacı sosyal devletin tasfiye girişimi” olarak karşımıza çıkmaktadır (Bayramoğlu, 2005: 284). 12 Eylül darbesinin 24 Ocak kararlarının tesfiyeciliğinin en ilkel ve vahşi boyutunu temsil ettiğini söyleyebiliriz. Nitekim, cunta lideri Kenan Evren'in 12 Eylül 1980 tarihinde televizyonda halka ilk defa hitap ederken, yeni rejimin hedefleri arasında dışa dönük bir kalkınma stratejisi olduğunu ifade etmesi bu açıdan manidardır (Buğra, 1997). Zira IMF kökenli bir istikrar programı, onun öngördüğü dışa dönük bir kalkınma stratejisi ve özel sektörü esas alan piyasacı yönelim ancak 12 Eylül askeri darbesi gibi faşist bir yönetimle bir anda yürürlüğe konulabilirdi ki, nitekim öyle de olmuştur.

Taha Parla'ya göre Türk-İslam Sentezi, Soğuk Savaş'ın örtük sürekliliği çerçevesinde Türkiye'deki demokratik ve sol gelişmeleri durdurmak üzere tasarlanmış bir “Türk-İslam-NATO Sentezi'dir” (Parla, 2006). Bu sentezle Türk gençliğinin manevi

inşası yeniden dizayn edilmiştir. Berna Turam ise “İslam ile Türk devleti arasında geleneksel olarak düşmanlıkla örülmüş duvarların tedricen yerini devlet ve İslâmi aktörleri birbirine bağlayan misafirperver sınırlara bıraktığını” söylemektedir (Turam, 2011: 46). Bu tedrici sürece ivme veren temel gelişme ise Soğuk Savaş ve bu konsept içerisinde “komünizmle mücadele” halidir.

Askeri darbenin sınıfsal karakterini deşifre eden en açık örnek, dönemin TİSK Başkanı’nın “Bugüne kadar hep işçiler güldü; şimdi sıra bizde” sözleridir (Savran, 2004: 29). Bununla birlikte 12 Eylül 1980 askeri darbesinin işgücü piyasalarını emek aleyhine temelden ve yeniden düzenlemesi ve bu süreçte de işçi sınıfını ‘disiplin altına sokmayı’ amaçlayan politikalar izlemesi darbenin sınıfsal karakterini daha net bir şekilde göstermektedir (Boratav, 2010). Zaten Türkiye’de burjuva sınıfı 12 Eylül darbesine koşulsuz destek vermiştir. Türkiye’de sermaye sınıfı 12 Eylül askeri darbesine destek vermekle birlikte, uluslararası kapitalizmle eklemlenme açısından ivme kazandırmayı garanti veren ANAP’ı da desteklemiştir. Bunun karşılığında ise resmi devlet politikası olarak işçi sınıfı karşısında gelişme ve güçlenme imkanı elde etmiştir. İşçi sınıfı karşısında burjuvazinin son derece güçlen(diril)mesi ise politik olarak yasama karşısında yürütmenin güçlendirilmesiyle söz konusu olmuştur. Genel olarak Bakanlar Kurulu’nun, özel olarak da Başbakanlığa tanınan kanun hükmünde kararnameler ve “bütçe dışı fonlar”, sonraki senelerde Türk siyasi hayatına damgasını vuracak rantiyeci sınıfın güçlenmesinde elzem rol oynamıştır (Buğra, 1997: 215).

Kapitalist birikimin her safhasında devlete farklı roller düşebilmektedir. Bu noktada tekelleci kapitalizm aşaması, devletin doğrudan tekel sermaye ile doğrudan ilişki kurması söz konusu olması açısından önem taşır. Çünkü tekelleci kapitalizm, tekeller ile ulus-devletin iç içe geçtiği bir safhadır. Bununla birlikte birikim ilerledikçe, kapitalist devletin giderek daha zayıf bir parlamentoya, buna karşın sermaye sınıfının daha güçlü temsili ve tesirine dönüştüğü söylenebilir (Jessop, 2005). Bir başka ifadeyle söyleyecek olursak, ekonomik kurucu temelde gözlemlenen sermayenin tümerküzü (yoğunlaşması) beraberinde siyasal kurulu temelde iktidarın tümerküzüne yol açmaktadır. Hal böyle olunca, yürütme erki de burjuvazinin ortak işlerini yürüten bir komite olmaktan öteye geçememektedir.

12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra Türkiye, ABD'nin Körfez stratejisi içerisinde jandarma olarak yer almıştır. 7 Ekim 1982 tarihinde Amerikan “Çevik Güç”ünün katıldığı NATO manevraları Türkiye’de yapılmış, 31 Ekim 1982 tarihinde Türkiye ile ABD arasında, Türkiye’deki üslerin modernizasyonu üzerine bir anlaşma imzalanmış, 29 Kasım 1982 tarihinde iki ülke arasında Muş ve Batman’da iki yeni havaalanının inşasını içeren yeni bir anlaşma (Co-Location Operation Bases) imzalanmıştır. 1984 yılına gelindiğinde, iki ülke bu sefer “Ev Sahibi Ülke Destek Anlaşması” (Host Nation Support Agreement) imzalamış, böylece Çevik Güç’ün muhtemel kriz anında bölgeye geçişini sağlayacak tüm lojistik imkanlar sunulmuştur. Bununla birlikte, ABD’nin daha 1950’li yıllardan bugüne Türkiye’deki en stratejik üssü niteliğindeki İncirlik üssü de, yine 1950’li yıllardaki işlevine benzer bir şekilde, yani ABD’nin Ortadoğu operasyonları için temel hava hareket üssü” olarak bu ülkenin kullanımına açılmıştır (Gerger, 2012: 167-68).

ANAP’ın/Özal’ın Körfez Savaşı’ndaki tutumu

Körfez Savaşı, o döneme değin Türkiye’nin kuruluşundan itibaren izlediği geleneksel dış politikadan belirli bir kopuşu ifade etmektedir. Detaylandırırsak, Türkiye’nin Körfez Savaşı’nda izlediği politika elbette ülke içerisindeki egemen sınıfın arzu ve istekleri doğrultusunda izlenmesi anlamında geleneksel dış politikanın bir parçası olma özelliği taşımakla birlikte, bu arzu ve istekler bundan önceki dönemlerde hudutlarındaki istikrarsızlığa müdahil olmamak şeklindeyken, bu sefer bizzat müdahil olmak şeklinde belirmiştir. Nitekim Körfez Savaşı’nda aktif rol alma şeklinde beliren bu siyasal tutum, ANAP’ın ihracata dayalı kalkınma stratejisinin bir gereği olarak ortaya çıkmıştır.

Dünya çapındaki neoliberal ekonomi politikaların Türkiye’deki ayağını temsil eden ANAP hükümeti, bir yandan ekonomik liberalizasyon, diğer yandan küresel sisteme entegrasyon ile ‘farklı’ denilebilecek kimi yaklaşım ve politikalara imza atmıştır. İşte, Körfez Savaşı da dış politika açısından bunun ilk örneğini oluşturur. Körfez Savaşı’nda tanık olduğumuz bu tutum değişikliğinin altında ise 24 Ocak 1980 tarihli kararlarla Türkiye’nin değış(tiril)en ekonomik saikler yatmaktadır. Kalkınma

paradigmasında yaşanan değişim beraberinde dış politikada kimi kemikleşmiş çekingen yaklaşımların ortadan kalkmasına yol ağmıştır. Kalkınmanın merkezine ihracatın yerleştirilmesi, beraberinde dış pazarlara ekonomik ilgiyi artırmış, siyasal tavır değişikliğini zaruri kılmıştır (Boratav, 2010). ANAP açısından bu zarureti mümkün kılan değişme ise Soğuk Savaş'ın sonuna yaklaştıkça çevre muhitlerde beliren güvenlik boşluklarıdır. SSCB'nin dağılışı, Sovyet merkezli çeşitli güç odaklarının dayanaksız kalmalarına yol ağmıştır. Bu ise, Türkiye'ye belirli bir hareket kabiliyeti getirmiştir (Gerger, 2012).

Türkiye'nin Körfez Savaşı sırasındaki dış politik tutumunun belirlenmesinde, değişen uluslararası sistem ve ulusal ekonomik kalkınma modeli söz olduğu kadar, karar alma mekanizmalarında önemli bir figür olarak karşımıza çıkan Turgut Özal'ın da etkisi vardır. Körfez Savaşı sırasında Cumhurbaşkanı olan Turgut Özal, Başbakan olan Yıldırım Akbulut'un etkisizliğinden de faydalanarak, dış politik izleği kendi belirlemiştir. Turgut Özal'ın Türkiye'nin dış politikasını kişisel teşebbüsüyle oluşturmaya kalkışması ise beraberinde gerek Dışışleri Bakanı'nın, gerek Savunma Bakanı'nın gerekse de Genelkurmay Başkanı'nın istifalarıyla neticelenmiştir (Gerger, 2012).

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Körfez Savaşı'na ilgisinin çeşitli çıkmazları ağmak için arttığını söyleyebiliriz. Bu çıkmazlardan ilki, Türkiye ile Avrupa Topluluğu arasında yaşanan tam üye olamama konusundadır. Turgut Özal Körfez Savaşı'nda Batılı ülkelerin yanında yer alarak AT ile ilişkilerde girilen çıkmazları ağmak istemektedir (Barlas, 2000). Bu çıkmazlardan ikincisi, Soğuk Savaş döneminde bir yandan jeostratejik konumunu pazarlayarak, diğer yandan da NATO'nun ileri karakolu görevini üstlenerek Batı nezdinde kazandığı önemi, savaş sonrası dönemde yitireceğine yönelik kaygılardır. ABD için komünizm tehlikesinin sona ermesi komünizme çevreleme ve püskürtme açısından stratejik öneme sahip olan Türkiye'nin bu öneminin sona ermesi anlamına gelmiştir. İşte, Türkiye'nin Körfez Savaşı'ndaki tutumu, Türkiye'nin komünizme karşı mücadelede sona eren önemini başka içerik ve biçimde var etme çabasının ürünüdür. Bu, bir açıdan da Türkiye'nin dış politikasındaki prestij öğesiyle alakalıdır (Sönmezoğlu, 2005). Çünkü Turgut Özal, savaş sırasında aktif bir tutum

takınarak Türkiye'nin uluslararası alanda (hala) önemli bir ülke olduğu, bölgede ise lider bir ülke olacağı izlenimi yaratmak istenmiştir.

Turgut Özal'ın Körfez Savaşı politikasında çıkmaz olarak nitelendiremeyeceğimiz başka bir etmen ise, Türkiye'de merkez sağ partiler tarafından zaman zaman sürüme sokulan çeşitli maksimalist ideallerdir. Maksimalizm ve minimalizm Yalçın Küçük'ün ürettiği kavramlar olup, ilkinde dışa dönük ve yayılmacı (ekspansionist), ikincisinde ise içe dönük ve kurucu politikalar imlenmektedir. Bu açıdan Kemalizm, nesnel koşulları itibariyle minimalist olarak görülürken, diğer yandan kimi sağ siyasal yelpazedeki kimi partilerin dile getirilen dış politik tutumlar öznel koşulları itibariyle maksimalist olarak görülmektedir. Bununla birlikte Yalçın Küçük'ün maksimalizm-minimalizm ikiliğinden maksimalizm hakkında yaptığı bir tespitte şu şekildedir: “Bizde maksimalizm hep Amerikan şemsiyesi kullanmıştır” (Küçük, 2010: 35). Bu kavramsal çerçevenin Turgut Özal'ın Körfez Savaşı politikası açısından taşıdığı önem ise Türkiye'yi ciddi mecralara sürükleyecek amaçlarından kaynaklanmaktadır. Bu amaç ise Turgut Özal'ın resmi-gayri resmi bir şekilde dillendirdiği bir yandan Kuzey Irak'taki Musul ve Kerkük bölgesindeki petroleri ele geçirme diğer yandan da Kuzey Irak Kürtleriyle Türkiye Kürtlerinin içerisinde yer alacağı bir çeşit özerklik planıdır. Mehmet Altınsoy'un ifadesiyle Turgut Özal, “bir ülkeden istifade etmek için işgal etmek şart değildir” görüşündedir. “Bu bağlamda Turgut Özal'ın yapmak istediği, bölgeyi Kürt ve Türkmenlerin yönetimine teslim etmektir” diye eklemektedir (Altınsoy, 2011: 85-86). Aynı zamanda bu plan, Yalçın Küçük'ün iddiasını doğrularcasına ABD'nin bölgedeki politikasına dayanmaktadır. Zira ABD'yi bölgeye iştirak etmeye davet eden bizzat Turgut Özal olmuştur.

Turgut Özal'ın gerek ABD'nin bölgeye müdahalesini, gerekse de teritoryal olmasa da ekonomik ve siyasi bir genişlemeyi istemesi emperyalizm kavramıyla açıklanabilecek verilere sahiptir. Bir kere, SSCB'nin dağılmasıyla birlikte tek süper güç olarak karşımıza çıkan ABD'nin Turgut Özal tarafından bölgeye davet edilmesi, kendi çıkarını ABD'nin çıkarıyla uyumlaştırarak koruma-kollama politikasının bir ürünüdür. İkincisi, emperyalizm ile sömürgecilik her ne kadar yeryüzü hazine ve pazarlarına doğru yapılan bir koşu olsa bile, emperyalizm, her zaman askeri bir işgali içermeyen

mümkün olması itibarıyla sömürgecilikten ayrışır. Zira ABD'nin Wilson ilkeleriyle yaptığı, kendisinin sömürge karşıtı ama aynı zamanda emperyalizm yanlısı olduğunun ilanından başka bir şey değildir (Fülberth, 2008). Kaldı ki, emperyalizm, kapitalizmin tekeli bir aşamasına, kartellerce takip edilen politikaların dış politika alanına taşıdığı yeni bir evreye dayanır (Lenin, 2009). Bu evre, “bir yandan sermayenin evrenselleştirici eğilimlerinin zincirlerinden kurtulduğu, diğer yandan da siyasi otoritenin çok taraflı kuruluşlara devredildiği bir evre”dir (Colas, 2007: 126-27). Bu bağlamda Körfez Savaşı özelinde gerçekleştirilen Huzur Operasyonu (Provide Comfort) da bu evreye tekabül etmektedir.

Gerçekten ABD'nin petrol açısından önem taşıyan Ortadoğu'ya yönelik öncelikli politikası petrol üreten rafineri ülkelerin siyasal açıdan zayıflatılması şeklinde olmuştur. Körfez Savaşı'nın bir tarafı olarak ABD, savaş sonrası düzeni bu politika doğrultusunda şekillendirmek istemiştir. Bu çerçevede Kuzey Irak'ta kendisine bağlı bir Kürt devleti oluşturarak bir yandan petrol kaynaklarını güvence altına almak, diğer yandan da Irak'ı zayıflatmak ABD'nin ilk dış politik seçeneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bölgede muhtemel bir Kürt devletinin Türkiye'nin muhtemel bir tepkisini beraberinde getirmesi söz konusu olduğundan ABD Türkiye lehine kimi politikalara göz yummuştur. Bunların en başında ABD'nin Türkiye'ye Musul ve Kerkük petrollerinden pay vereceğini taahhüt etmesidir (Üzgel, 324).

Körfez Savaşı neticesinde Türkiye, Turgut Özal'ın aktif dış politika hevesinin ürünü olarak iki sorunsalla karşı karşıya kalmıştır. Bunlardan ilki, Türkiye'nin siyasal açıdan Irak rejimiyle sorunlu bir ülke haline gelmesidir; ikincisi ise, kısa vadede bölgede istikrar sağlayan fakat uzun vadede ülke içerisinde destabilizasyon yaratabilecek olan Kuzey Irak'taki vaziyettir. Rejimler arasında husumet ortaya çıkmıştır; çünkü ABD, Vietnam Sendromunun da etkisiyle Bağdat'a ulaşıp Saddam rejimini devirmeyi göze alamamıştır. Bölgesel istikrarsızlık ortaya çıkmıştır; çünkü Körfez Savaşı'ndan sonra Birleşmiş Milletler 36. Paralelin üstünü güvenli bölge ilan etmiş, 1991 Nisanı'ndan itibaren 400 bin Iraklı Kürt, Irak rejiminin baskısı üzerine Irak-Türkiye sınırına yerleşmek zorunda kalmıştır (Dündar, Körfez Savaşı Belgeseli).

Gerek İran-Irak savaşı gerekse de Körfez Savaşı neticesinde, zaten birbirinden farklı sınırlar içerisinde yer alması anlamında uluslararası bir nitelik taşıyan Kürt meselesi, bu niteliğe tam manasıyla kavuşmuştur. Saddam Hüseyin’in İran-Irak savaşında Kürtler üzerine zehirli gaz kullanması, Talabani önderliğinde Kürt nüfusun Türkiye’ye sığınmasıyla sonuçlanmıştır. İşte, spesifik bir tarih vermek gerekirse, Kürt mülteci krizinin başlamasıyla birlikte Kürt meselesinin de tam manada uluslararası bir boyut kazandığını söyleyebiliriz. Bu gelişme, ileride “pan-Kürdizmin” Kürt hareketi üzerinde, geçmişte hiç olmadığı kadar güçlü bir şekilde varlığını hissettirmesine yol açacak gelişmelerin başlangıcını ifade etmektedir. Bir diğer ifadeyle, ilkin fiilen, ardından da bölgesel yönetim şeklinde resmen ortaya çıkmakta olan devlet, pek çok ülkeye dağılmış Kürt nüfusu için bir “anavatan” niteliği taşımaya başlamıştır.

Türkiye özelinde ise Kürt meselesi, kendi tarihsel varoluş koşullarına dayanmakla birlikte, bölgedeki gelişmelerden doğrudan etkilenmektedir. Mesut Yeğen’in ifadesiyle, Türkiye Cumhuriyeti, Kürt halkının varlığını kimi zaman irticai kalkışma (hilafet ve saltanatı geri getirme hevesi), kimi zaman pre-modern bir direniş (eşkiya hareketleri), kimi zaman yabancı devletlerin tezgahı (ecnebi kışkırtması), kimi zaman iktisadi bütünleşme sorunu (bölgesel geri kalmışlık söylemi), kimi zaman da devletin kırmızı çizgi (düşman) söylemi şeklinde tanımlamıştır. Ancak her biri birbirinden farklı tanımlar olmakla birlikte herbiri, Türkiye Cumhuriyeti’nin Kürt varlığına yönelik “katmerli bir inkâr söylemi”ni ifade eder. Tarihsel olarak uygulanan inkar ve asimilasyon politikalar, bu politikaların pratikiğe tedip ve tenkille aktarılması, Kürt meselesinin “bastırılanın geri dönüşü” kavramsallaştırmasıyla siyasal şiddete kaymasına yol açmıştır. Zita Kürtçü’lükten Kürt milliyetçiliğinin ilkel birikim aşamasına, oradan da Kürt milliyetçiliğine uzanan tarihsel süreç, işte bu türden bir katmerli inkâr söylemi damgasını vurmuştur (Yeğen, 2011: 45).

Jan Aart Scholte’ye göre “‘yersizyurtsuzlaşma’ ve alansızlaşma (deterritorialization) kavramlarının genişletilmesiyle, sınırları ve ülkeleri aşan transworld akışlar ile toplumsal ilişkilerin belirlediği supraterritoriality” olan küreselleşme olgusu yerel düzeyde etnik milliyetçiliği pekiştirecek (mikro veya makro) milliyetçi hareketlere yol açmıştır (Robertson, 1992: 55). İşte Kürt meselesi de

bünyesinde taşıdığı süreklilik unsurlarıyla birlikte bu süreçten etkilenmiştir. Bir yandan derinleşen küreselleşme dalgası, diğer yandan da Körfez Savaşı Kürt meselesinin ulusal düzlemde uluslararası düzleme sıçramasıyla sonuçlanmıştır.

Sonuç itibarıyla ANAP'ın, hatta onun da ötesinde Turgut Özal'ın Körfez Savaşı'nda takındığı politika, uzun bir süredir hâkim olan Soğuk Savaş'ın sona erişine tekabül eden bir sorunsalda, bu geçiş döneminin doğurduğu mevcut veya doğurabileceği muhtemel imkânlardan son derece faydalanmak şeklinde olmuştur. Bunun için Türkiye ekonomisi ve Türk Silahlı Kuvvetleri, belirli ölçülerde seferber edilmiştir. Ancak Turgut Özal'ın bu türden bir faydacı dış politika yaklaşımı, beraberinde kimi zaman tek taraflı kimi zaman da çift taraflı ABD yanlılığını içermiştir. Neoliberalizmin vaaz ettiği “kazan-kazan” politikası, neoliberalizmin Türkiye'deki ayağını temsil eden Turgut Özal tarafından dış politikada da kendisini göstermiştir. Körfez Savaşı, Turgut Özal'ın hemen her şart ve zamanda ABD öncelikli politikalar izlediğini gözler önüne sermektedir. Bu notu düşükten sonra şimdi tezin genel bir değerlendirmesini yapmak ve çıkarımları bir dizi halinde sıralamak üzere sonuç bölümüne geçebiliriz.

SONUÇ

Türk dış politikasına, hatta onun da ötesinde Türkiye’de merkez sağ geleneğin dış politikasına yönelik bir sorunsal üretmek ve o sorunsalın üzerine gitmek, beraberinde pek çok önkabul ve bu türden önkabul ve ön varsayımları teorize eden çeşitli yaklaşımların eleştirisini gerektirmektedir. Kabaca ulus-devletin kendisi ve çağını mazur gören bu yaklaşımlar, uluslararası ilişkiler disiplininde uzun bir süre egemenliğini sürdüren realist teori ve siyaset bilimi disiplinindeki tezahürü devlet-merkezci yaklaşımda (veya tersi) görülmektedir. İşin ilginç yanı, Türk modernleşmesine yönelik devlet-merkezci yaklaşım ile dış politikayı ekonomi ve toplum üstü gören realist teori, bir yandan ana akım yaklaşımlar olmakta, diğer yandan da alternatif açıklayıcı teoriler olarak sunulmaktadır. Oysa devlet-merkezci yaklaşım ile realizme yönelik yapılabilecek ilk ortak eleştiri, söz konusu teorilerin toplumsal olayların karmaşıklığı/çok haneliği karşısında üç-dört haneden sonra herhangi bir düşünce algoritmasına basamadığı şeklinde olabilir. Zira söz konusu teoriler, mevcut ilişkiler ağına erişememekle birlikte, mevcut ilişkiler yumağı hakkında söz söyleme cüreti göstermektedir. Rasyonel soyutlamalarda, analitik değerlendirmelerde ve gerçekçi (“realist” değil) öngörülerde bulunmadan belli bir sorunsala yönelik yapılan bu türden kestirme cevaplar ise sonuç itibarıyla idealist ve ideolojik olmaktan öteye geçememektedir. Her bir teorinin temel okumalarına baktığımızda, bunların mevcut sorunsallara cevap üretmekten yoksun olduğunu, dolayısıyla ön alıcılığa sahip olmadığını görebiliriz.

Devlet-merkezci yaklaşım ve realist teoriye yönelik yapılabilecek ikinci bir eleştiri ise, kendi doğruları üzerinde fazlaca diretmesidir. “Kendi doğruları”yla kastedilen, tarihi açıklarken devlet olgusuna başrol atfederken, diğer bütün gerçekliklere figürasyonlukla yetinmesindedir. Epitemolojik ve ontolojik üstünlüğü devlete vermeleri ise beraberinde “bilim yapma” adına gerçekliği çarpıtmalarına yol açmaktadır. Zira

objektif oldukları iddiası üzerine ifade ettikleri bilgi, esasen kapitalizmin dehlizlerinde üretilen bilgidir. Dolayısıyla gerek devlet-merkezli yaklaşım gerekse de realist teori, post-modern bir düşünce ikliminde yeniden türeyen “sınıftan kaçış” trendini yansıtmaktadır. Tarihsel arka planları daha geçmişe dayansa da, günümüzde devlet-merkezci yaklaşım ile realist teorinin bu derece ön planda tutulması, ancak son otuz-kırk yılın pratiği ve düşünce iklimiyle açıklanabilir. Sınıf kavramını söz konusu yapmamak kaydıyla her türlü değerlendirmelerin büyük bir huşu ile yeniden doğuşunda, post-modernizmin modernizmin “akılâne laflarına” yönelik pek sevdiği bir terim olan “kendince” yönelttiği eleştirileri önemli rol oynamıştır. Bu çalışma da siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler şeklinde isimlendirilen farklı disiplinlerde aynı/benzer epistemeye sahip hâkim, hâkim olduğu kadar da genel eğilimin eleştirisini içermiştir. Bu bağlamda tezin teorik çerçevesi, bir hâkim ve genel eğilim olarak kabul gören “devlet-merkezci yaklaşım” ve bu yaklaşımın uluslararası ilişkiler disiplinindeki epistemolojik izdüşümü olan “realizm”in “ne olduğu”na odaklanmış, devlet-merkezci yaklaşımla yapılan Türk modernleşme tarihi okumalarının “neleri kaçırdığı”nı vurgulamış, devlet-merkezci yaklaşımın eleştirisine uzanmış ve bütün bu kaçırılan gerçeklikleri “sınıf” kavramının ışığında ortaya koymuştur.

Gerek siyaset bilimindeki gerekse de uluslararası ilişkiler disiplinindeki devlet-merkezci yaklaşım, devlet biriminin yekpare ve bütüncül bir aktör olduğundan yola çıkmakta, siyasete ve uluslararası politikaya dair her konuyu kendisine referansla açıklamaktadır. Öyle ki, her ülkenin dış politikası, içerisinde herhangi bir çıkar çatışması bulunmayan, aksine farklılaşan çıkarlar olsa bile bunları bünyesindeki bir ahenk içerisinde ortaklaştırmış olan devletin kendisinin, toplumdan yalıtık bir güç ve çıkar sağlama alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Devlet-merkezci yaklaşımın politikaya dair her şeyin başını ve sonunu devlete yontması, devleti de toplumdan azade bir mertebeye çıkartması, çalışmanın bu yaklaşıma yönelik eleştirilerinin çıkış noktasını oluşturmuştur. Buradan hareketle çalışma, “bileşenlerinden kayıtsız yegâne aktör devlet” kavramsallaştırmasına karşın, devleti “toplumsal ve sınıfsal zeminine” oturtmuş, “bileşenleri çok olan devlet” kavramsallaştırmasında bulunmuştur. Zaten bu türden bir kavrayış, sınıf temeline dayalı bütüncül bir perspektif sunmaktadır. Çünkü sınıfsal temel, sadece siyaset bilimi açısından toplumsalın değil, uluslararası ilişkiler açısından

uluslararası sistemin de kurucu zeminini oluşturur. Zira gerek toplum, gerekse de dünya sistemi, birbirleriyle zıt çıkarlara sahip çeşitli katmanlardan oluşmaktadır. Siyaset biliminde alt-orta-üst (proletarya-burjuvazi) sınıf(ları), uluslararası ilişkiler disiplinde ise çevre-yarı çevre-merkez ülkeler şeklinde kategorize edilen bu katmanlı yapı ise bir yandan kapitalist üretim ilişkilerinin, diğer yandan da gene bu ilişkilerden beslenen küresel işbölümü kurallarının ürünüdür. Çünkü sınıf çatışması toplumsal değişimin ve toplumsal gerçekliğin temel nedenini oluşturur. Öyle ki, her ülkenin dış politikası da, aralarında uzlaşmaz çıkarlar bulunan iki temel sınıfın birbirleriyle süren amansız mücadelesi ile, birbirleri içerisinde de çıkar çatışmaları bulunabilen sınıf içi mücadelelerin izlerini taşımaktadır. Dolayısıyla dış politika, hâkim ve genel eğilimin aksine, toplumda egemen sınıfın *daha çok* damgasını taşıyan, egemen sınıfın çıkarlarının gerektirdiği dış politik yönelişler şeklinde beliren bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma da, dış politikanın toplumdan yalıtık değil, aksine topluma (bünyesindeki çıkar çatışmalarına, vektörler toplamına) yapışık bir politik uzam olduğunu gözler önüne sermiştir.

Çalışma, ardından Türk dış politikası özelinde değerlendirmelerde bulunmuştur. Hatta denilebilir ki bu çalışma, daha da detaya inerek, kapitalist dünya sisteminin gerçekliklerini kendi bünyesine taşımaktan başka bir anlamı ifade etmeyen modernleşme sürecindeki Türkiye'nin dış politik yönelişlerini ve bu yönelişlerin özellikle merkez sağ partilerin iktidar olduğu dönemlerdeki izleklerini ve ritmini incelemiştir. Bu yüzden genel olarak Türk sağ, özel olarak ise merkez sağ olarak ifade edilen siyasi gelenek epistemolojik ve ontolojik olarak sunulmuştur. Bu çalışma, Türkiye'deki merkez sağın epistemolojik temelini, Osmanlı modernleşmesinin taçlandığı bir dönemi ifade etmesi anlamıyla belirli bir sürerliğin, ondan farklılaşan biçim ve temposu itibarıyla da belirli bir sürmezliğin izlerini taşıyan Kemalizmin kültüralist bir eleştirisine dayandırmıştır. Beraberinde Türkiye'deki merkez sağın ontolojik temelini ise ülkenin üretim ilişkilerindeki birikime, dünya kapitalizminin izleşine ve uluslararası konjonktürün özelliklerine göre olgunlaşan sınıflar arasındaki mücadelede egemen sınıfa (burjuva sınıfı) dayandırmıştır. Öyle ki, Türkiye'deki merkez sağın, ciddi bir politik figür olarak ilk kez karşımıza çıkması, Cumhuriyetin kuruluşundaki iktidar bloğunun bileşenlerinden olan ticaret burjuvazisi ile toprak

burjuvazisinin, İkinci Dünya Savaşı'nın vurgun ekonomisinin yarattığı altüst oluştan doğrudan siyasal iktidara talip olmasına yol açacak kadar güçlenmesiyle söz konusu olmuştur. İşte, Türkiye'deki merkez sağ gelenek de söz konusu ticaret burjuvazisi ve toprak ağalarının siyasal iktidar perspektifine sahip olmalarının birer ifadesidir. Bir diğer ifadeyle merkez sağ partiler, olağanüstü koşullarda gücüne güç katarak siyasal iktidar perspektifine sahip olan egemen sınıfın doğrudan iktidara sahip olmasını sağlayacak olan bir dolayımından başka bir şey değildir.

Türk sağ, uzun bir süredir Türk siyasi hayatının sabit bir figürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerek DP, gerek AP gerekse de ANAP zihniyet dünyası açısından sağ 'geleneğin' içerisinde yer alan partilerdir. Çalışmanın üzerine yoğunlaştığı bu üç parti ise Türk sağının, gerek dış politika gerekse de iç politikada siyasi söylem ve edimde bir devamlılık taşıdığını gözler önüne sermiştir. Gerçekten de bu üç parti 'geleneği' teşkil eden, hülasası olarak kabul edilebilen partilerdir. Türkiye'de merkez sağ olarak tarif edebileceğimiz bu partiler, dış politikada ABD'yi, benzer çıkarları paylaşan ve ortak tehdit algılamaları olan bir ülke, dolayısıyla doğal bir müttefik olarak görmüştür. ABD-SSCB, Türkiye'deki merkez sağ partiler için dış politika çerçevesinin temel kategorilerini oluşturmuştur. ABD, bu şablon içerisinde yer alırken, SSCB bu şablonun dışarısında tutulmuştur. Bir başka ifadeyle söyleyecek olursak, siyasi pragmatizmi temel almaları itibarıyla de bir devamlılık hattını temsil eden merkez sağ partiler, SSCB'yi sadece ABD'den bekledikleri maddi desteği göremedikleri takdirde bir alternatif olarak görmüşken, ABD'yi iyi ilişkilerin daim, kötü ilişkilerin istisnai olduğu tarihsel bir müttefik olarak görmüştür. Bu yüzden merkez sağın SSCB'yle ilişkisi, ABD'yle sürdürülen iyi ilişkiler arasındaki kısa uğraklar iken, ABD'yle ilişkisi SSCB'ye değinmeksizin de açıklanabilecek bir hüviyettir. Zira merkez sağın ve temsil ettiği egemen sınıfların ABD'yle ilişkisi, herhangi bir karşıtlık olmadan da birbiriyle bağdaşır niteliktedir. Yani Türkiye'de merkez sağ siyasi gelenek, ABD'nin etkisine, hatta kendisine tanım icabı açık olmuştur, olmaktadır.

Kapitalizme geç eklemlenmiş bir ülkenin, sanayide değil ticarete uzmanlaşmış, dolayısıyla komprador niteliğindeki burjuvazisi için dünya kapitalizminin baş aktörü olarak ABD, alternatifi düşünülemez bir "iş ortağı" niteliğindedir. Nitekim Türkiye'deki

egemen sınıfın temsilcisi olan merkez sağ partiler de, dayandıkları toplumsal temele paralel bir dış politika izlemiştir. Sermaye çevrelerinin sözcüleri olarak karşımıza çıkan merkez sağ partiler, ABD’yi uzun vadeli stratejik müttefik olarak görmüş, SSCB’yi kısa vadeli kimi “sendeleyici” politikalarla ele almıştır. Bu çerçevede ABD’nin Türkiye’yi ekonomik sistem içerisinde “Avrupa’nın Manavı”, siyasi sistem içerisinde NATO’nun ileri karakolu olarak görmesi ile Türkiye’de merkez sağ partilerin iktisaden “tarımda ihtisaslaşma” politikasından, dışarıda SSCB’ye, içeride ise Sovyet Sosyalizmiyle özdeşleştirdiği solcuları paralyze etmesine, oradan da Körfez Savaşı’nda ülkesindeki üsleri kullanıma açmasına kadar pek çok politika, bu ilişkinin sistematik ve tutarlı bir nitelik arz ettiğini gözler önüne sermektedir. Merkez sağın izlediği serbest piyasa ve tarıma dayalı büyüme politikaları, iktisaden İkinci Dünya Savaşı’ndan itibaren bu sefer ABD liderliğinde sürdürülen dünya kredi sistemine borçlanarak sürmüş, bu borçlanma ise siyaseten derin bir bağımlılık ilişkisi yaratmıştır. Pratikteki bu tür politikaların teorikteki meşruiyet gerekçesi ise “dış yardım olmaksızın ekonomik kalkınma olamayacağı” ve “NATO üyeliği ve ABD müttefikliği olmaksızın ülke topraklarının korunamayacağı” şeklinde olmuştur. Ancak birbirinin olumlayan her iki söylem de ideolojik mahiyettedir. Zira bu söylemlerin meşru gördüğü politikalar, dış kaynaklara endekslenen bir ekonomi ve karar alma yetisi uluslararası sermayeye kayan bir dış politika doğurmuştur. Böylece, ekonominin siyasetten bağımsız aktörlere/özerk kurumlara tahvil edilmesine benzer bir şekilde dış politika da, siyaseten hesap sorulması mümkün olmayan uluslararası sermayenin taleplerine endekslenmiştir.

KAYNAKÇA

- Aaron T. Beck, G. E. (2011). *Anksiyete Bozuklukları ve Fobiler*. (V. Öztürk, Çev.) İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Acar, M. (2006). DB: Dünya Bankası. *Uluslararası Örgütler ve Türkiye*. içinde Konya: Çizgi Kitabevi.
- Acar-Savran, G. (2011). "Öz"lerin Reddinden Sınıf Politikasının Reddine. A. G. M. Nedim Sualp içinde, *Sınıf İlişkileri*. Ankara: Bağlam Yayıncılık.
- Acar-Savran, G. (2006). *Özne-Yapı Gerilimi*. İstanbul: Kanat Kitap.
- Açıkel, F. (2009). Devletin Manevi Şahsiyeti ve Ulusun Pedagojisi. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Milliyetçilik* (s. 120). içinde İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ağtaş, Ö. (2007). Orta'nın Solu: İsmet İnönü'den Bülent Ecevit'e. M. Belge içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* (Cilt Sol). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ahmad, F. (2011). Cumhuriyet Türkiye'sinde Siyaset ve Siyasi Partiler. R. Kasaba içinde, *Türkiye Tarihi 1839-2010: Modern Dünyada Türkiye* (Z. Bilgin, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Ahmet H. Köse, E. Y. (1998). Dışa Açılma Sürecinde Türkiye Ekonomisinin Dinamikleri: 1980-1997. *Toplum ve Bilim Dergisi* (77).
- Akal, C. B. (2006). Hukuka Karşı Haklar Spinoza'da Yerellik/Evrensellik Sorunu. *Yeni Devlet Yeni Siyaset* (21).
- Akalın, C. (2003). *Soğuk Savaş ABD ve Türkiye-1*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Akbal, İ. (2011). Doğa Hukukçularından Hegel'e Sivil Toplum Devlet İlişkileri: Sivil Toplum'un Siyasal Anlamından Kurtuluşu. *Muhafazakar Düşünce Dergisi* (29-30), 53.

- Akçam, T. (2009). *Türk Ulusal Kimliği Üzerine Bazı Tezler* (Cilt Milliyetçilik Cildi). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akçura, B. (2012). *Olay Yargıya İntikal Etmiştir!* Ankara: İmge Kitabevi.
- Akgönül, S. (2007). *Türkiye Rumları*. (C. Gürman, Çev.) İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Akın, Y. (2007). Uluslararası Etkileşim Yapısı İçinde Türkiye Sol Hareketinin Önemli Polemikleri. M. Belge içinde, *Modern Türkiyede Siyasi Düşünce Sol* (Cilt Sol). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akşin, S. (1971). İttihat ve Terakki Üzerine. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* , XXVI, 154-155.
- Aktar, A. (2006). *Türk Milliyetçiliği, Gayrimüslimler ve Ekonomik Dönüşüm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aktar, A. (2012). *Varlık Vergisi ve "Türkleştirme" Politikaları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Alain Badiou, S. Z. (2011). *Bir İdea Olarak Komünizm*. (E. K. Ahmet Ergenç, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Albayrak, M. (2004). *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Aldıkaçtı, O. (1970). *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi yayınları.
- Alpan, A. S. (2012, Mart). *Marksist Leninist Araştırma Merkezi*. 10 23, 2012 tarihinde <http://mlam.tkp.org.tr/makaleler/ge-mi-siyasal-yeniden-retimi-olarak-tarih-tarihle-y-zle-mek-s-ylemi-aytek-soner-alpan> adresinden alındı
- Althusser, L. (2003). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. (A. Tümertekin, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.

- Altınsoy, M. (2011). Kerkük ve Musul'un acısına dayanamadı. (F. Uğur, Röportajı Yapan) Zaman Kitap. İstanbul.
- Amin, S. (2004). *Liberal Virüs*. Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı.
- Anastassiadis, A. (2012, 03 20). The Greek State: Its Past and Future. (N. Delalande, Röportajı Yapan)
- Anderson, B. (2011). *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. (İ. Savaşır, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Antlaşması, B. M. (tarih yok). *Birleşmiş Milletler Kurucu Antlaşması*. 05 03, 2013 tarihinde Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü: http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktarafli-soz/bm/bm_01.pdf adresinden alındı
- Arat, Y. (2001). *Group-Differentiated Rights and The Liberal Democratic State: Rethinking The Hardscarf Controversy in Turkey*. 11 09, 2012 tarihinde <http://www.pols.boun.edu.tr/uploads%5Cfiles%5C853.pdf> adresinden alındı
- Arat, Y. (2008). Süleyman Demirel. S. S. Metin Heper içinde, *Türkiye'de Liderler ve Demokrasi* (Z. Bilgin, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Arcayürek, C. (2007). *Derin Devlet: 1950-2007*. İstanbul: Detay Yayıncılık.
- Arı, M. (2012). Türk Sağının Demokrasi Anlayışı: Altmış Yıllık Süreç. İ. Ü. Fakültesi (Dü.), *Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi II*. içinde II, s. 707-716. Malatya: İnönü Üniversitesi Basım Yayım.
- Arı, T. (2007). *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Arı, T. (2008). *Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*. Bursa: Marmara Kitap Merkezi/MKM Yayıncılık.
- Armaoğlu, F. (2010). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*. İstanbul: Alkım Kitabevi.

- Armaoğlu, F. (1991). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Armaoğlu, F. (1991). *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri (Açıklamalı)*. Ankara: AKDITYK Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Atatürk, M. K. (2013). *Nutuk*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Atatürk, M.K. (1997). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Atılğan, G. (2007). Behice Boran. M. Belge içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* (Cilt Sol). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Atılğan, G. (2009). *Behice Boran*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Atılğan, G. (2006). Türkiye Sosyalist Hareketinde Parlamenter Mücadelenin Farklı Kavranışları. *Türkiye İşçi Partisi Parlamento'da 40. Yıl* (s. 26-34). İstanbul: TÜSTAV.
- Aughey, A. (1992). *The Conservative Political Tradition in Britain and United States*. New Jersey: Dickinson University Press.
- Aybet, G. (1999). NATO's New Missions. *Perceptions* , 4 (1).
- Aybet, G. (2012). The Evolution of NATO's Three Phases and Turkey's Transatlantic Relationship. *Perceptions* (XVII).
- Aydemir, Ş. S. (1993). *İkinci Adam: İsmet İnönü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydın, M. (1997). Cacophony in the Aegean. *Contemporary Turkish-Greek Relations*”, *Turkish Yearbook of International Relations* (27).
- Aydın, M. (2004). *Turkish Foreign Policy Framework and Analysis*. Ankara: the Center for Strategic Research (SAM).
- Aydın, M. (2004). Uluslararası İlişkilerin Gerçekçi Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği. *Uluslararası İlişkiler Dergisi* , 1 (1).

- Ayhan, S. (2008). Türk Romanında Azınlıklar (1872-1950). *Türk Romanında Azınlıklar (1872-1950)* (38) . Bursa: Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Aylin Özman, S. C. (2011). Siyasal Tahayyülde Devletin Belirleyiciliği: Metin Heper Çalışmaları Üzerine Bir İnceleme. *Doğu Batı Dergisi: Türk Düşünce Serüveni: Geç Aydınlanmanın Erken Aydınları* (16).
- Bağcı, H. (2001). *Türk Dış Politikası'nda 1950'li Yıllar*. Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık.
- Balcı, A. (2007). Diskors ve Pratik Olarak Dış Politika. *Uluslararası İlişkiler Dergisi* , 4 (14), 68.
- Balibar, E. (2007). Sınıf Mücadelesinden Sınıfsız Mücadeleye Mi? I. W. Etienne Balibar içinde, *Irk, Ulus, Sınıf*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Banarlı, N. S. (2007). *Devlet ve Devlet Terbiyesi*. İstanbul: Kubbealtı Dizgi Merkezi.
- Barkan, Ö. L. (1975). *Türkiye'de Din Devlet İşlerinin Tarihsel Gelişimi*. Ankara: T.T.K. Yayınları.
- Barlas, M. (2000). *Turgut Özal'ın Anıları*. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Barr, J. (2012). *A Line in the Sand: The Anglo-French Struggle for the Middle East 1914-1948*. New York: Norton.
- Barutçu, F. A. (1977). *Siyasi Anılar: 1939-1954*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Başaran, N. (2012). İkinci Cumhuriyetin Tarihi de Yeniden Yazılırken. *Gelenek Dergisi* (114).
- Başaran, N. (2012). Türkiye'de Modernleşmenin Faili Bürokrasi Mi Burjuvazi Mi? Türkiye Burjuvazisinin Doğuşu ve Modernleşmenin Sınıfsal Temelleri Üzerine. *Gelenek* , 44.
- Başgil, A. F. (1985). *Komünizme Karşı Mücadele Dergisi* , 123-124.
- Başkaya, F. (2010). *Paradigmanın İflası*. Ankara: Özgür Üniversite Yayınları.

- Bayındır, G. (2009). *Akıntıya Karşı... Behice Boran*. İstanbul: Yazılama Yayınevi.
- Bayramoğlu, S. (2005). *Yönetişim Zihniyeti*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bektaş, A. (1993). *Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi, CHP ve AP: 1961-1980*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Bektaş, A. (1998). Türk Siyasal Demokrasisi, Sorunlar ve Nedenleri. *Yeni Türkiye Dergisi, Cumhuriyet Özel Sayısı II* (23-24).
- Belge, M. (2006). *Linç Kültürünün Tarihsel Kökeni: Milliyetçilik*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Belge, M. (2011). *Militarist Modernleşme*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Benetton, P. (1991). *Muhafazakârlık*. (C. Akalın, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Beriker, N. (2009). Uyuşmazlıkların Barışçıl Çözümü ve Liberal Uluslararası İlişkiler Kuramı: Dış Siyaset Araçlarına Bütüncül Bir Yaklaşım. N. Beriker içinde, *Çatışmadan Uzlaşmaya Kuramlar, Süreçler ve Uygulamalar*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Berkes, N. (2012). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Berman, M. (2006). *Katı Olan Her şey Buharlaşıyor*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bilbilik, E. (2008). *Amerikan Kuşatması*. İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Bilecen, T. (2010, Temmuz). Birikim Dergisi'nde Demokrasi Algısı: Türkiye'nin Sorunlarına Sosyalist Bir Yaklaşım. 143. Sakarya.
- Bilgiç, S. (2002). *Hatıralar*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Bilgin, N. (1994). *Sosyal Bilimlerin Kavşağında Kimlik Sorunu*. İzmir: Ege Yayıncılık.
- Birnbaum, N. (1988). *Radical Renewal: The Politics of Ideas in Modern America*. New York: Pantheon.

- Bobbio, N. (1994). *Bir Politik Ayırımın Anlamı Sağ ve Sol*. (Z. Yılmaz, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.
- Boer, L. (2004). Struggling With -isms: Occidentalism, Liberalism, Eurocentrism, Islamism. *Third World Quarterly*, 8 (25).
- Bonefeld, W. (1993). *The Recomposition of the British State During the 1980s*. Dartmouth Pub Co.
- Bora, T. (2013, 06 12). *Başbakan Kendine Bir Millet Seçiyor*. 06 12, 2013 tarihinde <http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=967>:
<http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=967> adresinden alındı
- Bora, T. (1997). Cumhuriyetin İlk Döneminde Millî Kimlik. N. Bilgin içinde, *Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Bora, T. (2001). Politik Otoritaryenizm ve Sadettin Tantan. *Birikim Dergisi* (141), 15.
- Bora, T. (1999). *Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakarlık, İslamcılık*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Bora, T. (2002). Türkiye'de Siyasi İdeolojilerde ABD/Amerika İmgesi. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* (Cilt Modernleşme ve Batıcılık). içinde İstanbul: İletişim Yayınları.
- Boran, B. (1970). *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Boran, B. (2010). *Yazılar, Konuşmalar, Söyleşiler, Savunmalar* (Cilt 3). İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları.
- Boratav, K. (2010). *Emperyalizm, Sosyalizm ve Türkiye*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Boratav, K. (1995). *İstanbul ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Boratav, K. (2010). *Türkiye İktisat Tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi.

- Boratav, K. (1990). Türkiye'de Devlet, Sınıflar ve Demokrasi: Çağlar Keyder'in Düşündürdükleri. *Marksizm ve Gelecek* (3), 64.
- Bostanoğlu, B. (2008). *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Bostanoğlu, B. (1998). Uluslararası Politikada Kuramın Gerekliliği: Türk-Amerikan İlişkilerine Eleştirel Bir Bakış. İ. Dağı içinde, *Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge University Press.
- Bölükbaşı, S. (2001). *Barışçı Çözumsuzlük*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Bröckling, U. (2008). *Disiplin: Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Brzezinski, Z. (2000). *Büyük Çöküş*. (G. P. Gül Keskil, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Buğra, A. (1997). *Devlet ve İşadamları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Burnham, P. (2000). Globalisation, depoliticisation and 'modern' economic management. K. P. Werner Bonefeld içinde, *The Politics of Change : Globalization, Ideology, and Critique*. New York: Palgrave.
- Bülent Alırıza, B. A. (2012). *U.S. - Turkish Relations: A Review At The Beginning of The Third Decade of The Post-Cold War Era*. Ankara: Center for Strategic Research (SAM).
- Callinicos, A. (1995). *Making History: Agency, Structure, and Change in Social Theory*. Haymarket Books.
- Camiller, P. (1987). Atlantik Düzeninde İspanyol Sosyalizmi. Kolektif içinde, *Dünya Sorunları Dizisi - 4* (R. Sarıali, Çev., s. 139). Alan Yayıncılık.
- Can, B. B. (2000). *Demiryolundan Petrole Chester Projesi (1908-1923)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- Can, O. (2010). *Güler Yüzlü Frankoculuğun Dramı*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Carothes, T. (1997). Democracy. *Foreign Policy* (107).
- Cem, İ. (2008). *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Cengiz, O. K. (2012, 10 26). <http://www.radikal.com.tr>. 11 24, 2012 tarihinde <http://www.radikal.com.tr>:
<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalYazar&ArticleID=1105450&Yazar=ORHAN-KEMAL-CENGİZ&CategoryID=99> adresinden alındı
- Charb, D. B. (2010). *Marx-Kullanım Kılavuzu*. (V. Yalçıntoklu, Çev.) İstanbul: Habitus Kitap.
- Chatterjee, P. (2002). *Ulus ve Parçaları*. (İ. Çekem, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Churchill, W. S. (1986). *The Second World War, Volume 6: Triumph and Tragedy*. Mariner Books.
- Cizre, Ü. (1996). Liberalism, Democracy and the Turkish Centre-Right: The Identity Crisis of the True Parh Party. *Middle Eastern Studies* , 32.
- Cizre, Ü. (2005). *Muktedirlerin Siyaseti Merkez Sağ-Ordu-İslâmcılık*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Clarke, S. (2004). *Devlet Tartışmaları*. (İ. Yıldız, Çev.) İstanbul: Ütopya Yayınevi.
- Colas, A. (2007). Neoliberalizm, Küreselleşme ve Uluslararası İlişkiler. D. J. Alfredo Saad-Filho içinde, *Neoliberalizm: Muhalif Bir Çelişki* (T. Ö. Şeyda Başlı, Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.
- Connolly, W. E. (1995). *Kimlik ve Farklılık: Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm Önerileri*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Copeaux, E. (1998). *Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*. Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- Çağaptay, S. (2009). *Türkiye'de İslâm, Laiklik ve Milliyetçilik*. (Ö. Bircan, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çağlar, D. (2008). *Hayali Komünizm*. İstanbul: Berfin Yayınları.
- Çaha, Ö. (2007). *Aşkın Devletten Sivil Topluma*. İstanbul: Plato Film Yayınları.
- Çaha, Ö. (1998-1999). İdeolojik Kamusalın Sivil Kamusala Dönüşü. *Doğu Batı Dergisi* .
- Çaha, Ö. (2008). *Sivil Toplum, Aydınlar ve Demokrasi*. İstanbul: Plato Film Yayınları.
- Çaha, Ö. (2001). The Inevitable Coexistence of Civil Society and Liberalism:. *Journal of Economic and Social Research* , 40.
- Çakır, R. (1991). *Ayet ve Slogan: Türkiye'de İslami Oluşumlar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Çavdar, T. (1992). *Türkiye'deki Liberalizm: 1860-1990*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Çavuşoğlu, H. (2009). Türk Siyasi Hayatında Merkez Sağ Çizginin Tarihi. *Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 19 (2), 266.
- Çaylak, A. (2008). Autocratic or Democratic? A Critical Approach to Civil Society. *Journal of Economic and Social Research* , 116-117.
- Çetin, H. (2003-2004). Gelenek ve Değişim Arasında Kriz: Türk Modernleşmesi. *Doğu Batı Dergisi: Modernliğin Gölgesinde: Gelenek* .
- Çoban, B. (2002). Söz ve Eylem. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* (12), 827-845.
- Çulhaoğlu, M. (2002). *Binyıl Eşiğinde Marksizm ve Türkiye Solu*. İstanbul: YGS Yayınevi.

Çulhaoğlu, M. (2010, 09 24). *Birgün Gazetesi*. 06 18, 2013 tarihinde http://www.birgun.net/writer_index.php?category_code=1262359858&news_code=1285333784&year=2010&month=09&day=24#.Uc4rVPn0Flg:
http://www.birgun.net/writer_index.php?category_code=1262359858&news_code=1285333784&year=2010&month=09&day=24#.Uc4rVPn0Flg adresinden alındı

Çulhaoğlu, M. (2010, 09 03). *Birgün Gazetesi*. 06 18, 2013 tarihinde http://www.birgun.net/writer_index.php?category_code=1262359858&news_code=1283515221&year=2010&month=09&day=03#.UdbGSfn0GgR adresinden alındı

Çulhaoğlu, M. (2001). Devlet, Sivil Toplum ve Demokratikleşme. *Sivil Toplum: Devletin Büyümesi* (s. 21). içinde İstanbul: YGS Yayınları.

Çulhaoğlu, M. (2012, 06 23). <http://haber.sol.org.tr/yazarlar/metin-culhaoglu/indirgemeyip-de-ne-yapalim-56143>. 12 2012, 12 tarihinde SoL Portal: <http://haber.sol.org.tr/yazarlar/metin-culhaoglu/indirgemeyip-de-ne-yapalim-56143> adresinden alındı

Çulhaoğlu, M. (2011, 01 30). <http://www.birgun.net>. 11 24, 2012 tarihinde <http://www.birgun.net>:
http://www.birgun.net/sunday_index.php?news_code=1296394600&year=2011&month=01&day=30 adresinden alındı

Çulhaoğlu, M. (2006). Kapitalist Devlet Tartışmaları: İleri Adımlar İçin Gerekli Zemin. *Gelenek Dergisi* (86).

Çulhaoğlu, M. (2012). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Modernleşme: Elitlerin Zorlaması mı? *Gelenek* (117), 12.

Çulhaoğlu, M. (2002). Türkiye'de Sosyalist Düşüncenin Doğuşu: Konjonktürün Başatlığı. *Praksis Dergisi* (6).

Dağı, Z. (2002). *Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika: Rusya'nın Dönüşümü*. İstanbul: Boyut Kitapları.

David D. Laitin, R. B. (2008). Etnik ve Milliyetçi Şiddet. *Doğu Batı* (44).

- David, H. (2006). *Postmodernliğin Durumu*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Davutoğlu, A. (2009). *Küresel Bunalım*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Davutoğlu, A. (2003). *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Değer, M. E. (2006). *CIA, Kontrgerilla ve Türkiye*. İstanbul: Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları.
- Demirel, T. (2004). *Adalet Partisi: İdeoloji ve Politika*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demirel, T. (2011). *Türkiye'nin Uzun On Yılı*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Demiröz, D. (2007). *Savaştan Barışa Giden Yol*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Denktaş, R. R. (2005). *Karkut Deresi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Detienne, M. (2012). *Hakikatin Efendileri*. (A. Beyaz, Çev.) İstanbul: Pinhan Yayınevi.
- Diken, B. (2009). *Nihilizm*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Dinler, D. (2003). Türkiye'de Güçlü Devlet Geleneği Tezinin Eleştirisi. *Praksis Dergisi*.
- Dize, Z. (2007). Sınıfsız Bir Dünya İçin Dünya Devrimini, Dünya Devrimi İçin Enternasyonal Mücadeleyi Sabote Eden Bölücü Zehir: Yurtseverlik. F. Başkaya içinde, *Milliyetçilik, Yurtseverlik ve Sol*. Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı.
- Dodd, C. H. (1979). *Democracy and Development in Turkey*. England: Eothen Press.
- Doğan, E. (2006). 1965-1969 TİP ve PARLAMENTO ÇALIŞMALARI. *Türkiye İşçi Partisi Parlamento'da 40. Yıl* (s. 21-25). İstanbul: TÜSTAV.
- Doğan, Ö. (2002). Türkiye'de Pozitivizm ve Siyaset. M. G. Tanıl Bora içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Doğan, Y. (1985). *Dar Sokakta Siyaset: 1980-1983*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Dowd, D. (2008). *Kapitalizm ve Kapitalizmin İktisadı*. (C. Gerçek, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Dönmez, R. Ö. (2011). Yeni Siyasetin Kodları ve Ortadoğu'daki Devrimler: Gerçekten Devrim Mi? *ORSAM: Ortadoğu Analiz*, 3 (30).
- Durgun, S. (2011). *Memalik-i Şahane'den Vatan'a*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Duverger, M. (1970). *Siyasi Partiler*. (E. Özbudun, Çev.) Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Dündar, C. (Yöneten). *Körfez Savaşı Belgeseli* [Sinema Filmi].
- Dündar, F. (2008). *Modern Türkiye'nin Şifresi: İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dworkin, D. (2012). *Sınıf Mücadeleleri*. (U. Özmakas, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ebru Deniz Ozan, G. D. (2009). Devlet-Sivil Toplum: "Dikotomik" Yaklaşım Versus Ekonomi-Politik Yaklaşım. M. K. Coşkun içinde, *Yapı, Pratik, Özne*. Ankara: Dipnot Kitabevi.
- Engels, F. (1967). *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*. (K. Somer, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- Engels, F. (1995). *Anti-Dürhing*. (K. Somer, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- Engels, F. (2011). *Tarihte Zorun Rolü*. (S. Erdoğan, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- Engin, F. (1975). *Uluslararası Politika Stratejileri*. İstanbul: Güney Matbaası.
- Enloe, C. (2006). *Manevralar*. (S. Çağlayan, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Enneli, Ç. (2010). Türkiye'de Gayrimüslim Azınlıklar ve Milliyetçilik: Bir Kavramsallaştırma Denemesi. P. E. Rasim Özgür Dönmez içinde, *Türkiye'de Kesişen-Çatışan Dinsel ve Etnik Kimlikler*. İstanbul: Say Yayınları.

- Ercan, F. (2007, 02 06). *Sınıftan Kaçış: Türkiye'de Kapitalizmin Analizinde Sınıf Gerçekliğinden Kaçış Üzerine*. 11 14, 2012 tarihinde <http://fuatercan.wordpress.com>:
<http://fuatercan.wordpress.com/2007/02/06/siniftan-kacysturkiyede-kapitalizmin-analizinde-synyf-gerceklidhinden-kacyth-uzerine/> adresinden alındı
- Ercan, F. (2003). Türkiye'nin Kalkınma Seçeneklerinin Eleştirisi ve Alternatif Bir Çerçeve. *Kongreler Dizisi, 14*.
- Erdoğan, M. (2004). Muhafazakârlık: Ana Temalar. *Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu*. içinde İstanbul: AK Parti Yayınları.
- Erdost, M. (1969). *Türkiye Sosyalizmi ve Sosyalizm*. Ankara: Sol Yayınları.
- Ereker, F. (2010). Dış Politika ve Kimlik: İnşacı Perspektiften Türk Dış Politikasının Analizi. Ankara.
- Erhan, Ç. (2008). ABD ve NATO'yla İlişkiler. B. Oran içinde, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erhan, Ç. (1996). *Beyaz Savaş Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Eriş, O. (1996). Körfez Krizi ve Türkiye'de Karar Alma Mekanizmaları. F. Sönmezoğlu içinde, *Değişen Dünya ve Türkiye*. Ankara: Bağlam Yayınları.
- Eroğul, C. (2003). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Erol Mütercimler, M. K. (2004). *Düşler ve Entrikalar: Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Ersanlı, B. (2012, 07 23). *Aykırı Sorular*. (E. Aysever, Röportajı Yapan) İstanbul: CNN Türk.
- Esirci, Ş. (1967). *Menderes Diyor Ki*. İstanbul: Demokrasi Yayınları.

- Fenton, S. (2001). *Etnisite, Irkçılık, Sınıf ve Kültür*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Feyzioğlu, T. (1957). *Demokrasiye ve Diktatörlüğe Dair: Memleket Meseleleri Hakkında Düşünceler*. İstanbul.
- Fırat, M. (2008). Yunanistan'la İlişkiler. B. Oran içinde, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (Cilt I: 1919-1980). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fontaine, A. (1968). *History of the Cold War: From the October Revolution to the Korean War*. Pantheon Books.
- Forde, S. (1995). International Realism and the Science of Politics: Thucydides, Machiavelli, and Neorealism. *International Studies Quarterly* .
- Frey, F. (1965). *The Turkish Political Elite*. Cambridge: M.I.T. Press.
- Friedman, T. L. (2005). *The World Is Flat: A Brief History of the Twenty-first Century*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Fülberth, G. (2008). *Kapitalizmin Kısa Tarihi*. (S. Usta, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Gaddis, J. L. (2008). *Soğuk Savaş: Pazarlıklar, Casuslar, Yalanlar, Gerçek*. (D. Cenkçiler, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gadkar-Wilcox, W. W. (tarih yok). *The Question of Historical Perspective in World Historical Analysis*. 01 2013, 05 tarihinde World History Connected: http://worldhistoryconnected.press.illinois.edu/9.3/forum_gadkar-wilcox_final.html adresinden alındı
- Gazioğlu, A. C. (1990). *The Turks In Cyprus: A Province Of The Ottoman Empire 1571 - 1878*. London: K.Rustem & Brother Published .
- Gellner, E. (2012). *Milliyetçiliğe Bakmak*. (S. Ö. Simten Coşar, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

- Gellner, E. (2008). *Uluslar ve Ulusçuluk*. (G. G. Büşra Ersanlı, Çev.) Adıyaman: Hil Yayınları.
- George A. Lopez, M. S. (1989). *International Relations Contemporary Theory and Practice*. Washington: A Division of Congressional Inc.
- George Haupt, P. D. (1977). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalist Hareketler*. (T. Artunkal, Çev.) İstanbul: Gözlem Yayınları.
- Gerger, H. (2012). *Türk Dış Politikasının Ekonomi Politikası*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Gevgilili, A. (1981). *Yükseliş ve Düşüş*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Giddens, A. (2009). *Sağ ve Solun Ötesinde*. (S. Y. Müge Sözen, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Giritli, İ. (1969). *Fifty years of Turkish political development 1919-1969*. İstanbul: İstanbul, Fakülteler Matbaası.
- Gowan, P. (2004). American Lebensraum. *New Left Review* .
- Göle, N. (2000). Modernist Kamusal Alan ve İslami Ahlak. N. Göle içinde, *İslamın Yeni Kamusal Yüzleri*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Gözen, R. (2009). *İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türk Dış Politikası*. Ankara: Palme Yayıncılık.
- Gözen, R. (2001). Türk-Amerikan İlişkileri ve Türk Demokrasisi: 'Realist Bağlantı'. İ. D. Şaban H. Çalış içinde, *Türkiye'nin Dış Politik Gündemi Kimlik, Demokrasi, Güvenlik*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Grew, J. C. (2005). *Gazi ve İsmet Paşa: Çalkantılı Dönem: 1922-1932*. Örgün Yayınları.
- Gülcan, S. (2004). Kıbrıs: Doğu Akdeniz'de Egemenlik Mücadelesi. B. D. Kemal İnât içinde, *Dünya Çatışma Bölgeleri*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Gülen, F. (2013). *Prizma-3*. İstanbul: Nil Yayınları.

- Güler, E. Z. (2008). Kadim Geleneğin Savunusundan Faydacılığa. B. Örs içinde, *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Günaysu, A. (2011). İttihat Terakki'den Cumhuriyete Azınlıklar. S. Ç. Fikret Başkaya içinde, *Resmî Tarih Tartışmaları-3*. İstanbul: Özgür Üniversite Kitaplığı.
- Gündüz, A. (1940). *Yayla Kızı*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Güney, A. (2008). Resmî Milliyetçilikten Popüler Milliyetçiliğe Geçiş: 1960 Sonrası Türk Sineması Üzerine Siyasal Bir Deneme. *Doğu Batı Dergisi: Milliyetçilik II*.
- Güngörmez, B. (2011). Modernleşme ve "Ara Kurumlar"ın Çöküşü. *Muhafazakar Düşünce Dergisi* (29-30).
- Gürbüz, V. (2003). The Iranian Revolution. *Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 4 (58), 109.
- Gürkan, N. (1998). *Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gürses, A. (1993). Emperyalizm ve Anti-Emperyalizm II. *Gelenek Dergisi* (43).
- Güzelsarı, S. (2007). *Küresel Kapitalizm ve Devletin Dönüşümü Türkiye'de Mali İdari Yeniden Yapılanma*. 03 23, 2013 tarihinde Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/1438/> adresinden alındı
- Habermas, J. *Modernity: As an unfinished project*. MIT Yayınları.
- Hacı, G. (2010). *Bizim Hep İnanmamızı İstediler: Ma'amin*. İstanbul: Destek Yayınevi.
- Hale, W. (2003). *Türk Dış Politikası: 1774-2000*. (P. Demir, Çev.) İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Hall, S. (1997). İdeoloji ve İletişim Kuramı. S. İrvan içinde, *Medya Kültür Siyaset* (s. 50). Ankara: Ark Yayınları.

- Hasgüler, M. (2003). Kıbrıslı Türklerin Kuşatılmışlık Hali. Ü. İ. Mehmet Hasgüler içinde, *Kıbrıs'ın Turuncusu*. İstanbul: Anka Yayınları.
- Hasgüler, M. (2005). *Kimin Adası? Kıbrıs'ın Akisi 1954-1968*. Ankara: Nobel Yayın.
- Hayri Kozanoğlu, N. G. (2008). *Neoliberalizmin Gerçek 100'ü*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hegel, G. W. (1996). *Philosophy of Right*. Prometheus Boks.
- Heper, M. (İstanbul). Bürokrasi. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* , 2.
- Heper, M. (1992). The Strong State as a Problem for the Consolidation of Democracy, Turkey and Germany Compared. *Comparative Political Studies* , 189.
- Heper, M. (2010). *Türkiye'de Devlet Geleneği*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Heper, M. (1998). Türkiye'de Unutulan Halk ve Birey. A. Ünsal içinde, *75 Yılda Tabaadan Yurttaş Doğru*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Heper, M. (2011). *Türkiye'nin Siyasal Hayatı*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Hobsbawm, E. J. (2010). *Milletler ve Milliyetçilik*. (O. Akınhay, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hobsbawm, E. (1996). *Kısa Yirminci Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı*. (Y. Alogan, Çev.) İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Hobsbawm, E. (2011). *Yeni Yüzyılın Eşiğinde*. (İ. Yıldız, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Holloway, J. (2003). Devlet ve Gündelik Mücadele. *Praksis Dergisi* .
- http://www.mfa.gov.tr/i_-turkiye_nin-uluslararası-güvenlik-perspektifi.tr.mfa. (tarih yok). 01 2013, 01 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. adresinden alındı

<http://www.radikal.com.tr>. (2012, 11 03). 11 2012, 03 tarihinde Radikal: <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1106421&CategoryID=78> adresinden alındı

Hyppolite, J. (2010). *Marx ve Hegel Üzerine Çalışmalar*. (D. B. Kılıç, Çev.) Ankara: Doğu Batı Yayınları.

İba, Ş. (2011). ABD'nin Siyasal İslam Politikaları ve Türkiye. F. Başkaya içinde, *Resmi Devlet Tartışmaları: 31 Mart'tan Günümüze "Gericilik" Söylemi* (Cilt 7). Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı.

İlhan Tekeli, S. İ. (2010). Savaşmayan Ülkenin Savaş Ekonomisi: Üretimden Tüketime Pamuklu Dokuma. S. İ. İlhan Tekeli içinde, *Cumhuriyetin Harcı*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

İlhan, A. (2005). *Hangi Sağ*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ilya Prigogine, I. S. (1984). *Order Out of Chaos*. New York: Bantam Books.

İnalcık, H. (1992). Halil Inalcik, 'Comments on "Sultanism": Max Weber's Typification of Ottoman Polity. *Princeton Papers on Near Eastern Studies* , 55.

İnalcık, H. (1993). *The Ottoman Empire - The Classical Age, 1300-1600*. Londra: Phoenix Yayınevi.

İncioğlu, N. K. (1995). Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları. A. Y. Ersin Kalaycıoğlu içinde, *Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim*. İstanbul: Der Yayınları.

İnsel, A. (1996). *Düzen ve Kalkınma Kısacasında Türkiye*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

İnsel, A. (2012). Güvenin Tesisinden Özgüven Patlamasına. *Birikim Dergisi* (283).

İnsel, A. (2005). *Hegemonyanın Yeni Dili Neo-liberalizm*. İstanbul: Birikim Yayınları.

İnsel, A. (2005). *Neo-Liberalizm: Hegemonyanın Yeni Dili*. İstanbul: Birikim Yayınları.

İnsel, A. (2012). *Türkiye Toplumunun Bunalımı*. İstanbul: Birikim Yayınları.

- İrem, N. (2006, Ocak-Temmuz). Muhafazakâr Edebî Tahayyülün Felsefî-Siyasal İmâları. *Pasaj Dergisi Dört Aylık Edebiyat Eleştirisi Dergisi* .
- İrketi, O. (2010). *Ricat Eden Cumhuriyet*. Ankara: Tan Kitabevi Yayınları.
- Isenberg, D. (1984). *The Rapid Deployment Force: The Few, the Futile, the Expendable*. 04 14, 2013 tarihinde The Rapid Deployment Force: The Few, the Futile, the Expendable: <http://www.cato.org/pubs/pas/pa044.html> adresinden alındı
- İsmail, S. (1988). *20 Temmuz Barış Harekatının Nedenleri, Gelişimi ve Sonuçları*. İstanbul: Kastaş Yayınları.
- Ives, P. (2011). *Gramsci'de Dil ve Hegemonya*. (E. Ekici, Çev.) İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Jack C. Plano, R. O. (1988). *The International Relations Dictionary*. Longman.
- Jessop, B. (2005). Kapitalist Devlete Dair Yeni Kuramlar. B. Jessop içinde, *Hegemonya, Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Jessop, B. (1985). *Nicos Poulantzas: Marxist Theory and Political Strategy*. London: Palgrave Macmillan.
- Jonathan Nitzan, S. B. (2000). Capital Accumulation: Breaking the Dualism of "Economics" and "Politics". E. b. Palan içinde, *In Global Political Economy: Contemporary Theories*. London: Routledge.
- Jusdanis, G. (1991). *Belaten Modernity and Aesthetic Culture: Inventing National Literature*. Minneapolis: Minnesota Üniversitesi Yayınları.
- Kadioğlu, A. (1999). *Cumhuriyet İradesi Demokrasi Muhakemesi Türkiye'de Demokratik Katılım Arayışları*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kahraman, H. B. (2006). *ABD Bu 11 Eylül'ü Çok Sevdi*. İstanbul: Agora Kitaplığı.

- Kahraman, H. B. (2009). *AKP ve Türk Sağı*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Kahraman, H. B. (2006). Post-Fenomenolojik Devlet Tasavvuru Hegelci ve Arendtçi Kısıtlamalar ve Yeni Bir Sivil Toplum İnşa Olanığı. *Yeni Devlet Yeni Siyaset* (21), 48.
- Kahraman, H. B. (2008, 06 02). *Sabah*. 05 11, 2013 tarihinde http://www.sabah.com.tr/Yazarlar/kahraman/2008/06/02/_Kemalizm_vakit_mi_bulmadi_:
http://www.sabah.com.tr/Yazarlar/kahraman/2008/06/02/_Kemalizm_vakit_mi_bulmadi_ adresinden alındı
- Kahraman, H. B. (2011). Türk Sosyalizminin Eleştirisi. *Doğu Batı Yayıncılık* , 46.
- Kaliber, A. (2005). Türkiye’de Güvenikleştirilmiş Bir Alan Olarak Dış Politikayı Yeniden Düşünmek: Kıbrıs Örneği. *Uluslararası İlişkiler Dergisi* , 2 (7).
- Kant, I. (2000). "Aydınlanma Nedir?" Sorusuna Yanıt. *Toplum ve Bilim Dergisi* .
- Kapani, M. (2010). *Politika Bilimine Giriş*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kara, N. (1984-1985). Türkiye’de Çok-Partili Sisteme Geçiş Kararları (1945). *Yapıt* (8), 68.
- Karadeli, C. (2003). 1989 Sonrası Dünya Düzeni. C. Karadeli içinde, *Soğuk Savaş Sonrasında Avrupa ve Türkiye*. Ankara: Ayraç Yayınları.
- Karaömerlioğlu, M. A. (1998). Bir Tepeden Reform Denemesi: "Çiftçi Topaklandırma Kanununun" Hikayesi. *Birikim Dergisi* (107).
- Karateke, H. (2004). *Padişahım Çok Yaşa - Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Merasimler*. İstanbul: Kitap.
- Karl Marx, F. E. (1999). *Felsefe Metinleri*. Ankara: Sol Yayınları.
- Karl Marx, F. E. (2010). *Komünist Manifesto*. (T. A. Nail Satlıgan, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Karpat, K. (2012). *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.

- Kasım, K. (2007). Soğuk Savaş Sonrası Dönemi Kıbrıs Sorunu. *Akademik Bakış Dergisi*, 1 (1).
- Kasım, K. (2009). *Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya*. Ankara: USAK Yayınları.
- Katsiaonis, R. (1996). *Labour, Society and Politics in Cyprus*.
- Kaymak, F. (1968). *Kıbrıs Türkleri Bu Duruma Nasıl Düştü?* İstanbul: Alpay Basımevi.
- Kazancı, M. (2009). *Kamuda ve Özel Kesimde Halkla İlişkiler*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Kazgan, G. (2012). *Tanzimattan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Keloğlu-İşler, E. (2007). Demokrat Parti'nin Halkla İlişkileri Üzerine Bir İnceleme. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi* (24).
- Kemal İnât, A. B. (2007). Dış Politika: Teorik Perspektifler. Z. Dağı içinde, *Uluslararası Politikayı Anlamak Ulus-Devlet'ten Küreselleşmeye*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Kerestecioğlu, İ. Ö. (2012). Korku ve Siyaset: Türk Sağının Ezberlerini Çözümlemek. G. G. İnci Özkan Kerestecioğlu içinde, *Türk Sağı, Mitler: Fetişler, Düşman İmgeleri*. İletişim Yayınları: İletişim Yayınları.
- Keser, U. (2009). Kıbrıs'ta Uygulanmakta Olan Kimiksizleştirme Politikaları ve Kıbrıs Türk Toplumuna Yansımaları. U. Keser içinde, *1. Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu Bildiri Kitabı*. Ankara: Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yayını.
- Kevin Bonnett, S. B. (2005). Thatcherizm'e Veda Mı? Neo-liberalizm ve "Yeni Zamanlar". B. Jessop içinde, *Hegemonya, Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Keyder, Ç. (1993). Türk Milliyetçiliğine Bakmaya Çalışırken. *Toplum ve Bilim Dergisi* (63).

- Keyder, Ç. (1979). Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Polisi. *New Left Review* (115), 50-51.
- Keyder, Ç. (2011). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Keyman, E. F. (2010). Globalization, Modernity and Democracy- Turkish Foreign Policy 2009 and Beyond. *Perceptions* (XV).
- Keyman, F. (2011). Şerif Mardin, Toplumsal Kuram ve Türk Modernleşmesini Anlamak. *Doğu Batı Dergisi: Türk Düşünce Serüveni: Geç Aydınlanmanın Erken Aydınları* (16).
- Keyman, F. (2000). *Türkiye ve Radikal Demokrasi: Geç Modern Zamanlarda Siyaset ve Demokratik Yönetim*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Kıbrıs Komünist Partisi. (tarih yok). 01 28, 2013 tarihinde <http://www.akel.org.cy>: <http://www.akel.org.cy> adresinden alındı
- Kılıçbay, M. A. (1999). *Dinin Fiziği, Demokrasinin Kimyası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kılıçoğlu, Ç. (2010). Albaylar Cuntası Döneminde Yunanistan Dış Politikası (1967-1974). Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Kiraz, S. (2012). Yabancılaşmanın Kökeni Üzerine. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* (12).
- Kısakürek, N. F. (2010). *Moskof*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Kışlalı, A. T. (2007). *Kemalizm, Laiklik ve Demokrasi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kışlalı, A. T. (2010). *Tanrı'yı Kim Kullanır*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Kızılyürek, N. (2003). Birinci Cumhuriyet'ten Yeni Kıbrıs'a. M. Kürkçügil içinde, *Kıbrıs: Dün ve Bugün*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kızılyürek, N. (2011). *Milliyetçilik Kıskaçında Kıbrıs*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Kızılyürek, N. (2011). *Paşalar ve Papazlar, Kıbrıs ve Hegemonya*. İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Kızılyürek, N. (2009). Rauf Denktaş ve Kıbrıs Türk Milliyetçiliği. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*. içinde İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kocabaşoğlu, N. (tarih yok). <http://www.ctf.edu.tr/stek/pdfs/47/4719.pdf>. 01 13, 2013 tarihinde <http://www.ctf.edu.tr/stek/pdfs/47/4719.pdf>: <http://www.ctf.edu.tr/stek/pdfs/47/4719.pdf> adresinden alındı
- Koçak, C. (2008). Siyasal Tarih (1923-1950). S. Akşin içinde, *Çağdaş Türkiye: 1908-1980*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Koçak, C. (2010). *Türkiye'de İki Partili Siyâsi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) İkinci Parti* (Cilt 1). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koçak, C. (1996). *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)* (Cilt 2). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kolektif. (1997). *Ülkücü Komando Kampları AP Hükümetinin 1970'te Hazırlattığı MHP Raporu*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Komsuoğlu, A. (2008). *Siyasal Yaşamda Bir Lider Süleyman Demirel*. İstanbul: Bengi Yayınları.
- Kongar, E. (2012). *ABD'nin Siyasal İslam'la Dansı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Koraltürk, M. (2011). *Erken Cumhuriyet Döneminde Ekonominin Türkleştirilmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kowert, P. A. (2002). Ulusal Kimlik: İçsel ve Dışsal. I. K. Erol Göka içinde, *Uluslararası İlişkilerin Psikolojisi* (s. 66). Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Köker, L. (2011). *Kemalizm/Atatürkçülük: Modernleşme, Devlet ve Demokrasi* (Cilt Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Köker, L. (2002). National Identity and State Legitimacy: Contradictions of Turkey's Democratic Experience. S. P. Elisabeth Özdalga içinde, *Civil Society, Democracy and The Muslim World*. İstanbul: Curzon Press.
- Köymen, O. (2007). *Sermaye Birikirken*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Kuniholm, B. R. (1980). *The Origins of the Cold War in the Near East*. Princeton: Princeton University Press.
- Kuntay, M. C. (2009). *Üç İstanbul*. İstanbul: Oğlak Yayınları.
- Kural, S. A. (1995). Kıbrıs Sorunu ve Kıbrıslı Türk Kimliği. *Birikim Dergisi* (77), 31.
- Kurt, Ü. (2009). *AKP Yeni Merkez Sağ Mı?* Ankara: Dipnot Yayınları.
- Kurt, Ü. (2012). *Türk'ün Büyük, Biçare Irkı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Küçük, A. (2009). Takdim. *Demokrasi Platformu* (17).
- Küçük, Y. (2008). *Aforizmalar*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Küçük, Y. (2010). *Aydınlar Üzerine Tezler I*. İstanbul: Mızrak Yayınları.
- Küçük, Y. (2010). *Fitne*. İstanbul: Mızrak Yayınları.
- Küçük, Y. (2006). *Gizli Tarih* (Cilt 1). İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- Küçük, Y. (2006). *Küçülme-Savaş-Ders-I*. İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- Küçük, Y. (2006). *Sırlar*. İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- Küçük, Y. (1990). Sosyalizmi Durdurma Savaşı. Y. Küçük içinde, *Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Çözülüşü*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Küçük, Y. (2006). *Tekeliyet I: Devlet ve Hürriyet*. İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- Küçük, Y. (2007). *Türkiye Üzerine Tezler* (Cilt 1). İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- Küçükaydın, D. (2013). *Kemalizm, Stalinizm ve Türk Solu Üzerine*. Köxüz Yayınları.

- Küçükömer, İ. (2007). *Batılaşma: Düzenin Yabancılaşması*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Kürkçüoğlu, Ö. (1978). Türk Demokrasisinin Kuruluş ve İşleyişinde Dış Etkenler. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* , 33, 233, 236.
- Laçiner, Ö. (2002). DP, ANAP ve Sonunda AKP. *Birikim Dergisi* (163-164).
- Laçiner, Ö. (2009). Türk Militarizmi II: "Ordular: İlk Hedefiniz Piyasa" mı Oluyor? A. B. Ahmet İnsel içinde, *Bir Zümre, Bir Parti, Türkiye'de Ordu*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Laçiner, Ö. (Ocak-Şubat 1997). Türk Toplumunun Devleti. (93-94).
- Landau, J. M. (1979). *Türkiye'de Sağ ve Sol Akımlar*. (E. Baykal, Çev.) İstanbul: Turhan Kitapevi.
- Larrabee, F. S. (1990). The Southern Periphery; Greece and Turkey. P. S. Shoup içinde, *Problems of Balkan Security; South Eastern Europe In the 1990s*. Washington: Wilson Center Press.
- Larrabee, F. S. (2009). U.S. Policy in the Eastern Mediterranean. M. Kibaroglu içinde, *Eastern Mediterranean - Countries and Issues*. Ankara: Foreign Policy Institute.
- Lefebvre, M. (2005). *Amerikan Dış Politikası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lenin, V. İ. (1999). *Devlet ve Devrim*. (İ. Y. Süheyla Kaya, Çev.) İstanbul: İnter Yayınları.
- Lenin, V. İ. (2009). *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*. (C. Süreya, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- Lewis, B. (2011). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. (B. B. Turna, Çev.) Ankara: Ayrıntı Basımevi.
- Lewis, B. (1951). Recent Developments in Turkey. *International Affairs* , 322.
- Linz, J. J. (2000). *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. Londra: Lynne Rienner.

- Lourau, R. (2001). *Bilinçaltında Devlet*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Löwy, M. (1999). *Dünyayı Değiştirmek Üzerine*. (Y. Alogan, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Lukács, G. (1978). *Ontology of Social Being*. Merlin Press Limited.
- M. Lütfullah Karaman, B. A. (2000). The Crisis of Civil Society in Turkey. *Journal of Economic and Social Research*.
- M. Murat Taşar, Y. T. (2002). *Dünden Bugüne Jeopolitik*. İstanbul: Ülke Kitapları.
- Machado, D. P. (1992). <http://www.pages.drexel.edu>. 10 22, 2012 tarihinde <http://www.pages.drexel.edu/~machadod/autonomy.html> adresinden alındı
- Mahcupyan, E. (2010, 12 04). *Zaman Gazetesi*. 11 04, 2012 tarihinde http://www.zaman.com.tr/columnistDetail_getNewsById.action?newsId=104864 1 adresinden alındı
- Mahoney, J. (2000). Path Dependence in Historical Sociology. *Theory and Society*.
- Mardin, Ş. (1973). Centre-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics? *The MIT Press on behalf of American Academy of Arts & Sciences*, 169-189.
- Mardin, Ş. (1983). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri: 1895-1908*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1969). Power, Civil Society and Culture in the Ottoman Empire. *Comparative Studies in Society and History*, 269.
- Mardin, Ş. (1989). *Religion and Social Change in Modern Turkey: the Case of Bediüzzaman Said Nursi*. New York: New York Eyalet Üniversitesi Yayınları.
- Mardin, Ş. (1992). *Türkiye'de Toplum ve Siyaset Makaleler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marx, K. (2009). *1844 El Yazmaları*. (M. Belge, Çev.) İstanbul: Birikim Yayınları.
- Marx, K. (2011). *Kapital* (Cilt 1). (N. S. Mehmet Selik, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.

- Marx, K. (2011). *Kapital* (Cilt 1). Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. (2007). *Yabancılaşma*. (B. Erdost, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- Mavioğlu, E. (2008). *Asılmayıp Beslenenler: Bir 12 Eylül Hesaplaşması-1*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Megoran, N. (2004). The Critical Geopolitics of the Uzbekistan–Kyrgyzstan Ferghana Valley Boundary Dispute 1999–2000. *Political Geography* .
- Mehmet Günlübol, H. Ü. (1966). Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı 1945-1965. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* , 21.
- Mehmet Günlübol, Ö. K. (1996). *Olaylarla Türk Dış Politikası*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Melvyn P. Leffler, D. S. (1994). *Origins of The Cold War*. New York: Routledge.
- Mert, A. (2009, 08 18). *Kavram Karmaşası - Orta Sınıflar*. 01 2013, 05 tarihinde <http://www.haberveriyorum.net>: <http://www.haberveriyorum.net/icerik/ali-mert-kavram-karmasasi-orta-siniflar> adresinden alındı
- Mert, N. (2007). *Merkez Sağın Kısa Tarihi*. İstanbul: Selis Kitapları.
- Mert, N. (2002). Muhafazakârlar Neyi Muhafaza Ediyor? *Tezkire Dergisi* (27-28).
- Meszaros, I. (1990). Devrim Sonrası Toplumlarda Politik İktidar ve Muhalefet. R. Zarakolu içinde, *Düünün ve Bugünün Defterleri Dünya Sorunları Doğu Avrupa Dostyası* (O. A. Abdullah Yılmaz, Çev.). İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Meşe, İ. (2011). Türkiye Cumhuriyeti Kurucu Seçkinlerine Dair Bir Zihniyetve Eylem Analizi. *Muhafazakar Düşünce Dergisi* , 29-30.
- Mihçioğlu, C. (1986). Halkla İlişkiler Nedir? *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* , 91.
- Millas, H. (2002). Milli Türk Kimliği ve ‘Öteki’ (Yunan). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce* . içinde İstanbul: İletişim Yayınevi.

- Minc, A. (1995). *Yeni Ortaçağ*. (M. A. Ağaoğulları, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.
- Mısır, M. B. (2002). Meşrutiyetten Cumhuriyete: Kapitalizme Prusya Tipi Geçiş. *Praksis Dergisi* , 219.
- Morgenthau, H. J. (1965). *Scientific Man versus Power Politics*. New York: Phoenix Books.
- Morgenthau, H. (1970). Uluslararası Politika. *Türk Siyasi İlimler Derneği* .
- Mouffe, C. (1996). Democracy, Power and the Political. S. Benhabib içinde, *Democracy and Difference: Contesting Boundaries of the Political*. New Jersey: Princeton University Press.
- Mumcu, U. (2010). *12 Eylül ve Şeriat*. Ankara: um:ag Vakfı Yayınları.
- Mumcu, U. (1998). *40'ların Cadı Kazanı*. Ankara: um:ag Vakfı Yayınları.
- Mumcu, U. (2009). *Çıkamaz Sokak*. Ankara: um:ag Vakfı Yayınları.
- Mumcu, U. (1999). *Devrimci ve Demokrat*. Ankara: um:ag.
- Mumcu, U. (1998). *Liberal Çiftlik*. Ankara: um:ag Vakfı Yayınları.
- Mütercimler, E. (2009). *Satılık Ada Kıbrıs*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Nalçacı, E. (2013). Türkiye Dış İlişkilerinin Dönemlendirilmesine İlişkin Bir Deneme. *Gelenek Dergisi* (118).
- Noam Chomsky, G. A. (2007). *Tehlikeli Güç: ABD'nin Dış Siyaseti ve Ortadoğu*. (Y. Alogan, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Northbourne, L. (1989). *İlerlemeye Farklı Bir Bakış*. (D. Özer, Çev.) İstanbul: İnsan Yayınları.
- Nutku, E. (1979). *Demokrat Parti Neden Çöktü ve Politikada Yitirdiğim Yıllar*. İstanbul: Fakülteler Matbaası.

- Nye, J. (2003). *Amerikan Gücünün Paradoksu*. (G. Koca, Çev.) İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Odman, M. (2000). *Her Zaman Sosyalizm*. İstanbul: YGS Yayınları.
- Oğuz, A. E. (1994). Kriz Kapitalist Devleti Aşıyor. *Gelenek Dergisi* (46).
- Oktay, C. (1998). Macihiavelli'nin Hükümdarı'nda Siyasetin Tabiatı ve Yasalar. *Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu Kitabı* (s. 481). içinde Adapazarı: Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdrari Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Okutan, M. Ç. (2004). *Bozkurt'tan Kur'an'a Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) 1916-1980*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Okutan, M. Ç. (2009). *Tek Parti Döneminde Azınlık Politikaları*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Okuyan, K. (2008). *"Ne Yapmalı"cular Kitabı*. İstanbul: Yazılama Yayınevi.
- Okuyan, K. (2004). Bir Dış Politika Teorisi Var mı? *Gelenek Dergisi* (81).
- Okuyan, K. (2009). *Ergenekon ve AKP Arasında Sıkışan Sol*. İstanbul: Yazılama Yayınevi.
- Ollman, B. (2011). *Diyalektiğin Dansı Marx'ın Yönteminde Adımlar*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Oprisko, R. L. (2010). *Whither Human Nature in Realist IR Theory? Axiological Realism: The Human Desire to Lead, Follow, and Rebel*. MPSA.
- Oran, B. (1994). *Devlet Devlete Karşı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Oran, B. (2008). Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar. *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (Cilt 1). içinde İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2011). *Türkiye'nin Yakın Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.

- Orwell, G. (1971). Notes on Nationalism. G. Orwell içinde, *The Collected Essay, Journalism and Letter of George Orwell*. New York: Harcourt Trade Publishers.
- Ougaard, M. (1987). Emperyalizmin Bunalımı. R. Zarakolu içinde, *Düniün ve Bugünüün Defterleri Dünya Sorunları Dizisi - 4* (K. Emiroğlu, Çev.). Alan Yayıncılık.
- Ozan, E. D. (2012). *Gülme Sırası Bizde*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Öğün, S. S. (1997). Türk Muhafazakârlığının Kültür Kökenleri ve Peyami Safa'nın Muhafazakâr Yanılgısı. *Toplum ve Bilim* (74).
- Ökte, F. (1951). *Varlık Vergisi Faciası*. İstanbul: Nebioğlu Yayınevi.
- Ömer Çaha, M. L. (2006). Civil Society in the Ottoman Empire. *Journal of Economic and Social Research* , 55.
- Özakıncı, C. (2008). *İblisin Kiblesi*. İstanbul: Otopsi Yayınları.
- Özakman, T. (2012). *Çılgın Türkler Kıbrıs*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Özalp, E. (2005). Sosyalizm ve Devlet. *Gelenek Dergisi* (85).
- Özbek, O. (2004). *Dost Kuşatmasındaki Türkiye*. İstanbul: Ümit Yayınları.
- Özcan, D. (tarih yok). 1991 Körfez Savaşı Dönemi İsrail ve İran'ın Dış Politikaları. *1991 Körfez Savaşı Dönemi İsrail ve İran'ın Dış Politikaları* . İstanbul2007: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Özdağ, M. (2001). *Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiği Üzerine*. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Özdemir, A. M. (2011). *Güç Buyruk Düzen*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Özel, S. (1988). *Baba İnönü'den Erdal İnönü'ye Mektuplar*. Ankara: Bilgi Yayınev.
- Özgül, B. (2002). Seçim ve Seçim Sistemleri,Türkiye'de Seçim Sistemi Uygulamaları ve Bir Model Önerisi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi* . Isparta.

- Özipek, B. B. (2009). Muhafazakarlık, Devrim ve Türkiye. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Muhafazakarlık* (Cilt Muhafazakarlık). içinde İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özkan, H. (2008). Falih Rıfkı Atay. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm* (Cilt Kemalizm, s. 69). içinde İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özkazanç, A. (2012). Cumhuriyet Döneminde Siyasal Gelişmeler: Tarihsel-Sosyolojik Bir Değerlendirme. F. A. Bülent Duru içinde, *1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Özlük, E. (tarih yok). 11 05, 2012 tarihinde <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/998/12148.pdf> adresinden alındı
- Öztan, G. G. (2012). 'Ezeli Düşman' ile Hesaplaşmak: Türk Sağında 'Moskof' İmgesi. G. G. Öztan içinde, *Türk Sağı: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Öztan, G. G. (2013, 02 28). *Sol Siyaset ve İmgelem*. 03 15, 2013 tarihinde Bianet: Bağımsız İletişim Ağı: <http://www.bianet.org/bianet/siyaset/144721-sol-siyaset-ve-imgelem#.US9QLD2Eg60.twitter>. adresinden alındı
- Öztan, G. G. (2012). *Türk Sağı, Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Öztan, G. G. (2013). *Türk Sağında Devlet Fetişizmine Dair*.
- Öztan, G. G. (2011). *Türkiye'de Çocukluğun Politik İnşası*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Öztürk, K. (1998). *Türk Parlamento Tarihi TBMM-IX. Dönem 1950-1954* (Cilt VI. Cilt). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları.
- Öztürk, K. (1999). *Türk Parlamento Tarihi TBMM-IX. DÖNEM 1950-1954* (Cilt I). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No.: 19.
- Özüğurlu, M. (2002). Sınıf Çözümlemesinin Temel Sorunsalları. *Praksis Dergisi*.

- Pallis, A. A. (1997). *Yunanlıların Anadolu Macerası (1915-1922)*. (O. Azizoğlu, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Parla, T. (2006). *Türkiye'nin Siyasal Rejimi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pehlivanoglu, A. Ö. (2004). *Ortadoğu ve Türkiye*. İstanbul: Kastaş Yayınları.
- Pınar, B. (2007). Milliyetçilik Sosyalist Hareketin Kurdudur. F. Başkaya içinde, *Milliyetçilik, Yurtseverlik ve Sol*. Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı.
- Poulantzas, N. (1981). *Portekiz, İspanya ve Yunanistan'da Geçiş Süreci*. (Y. B., Çev.) İstanbul: Belge Yayınları.
- Poulantzas, N. (1981). *Portekiz, İspanya ve Yunanistan'da Geçiş Süreci*. (B. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Belge Yayınları.
- Rahvancıoğlu, M. (2009). *Kıbrıslı Türk Devrimci Hareketi (Halk-Der)*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Rathore, A. (tarih yok). *Preserve Articles*. 10 22, 2012 tarihinde <http://www.preservearticles.com/2012031026041/the-state-centered-approach-revived-the-concept-of-state-and-power-in-the-study-of-comparative-politics.html> adresinden alındı
- Rino, R. (1996). Aidiyet Mülkiyet Faşizm. *Gelenek Dergisi*.
- Robert Boyer, H. U. (Routledge Taylor & Francis). *Diversity and Transformations of Asian Capitalisms*. Abingdon (UK) and New York: 2011.
- Robert Jackson, G. S. (2010). *Introduction to International Relations Theories & Approaches*. New York: Oxford University Press Inc.
- Robertson, R. (1992). *Globalization: Social Theory and Global Culture*. London: Thousand Oaks.

- Rosanvallon, P. (2008, 04 08). *Democratic Universalism as a Historical Problem*. 01 05, 2013 tarihinde Book and Ideas: <http://www.booksandideas.net/Democratic-Universalism-as-a.html> adresinden alındı
- Roskin, M. G. (2009). *Çağdaş Devlet Sistemleri: Siyaset, Coğrafya, Kültür*. Ankara: Adres Yayınları.
- Roy Porter, M. T. (1980). Revolution. M. T. Roy Porter içinde, *Revolution in History* (s. 30). Cambridge.
- Ruggle, J. G. (2000). Territoriality and Beyond, Problematizing Modernity in International Relations. *International Relations: Critical Concepts in Political Science* , 4, 1429.
- Sabahaddin, P. (2007). *Gönüllü Sürgünden Zorunlu Sürgüne - Bütün Eserleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Sadak, N. (1945, 02 05). Harbin Bitişi, Sûlhun Gelişi. *Akşam* (135).
- Sadak, N. (1949). Turkey Paces the Soviets. *Foreign Affairs* , 27.
- Sakallıoğlu, Ü. C. (1993). *AP-Ordu İlişkileri: Bir İkilemin Anatomisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sakallıoğlu, Ü. C. (1996). Parameters and Strategies of Islam-State Interaction In Republican Turkey. *International Journal of Middle East Studies* , 28.
- Sander, O. (2006). *İlkçağlardan 1918'e Siyasi Tarih*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sander, O. (2011). *Siyasi Tarih: 1918-1994*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sander, O. (1979). *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Sarıbay, A. Y. (1985). *Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Sarıbay, A. Y. (1991). The Democrat Party: 1946-1960. J. M. Metin Heper içinde, *Political Parties and Democracy in Turkey*. London, New York: I. B. Tauris.
- Savran, S. (2004). 20. Yüzyılın Politik Mirası. N. B. Sungur Savran içinde, *Sürekli Kriz Politikaları*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Savran, S. (2011). Sermaye Birikimi, Sınıf Mücadeleleri, Devlet. A. G. M. Nedim Süalp içinde, *Sınıf İlişkileri*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Savran, S. (1986). Sol Liberalizm: Maddecî Bir Eleştiriye Doğru. *11. Tez Kitap Dizisi* , 24-35.
- Savran, S. (2010). *Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri* (Cilt 1908-1980). İstanbul: Yordam Kitap.
- Schumpeter, J. (1974). *Capitalism, Socialism and Democracy*. London: Unwin University Books.
- Scruton, R. (1981). *The Meaning of Conservatism*. New York: Penguin Books.
- Sennett, R. (2010). *Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerine Etkileri*. (B. Yıldırım, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Serebryakova, G. (2004). *Ateşi Çalmak 2*. (N. Özkan, Çev.) İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Sezal, İ. (2003). Bir Toplumsal Barış Mimarı ve Yarım Kalmış Devrim. İ. D. İhsan Sezal içinde, *Kim Bu Özal? Siyaset, İktisat, Zihniyet*. İstanbul: Boyut Kitapları.
- Skocpol, T. (1979). *Social Revolutions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Smith, S. (2002). The United States and the Discipline of International Relations: HegemonicCountry Hegemonic Discipline. *International Studies Review* .
- Somel, S. A. (1997). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Kimliği. N. Bilgin içinde, *Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Somer, K. (1996). *...Ve Marksizm*. Ankara: Doruk Yayıncılık.

- Sönmez, S. (2009). Türkiye Ekonomisinde Neoliberal Dönüşüm Politikaları ve Etkileri. S. S. Nergis Mütevellioğlu içinde, *Küreselleşme, Kriz ve Türkiye'de Neoliberal Dönüşüm*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sönmezoğlu, F. (1995). *ABD'nin Türkiye Politikası: 1964-1980*. İstanbul: Der Yayınları.
- Sönmezoğlu, F. (2000). *Türkiye Yunanistan İlişkileri ve Büyük Güçler: Kıbrıs, Ege ve Diğer Sorunlar*. İstanbul: Der Yayınları.
- Sönmezoğlu, F. (2005). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Spielvogel, J. J. (1991). *Western Civilization*. St. Paul, New York, Los Angeles, San Francisco: West Publishing Company.
- Spriano, P. (1985). *Stalin and the European Communists*. Verso.
- Stavridis, J. (2012, Temmuz). Open Source Security. *A Navy Admiral's Thoughts on Global Security: Open Source Security*. (T. I. Spreading, Dü.) TED: Ideas Worth Spreading.
- Sunar, İ. (1974). *State and Society in the Politics of Turkey's Development*. İstanbul: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- Sunar, İ. (2004). *State, Society and Democracy in Turkey*. İstanbul: Bahçeşehir University Publication.
- Sustam, E. (2007). Bir Toplumsal Travma Olarak Linç Kültürü. *Birikim Dergisi* (215).
- Süalp, M. N. (2011). Kavramlar Dağarcığından "Düşürülen(?!)" Kavram: Toplumsal Sınıflar. A. G. M. Nedim Süalp içinde, *Sınıf İlişkileri*. Ankara: Bağlam Yayıncılık.
- Süreyya, Ş. (1933). Beynelmilel Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi III. *Kadro Dergisi* (21), 8.

- Şaban H. Çalış, K. K. (2006). BM: Birleşmiş Milletler. *Uluslararası Örgütler ve Türkiye*. içinde Konya: Çizgi Kitabevi.
- Şahin, Ö. (2013, 01 20). <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1117684&CategoryID=97>. 01 20, 2013 tarihinde <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1117684&CategoryID=97>: <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1117684&CategoryID=97> adresinden alındı
- Şener, M. (2010). *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Şeyhanlıoğlu, H. (2009). *Demokrat Parti ve Siyasal Muhafazakarlık*. 11 04, 2012 tarihinde Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: <http://eprints.sdu.edu.tr/636/> adresinden alındı
- Şeyhanlıoğlu, H. (2011). *Türk Siyasal Muhafazakârlığının Kurumsallaşması ve Demokrat Parti*. Ankara: Kadim Yayınları.
- Talû, E. E. (1990). *Gün Batarken*. Ankara: Kültür Bakanlığı Gençlik ve Halk Kitapları.
- Tamer, A. (2011). Muhayyle Komünizm: Türk Sağının Anti-Komünizm Propagandası. *Doğu Batı Dergisi: Türk Muhafazakârlığının Eleştirisi* .
- Taşhan, S. (2011). Dış Politika - Foreign Policy. *A Quarterly of the Foreign Policy Institute* .
- Tekeli, İ. (1995). Geç Aydınlanan Bir Ülkede Erken Aydınlananların İkilemi ve Popülizm. S. Şen içinde, *Türk Aydını ve Kimlik Sorunu*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Tekin, Y. (2009). Demokrat Parti'nin İktidar Yıllarında Demokasi ile İmtihani. *Demokrasi Platformu* (17).
- Tellal, E. (1988). *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi* (Cilt 5). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Tellal, E. (2008). SSCB'yle İlişkiler. B. Oran içinde, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (Cilt 1980-2001). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Telli, F. (1998). *İdeolojilerin Dünya Savaşı Soğuk Savaş*. İstanbul: YGS Yayınları.
- Temizyürek, M. (2012, 09 06). <http://www.bianet.org/bianet/bianet/140716-tarihte-zorun-rolu>. 06 14, 2013 tarihinde Tarihte Zorun Rolü: <http://www.bianet.org/bianet/bianet/140716-tarihte-zorun-rolu> adresinden alındı
- Tezel, Y. S. (2009). Tanzimat Sonrası İmparatorluk ve Cumhuriyet Türkiye'sinde "Muhafazakarlık" Sorunsalı: Devamlılıklar, Değişmeler ve Kırılmalar. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Muhafazakarlık* (Cilt Muhafazakarlık). içinde İstanbul: İletişim Yayınları.
- Theda Skocpol, P. B. (1985). Bringing The State Back In: Analysis and Strategies in Current Research. *Cambridge University Press* .
- Timur, T. (2008). *Türk Devrimi ve Sonrası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Timur, T. (2003). *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Toker, M. (1990). *Tek Partiden Çok Partiye: 1944-1950*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Toker, N. Türkiye'de Liberalizm ve Birey. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Liberalizm* (Cilt 7). içinde İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tom Bottomore, R. N. (1990). *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*. (A. U. Mete Tuncay, Çev.) İstanbul: Verso Yayınları.
- Topçu, N. (1999). *Ahlak Nizamı*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Topçuoğlu, L. S. (2006). The Conservative - Democratic Identity of the Justice and Development Party in the Turkish Center - Right Tradition.
- Toprak, Z. (1982). *Türkiye'de "Milli İktisat"*. Ankara: Yurt Yayınları.

- Tunçay, M. (2005). A. O. Mete Tunçay içinde, *Cumhuriyet Ansiklopedisi, 1941-1960*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tunçay, M. (2011). İkna (İnandırma) Yerine Tecebbür (Zorlama). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm* (Cilt Kemalizm). içinde İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tunçay, M. (2010). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması 1923-1931*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tural, E. (2004). Devlet ve Toplum Ekseninde JÖN TÜRKLER ve BİR JÖN TÜRKÜN Düşün(dür)lükleri. *Amme İdaresi Dergisi* , 37 (1).
- Turam, B. (2011). *Türkiye'de İslam ve Devlet*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Turan, O. (1980). *Vatanda Gurbet*. İstanbul: Nakışlar Yayınları.
- Turan, S. (2009). Jeopolitik Açıdan Kıbrıs'ın Türkiye için Önemi ve Realpolitik Bağlantısı (1950-1960). *Kıbrıs Türk Kültür Derneği* (s. 513). Ankara: Motif Matbaacılık.
- Turgut, M. (2000). *Hatıra Nev'inden Notlar*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay Başkanlığı*. (tarih yok). 01 09, 2013 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay Başkanlığı: http://www.tsk.tr/8_tarihten_kesitler/8_4_turk_tarihinde_onemli_gunler/kore_savasi/kore_savasi.htm adresinden alındı
- Türkkaya, A. (2006). *Amerika, NATO ve Türkiye*. İstanbul: İleri Yayınları.
- Türküne, M. (2006, 04 30). *Zaman Gzetesi*. 11 2012, 04 tarihinde www.zaman.com.tr/ adresinden alındı
- Uçarol, R. (2006). *Siyasi Tarih 1789-2001*. İstanbul: Der Yayınları.
- Udum, Ş. (2002). Turkey and the Emerging European Security Framework. *Turkish Studies* , 3 (2).

- Uğur, C. (2013, 02 03). *Tüzüğünde yazması sosyal demokrat olmasına yetmiyor*. 03 15, 2013 tarihinde Birgün Gazetesi: http://www.birgun.net/sunday_index.php?news_code=1359882805&year=2013&month=02&day=03 adresinden alındı
- Uğur, F. (2011). *Özlenen Demokrat Turgut Özak*. İstanbul: Zaman Kitap.
- Uras, U. (2004). *İdeolojilerin Sonu Mu?* İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi.
- Uslu, N. (2000). *Türk Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs*. Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları.
- Uysal, B. (1998). *Siyaset Yönetim Halkla İlişkiler*. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını.
- Uzgel, İ. (2009). Ordu Dış Politikanın Neresinde? A. B. Ahmet İnsel içinde, *Bir Zümre, Bir Parti, Türkiye'de Ordu*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Uzgel, İ. (2004). *Ulusal Çıkar ve Dış Politika*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Uzun, T. (2009). Türkiye'de Demokrasiye Geçişin İç ve Dış Etkenleri. *Demokrasi Platformu* (17).
- Ünsal, A. (2011). *Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Üzgel, İ. (tarih yok). *Türk Dış Politikasında 'Sivilleşme' ve Demokratikleşme Sorunları: Körfez Savaşı Örneği*. 04 14, 2013 tarihinde Ankara Üniversitesi: https://www.google.com.tr/webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&ie=UTF-8#output=search&sclient=psyab&q=k%C3%B6rfez%20sava%C5%9F%C4%B1%20pdf&oq=&gs_l=&pbx=1&fp=88c7915addc2c55c&ion=1&bav=on.2,or.r_cp.r_qf.&bvm=bv.45175338,d.ZWU&biw=1366&bih=624 adresinden alındı
- Van Coufoudakis, '. (1985). Greek-Turkish Relations, 1973-1983: The View From Athens. *International Security* (9).
- Varlı, İ. (2004). Kıbrıs Sorununun Türk Milliyetçiliği Fikrinin Oluşumuna ve Sürdürülmesine Etkisi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Bolu.

- Vasquez, J. A. (1997). The Realist Paradigm and Degenerative versus Progressive Research Programs: An Appraisal of Neotraditional Research on Waltz's Balancing Proposition. *American Political Science Review* , 91 (4).
- Volkan, V. (2009). *Körü Körüne İnanç*. İstanbul: Okyanus.
- Volkan, V. (1988). *Six Steps in the Treatment of Borderline Personality Organization*. Jason Aronson Inc.
- Walt, S. M. (1998). International Relations: One World, Many Theories. *Foreign Policy*, 110.
- Waltz, K. N. (2001). *Man, the State, and War: A Theoretical Analysis*. Columbia University Press.
- Waner, O. (1998). Securitization and Desecuritization. R. D. Lipschutz içinde, *On Security*. New York: Columbia University Press.
- Wood, E. M. (2008). *Kapitalizm Demokrasiye Karşı*. (Ş. Artan, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Yalman, G. L. (2002). Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye'de Devlet ve Burjuvazi: Rölativist Bir Paradigma Mı Hegemonya Stratejisi Mi? *Praksis Dergisi* , 7.
- Yamak, K. (2009). *Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Yasemin Doğaner, M. Y. (2006). Demokrat Parti Döneminde Bakanlar Kurulu Kararı ile Yasaklanan Yayınlar. *Kebikeç Dergisi* (22).
- Yaşlı, F. (2012). *AKP ve Yeni Rejim*. Ankara: Tan Kitabevi Yayınları.
- Yaşlı, F. (2009). *Kinimiz Dinimizdir*. Ankara: Tan Kitabevi Yayınları.
- Yaşlı, F. (2012, 11 07). *SoL Portal*. 11 07, 2012 tarihinde <http://haber.sol.org.tr/yazarlar/fatih-yasli/kemalizm-ve-sol-mudahale-61970> adresinden alındı
- Yaşlı, F. (2009). Türkiye'nin Toplumsal Yapısı Ders Notlarım. Bolu.

- Yavuz, H. (2011, 09 18). http://beta.zaman.com.tr/columnistDetail_getNewsById.action?newsId=1180891. 11 28, 2012 tarihinde Zaman Gazetesi: http://beta.zaman.com.tr/columnistDetail_getNewsById.action?newsId=1180891 adresinden alındı
- Yavuz, H. (2008). *Modernleşen Müslümanlar*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Yavuz, H. (2003). *Söz'ün Gücü*. Dünya Yayıncılık.
- Yeğen, M. (2011). *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yerasimos, S. (1992). *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Yıldırım, S. (2008). Demokrat Parti ve Dönemi: Sol Tarihyazımında “Kayıp” Zamanın İzinde. *Praksis Dergisi* (18), 29.
- Yıldız, A. (2010). *Ne Mutlu Türküm Diyebilene: Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldız, S. (2009). TMT, Kıbrıs'ın Kuva-yı Milliye Teşkilatı'dır. *Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi ve Bu Mücadelede TMT'nin Yeri*. 2, s. 74. Lefkoşa: Ajans Yayın.
- Yıldızoğlu, E. (2011). *Devrim ve Zaman*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Yılmaz, A. (2002). *Kapitalist Devleti Anlamak*. İstanbul: Aykırı Yayınları.
- Yılmaz, H. (2001). American Perspectives on Turkey: An Evaluation of the Declassified US Documents between 1946-1960. *New Perspectives on Turkey* , 77-101.
- Yılmaz, H. (1997). Democracy and Freedom: The Redefinition of the Ideology of the Turkish Regime in the Postwar Period. A. Marquina içinde, *In Elites and Change in the Mediterranean*. Madrid.
- Yılmaz, M. (2005). CHP İlkelerinin 1937'de Anayasa'ya Girişi ve Liberalizmin Yasaklanması. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Liberalizm* (s. 201). içinde İstanbul: İletişim Yayınları.

- Yılmaz, Z. (2003). Günümüz Türkiye'sinde Devlet ve Hâkim Sınıflar İlişkisi Üzerine Alternatif Bir Çerçeve Denemesi. *Praksis Dergisi* , 60.
- Yurdusev, A. N. (2010). 'Uluslararası' İlişkiler Öncesi. A. E. İhsan D. Dağı içinde, *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yurtsever, H. (2006). *Tarihten Güncelliği Sınıf Savaşları ve Devlet*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Yücel, M. (2010). *Kürtlerde Ölüm ve İntihar*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Zileli, G. (2013, 02 24). “*Muhafazakâr Demokrat*” diye bir şey var mı? 03 15, 2013 tarihinde Birgün Gazetesi: http://www.birgun.net/sunday_index.php?news_code=1361697036&year=2013&month=02&day=24 adresinden alındı
- Zürcher, E. J. (2008). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. (Y. S. Gönen, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.